GHEORGHE GAVRILĂ COPIL

Valea Hăşdăţii

ISBN-973-9029-73-6

DACIA ETERNĂ, Bucureşti, 2000

Împuşcătura

Şi nimeni nu a întrebat niciodată pe singurul ungur civil din localitate, cu atribuţia principală de a aduna birurile, cu sprijinul jandarmilor, tot unguri, sau secui, de ce a tras cu puşca de vânătoare, într-un om. Iar acel om era un român din armata imperială austro-ungară, abia întors între ai săi, în satul Filea, din Valea Hăşdăţii. Că românii serveau ca soldaţi, sub ordinele drăguţului de împărat vienez, câte zece-doisprezece ani...

Autorităţile, socotindu-l mort pe front, i-au anunţat familia, că e dispărut. Căzuse însă prizonier. Primul război mondial îşi trăia ultimele convulsii. Evadatul ajunsese în satul său. Ştia de pe front, de la ofiţeri, că familiile celor morţi în luptă, sau căzuţi prizonieri, primesc câte o cupă de mălai, drept ajutor. Şi i-a întrebat pe ai săi, dacă au primit mălaiul. Nu. Nici nu ştiau de aşa ceva. Dar aici nu era, nici în armată, nici în prizonierat, ci în Ardealul peste care se extinsese Ungaria. Răspunsul administraţiei coloniale ungureşti nu s-a lăsat aşteptat. Împuşcătura a lovit după ureche. Omul s-a prăbuşit dintr-odată, ca fulgerat. Trecea spre casă, prin cimitirul satului, cu o nepoţică, sus, pe umeri.

Ultimele imagini ale lumii i se rulară ca un film, când se rupe pelicula, în final. În prim plan fetiţa, de pe umeri, îi trecu prin faţa ochilor, ca un bolovan, prăbuşindu-se. Vârful unui pom. Cerul se adună ca o pânză albastră, ghemotoc şi apoi nimic. A căzut cu umerii pe ridicătura unui mormânt acoperit cu iarbă şi cu capul răzimat de cruce. Fetiţa se rostogoli spre picioarele lui. Nu plânse. Un pic mirată, nu avu timp să se sperie, deoarece descoperi picioarele mortului şi le încălecă. Poţi fi supărată când ai căluţul tău? De la o vreme se târî pe trup în sus, dar alunecând mereu, fiind prea mică, începu să râdă. Credea că omul acela, unchiul ei, se joacă cu ea. Ajunse la gât. Îl trase de cămaşă. Îşi încrâmpoţi mâmuţele de buzele lui. Apoi deveni preocupată de cruce. Era cenuşie, de vreme, dar liniile literelor se vedeau încă. Fetiţa descoperi mângâierile soarelui pe obrajii ei şi zâmbi. Un plop din apropiere îşi lua rămas bun de la frunze, lucii, galbene, ce

coborau fără încetare. În câteva zile va fi pe cer, ca o haşurare de creion. Frunzele parcă se sfătuiră să facă eforturi să nu cadă, pe un locşor cât o palmă, să-l lase neacoperit. Aici, un fir de iarbă se îmbârligă precum coada porcilor, sau a câinilor flămânzi şi înfriguraţi. Fetiţa îl rupse , îl duse la gură şi îl mâncă. Mai era verde şi mai vea sevă în el. Amărui, dar îi plăcu. Mai rupse un smoc şi-l duse la gură. Iarba ieşise din pământ cu rădăcină. Fetiţa îl scuipă, strâmbându-se. Certă iarba şi pământul şi plecându-se spre iarbă, observă frunzele galbene, lucitoare. Luă câteva şi le duse unchiului său şi i le aşeză pe piept. Cum frunzele rămaseră pe piept, fetiţa mai adună şi altele şi le resfiră pe piept, pe gât, pe gura uşor întredeschisă. Alergă printre cruci. Se împiedică şi căzu de câteva ori.

Simţi frigul. Începu să plângă. Se apropie de unchiul său. I se urcă pe mijloc, se strecură sub haină, pe partea inimii. Unchiul o aştepta parcă. Adormi. În cimitir nu mai era nimeni, în afară de cei mulţi, cu vederea din nevăzut, spre cele văzute de noi. Copila, parcă anume îşi trase năframa galbenă, prin somn, peste ochi, să nu priceapă cumva singurătatea ce o înconjura. De sub o frunză, un fir de iarbă ar fi vrut să privească afară şi să iasă la soare. Dar îi era cu neputinţă să meargă, sau să ridice frunza. Şi nici vântul nu-i veni în ajutor. Firul de iarbă se înveli în căldura viselor şi adormi şi el. Acum dormeau toţi trei.

Lelea Floare

Trupul ostaşului aluneca în materie, iar sufletul...în osiile nevăzute ale stelelor. Sufletul ostaşului, dintr-un corp cu viaţa oprită, traversa drum tainic, înspre un loc necunoscut oamenilor, dar în acelaşi timp, se prelingea şi în trupul fetiţei, ca pasărea dintr-un copac retezat, pasăre ce-şi face cuibul în altă parte. N-avea cine să-l audă şi să-i vină în ajutor. Şi totuşi sufletele se aud, se simt şi se sprijină unele pe altele, ca frunzişul unui codru, ca murmurul frunzelor ce leagă întreaga pădure. Îi fu greu, foarte greu, dar ajunse în respiraţia duhului fetiţei, în sânul vieţii ei. Reuşind, se linişti. Soarele văzuse totul. Şi cele petrecute într-ascuns. Îşi prelingea spre cimitir înadins parcă razele, ca un deget arătător, de lumină. În fine, cineva, mânat de cine ştie ce suflete cârmuitoare, urcă dealul cimitirului, chiar pe cărarea ostaşului ucis. Lela Floare ajunse lângă somnul pământului. Fetiţa tocmai se ridicase în picioare. „ Măi omule, da scoală-te!” zise lelea Floare. Fetiţa scânci şi se cuibări în poala bătrânei. Floarea se aplecă peste somnul pământului, zgâlţâind trupul ostaşului. În aceeaşi clipă fetiţa îşi încolăci mâinile după gâtul femeii şi o cuprinse ca într-un cleşte. Lelea Floare se sperie şi porni într-o fugă disperată. Nu gândise să ia fata cu ea, dar fata se

afla în brațele ei. Alerga, dar spaima îşi creştea ucigaşa-i aripă, în inima şi plămânii bătrânei. S-a deschis pământul şi trup adevărat, un mort, a fost aruncat înafară. Dracul şi blestemele rele. În clipa în care zgâlțâia trupul ostaşului şi fetița îşi încleştase btațele de gâtul ei, discul soarellui alunecă după deal, retrăgându-şi degetul de lumină, cât o lumânare şi şi umbra serii se lăți peste bătrână, peste fetiță şi peste mort. Deodată cu umbra, spaima pătrunse în sufletul bătrânei. Când ajunse la prima casă şi intră înauntru, se prăbuşi jos, fără nici un cuvânt. Câinii, când veni prin grădină, nu o lătrară, în seara aceea, deşi altădată ar fi avut necazuri cu ei. În casă, trei-patru femei, din vecini, bărbatul şi soția acestuia, la o mică şezătoare, cum se adună oamenii, cu lucru. Copiii, aduşi la ascultare, se culcaseră deodată cu găinile. Femeile scăpară fusul din mână. Uneia i se holbaseră ochii şi i se uscase cerul gurii, alta se făcuse ca varul. Fetița nu plângea. Lelea Marie, că la ea în casă ajunsese bătrâna Floare, se reculese repede, luă copila, îi descleştă mâinile de pe gâtul bătrânei şi ale bătrânei de pe trupul fetiței. Fetița văzu un castron cu lapte şi înepu să plângă, cerând. Îi era foame. „Doamne, Dumnezeule Sfânt, e moartă de foame!" O femeie luă un blid şi-i turnă lapte, iar alta apucând din merindare o bucată de mămăligă, ce mai rămăsese de la cină, o puse în lapte. Maria, făcând semnul crucii peste fată, rosti „Doamne apăr-o!" şi o luă pe genunchi, în poală, şi-i dădu să mănânce, ne mai luând seama la ce se întâmplă în casă. Se ruga pentru fetiță să nu-i fie de speriat, să rămână în nevinovăția ei cerească. Fetița nu fusese niciodată în această casă. După ce mâncă bine, adormi în timpul mesei, intrând cu tot corpul ei mic şi plăpând, la căldura sânilor Mariei. Pe lelea Floare o întinseră pe pat. Iosif, bărbatul Mariei, îi dădu câteva palme, să o dezmeticească, dar în zadar. Floarea avea ochii holbați, gura crâmpoțită şi spumă în colțul buzelor. Din fața ei țâşnea încontinuu groaza. Avea căutătura fixă. O frecționă pe mâini, pe gât, pe tâmple. Îi masă labele picioarelor şi gleznele. În sinea ei, bătrâna Floare îşi reveni şi-i fu ruşine, pentru că frecându-i picioarel, bătrânul Iosf ajunse la genunchi, dezvelindu-i încet, încet pulpele. Floarea făcu o sforțare supra omenească. Gemu şi îşi mişcă mâna dreaptă. Cița, femeia care îl ajuta pe Iosif, zise. „Lele Floare! Mă Iosife şi-a revenit. Lele Floare ştii cine suntem? Ce-i cu dumneata? Să nu-ți fie cu spăriet!" Floarea îşi mişcă buzele, dar nu putu să zică nimic. Cița se întoarse spre Iosif ți îl scrofăli: „Da ție nu ți-i ruşine să te uiți la picioarele unei femei bătrâne?! Dute de-aici!" Şi dintr-o mişcare îi trase Floarei rochia peste genunchi, până jos, spre glezne, apoi o acoperi cu un lepedeu alb, de cânepă, ce era la îndemână. Tălpile picioarelor Floarei, erau, de atâta umblat fără încălțăminte, bătătorite şi crăpate, de puteai să le tai liniştit cu briciul. Aşa cum erau şi palmele bărbaților. De altfel, ca mulți săteni, de când primăvara

devenea mai călduroasă, toată vara şi o parte din toamnă, umbla desculță. Lelea Floare scoase un oftat de uşurare. Respirația, la început lungă şi şuierătoare, când dădea aerul afară din coşul pieptului, ajunse la normal. Cele câteva picături de apă pe care le bău, îi făcură bine. Oftă din ce în ce mai des şi într-un târziu plânse un plâns liniştitor, cu şiroaie de lacrimi. Corpul i se deschircea. Numai din partea stângă un junghi ascuțit nu voia să plece. „Mor". „Nu mori lele Floare"."Mort în țintirim, o ieşit din groapă". Iosif şi Maria se priviră cu înțeles, crezând că Floarea şi-a pierdut mințile. Cine ştie cum şi de ce s-a speriat. Iosif grăi către Maria, anume să-l audă lelea Floare: „Tu Marie, roagă-te lui Dumnzeu s-o ajute, s-o liniştească". Maria îşi ridică privirea spre icoană şi cu o voce între şoaptă şi rostirea deplină a cuvintului, rosti Tatăl nostru. Iosif ieşi afară. Dela Maria la icoană şi la lelea Floare se stabili o legătură nevăzută. Lelea Floare simți depănarea firelor de spirit. Nici aerul nu se vede, dar este. Aşa şi Sfântul Spirit. Simțea bucuria liniştirii. Când se termină Tatăl nostru, mai dori. Maria se rugă mai departe, desfoliindu-şi căldura sufletului şi dorința de a fi de ajutor. Îşi îndreptă gândul către Maica Domnului. La sfârşit, cu sfiiciune, dar cu încredere calmă, desăvârşită, îşi coborî genunchii în fața Mântuitorului. Maria se lumină la față. Rugăciunea îi picura fericire în inimă, iar în sufletul bolnavei, mângâiere. Lelea Floare povesti ce văzuse în cimitir. Mai ceru apă, să bea. O învelură bine de tot. Adormi un somn adânc. A rămas în casa lui Iosif până a doua zi, când, pe picioarele ei, porni prin sat în jos, la casa ei. Din când în când i se zbârcea partea stângă a feței. Un început de paralizie a părții stângi a trupului. Dar n-o luă Dumnezeu la el. Mai avea încă mulți ani de dus. Fața îi mai reveni, mâna şi piciorul, nu. Şchiopăta, iar mâna stângă nu mai era bună de lucru.

Ulii

Încetul cu încetul, sâmbăta, deşi nu e zi de sărbătoare, se simte parfumul duminecii. În toamna aceasta târzie, ca o primăvară, instinctele, din anotimpul primăverii, parcă pierdeau busola şi-şi dădeau ghes să iasă iar, afară din lăcaşuri.

Cu pofta de viață ar fi gata să izbucnească şi mugurii şi florile. Febrilitate. Pluteau în văzduh paşi de joc, de parcă lanțul duminecal al horei şi-ar începe prima mişcare.

„-Cine se joacă de-a dragostea, câştigă!" ar spune mai într-ascuns, lumina ochilor unor țărani. În câteva zile simțiră cum căldura soarelui le apasă din ce în ce mai mult mâinile şi fața. Ochii celor câțiva flăcăiaşi, copii de paisprezece-cincisprezece ani, sticleau şi ei. Prin satele din jur se aflau şi

câțiva feciori de vreo optsprezece ani. Nevoia de completare, prin cei vii, a marelui număr al morților, dispăruți în hăurile războiului, vibra într-un apel nemărturisit de împerechere. Bărbați în deplinătatea cuvântului se mai găseau, dar şi aceştia, trecuți de cincizeci de ani. Rânduiala cinstei, însă trăia, nu pierise.

Teama de socoteală în fața celor care se vor întoarce de la oaste şi frica de biciul strivitor la ruşinii, le gâtuiau apelul. Chipurile femeilor de toate vârstele, încadreate de negrul năframelor. Pământul din împrejurimi, negru, ca şi cum şi din el țâşnea doliul. Arăturile de toamnă şi semănăturile avuseseră loc. Brazdele, negre, pe alocuri gălbui. Păiuşul ierbii uscate, peste dealuri şi şes. Cuibul ulilor din marele păr cu pere dulci şi zămoase, din satul Şutu, era gol de multă vreme. Ulii se duseseră, ei or fi ştiind unde, lopătând cu aripile văzduhul, sau planând, lovind cu pieptul aerul, ce şuiera în clonțul lor, îmbătându-i de plăcere. Avuseseră nouă pui şi nimeni nu le-a venit de hac, deşi se ştia că vor hărțui un sat întreg. Puicile şi puii de găină răpiți, lăsau muşcăturile durerii în sufletele bietelor femei. Bătrânii, cu o puşcă...Un glonte, sau două...Puşcă. Puşcă nu aveau decât jandarmii şi notarul. Cu câțiva ani înurmă, prin anul o mie nouăsute zece, într-o vară, s-a urcat în păr Gavrilă, care îşi avea casa chiar sub acel păr rotat. Când a ajuns în vârful lui şi a privit în sus, i-a tresăltat sufletul, cu atâta bucurie, încât se simți cutremurat şi ca să nu se prăbuşească, îşi încleştă mîinile de crengi. Albastru, albastru fără sfârşit, aproape de tot şi departe, departe. Privirea-i pătrundea în el, ca cerneala într-o sugativă albastră. Nu mai existau în marea albastră, decât ochii lui Gavrilă, fața lui, pieptul, mâinile încleştate pe crengi, picioarele bine sprijinite şi vârful pomului. Nu mai văzuse aşa ceva şi nu bănuise că va avea aşa simțăminte. Puternic şi stăpân pe el însuşi, încojurat de oceanul cerului. De jos izbucniră strigăte speriate: „Ulii, ulii, ulii!" Pieptul lui Gavrilă respira pe mai departe aerul înmiresmat de sucul perelor şi rămase pe mai departe ca o statuie vie, spre bucuria sufletului său. Deodată, privirea i se-ntunecă. Un vălătuc de umbră îi atinse fața. Sus, în vârful părului, Gavrilă se simțea puternic, la fel ca pe pământ. Curajul îl avea întreg, frica nu se cuibărise niciodată în sufletul său. Nu tresări. Abia după ce umbra îi dispăru de pe față, tot atât de repede cum apăru, ca o părere fugară, pricepu că sunt ulii. La ce să se înfrice, la ce i-ar folosi? Al doilea uli se oprise parcă în zbor şi apoi înaintă direct, în linie dreaptă. Gavrilă strânse instinctiv, cu stânga, scoarța ramurei. Vârful pomului se legăna mereu, în atingerea uşoară a vântului, adiere înmiresmată şi răcoroasă. Mâna dreaptă o avea gata, la nevoie să o ridice, să înfrunte lovitura uliului. Un clonț în ochi, în creştetul capului, sau chiar acroşarea cu ghiarele, ar fi dus, poate, la pierderea echilibrului şi la căderea din creangă în creangă. Cele mai de sus,

mai subțiri s-ar fi rupt, iar cele mai de jos, dure, n-ar fi iertat. Dacă ar avea norocul să se lovească de mai multe şi să nu cadă direct pe pământ, ci pe gunoiul de la un coteț de porci, poate că ar scăpa cu bine. Dar nu ridică mâna. Ştia că nu trebuie să-i fie frică. Dacă ar fi ridicat mâna, ar fi ridicat-o frica din el şi ulii, ca şi vulturii, când e vorba de frică şi curaj, sunt buni cunoscători. Oare nu frica puilor de găină, a găinilor, a iepurilor, este vânată în primul rând? Când uliul, cu clonțul lui încovoiat, cu ghiarele ca nişte cleşti, cu aripi muşchiuloase şi pene rezistente, ajunse la trei metri deasupra sa, tot nu i-a fost fircă. Uliul viră în sus şi ghiarele-i trecură aproape de tot de Gavrilă. Omul căştigase bătălia. Se bucura intens că nu-i fusese frică. O bucurie deplină. Fața îi strălucea spre cerul albastru. Ştia că ulii nu-i mai pot face nimica. De jos, strigătele unor copii, ale Cruciței şi ale vecinului său, Tarța, se veştejiseră în gâtlejurile uscate de emoție. Gavrilă băgă mâna în cuib şi luă puii, unul câte unul şi-şi umplu traista cu ei. Ulii coborau în picaj, dar Gavrilă îi ignora. Venea unul, apoi după un timp, celălalt. Din depărtare, doi ochi îl săgetau cu privirea lor, ce nu o vedea, dar o simțea cum îi pătrunde pe sub gene până în inimă, ca un cui înroşit. Picepu că va fi atacat de acel uli cu toată forța, direct, cu întreaga furie a sălbăticiunii. Cei de jos simțiră şi ei că în salvă există primejdie şi începură să strige: „Uliu, uliu, hua, hua!"Gavrilă coborî ca pe scara de la podul poieții, fugind pe trepte în jos, trei patru crengi, de parcă le-ar fi cunoscut foarte bine locul şi se opri cu palmele încleştate de alte crengi. În acelaşi moment uliul umplu spațiul în care fusese Gavrilă, lovind cu pieptul, brăzdând frunzişul şi crengile. S-au auzit câteva trozniturі, crengi uscate rupându-se. Toți cei de jos crezură că uliul se va prăbuşi, dar la două-trei staturi de om, aripile lui desfăşurate, restabiliră iar planarea, vâjâind aerul prin grădină. Copiii, care nu simțiră şi nu pricepeau temerile celor mari, păliră la vederea uliului, atât de jos şi atât de mare. Celălalt uli nu se mai apropie de păr. Îşi rotea durerea în înaltul cerului albastru. Doar cerul i-o auzea, cum strigă din sângele său, din inima sa. Gavrilă coborî încet de tot. Nu avea cum mai repede. Nu se arăta, la ce bun, dar îl cuprinse o oarecare emoție. Atacul uliului îl impresionase. Troznetul crengilor l-a auzit aproape de tot. Întregul vârf a fost înşurubat de curentul de aer. Gavrilă se opri pe o creangă groasă cât mijlocul unui om, îşi trase puțin sufletul. Nu avu curajul să privească în jos. Se supără pe el. Se lipi cu pieptul de copac. Simți scoarța lui groasă, cu crăpături, de intra degetul în ele, cum îi striveşte muşchii pieptului. Privi în jos anume să-şi adune sufletul. Aşa se linişti şi coborî. Îi veni să ofteze, să-şi elibereze un năduf, dar se abținu. Scoase traista de la gât şi răsturnă puii într-un ciubăr. Sus, în cuib, mai rămăseseră doi. Cinci, din ciubăr, îşi desfăceau pliscurile după mâncare, ciocănind degetele ce se îndreptau către ei. Într-o săptămână

au murit toți, deşi îi îngrijise bine, cu carne. Le lipsea cerul albastru. Penele uliului ce a despicat drum cu trupul său prin frunzişul părului, au mai rămas multă vreme, după ramele icoanelor.

Acum cloştile chemau puii la ele, femeile, auzindu-le, strigau la uli, dar aceştia, simțind lipsa bărbaților, nu se mai sinchiseau. Găina, când are pui, este extrem de curajoasă. Aleargă sub brusturi, sub spini, sub lemne, cu puii după ea. Îi acoperă cu aripile, până trece primejdia. Dacă nu are timp să se adăpostească, luptă, indiferent cine i-ar fi adversarul, încât e de mirare că nu i s-a ridicat încă un monument, spre slava iubirii materne a galinaceelor. Cloştile sunt mereu vigilente, îşi poartă puii în zonele unde pot găsi grabnic refugiu. Simțurile lor funcționează bine. Totuşi uliul apăruse deasupra grădinii, din liniştea zilei, pe nesimțite. Cloşca nu mai avu timp decât să facă o jumătate de cerc, un fel de zid viu între pasîrea de pradă şi pui. Când pasărea ajunse aproape, cloşca şi-a acoperit câțiva pui cu aripile. Uliul a înşfăcat-o şi a ridicat-o câțiva metri în aer, apoi i-a dat drumu. Parcă s-ar fi rupt o pernă. Crucița, soția lui Gavrilă, îşi dădu năframa pe spate, de rămase cu capul descoperit şi abia mai avu voce, să spună. „Vai că mi-o luat cloşca!” Găinile din vecini dăduseră alarma. De peste tot se striga la uliu, să-l sperie, să nu mai vină. „Acesta-i semn de la Dumnezeu, zise lelea Daciană, să ieie cloşca. Mai rar. O mâncă dihoru, o ia vulpea, da s-o-nhațe uliu...Mânca-l-ar câinii de viu, că mare năcaz ne aduce! Da şi tu, Cruciță, ce te-a apucat să pui cloşcă toamna, dară te ştiu muiere cuminte!” „Nu te mai băga şi dumnata în toate celea, fu răspunsul Cruciței. Face omul ce poate!” Biata femeie, când avusese cloşcă, nu a avut ouă, când a avut ouă, nu a avut cloşcă. Acuma-i toamnă, da Dumnzeu anume a lăsat-o blândă, să-şi poată creşte şi ea puii. Mai avea zece. Şi dacă-i mai pier doi, trei, tot ajunge în primăvară cu şapte găini. Pe cloşcă o lovit-o uliul în cap, găinii i-a supt dihorul sângele. Pe pui o să-i țină în casă, la loc sigur şi la căldură.

În văzduh plutea lumina gălbuie şi călduță, gata de plecare, precum păsările călătoare spre țările calde. Dumineca, pereții caselor sunt mai albi şi lumina pare că se lipeşte de ei şi străluceşte din varul alb. Dumineca, îmbrăcată în sărbătoarea luminii, zâmbea blând. Copiii, fiind toamnă, fuseseră îmbăiați de sâmbătă seara. În hainele cele bune, se zbenguiau pe uliță, spre biserică, dar babele-i certau şi-i liniştau: ”Să vă fie ruşine. Da aşe ai învățat acasă şi la şcoală? Nici în Sfânta Duminecă nu staţi la un loc, gâneşti că sunteți apucați de tricolici.” Cei care mergeau pe lângă mame, sau pe lângă mamele-bune, unii ținuți de mână, îşi aruncau zâmbete pe furiş şi zâmbetele zburdau.

De sus, soarele îşi sprijinea lumina de sat şi împrejurimi, părându-i rău că va lăsa frigul, cu rostul lui, să vină. Poate aştepta, cu vremea bună, pe cineva, de departe.

Sufletul neamului îşi chema oamenii. Şi oamenii ignorau oboseala şi se încrâncenau în voință, ajungând unde trebuie, la timp, adesea fără să ştie unul de altul. Se întâlneau cei ce trebuiau să se întâlnească. Vorba ajungea până la cine trebuia, din gură în gură şi de multe ori, ca o minune, pe drumurile minții, drumuri tăcute şi ascunse, din minte în minte, rostită de gura unui om din apropierea celui ce trebuia să o audă. Codrul îşi smulgea iar rădăcinile aşteptării şi înconjurând izvoarele neamului, privea oglindirea veşniciei în ele. Stejarii rotați mărşăluiau sever, sau înfrunzeau din senin, lumina ascunsă a sevei, electrizând pădurile.

Tricolorul

Dimineața vântul şficui cu mii de bice, înfuriat. Oamenii dârdâiră. Un frig ascuțit le înroşi degetele şi fețele. În dimieața aceea, pe un deal din hotarul satului Şutu, s-a aprins un foc uriaş. Fum dens, de lega pământul de cer. Părea colorat. Una, două, trei culori. Numai bătrânii satului, câțiva dintre ei, îşi făcură cruce, îşi încinseră şerparele, se îmbrăcară bine, îşi luară cârja şi porniră la drum. Dacă cineva ar fi privit ce se întâmplă, în mai multe case, şi i-ar fi văzut pe toți, ar fi recunoscut pe fața lor plutirea aceluiaşi suflet. Fumul? Părea să fie ceva obişnuit. Din când în când, pădurarii şi păcurarii, mai ales păcurarii, făceau un foc mare, din crengi uscate şi verzi, din frunzele căzute şi din păiuşul ucat al ierbii. Dar turmele veniseră demult pe la casele oamenilor...E drept că în toamna aceasta**,** nu făcuseră foc. Nu legaseră cerul cu pământul. Un bătrân porni spre Muntele Săcelului, alții spre Indol şi Sălicea, la neamuri, ziceau ei, iar al patrulea, spre moară. Păreau cei mai paşnici oameni de pe lume. Cel ce mergea la moară, când ieşi din sat, simți năvala neîmpiedecată a vântului, pe lunca dreaptă ca o față de masă. Nu se opri şi nici nu luă seama la plopii singuratici, înalți şi rămuroşi. Pe nesimțite, ceva din sinea sa începu să se mişte. Deveni bănuitor. Se întoarse spre plopi. Parcă bicele reci ale vântului deveniseră calde. Sprâncenele stufoase şi albe i se ridicară de-odată, încadrând cu arcadele lor, în şuvoiul privirii, steagul tricolor, urcat tocmai în vârful plopilor. Trei steaguri. Galop de murg îl purtă pe bătrân în mijlocul trupei de români şi din când în când se răsucea în şa îndemnând oştimea. De la un timp se opri şi sufletul său se întoarse de pe câmpul de luptă, în drumul spre moară. „Cine a făcut? Cine a urcat steagul românesc în vârful celor trei plopi? Facem ce

trebuie să facem!” Porni mai departe spre moară, cu pasul său bătrânesc, dar grăbindu-se.

Sub opinci se auzea nisipul de pe drum, într-o pauză a vântului. Acesta se porni din nou şi mai intens, împingându-l pe bătrân din spate. Nimeni nu va şti niciodată, dacă vântul acela nu avea o minte, mintea văzduhului, ce veni să-l ajute, la mers, pe moşneag. Bătrânul, simțind că are spor la drum, îşi făcu cruce. „Doamne ajută-ne!” În vârful plopilor steagul tricolor îşi unduia faldurile, îndemnând oştimea de pe câmpul de luptă. Stegarii, coborând, au tăiat, chiar de lângă tulpină, toate crengile, subțiri şi groase, încât cei trei plopi erau cele mai înalte catarge de pe mapamond, în vârf cu tricolorul românesc. Tăind crengile, în partea de sus a plopilor, au gândit că va fi foarte greu, dacă nu imposibil, să se mai ajungă sus, la tricolor. În depărtare, pe coasta pleşuvă dintre Cheile Turzii şi Cheile Turului, un om în uniformă militară, urca din toate puterile. Uită de oboseală, de chinul sutelor şi sutelor de kilometri de drum. Ajunsese acasă ca purtat de o putere ascunsă, atras de un magnet puternic. Să ajungă la locul său! Şi a ajuns. Locul său, acum şi nu altă dată, aici pe Valea Hăşdății! Porni iar. Vârful dealului, încet, încet, se cobora în fața lui şi omul ajungea deasupra. N-a vrut să aştepte căruțele. Tăie de-adreptul, pe cale, prin Indol, către Şutu, satul iubirii sale, acolo unde s-a născut Dumnezeu pe pământ şi pentru el.

Victor

În oraşul Napoca. Victor se rătăci pentru prima dată în oraşul în care trăia de când s-a născut. Avea patruzeci de ani. Napoca, oraşul său natal. Cetate cu începutul pierdut în negura timpului, cu peste două milenii şi jumătate în urmă. Vreme de seară. Victor se opri şi nu pricepu unde este, ce vrea şi nici măcar cine-i el, cel ce s-a oprit. Negură grea, densă. De pe zidul din față se prăbuşiseră doi oameni. Al treielea cobora pe o scară lungă. Sări de pe ea şi din pieptul lui izbucni un strigăt. Dinții albi îi reliefară şi mai mult fața luminată de zâmbet. „Burebista per Dacidava. Decebalus per Scorilo. Ha, ha, ha.” Îşi ridică brațul înarmat cu sabie scurtă, încovoiată şi porni vijelios la atac. Strigătul de luptă sfâşie ceața. Primele cuvinte pe care le-a rostit Victor au fost: „Napoca, cetatea românilor.” Privi după dac, în direcția din care venea pericolul, unde dacul se şi avântase. „Napoca daciască.” Năucit încă, începu să-şi revină. Îî părea rău. Ar fi vrut să nu se termine întâlnirea cu strămoşii lui.. Deodată trupul i se arcui. O putere teribilă se sălăşlui în el. Şi, sufletește, fu invadat de plinătate. Îi veni să disloce o piatră de jos, de lângă zidul cetății şi să o arunce în duşmani, răcnind: „La luptă! La luptă totală! Ca şi în secolul XIV când Maramureşul, Crişana şi jumătate din Transilvania,

condusă de maramureşeni, spulberară pentru un timp ungurimea oprimatoare, apoi un pumn de oameni sub Dragoş, sub fii lui şi sub unchiul lor, Bogdan, ridicară săbiile şi în Moldova. Ca în 1848, când împotriva lui Avram Iancu, armata Ungariei nu a avut nici un spor. La luptă. La luptă totală. Horea Armaşu are dreptate!" O seară obişnuită, cu puţină ceaţă. Victor se trezi de-abinelea. Stătea lângă zidul cetăţii din oraşul Cluj, al doilea nume etnic, dat localităţii Napoca. Felinarele ardeau împrăştiind lumina lor lăptoasă. Câţiva trecători grăbiţi bocăneau cu paşii lor în liniştea străzii. Victor se surprinse ştiind precis ce are de făcut. Ştia precis ce va face, începând din seara aceea. Nimic din lumea aceasta nu-l putea împiedica, aşa precum încă nimeni n-a împiedicat rotirea pământului, plinătatea stelară a bolţilor şi lumina soarelui. Moartea ? Nu există! Gândul îl purtă spre Todor Hârtoapă.

Pe strada Roşiorilor locuia ordonanţa unui colonel ungur. Ordonanţa aceasta, de fapt era, nici mai mult nici mai puţin, sluga domnului colonel. Aşa ajunsese Todor Hârtoapă, român din Ţara Moţilor, să scape de armată şi să facă armata în Cluj, unul din oraşele moţilor. Slugărea şi se numea ordonanţă. Tăcut ca pietrele şi stâncile Munţilor Apuseni, îi plăcu colonelului. Nu comenta nici pe faţă, nici pe ascuns, niciodată, nimic, ci lucra orice, fără să se laude, fără să se plângă, fără să arate că e obosit, fără să ceară învoire dumineca. De altfel, din principiu, i s-ar fi dat. Dar prin faptul că nu cerea, a făcut impresie colonelului. Aşa că Todor Hârtoapă, pleca în oraş dumineca după masa, doar trimis de domnul colonel: „ Liber, Todore." La început îi spunea „liber" pe ungureşte, dar Tudor nu ştia cuvântul acesta şi nici altele, în graiul unguresc. Colonelul Gabor Iştvan i-l spuse apoi totdeauna pe româneşte. Pentru colonel, Todor deveni o achiziţie teribilă. Îi dădu în îngrijire vila de pe Roşiori şi grădinile. De asemena grajdurile de cai, de pe strada vecină cu garnizoana. E drept că Todor nu a crescut lângă cai de rasă, dar nu are importanţă. O să facă ţuică şi vin din vița de vie şi din prunii din grădină. Să fie de toate, ca la o casă aleasă, de oameni harnici, cu oaspeţi mari şi cu bairamuri ungureşti. Todor Hârtoapă făcea orice, fără să spună un cuvânt. Nici măcar militărescul „ Am înţeles." Colonelul, uneori, îl îl întărâta şi-l hărţuia. Gheorghe nu dădea nici un semn de nemulţumire. Făcea tot, mereu, spre uimirea şi desfătarea colonelului şi a oaspeţilor săi. Îi dărui şi zile dulci. Ştia că aşa e bine. Rare. Doar e război. De ajuns că mutului nu-i putrezesc oasele prin cine ştie ce tranşeu! Neam de slugă! Se vede cât colo că e făcut să aibă stăpân! Românii sunt prinşi într-o cămaşă de forţă, de braţul de fier al Ungariei şi neavând nici o scăpare, nici măcar nu visează că ar putea să fie altcumva, decât slugi. Todor Hârtoapă, Mutul, zis Sluga. Totuşi, colonelul, deşi nu mărturisise niciodată nimănui,

simțea, când vorbea așa, o împotrivire a sufletului, gata de a găsi o argumentare contrară. Gâtuia de-ndată astfel de porniri, cum i se stă bine unui ungur, brav şi de onoare!

Acasă

Gavrilă intră în casă, călcând apăsat, legănându-se, din cauza piciorului la cre fusese rănit. Se trânti pe laviță şi zise cu o voce aspră, de se opri respirația în Crucița, care stătea ca paralizată, în picioare, de partea cealaltă a mesei. Se trezi cu el, dintr-odată, în casă. „ Ai ceva jinars?!" Crucița , fără să mai zică nimic, se duse în cealaltă încăpere. Ascunsese, tot timpul războiului, de ani de zile, de când îi plecase bărbatul, două sticle, de jumătate de kilogram de țuică, una în casă şi una în pd. Se întorsese cu una. Gavrilă o repezi la gură, trase câteva înghițituri, făcu o pauză în care respiră de câteva ori, apoi bău iar, bine de tot. Mai bău o dată. Aşează sticla pe masă şi-i zise nevestei, tot cu voce aspră."Bea şi tu!" Femeia, fără comentariu, luă sticla şi pentru prima dată în viață, bău o gură bună, după care mai gustă o dată, ca la comandă. Gavrilă scoase o bucată de pâine şi o trânti pe masă. Era uscată ca un bolovan. Se vedea că o păstrase anume pentru acasă. Abia acum Crucița îşi reveni. Se repezi la foc şi-l aţâță. Ajunse în fuga mare la vecină, la lelea Deacianâ. „Ouă!" „Ia-le" îi răspunse bătrâna, apoi arătând cu mâna spre o găină, zise: „ Prinde-o!" Niciodată nu jumulise o găină atât de repede. Îi făcu omletă din ouă proaspete. Ea jumulea de zor la pasăre. Focul parcă înțelese şi ardea în plin. Gavrilă s-a întins pe pat şi adormi. Băuse jumătate de țuică de Ardeal, de cincizeci şi două de grade.

Seara apărură patru bărbați, ca patru brazi. Mai existau bărbați ca brazii, prin satele româneşti, despodobite de război? Veneau din două sate vecine. În casă mirosea a supă de găină.

Gavrilă se trezi, se spălă pe față şi trecu la masă. „Cruciță, şi cealaltă jumătate." Îşi amintea că el ceruise, cu ani în urmă, două sticle. Recunoscu gâtul sticlei prelins cu smoală. Femeia, ca şi mai înainte, ieşi afară, urcă în pod şi într-un târziu se întoarse cu sticla. O ascunsese să nu i-o fure cineva. În toamna aceasta umpluse un butori de prune. Acum avea cine să bea şi în casa ei! Altfel îşi închipuise ea că se va întâmpla cu o sticlă, când colo, iacă, patru oameni! Gândul supărării trecu repede, lăsând loc mândriei. Gavrilă al ei îi omineşte, are de unde, cu câte un pahar de jinars! Că aşa se cade când ți se întoarce bărbatul de pe front! Şi încă ce bărbat! Când o venit ungurii, honvezii, în sat, să ducă oamenii la război, Ion al lui Scorilo s-o trântit în genunchi şi bate cu pumnii şi cu palmele, pământul: „Pământule, pământule!" Lovituri rare, reținute. Avea palme grele, ca barosul. Mai slab

în puterea trupului ca Gavrilă, avea însă palme şi pumni, că dobora cu uşurință, dintr-o lovitură, o vită. Ion îşi dădu o palmă. Se auzi ca lopăitul unei lopeți. Palma cealaltă nu mai avu aceeaşi intensutate. Obrajii i se albiră ca varul. Honvezii râdeau, de se prăpădeau de râs. Ion al Scorilo, jos, ghemuit, cu fruntea în țărână, rostea acum în şoaptă: „Pământule, pământule". Din nas îi curgea sânge.

Mobilizarea mulțumi guvernul de la Viena. Armata austro-ungară avea multe unități puternice, alcătuite din români. Austriecii ştiau, din arhivele secrete ale siguranței imperiului austriac, faptul că numărul mare al ostaşilor români, a fost un adevărat dar dumnezeiesc pentru imperiu. Politica „dezbină şi stăpâneşte" o foloseau cu abilitate. Şi pentru ca românii să nu priceapă câți sunt, aveau grijă să împartă, în cea mai secretă operativitate, întregul teritoriu al Transilvaniei, în zone de recrutare pe vreme de pace, pe vreme de război, după focarele de luptă, în aşa fel încât să nu fie multe unități româneşti una lângă alta. Şi aşa măcinau mereu, în roțile morții, inimi şi sânge din care, în saloanele Vienei, țâşneau valsuri şi simfonii. Totuşi valsul şi simfonia sunt un semn real de civilizație. Raporturile românilor cu ungurii se desfăşurau altfel. Ungurii, de peste patruzeci de ani de când luaseră provinciile româneşti Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul, de la austrieci-sub austrieci fuseseră autonome, datorită populației autohtone româneşti-redescoperiră secretul vienezilor, dar nu şi stilul lor de a acționa, ascuns, abil. Forța de represiune şi subjugare ungurească se dezlănțui continuu, pe față, în chip barbar, de parcă vremile migratorilor încă mai existau.

Şi chiar existau, prin tendința de expansiune colonială a maghiarilor, prin tendința de cotropire şi subjugare a popoarelor vecine, ca după anul 896, când au migrat în Panonia, la apus de Dunărea Mijlocie, în nordul lacului Balaton, apoi, după 955, când s-au extins şi pe malul răsăritean al al Dunării, la romînii de aici, ajungând vecini cu țările româneşti de pe Tisa, pe care nu le-au putut niciodată desrădăcina din istorie. Tot de la români au luat, pentru prima dată, rânduiala locuirii în case. N-au luat şi cumințenia de a rămâne în țara lor, în noua lor țară, ultima din şirul de „țări", de fapt popasuri de pradă, din Asia până în Panonia, ci visau să ocupe Slovenia, Croația şi Serbia, să fie stăpânii țărmului Mării Adriatice şi să păstreze în eternitate Moravia, ocupată încă din anul 906. Au gustat pământul arat de români şi s-au cutremurat. Era bun. Mii de kilometri, prin Asia fără stăpâni, îl ignoraseră. De la izvoarele Nistrului, până în nordul Bucovinei, de la Bug la Dunărea Mijlocie şi de aici până în Munții Balcani şi pe întregul țărm maritim al Mării Negre, românii slujeau veşniciei cu pâine. Obştea trăia în aşezări săteşti şi în localitățile întărite, urbane, în case de lemn şi piatră. Altoiau şi

săpau, de mii de ani, butaşii. Aveau răbdare până ţâşnea tăcutul glas al sângelui, din bobii grei de must, ca laptele din ugerul vitelor şi oilor.

După al bulgarilor şi sârbilor, venise vremea ungurilor, de lungă ucenicie la români, ca să înveţe cum să are, să semene, să sădească via, să fie oameni de casă şi să aibă şi ei o ţară a lor. Că şi slovacii şi moravii, tot pe pământ dacienesc migraseră.

Uncheşul Vasile şi Decius

Moşneagul, încălzit între umeri şi la şele de tricolorul din vârful plopilor, împins de vânt, parcă plutea. Întinerise. Îşi mai făcu o cruce, mulţumind lui Dumnezeu. Grăbi paşii şi zâmbi. Picioarele îl ascultau. Ajunse în al nouălea cer, de faţă cu Dumnezeu. Spiritul lui strălucea de mulţumire. Trăia din nou vremuri mari. Simţea mâna lui Dumnezeu şi puterea oamenilor neamului său. În închipuire vedea moşnegi şoptind vorbe de taină. Moşnegi călărind. Ba nu călărind în grabă, nu, că ar da de bănuit. „Jos de pe cai!" Un moşneag coborî de pe cal. Nu-l văzuse nimeni. Băgă calul în grajd. Dacă l-ar fi văzut, ar fi făcut pe nebunul cu atâta convingere, că ar fi ajuns nebunul satului, de râsul tuturor. Nici dracul nu trebuie să prindă de veste ce se pune la cale. Alungă aceste gânduri, ca nefiind de nici un folos şi se îndreptă cu mintea spre Decius. Şi se unse spiritul său cu bucurie. Decius semăna atât de mult cu Decebal şi avea acelaşi nume cu regele Dacilor, încât moşneagului îi venea mereu să i se închine, de fericire că e aici în satul său, în Şutu. Decius era slugă la moară. Făcea de toate, până şi de mâncare. Ridica singur sau ajuta la saci, avea grijă de vite, păzea casa şl, respectuos, mai la o parte de cei ai casei, mânca, uneori, în casă, pe un colţ al mesei, dar de cele mai multe ori, pe un scăunaş, pe genunchi. Moşneagul îl găsi la poiată, rânind. Tocmai arunca din furcă bălegarul bătătorit, amestecat cu paiele aşternute pentru odihna vitelor, când moşneagul glumi: „ Hă, hă, hă, hă, da acuma se râneşte la jite?" Poieţile se curăţau dimineaţa. Decius tăcu şi lucră mai departe. „He, tot vreme aşe şi aşe, nici cu tunete, nici nori, numa cu linişte. Să fii sănătos, da ce mai faci? Bună ziua." „ Bună ziua. Da ce să fac, ia, rânesc la jite" răspunse Decius. La bună ziua şi la ce faci, răspunsul era bună ziua şi apoi omul spunea ce face, deşi cel ce întreba, vedea ce face celălalt. Decius nu întrerupse lucrul şi ca de obicei moşneagul Vasile îi spunea verzi şi uscate şi cîteodatăă Decius începea să râdă. Moşneagul izbucnea şi el în râs. Atunci se cinsteau cu câte un păhărel de ţuică. Ori moşneagul avea la el, ori Decius scotea o sticlă pusă la oparte, pentru

prieteni. Şi moşneagul iar vorbi. Ba că muierea Ticului umblă cu coada pe spate, că o arde la fătătoare. Ba că el nu şi-o adus la moară, că nu se urcă în pod, să ia grâul, da de urcat s-ar urca şi într-un vîrf de plop, dacă acolo ar fi grâu. Decius râse. Moşneagul izbucni şi el, văzându-şi prietenul cu zâmbetul înflorit pe buze. Apoi pe alt ton îi zise: „ Decius, am auizit un nebun, odată, care zicea că pădurile au rădăcinile în oameni. Ha, ha, ha, auzi? Nebunul!" Decius tocmai băgase furca sub o grămăjoară de gunoi. O trase înapoi încet, răzimă furca lângă uşe şi îl privi drept în faţă pe moşneagul Vasile. O săgetătură îi trecu moşneagului prin tot trupul, învingând orice zgârci, price împotrivire. Săgetătură ca fulgerul. Decius sluga, dispăruse. Bănuia bătrânul ceva. Cu aproape douăzeci de ani în urmă, moşneagul, pe atunci om în putere, a fost chemat de preotul satului, de părintele Zălmoş, al lui Dublezău. De faţă, doar Dumnezeu. Şi preotul i-a spus, că atunci când va sosi ceasul, să-l caute pe omul acela, feciorul acela sărman şi neînsurat, venit din alte locuri, după o bucată de pâine şi pripăşit prin sat, sluga morarului şi să-i spună: „ Decius, am auzit un nebun, oadată, care zicea că pădurile au rădăciniule în oameni." Dacă-l găseşti singur, bine, dacă nu, să-i spună şi în lume, da nu anume pentru el, ci ca glumă pentru toţi şi poate adăuga apoi orice. Şi moşneagul s-a legat faţă de Dumnezeu şi faţă de preot că nu va spune nimănui nimic şi că va face întocmai. Mai mult nu i se spuse şi nici nu ştia despre ce e vorba. În faţa moşneagului, în grajd, stătea un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu un trup de stîncă. Sluga ce nu ridicase glasul spre nimeni, ba unii îl şi îmbrânciseră, dispăruse. Moşneagul simţi o putere care îl furnică în tot trupul. Îi veni să se prăbuşească în genunchi. Omul din faţa lui, cu căciula lăsată pe ceafă, cu vărful ei îndoit spre umăr, cu privirea ca tăişul săbiei, sub fruntea încruntată, ar fi distrus un om ce i s-ar fi împotrivit, un duşman, doar privindu-l. Îi spuse moşneagului doar atât: „Să trăieşti, tăicuţă!" Niciodată nu-i mai spusese aşa. Rostise cuvintele cu voce plină, sigură. Fiecare cuvânt intra în sufletul moşneagului, ca apa într-un jghiab, într-un vas. Decius ieşi din poiată fără să mai spună un cuvânt şi plecă. Moşneagul rămase pironit locului. Nu ştia cum să-i spună celui ce plecase. Moşneagul văzuse limpede în faţa lui pe Decebal, împăratul dacilor. Mare taină! Doamne Dumnezeule şi părinte, m-am ţinut de cuvânt. Acum pot să mor. Sunt fericit. L-am văzut. Şi moşneagul începu să plângă. Îi veni o slăbiciune în tot trupul. În timp ce plângea se sprijini de peretele poieţii, perete din lemn masiv. Îşi aminti necazurile din viaţa lui, năcazuri ce ieşeau acum, vălătuci, vălătuci, cu zguduiri, ca dintr-un om beat. În 1892, când ceata din satele acestea, de pe Valea Hăşdăţii, s-a întâlnit cu cea de pe Valea Arieşului şi au oprit un convoi de colonişti unguri, ce urmau să-şi facă aşezări pe Valea Arieşului...N-au fost lupte. Ungurii s-au speriat aşa de tare,

văzând apariția oamenilor în formațiuni de luptă, încât imensul convoi, cât şi ostaşii unguri care îl însoțeau, au făcut cale întoarsă şi n-au mai îndrăznit să înainteze spre munți. Unii au rămas în oraşul Turda, iar ceilalți s-au dus şi s-au tot dus, privind din când în când spre spatele lor, spre munți, cum rămân în urmă. În acel an, avocatul românilor, doctor Ioan Rațiu, din Turda, care a mers în fruntea a trei sute de românni în Viena, după dreptate, urma să fie omorât de unguri. Doctor Ioan Rațiu cîştigase cîteva procese ale țăranilor românui, deposedați de pământ. Viena trăia în conflict acut cu Budapesta şi Ioan Rațiu simțind cum stau lucrurile, a pledat cu curaj, până a avut câştig de cauză. O vreme a putut fi avocatul dreptății. Ungurii, în drumul lor pentru ocuparea de pământuri între români, pentru colonizare, se purtau ca vandalii. Ioan Rațiu nu se adresase Budapestei, ungurilor, cu delegația de români. Ştia că memorandumul, după toate probabilitățile, nici măcar nu l-au deschis. Nu le recunoscuse dreptul de a primi o delegație din partea romnânilor. Faptul acesta mânie Budapesta atât de mult încât a dezlănțuit teroarea. În Turda populația civilă, românească, neînarmată, a avut de suferit. Acum scrie Alexandru Valhuță poezia „ **Eroilor martiri**”, publicată în Golgota, organ al durerii poporului român, redactată la Bucureşti, cu prilejul procesului Memorandumului:

„ Staţi drepți, sublimi apostoli,
Lăsați inchizitorii să-şi facă datoria...
Vedea-veți scris pe ziduri, cu slove de lumină,
În temnițele voastre: ! TRĂIASCĂ ROMÂNIA!”

Vasile tocmai se întorcea de la târg şi ducea de la căpitani chemarea spre Hăşdățeni, să se tragă spre munți, înarmați, că vin colonişții. Când a ajuns pe lângă locuința lui Rațiu, se opri şi bău o gură zdravănă din sticla cu jinars, pe care o avea în haină şi se aplecă să-şi lege nojițele de la opinci, ca pentru drum mai lung. Atunci, pe când stătea aplecat peste opinci, l-au lovit. Era în ziua de 13 iunie 1892. Trei mii de unguri, cu ciomege şi pietre au distrus casa lui Rațiu, familia Rațiu scăpând ca prin urechile acului de la moarte, reuşind să dispară din învălmăşeală. Atacatorii l-au luat pe Vasile cu ei şi l-au închis într-o puşcărie. Iarna a fost ținut cu picioarele în albia unui râu, până ce pojghița ghieții a făcut cerc în jurul gleznelor. I s-au spus vorbe de ocară şi a fost umilit şi schingiuit. I s-a vorbit de rău tot neamul. Şi i-au zis că românii vor fi slugile ungurilor toată viața. „V-am găsit la plug când am venit în Transilvania, la plug rămâneți. Noi suntem stăpânii, auzi mă, neam de slugă?!” Atunci le-a răspuns: „ În ...mamii voastre”. Şi l-au bătut şi iar l-au bătut. Şi iar l-au bătut, ca să nu uite, dar nici să moară, ci să sufere şi să

se sperie şi în somn la auzul numelui de ungur. Trei ani mai mult în pat, apoi un an pe lângă casă. Şi în adevăr nu a avut curaj. Avea cinci coaste rupte. Ioan Rațiu nu a mai fost urmărit, ca să fie asasinat. Capetele luminate ungureşti au priceput că pentru viața lui Rațiu, românii sunt gata să se ridice la luptă, la răscoală, cu atâta dezlănşuire, că nu ar fi stat piatră pe piatră. Ori aşa ceva ungurii nu doreau Ştiau prea bine, că, dacă nu sunt ajutați de armata imperială austriacă, numai armata Ungariei nu putea rezista unei răscoale. Mai țineau minte lecția dată de români în 1848. L-au arestat pe Rațiu şi l-au condamnat la închisoare, dar s-a stârnit atâta agitație printre români şi în întreaga Europă, încât ungurii, pentru prima dată înțelepți, l-au eliberat, evitând pentru un timp inevitabilul, Unirea Transilvaniei cu Patria-Mamă, România, sau mai bine zis Unirea României cu Transilvania, unde se află capitala antică a strămoşilor şi a urmaşilor acestora, românii de azi. Şi de bună seamă, ziceau românii ardeleni, tot aici va fi capitala Unirii românilor într-un singur stat național unitar.

Vasile se umflase şi rănile îi supurau. Când nu l-a mai durut nimic, când a prins iar putere, şi-a scos frica din el. Omul, când ajunge în vârstă şi-i vine vremea să moară, trebuie să nu aibă nici un bob de frică în sufletul său. Şi a arătat că nu îi este fricî. Un jandarm ungur, la tîrgul din Iara, o râs de el. Vasile a scos cuțitu din buzunarul de la sân şi i l-a pus în gât, zicându-i cu voce aşezată, blândă chiar: „ Ascultă flăcăule. Tu să nu-ți mai râzi de noi. Lasă-i pe alții să râdă. Treaba lor. Data viitoare nă-o să ți se mai spună nimic.” Aşa ceva, în felul acesta, pe timp de pace, în plină lume, nu se întâmpla. Toți oamenii din jur amuțiseră. Jandarmul a plecat fără să mai spună nimic. Şi dus a fost. Lumea nu a comentat pe loc, ci după ce oamenii au ajuns pe la casele lor, după ce s-au întors de la târg, au vorbit în şoaptă, pe ascuns, altora, cele văzute, de parcă le era frică să nu fie şi Vasile de față, să-i audă vorbind despre el. Nu voiau nici să se audă la județ, la cei mari. Atât a umblat Vasile cu cuțitul. Mulți din cei ce se credeau şi erau mai tari decât Vasile, au început să-l respecte. N-a mai făcut nimic deosebit douăzeci de ani şi nici nu a fost supărat pe nimeni. Glumeț, îşi bătea joc de necaz, cu vorbele. Îmbătrânea văzând cu ochii. S-a însingurat. Totuşi, la moară, putea fi văzut vorbind cu sluga. De fapt el vorbea şi sluga lucra mai departe. Când Vasile încă mai zăcea în pat, auzise că în sat a apărut un tânăr străin şi a intrat slugă. Tot satul ştia. Lucru rar, o slugă străină. Bătrânii de nouăzeci, de o sută de ani, îşi mai aminteau de un străin venit de departe, de unul singur, care apoi s-a însurat cu o fată săracă, într-alt sat. La doi ani după întâmplarea cu cuțitul şi jandarmul, a stat preotul de vorbă cu Vasile, de față fiind şi Dumnzeu. Vasile ajunsese un om liniştit şi retras şi lăsat în pace de lume, bietul de el, cum ziceau mulți. Preotul mai vorbise cu cineva. Cu preotul cel

tânăr, Pahomie. Greu i-a fost să-l facă să jure. Că el nu jură, că preoții nu jură. „Jură!” strigă bătrânul preot, albit de vreme. „ Jură pe Sfântul Altar, pe Sfântul Antimis”. „Nu jur. Un preot nu jură.” „ Ba jură. Jură atunci, că nu te vei spovedi, dacă te apasă cele ce îți voi spune, nici uni episcop, nici unui preot, decât unui călugăr de la mânăstire, pe care ți-l spun eu. Jură!” „Jur.” Scăpase cuvântul. Bătrânul preot îşi îmblânzi vocea şi-l îmbrfățişă. Cu căldura sufletului său, precum o mamă pruncul nou născut. „Fiule, Dumnezeu a rânduit să fim preoții acestui neam. Trebuie să-l păstrăm şi să ajungem cu toții, până când vom vedea iar, față către față, pe Iisus, Mântuitorul nostru, până la sfârşitul veacului acestuia şi începutul celui viitor. Să pomeneşti în rugăciunile tale şi la Sfânta Liturghie, pe Decius sluga. Pentru a nu da de bănuit, pomeneşte-l în taină. Dar când va veni cineva la Sfinția Ta, ori cine ar fi şi oricând, peste o zi, sau peste mulți ani, un cunoscut, sau un necunoscut, bărbat, femeie, copil, şi-ți va spune vorbele „Părinte, am auzit un nebun, odată, care zicea că pădurile au rădăcini în oamnei”, să laşi orice, în afară de dragostea pentru Dumnezeu şi să te osteneşti cu bărbăție şi curaj, în post aspru şi în rugăciune, pomenindu-l Bunului Dumnezeu, zi şi noapte, fără întrerupere, pe Decius sluga, rugându-l pe Bunul Dumnezeu să-şi reverse puterile peste speranțele noastre. Că noi sperăm şi la bine şi la oricare necaz, fără încetare, fără să ne pierdem speranța în Dumnezeu şi în împlinirea dreptății. Iar de se va întâmpla să fii în primejdie de moarte, tot să te rogi fără încetare, poate se va îndura Bunul Dumnezeu şi te va învrednici să te rogi pentru noi şi de dincolo, din viața de dincolo de mormânt. Aşa să ne ajute Dumnezeu! Atât am avut să-ți spun, fiule. Dumnezeu Tatăl, dimpreună cu Fiul Său, Domnul nostru Iisus Hristos şi cu Sfântul Spirit Dădătorul de viață, să te lumineze.” Şi bătrânul preot plecă lăsându-şi confratele începător în preoție, prostit şi zăpăcit de cele auzite. Preotul cel nou îşi propusese să-l ocolească pe cel vârstnic, cu grijă, încât acesta să nu priceapă. Se tulburase, dar nu atât de mult ca să se clatine, dimpotrivă, se stârni în el un îndemn, de a fi tare şi curajos în credință, nu ca bătrânul care l-a pus să jure. Nu-l întrebă nimic niciodată despre cele vorbite. Preotul tânăr mai avea în sufletul său şi o altă reținere față de bătrânul preot. Când l-a întrebat despre numele său, Zăumoş, crezuse că e un nume compus, Zău-Moş, care înseamnă Dumnezeu-Tatăl şi e pictat în biserici, ca un moş cu barbă şi plete albe. Numai că preotul bătrân îi spuse că e numele lui Zău ăl Moş, Zalmoxe, din credința veche a dacilor. Preotul tânăr zicea păgânism. Preotul bătrîn susținea că Dublezău, în Vechiu Testament Daciesc, însemna Dumnezeu în cele două fețe, Zalmoxe şi Gebeleizis. A treia față o aşteptau. Îl aşteptau pe Iisus. Sfânta Treime în cer, în nevăzut şi Sfânta Treime pe pământ, în

chipurile văzute, omeneşti, mereu întru noi. Tânărul preot nu învăţase despre aşa ceva şi refuza să primească o asemenea învăţătură. Bătrânul preot mai slujea, din ce în ce mai rar, cu el, la acelaşi altar, pentru că mergea în Lita, unde rămânea zile în şir, ba şi săptămâni., la biserica de acolo şi slujea şi în Vălişoara şi Sălicea, sate fără preot. Nu înşelegea de ce bătrânul anunţase că postul său de preot e vacant şi la bătrâneţe aleargă pe drumuri, când putea foarte bine să rămână pe loc, unde era o biserică frumoasă şi unde a stat toată viaţa. Nici bătrânul nu i-a pomenit niciodată despre cele discutate, în legătură cu Decius, de parcă nu au vorbit nimic. Da, nu au vorbit nimic. Bătrânul preot tânjea în taina sufletului său după Decius, dar de aproape cincisprezece ani nu se învrednicise să stea de vorbă, decât de două-trei ori şi atunci doar două-trei cuvinte.: „ Bună ziua Decius! Să te miluiască Dumnezeu.” Sluga mormăia ceva şi apoi tăcea. Preotul îl întgreba. „ Da ce faci Decius?” Singura vorbă ce a auzit-o a fost: „ Lucrez”. Şi se minuna preotul şi umbla în drumul sfinţiei sale, cu sufletul îngenunchiat în faţa lui Dumnezeu. „ Lucrez.” Iată singurul cuvânt din gura lui Decius. Şi iar se minuna. Şi se mira părintele însinea sa, dar repede îşi alunga mirarea, rugându-se cu umilinţă şi plăcere adâncă, lui Dumnezeu. Şi într-o bună zi bătrânul preot a plecat şi nu s-a mai întors. A plecat din viaţa aceasta. I-au îngropat trupul lângă biserica păstoririi sale de o viaţă. A dus pe drumul ascuns al veşniciei tânjiurea secretă din sufletul său, după Decius. Nu îşi îngăduise, decât să se bucure, în dragoste şi râvnă, în rugăciune, nu în curiozităţi lumeşti. Nu a încercat să afle taina lui Decius. Avea încredere în Dumnezeu. I se va răsplăti dincolo, prin aflarea adevărului întreg. La înmormântare a venit tot satul şi mulţi oamnei din satele vecine. Decius sluga, a fost sau nu a fost la înmormântare, nu se ştia cu siguranţă. Unii ziceau: „ Săracul, slugă, ce să faci, atâta cât a priceput el. Dacă a venit, a venit.” Unii zic că l-au văzut mai la o parte, în cimitir, la îngropăciune, alţii că nu a fost, că pe el, săracu, nu l-a văzut nime la biserică, decât la început, când a venit în sat şi l-a trimis moraru. Apoi nu l-a mai trimis. Nici el nu a mai mers. Venea doar de Sfintele Paşti şi la Crăciun, cu tot satul, la spovedit. Repede termina cu el şi cu mulţi alţii. Toţi, de Sfintele Paşti, treceau şi îngenuncheau sub patrafir. Domnul le cunoştea fiecăruia, cele bune şi cele rele, mai ales cele rele. Nu-şi mărturiseau unii altora, că gustul plăcut al paştilor le rămânea mult timp în amintire. Nicăieri pâinea cu vin nu avea gustul atât de bun, ca acum, de la biserică. Trebuia să treacă un an până când vor lua iar paştile pentru acasă, în căni sau în pahare. Până şi copiii, neobişnuiţi cu băutura, aşteptau cu poftă lingura cu puţină pâine şi vin. Morarul nu vorbea nici de bine, nici de rău pe Decius. Spunea doar că de Paşti mănâncă şi bea singur cana lui cu cele sfinte.

Moşneagul Vasile, după ce i-a spus lui Decius cuvintele cu rădăcinile ascunse în oameni, s-a întors acasă. De atunci faţa lui iradia, fiind numai zâmbet. Zâmbea de-a binelea. Şi zâmbetul de pe buzele lui n-a mai dispărut niciodată. Sătenii nu ştiau de ce. Unii râdeau, unii ziceau că e bătrâneţea cu minte de copil, dar cei mai mulţi nu aveau timp de vorbe. Nici femeile, deşi parcă li se dezlegase un pic limba. Unora li s-au întors bărbaţii acasă, altele, cele mai multe, boceau. Decius s-a dus la morar. Morarul fu atât de surprins, când i-a ceru voie să plece, că are treabă în oraş şi că se întoarce peste trei zile, încât îi răspunse pe dată, bine. Mararu nu a spus nimănui că e plecat. Aşa i-a venit lui în cap, să nu zică nimănui. Decius ajunse în drumul ţării. Îl aşteptau doi mocani cu două căruţe. Aveau cuţitele la brâu şi topoarele la îndemână. Decius s-a urcat în prima căruţă. Le-a zis:; „ Bună ziua”. Şi au pornit. În fiecare căruţă, câte o putină cu brânză. De pe Drumul Ţării, s-au îndreptat spre Ciurila, apoi au trecut prin Sălicea, dar din Făget, în loc să meargă spre Cluj, au cotit pe un alt drum. Amândoi mocanii şi-au pipăit cuţitele. Unul îl avea legat. Îi desfăcu siguranţa. Ar fi omorât pe oricine le-ar fi ieşit în cale şi le-ar fi încurcat nişte socoteli numai de ei ştiute. Veniseră din Muntele Băişoarei. Aveau bunzile pe ei. Lui Decius îi dăduseră un cojoc Nu-l îmbrăcase. Îl aşezase sub el. Tăceau. Drumul intră în pădure şi pădurea parcă se mişca în urmalor, să-i ascundă. Nişte oameni îi aşteptau. Copitele cailor de munte foşneau fruzele. Cei doi mocani şi Decius plecară cu călăreţii. Alţi doi drumeţi, Ion şi Vasile din Ciurila, se apropiară de caii şi căruţele fără stăpâni, se urcară şi porniră mai departe. Erau nepoţii lui Ion şi Vasile, tribunii din legiunile lui Avram Iancu. Tatăl tribunilor fusese preot în Ciurila. Şi ei purtau bundă. Pe umeri. Nicăieri nu se zărea nici un om. Dispăruseră toţi. Traseră căruţele pe partea dreaptă a drumului şi apoi le întoarseră şi porniră înapoi. Drumeţii, acum în cele două căruţe, mergeau cu brânză, la Cluj... Un călăreţ traversa lunca. Se apropia de drumul ţării. Intră pe cel al Ciurilei şi intră în Făget. Depăşi căruţele. În acest timp, în Şutu, jandarmii veniţi în mare grabă din Iara, excortau câţiva tineri spre plopii cu tricolorul, ca să-l coboare, pentru că nu-i voie să fie tricolorul sus. Tot acum, Fănel, unul din soldaţii întorşi din război, încălecă un murg abia învăţat cu călăritul şi îşi răcori pieptul spre Muierău. În Muierău, şapte bărbaţi ţineau sfat. Unul dintre ei porni spre Agriş.

Vântul bătea şi plopii se legănau, cu trei steaguri tricolor, sus. Jandarmii au intrat din casă în casă pentru cercetări, pentru a întreba şi a descoperi cine a făcut aşa ceva. N-au aflat. După treizeci de ani, un copil de vreo cincisprezece ani, cu inima înflorită de cinste şi dragoste faţă de oameni, căutător de poveşti şi poezii populare, de întâmplări adevărate, din armată, de pe fronturi, află adevărul. Un octogenar se apropie de el, îşi petrecu

palma pe după umerii lui, îl mângâie pe față şi-i zise: „ Eu sunt. N-am spus nimănui până azi”. Copilul acela, scria, în taină, într-un caiet, despre foştii ostaşi din sat, mai tineri, sau mai bătrâni, sau morți. Toți slujiseră la împăratul austriac, între opt şi doisprezece ani. Deci fiecărui român, stăpânirea de la Viena îi luase zece ani din viață, cei mai frumoşi. Dualismul austro-ungar. Din ceasul acelei mărturisiri, viața copilului a devenit plină de greutăți. Fusese ales. Neamul i se spovedise. Nu ştia încă ce e lumea. Peste mulți ani a spus atâtea despre neamul său, încât sufletele se înlăcrimară, văzând şi auzind adevăruri ce păreau a fi pierdute. Mai târziu, din caietele lui de însemnări s-a aflat că tricolorul îl înălțase bătrânul Popa Toader, zis Todorici. Avea nouăzeci şi şapte de ani. Copiii de şcoală s-au dus şi i-au sărutat mâna. La întrebarea de ce nu a spus la nimeni, a răspuns că a făcut fapta aceasta de curaj, pentru neamul românesc, nu pentru el. Că toți avem datorii față de neam. Şi el nu a făcut decât să-şi plătească o parte din datorii. Tot în caietele de însemnări se află şi mărturia completă a bătrânului Todorici. A înălțat steagurile în vârdurile plopilor, cu prieten de la său, Copil Ion, zis Bădiuca. Şi a mai spus bătrânul Todorici, despre o taină mare. Au fost trei. Pe al treielea satul ştie că a murit. Dar e viu. O intra slugă la neamul românesc. Nu se ştie unde trăieşte şi nici ce nume are.

Călăreții ajunseră la o altă căruță.

Ceața se ridică de mai multe staturi de om. Ființă vie, pornită cu treburile ei. Cu trupul albicios cenuşiu şi cu respirația de umezeală. Unii ziceau că e duhul pădurii ce intră în oraş, să vadă şi să audă. De intrat intra cu adevărat şi asculta ceasuri întregi vorbele, şoaptele şi vibrațiile gândurilor. Şi visele. Spiona şi visele. Dimineața, încărcată cu de toate, se retrăgea, se făcea nevăzută. Două căruțe cu doi căluți mici, dar buieştri, bine îngrijiți, încărcate de duhul cetii, se apropiau de oraş. Ceața se urcase pe spinările cailor. Li se încolăcise sub burtă şi li se legase de picioare. Căruța plină de ceață până sus, la câteva staturi de om! Înaintea cailor, drumul plin şi el de ceață. „Lupu, măăă”, veni strigăt prin cestă, dinspre oraş. Ciobanii auziră. Îşi văzură de drum.

Îndemnară căluții la pasul lor mărunt şi harnic. Din față clinchet de clopoței şi un uruit. Se apropia o căruță cu doi cai mari şi frumoşi. Alergau în zvârlite, apoi în trap lung. Doar pietrele şi zdruncinăturile arătau că roțile ating pământul şi că nu zbura. În ea, Costanu Picului, zis Piriputea, din Ciurila. A fost la Cluj să vândă un porc, că domnii mâncă porci şi înaintea Crăciunului. Căluții mocanilor tropăiau cu paşii lor mărunți.. Buțile cu brînză făceau un zgomot înfundat. „Stai! Cine-i? Parola!” „Prrr.” „N-auzi?!, răspunde, că trag! Se auzi comanda pe ungureşte. Ciobanii ştiau despre ce e vorba. Nu se sinchiseau, deşi ungureşte nu înțelegeau nici un cuvânt.

Răspunseă: „Da oamini buni, cine să fie.” „Jos din căruțe. Predați armele!” auziră într-o română scâlciată. Cei doi se dădură jos din căruță. „ N-avem arme”, răspunse primul. „ N-aveți arme?” Un ostaş se apropie de el, îşi băgă mâna după bundă şi prinse mânerul cuțitului. „Da asta cea sant? Mene hozo picioiago bitoş romano.” Acum Decebal înțelese cuvânt de cuvânt. „ Asta nu-i arm, ci cuțit.” Apucă mâna ostaşului de la încheietură, o desprinse de pe cuțitul de la brîu, o răsuci cu palma în sus, iar cu dreapta îi lăsă în ea câteva monede, forinți. „ No, ie, că butoiul nu-i descfăcut, să-ți dau brânză.” Întoarse spatele ostaşului, se urcă în căruță şi fără să mai zică nimic, mână calul. Cealaltă căruță îl urmă. Crucea de aur a bisericii din centrul Clujului, deasupra cetii, lucea nevăzută de nimeni, în lumina prelinsă de pe stele. Duhul lui Avram Iancu şi al lui Horea intrau din nou în Cluj-Napoca. Horea, ziditorul de biserici, din propriile oseminte, tăiate sub roată, de vii, ca nişte pietre de fundație.

Momeala copoilor
Sfârşitul lui Gheorghe Sfântu

În Cetatea Drepților va judeca Dumnezeu şi toți vom recunoaşte, de bună voie, că are dreptate, pentru că adevărul va fi evident. Nici unul nu vrea, toți se ascund, când e vorba de greu. Nici unul din mulți, nu din toți, pentru că există oamnei care merg până la capăt, indiferent că sunt apreciați sau nu, că sunt ştiuți, sau sunt anonimi. Merg până la capăt, în împlinirea menirii lor de a fi oamnei deplini, față de propria conştiință, față de Dumnezeu. Îşi măsoară existența cu talgerele veşniciei, nu cu laşitatea şi mândriile mărunte, adesea murdare, ale unei epoci, ale unei vieți de om. Sunt temerarii. Îşi orientează gândurile şi faptele lor după idealurile pure şi tind mereu spre ele., nu se lasă acoperiți şi copleşiți de rugină. Merg cu bucuria şi curajul infinitului. Sunt altfel. Le e teamă de măruntăria mâloasă a vieții, dar nu le e teamă de eternitate, dimpotrivă, respiră în întinderile ei atemporale. Întru Dumnezeu. Unii oameni îşi fac aripi din ele. Drepții, cinstiții.

Victor fierbea. Se trezi singur, izolat. Bătea la porțile inimilor prietenilor săi, dar erau reci şi închise ca orice porți. Aceştia nu-l mai recunoşteau, deşi nu se arătau că nu-l recunosc. Într-o bună zi, la cafenea, îl luă de piept pe Petrache şi-l zgâlțâi: „Ce facem?!” Petrache îngălbeni. Simțea cum cel puțin două persoane din local, iscoade profesioniste, urmăresc ce se întâmplă. Nu le cunoştea, le simțea. În fine o descoperi pe una. De elită? Da, da, de elită. Îmbrăcată sărăcăcios, semăna cu un cerşetor-intelectual, decăzut materialiceşte, fără putere de revenire pe linia de plutire, dar rămas cu stil, cu o oarecare eleganță a gestului şi a frazei. Pe al doilea, ezita, nu ştia cine e.

Îi atrăgea atenția un domn cam la ptruzeci de ani, cu redignotă şi baston, cu mustăcioara scurtă, la rădăcina nasului, răsucită în sus, ochii vioi, mereu cercetători, cu o mişcare rapidă a gândurilor, ca argintul viu...Bea singur la o masă...Chelnerii îl servesc cu respect, ca pe o persoană de care te cam sperii, fie că ştii cine e, fie că nu ştii şi tocmai de aceea, impresionat, te porți cu tot tacâmul, cum se spune. Victor scrâşnea din dinți. Din cauza alcoolului băut, furia lui creştea. Fumul de țigară nu voia să dispară de lângă el. După ce îl da afară, iar îl trăgea în piept. Aşa ceva, fără să-şi dea seama, îi mărea starea de agitație. Petrache îşi lăsă obrazul în podul palmei. Stătea cu cotul răzimat de masă. Îşi băgă degetele adânc în cartilagiul pavilionului urechii. Îi păru rău că băuse câteva pahare în plus. Le simțea efectul. Mulți îl credeau băutor. Nu era. Făcea un efort disperat să-şi amintească unde îl mai văzuse pe tipul acela de cerşetor-intelecual, şi totodată îşi concentra toată puterea spiritului spre Victor, spre a-l sili în felul acesta să tacă, deoarece întelecualul-cerşetor, deşi nu îl privea decât cu coada ochiului, îşi concenntra atenția, toate simțurile la ei, la cuvinte şi la gesturi. Victor, în opacitatea şi în starea lui de agitație, ajunse pe punctul de a deconspira un lucru bine făcut. Nu, nu fusese bine făcut, odată ce Victor a putut pătrunde în această grupare de patru. Puteau fi doi, dar siguri. Putea fi unul singur. Puteau fi oricâți, dar nu şi el. Prost, prost de-a binelea. Nu, nu prost, dar încă insuficient de inițiat, de trezit la minte, de educat. Aflase prea multe înainte de a fi bine pregătit. Şi vina nu era a lui, ci aparținea lui Gheorghe Sfântu, pentru că Sfântu a apucat a-i spune unele lucruri, fără să se consulte cu ceilalți trei. Trebuiau lichidați, atât Victor, cât şi Gheorghe Sfântu. Iată greşeala: nu au fost lichidați. S-a acceptat la modul tacit şi Victor a pătruns acolo unde nu se admit greşeli. Rezultatul? Iată-l! În seara aceasta, în cafenea, îi vinde. Revolta unui copil teribil, e bună pe baricade, după ce s-a pornit bătălia. Pe baricade doar. Victor vinde nucleul de foc al vetrei încinse. Doar unul din patru va scăpa, şeful. Vor muri trei şi cu Victor, patru. Unde îl mai văzuse pe acel cerşetor distins? Unde Doamne, unde? Gândurile parcă i se legară de un şuvoi nevăzut şi nu se puteau sălta deasupra lui. Ştia ce-nseamnă asta. Oare numai de acum sunt extraordinar de atenți, de la două cuvinte rostite prea tare de Victor, sau au venit după el, ca şi copoii după sângele unui animal rănit? Rațiunea unui om sănătos ar spune că e vorba şi de una şi de alta. Da, venind după Victor, l-au identificat pe el, pe Petrache. Până aici totul e limpede. Până aici ar şti exact ce are de făcut în continuare, două variante legate una de alta ca două fețe ale unei monede. Sinucidere, sau anihilarea tuturor urmăritorilor, prin echipele din umbră, de salvare națională. Nu cunoştea nici măcar un om din asemena echipe, nici nu ştia dacă, în mod sigur, există. Un om, l-a întâlnit o singură dată cu zece ani

în urmă, i-a spus că tot restul vieții, în caz de primejdie, să umble cu mânecuțele negre de funcționar, cu care își acoperea brațele, la birou, de la încheietura mâinii, până mai sus de cot, ca să nu-şi murdărească şi uzeze haina sau cămașa. Să umble cu ele pe stradă, peste haină sau peste palton, de la caz la caz. Şi când n-ar mai fi funcționar, dacă s-a mai întâmpla aşa ceva. Pe omul acela nu l-a văzut decât atunci, cu zece ani în urmă, o singură dată, dar vai, Doamne, mari sunt minunile Tale, îl poartă în imaqginea memoriei, de parcă l-ar vedea în fiecare zi. Acel om adăugase: „ Acesta e un ordin! Să fii mereu pregătit, având mânecuțele la tine!" De multe ori a fost fără ele. De aproape cinci luni, abia acum înțelegea de ce, le lua zilnic cu el, sau verifica dacă le are asupra sa, cele de rezervă, deşi ştia că sunt asupra sa. De cinci luni de zile primejdia îi dădea târcoale. Ce greşeală! Greşeală de şcolar începător, nu de general. Petrache îşi coborî brațul de sub ureche, cu haina, exact în scrumieră, ca şi cum nu ar şti ce face, părând concentrat la cele ce vorbea Victor. Mişcă brațul în dreapta şi în stânga s-o murdărească bine. Cămaşa, de in, cu mînecile strânse pe încheietura mîinii, o simțea cum nu ajunge tocmai bine în scrumieră, dar reuşi. Cu brațul celălalt îi făcu semn lui Victor să-l asculte şi îi zise: „ Ie şi ba, sau da şi nu. Englezii spun ies, noi, transilvănenii, ie."Petrache râse amuzat, dar, dându-şi seama că zadarnic încearcă să bată şeaua, ca să priceapă calul, deoarece Victor îşi pierduse complet cumpătul, sau poate că nu avea cumpăt, îl repezi: „Du-te dracului, mă! Atâta mă bați la cap, în loc să bei şi tu un pahar, că m-am murdărit de scrum. Da ține scrumiera sub nasul tău, nu sub al meu!" Luă scrumiera şi o trânti pe masă, mai înspre Victor. Acesta, văzând că Petrache e supărat, se repezi la vorbele lui şi se legă de ele, la început de formă, ca să-l înhațe, să-i treacă supărarea, apoi cu pasuinea turbată a băutorului, care începe să bea în neştire: „ Să bem! Să bem!" Dădu să-l scuture pe Petrache de scrum şi răsturnă sticla cu vin. Nu căzu de pe masă, deoarece Victor, cu o dexteritate de necrezut, la un aşa grad înaintat de băutură, o ridică şi o aşeză la loc. Asta îi făcu bine. Parcă se trezi dintr-un somn. Din păinjinişul alcoolului. Deveni alt om. Îşi ceru scuze. Petrache îşi scutura haina cu gesturi largi, anume. Avea mânecuțele de rezervă în servietă. Mânecuțele de alarmă. Astă dimineață a vrut să le pună în haină, în buzunarele dinăuntru. Avea două buzunare, de-o parte şi de alta a pieptului. A voit. De fapt nu el, ci sufletul lui. Cînd a deschis uşa, să iasă din cameră, s-a trezit împins de o forță nevăzută, care i-a mişcat mâna. A închis uşa la loc şi s-a îndreptat spre masă. A deschis servieta şi a luat mânecuțele. A simțit acea forță, cum îi împinge mâinile în sus, spre buzunare, ca să pună mânecuțele. În inima lui un glas îi spunea: " Dacă pierzi servieta, sau ți se fură, cum mai dai de veste, că eşti în primejdie?" S-a împotrivit. Împotrivire reală. Abia acum pricepu că acea

împotrivire venea de la potrivnic, de la duşmani, că i-au legat mințile. Nici lui nu-i venea să creadă că nu a înțeles astă dimineață. Ca un începător! Se supără pe el. Mânia aceasta îi făcu bine. Îi elibera mințile din mrejele ce i-o legară.

Această eliberare îl atinse pe Victor, care, în sufletul său, simți o umbră de primejdie şi-i fulgeră prin cap, că a făcut o prostie. Această fulgerare pâlpâi ca o lumină continuă. Se îngrozi. Văzu că de câteva luni a făcut numai prostii, mai ales în seara aceasta, când i-a zis cu voce tare, câteva cuvinte , lui Petrache. Numai câteva. Dobitoc. Bestise. Îi venea să se înjunghie, să-şi reteze gâtul cu cosorul. Nu vinele de la mâini. Ar fi fost prea uşor. Gâtul. Victor intrase în capcana fără ieşire, fără luptă, în moartea celui slab, nu în moartea luptătorului. Era un om mort. Moartea lui însă nu însemna nimic. „ Nu aşa Victore, nu aşa", îi zise Petrache cu calmitate, parcă citindu-i gândurile, ca într-o carte deschisă. Victor înțelese prin aceste cuvinte că nu aşa trebuie să moară, ci altfel. De fapt, nu-i cerea să moară. Petrache n-avea dreptul acesta. Cu Victor nu se stabilise nici o înțelegere prealabilă, pregătitoare, ci după aceea i s-a spus, altă greşeală, că dacă va scoate o vorbă, oricui, sau lor, în lume, v-a muri. De fapt, ucis, trebuia Gheorghe Sfântu. Între cei patru, adevărata prietenie şi dragoste, însemna lichidarea prietenului, când se constata şi se recunoştea că nu s-au păstrat secretele, că nu s-au respectat regulile Focului. Ce patru, centrul focului. Cine greşea, trebuia să lase locul altcuiva mai vrednic şi să moară. Regula pentru fiecare, nu pentru toți, nu toți pentru unul. Fiecare putea muri pentru toți, dar nu avea dreptul să-i pună în pericol pe toți, neamul, poporul, prietenii, oraşul, satele, de la caz la caz. Aşa se organizaseră intelecualii români din Ardeal. Câte unul. Pe cont propriu. Când se intra înconflict cu oficialitățile, cel în cauză recunoştea că ideile sunt ale lui, numai ale lui, că din mintea lui au izvorât. De aceea în 1789, când l-au hărțuit pe Samuel Micu Kelin şi l-au scos din Ardeal, ținâmdu-l departe de țară, douăzecişi cinci de ani, până la sfârşitul vieții, austriecii nu bănuiau că Micu făcea parte dintr-o rețea românească de informații şi rezistență. Nu l-au omorât, ca să nu devină martir şi prin moartea lui să unească rândurile prietenilor săi într-o organizație. L-au crezut absolut singur, intelectual revoltat, revoluționar. Şi Micu a fost tare până la capăt. Extraordinar de tare. Deputat în Dieta ungară, i-a acuzat deschis pe imperialii unguri, pentru deposedarea băştinaşilor transilvani de toate drepturile lor fundamentale. Exilat la Budapesta şi la Roma, a tăcut ca o stâncă. Tăcerea îi dădea fericire. Toate legăturile codrului, frunzele copacilor, se ating, formând o mare de frunze. Legăturile au rămas neştiute de duşmani. Cei patru, din Cluj, grupul lor, nu cunoşteau şi pe alții. Constituiau o organizație. Petrache ştia că organizarea pe om responsabil, pe

cont propriu, în caz de pericol, aduce după sine consecințe numai pentru unul. În inimă i se răsuci ceva ca un şarpe. Un grup de patru, dintre care numai unul este în siguranță absolută, iar ceilalți trei, acum, de cînd cu Victor şi Gheorghe Sfântu, sunt gata tocați. Gheorghe Sfântu a vorbit fără aprobare, ce nu trebuia, cu Victor. Ironia soartei. Unul în siguranță absolută, dar apăruse Victor, aşa că vor pieri patru. Zmulse gândul cu patru., îl zmulse şi îl ucise cu sete, cu violență. Numărul patru nu există. Există numai el însuşi. Va juca rolul unui singur om şi dacă ei ştiu destul de multe şi dovedesc, nu există decât el, numărul trei, adică unul. Acest gând îl unse la suflet. Focul, vatra fierbinte prin care sângele bea jarul speranței prin toți copacii pădurii, putea fi salvat. Ce contează cei trei în astfel de situații?! Şi acum, gata cu filozofarea. Petrache se hotărî să joace tare, rolul său. Toți trei aveau câte un rol special în caz de primejdie, rol pentru a deruta, pentru a abate atenția şi pentru a câştiga timp pentru alții. Cine sunt aceşti alții, nu ştiau, dar trebuiau să existe, iar dacă nu existau, se vor naşte din setea lor de libertate. Pruncii din pântecele mamelor sunt strigătele românilor după dreptate şi libertate. Românii au rezistat secole întregi, loviți de năvălirea hoardelor barbare! Încă din pântece se hrăneau cu jarul libertății, pe viață, indiferent cine erau, ce anume şi ce necazuri aveau! O poftă adâncă îi intră în vine, o poftă de a-şi bate joc cu vârf şi îndesat de urmăritori. Cei din cafenea îl lăsară în pace. „ E imposibil ca urmăritorii să ştie esențialul. E drept că au mirosit, că l-au mirosit, că l-au depistat pe Victor. I-au aflat toate dorințele, dar şi-au dat seama că acestea izvorăsc de la alții. Acei alții, ei trei. Ce au făcut în ultimele cinci luni? Multe, dar se presupune că în prima lună Victor şi-a ținut gura. Da, şi-a ținut-o, dar după aceea? De cînd îl filează? De când a început Victor să acționeze?" Se temu o clipă că cerşetorul-intelecual îl va opri şi-l va aresta. Nu se ridică de la masă, ca să nu se ridice nici presupusul detectiv. Petrache îl privi adânc pe Victor şi îl stăpâni. Îi zise cu voce destul de tare „ Victore, mâine seară bem la Voinea, la cramă". Apăsă pe cuvântul bem. „Auzi? Foarte important! Mîine seară". Iscodi cu coada ochiului şi-şi dădu seama că cerşetorul acela cu pardesiu uzat, auzise. Acum Petrache spera că va fi lăsat în pace, la plecare, dar că va fi urmărit. Simțea însă, cu certitudine, că numai azi va fi lăsat în pace, că cerşetorul cu pardesiu uzat, dar cu o croială elegantă, are drept de decizie. Petrache păli şi ieşi. Victor mai rămăsese cu o sticlă, să se răcorească. Acum îl ardea pofta de băut. Trebuie să-şi stingă setea cu ceva udătură. Şi bău cu sete până nu mai ştiu nimic de el. A doua zi nu veni la întâlnire. Fusese arestat de o brigadă a poliției secrete ungare. Rezistă cu bine palmelor şi pumnilor, dar nu şi schingiuirilor. Când i-au prin mâna la uşă şi au început să i-o strângă şi i-au rupt un deget şi i-au smuls o unghie de la un alt deget, s-a zmucit să-şi scoată

mâna de la uşă, dar mai rău l-a durut. Au presat uşa până i-au rupt al doilea deget. N-a mai rezistat. Ca o părere, ca o umbră, îi trecu prin minte un gând, că puțină răbdare de ar mai avea, ar fi mai tare decât durerea, decât schingiuitorii. Zise că spune tot. I-au eliberat mâna de la uşă. Simțindu-se liber, s-a repezit cu toată greutatea corpului spre muchea peretelui de la geam, perete lat de peste un metru şi jumătate. Când ajunse destul de aproape îşi întinse trupul înainte, cu toată forța şi se izbi cu fruntea de muchie. Mai făcuse cineva aşa. Lică Sămădăul. Simți o pârâitură înăuntru, în cap, ca la pepenii roşii, copți, apoi o strângere, o închircitură şi mai departe n-a mai rămas din el decât cioburi de viață, fără să se mai poată lega între ele. N-a murit, dar nici nu şi-a mai revenit. Peste doi ani a fost înmormântat pe cheltuiala statului. Un om fără nume, găsit pe străzile Clujului. A murit şi sufletul lui nu are ce spune eternității. Nu îi poate spune nici că a murit de moarte naturală, nici că a murit pentru un ideal. Pur şi simplu, a murit. Nu a trăit în nici un fel. Şi Gheorghe Sfântu va da socoteală. Cu destinele oamenilor joaca nu este îngăduită. Ca Victor mai sunt şi alții. Furioşi şi revoltați fără cap. Petrache aştepta seara, ca pe ace. Intră în crama lui Voinea. Victor nu mai venea. Omul cu pardesiu uzat îl aştepta afară. Într-un târziu, de Petrache se apropie un tânăr elegant şi-i spuse: „ Poliția imperială. Ne urmezi fără să trezim nici o bănuială. Prietenul dumitale, Victor, nu mai vine. L-au luat ungurii. Ei cu gunoiul, noi cu dumneata. Norocul dumitale este că noi suntem domni....” Încă cinci indivizi îl înconjuraseră pe Petrache. De unde îl cunoştea pe omul acesta cu pardesiu uzat? Poate că i s-a părut numai că îl cunoaşte, poate i s-a părut doar că l-a văzut...

Oficialitățile de ocupație, reprezentanții Austriei şi Ungariei, şterseseră România de pe listă. Nu mai prezenta nici un pericol. În 1916 România intrase în război pentru întregirea neamului, pentru a forța imperiul austro-ungar să-i restituie provinciile româneşti dintre Tisa şi Carpații Orientali. Situațiunea operațiunilor militare din Europa şi Balcani suferi unele schimbări şi România se trezi atacată de patru țări. Ungurii, austriecii şi nemții atacară armata română din Vest, prin Ardeal, iar prin Dobrogea, deci prin sud-sud-est, un corp de armată german, sprijinit de armata bulgară şi turcă. Spre stupefacția inamicilor, românii s-au retras cu bine din încleştări, deşi cu mari pierderi, organizându-şi rezistența în Moldova, locul ulimului refugiu şi al ultimei speranțe. Nu capitulau, deşi se retrăseseră şi din Bucureşti, capitala țării. Nu capitulau, deşi prin nord, prin Galiția, Bucovina, şi Ucraina şi prin vest şi sud armatele duşmane pătrunseseră spre Rusia, înconjurând, aproape închizând cercul în jurul armatei române. Aici, în Moldova, la Oituz şi Mărăşti, armatele germane au fost stăvilite şi umilite.

Armata întâia austro-ungară, comandată de generalul Arz von Straussenburg, alte trei armate germane, încredințate generalilor prusaci von Morgen, von Staabs şi conte von Schmettow, atacau dun Transilvania, iar von Makensen lovea, cu armate germane, bulgare şi turceşti, din sud, de peste Dunăre.

În 1916, România trebuia să se apere pe un front de cca 1700 kilometri, cel mai lung front din Europa, împingând în lungul lui cei 600.000 de ostaşi pe care-i avea atunci.

Ziua de 6 august 1917 a însemnat apogeul atacului german în complexul bătăliei de la Mărăşeşti.

Spre uimirea nemților, regimente întregi de români porneau la atac, fără haina militară. Numai în cămăşi. Câmpul opreațional militar, imens. Cămăşile albe atacau de gândeai că n-aveau trup. Suflete plămădite cine ştie unde şi cine ştie din ce. Alte mari unități militare, în uniformă completă, se confundau cu pământul, cu iarba, cu ogoarele, atacau de asemenea irezistibil. Cămăşile albe tăceau şi tăcerea vuia, să audă cerul. Un strigăt mut. Nici o urală, nici un fior de luptă. Lumini ce se avântau pe fața pământului. Lumini ce nu se stingeau. Pământul primea culoarea luminii, cculoarea cămăşilor albe. Celelalte unități nu renunțaseră la urale, dimpotrivă. Nu se vedeau atât de bine, nu erau ținte atât de vizibile, ca şi cămăşile albe. Nemții au pierdut controlul întregului front european de răsărit. Deci pe cale militară, România nu capitula. Trebuiau încercate căile diplomatice, având în vedere că armata română, totuşi, era înconjurată. Cică ostaşii nemți care au ajuns acasă, în Germania, aveau coşmaruri. Vedeau cămăşile albe. Şi pruncii şi femeile lor se trezeau din somn strigând: „Cămăşile albe!” Aceste cămăşi albe, unități militare formate din toate provinciile româneşti, inclusiv Basarabia şi Ardeal. În 1916 însă, după retragerea armatei române din Ardeal, ungurii şi austriecii trăseseră o linie peste pericolul extern, România, şi intern, românii transilvăneni. România pierea pe zi ce trece sub valul armatei germane. Ministerul de externe ungar şi cel austriac, secțiile poliției secrete, aveau teren bun de lucru. Suflete multe se înviorase ră la ideea Unirii cu Patria-Mamă. Trebuiau depistate şi stinse, sugrumate. Acum, după starea de agitație a anilor 1916-1917, puteau fi depistate eventualele cuiburi de agitatori români şi lichidate, în aşa fel, ca liniştea deplină să domnească peste estul imperiului, de unde se trăgea strălucirea materială a Vienei şi acumularea de bogție pentru Budapesta. Trebuia înăbuşită speranța unirii românilor de la vest de Carpați, cu România, Patria-Mamă şi, totodată provocată o stare de pesimism general, de orientare a gândurilor unui viitor luminos spre Viena, spre conviețuirea în imperiu, ca singură modalitate posibilă de existență. Ungurii nu orientau

sufletele românilor spre nicăieri, încercau să le stingă, să sufoce ființa națională românească, ființa băstinaşilor. Aşa că cei de la siguranța Imperiului austriac şi din Ungaria, acționau cu pasiunea datoriei „patriotice" împlinite...Victor, mort, Petrache arestat.

Gheorghe Sfântu, cel ce vorbise cu Victor mai mult decât trebuia, fără să se consulte cu ceilalți camarazi, deşi vinovat, a avut mai mult noroc. O jumătate de an, de când Suru Autohtonul i-a spus! „Cretinule, ne-ai vândut, ca Iuda pe Cristos, cu trăncăneala ta de om important! Trăncăneală sau vânzare, tot una e!", Gheorghe Sfântu se ținu tare. De cum ajunsese acasă, intră la idee. Vedea peste tot pericolul, pedeapsa. În seara aceea voi să se ducă la Victor. Reunță. În fine, târziu de tot, la miezul nopții, porni spre Victor şi bătu la uşa acestuia şi îl sili să jure pe Hristos că va tăcea, că nu va trăncăni nimănui nimic.Victor atins în demnitatea lui, jură. Tonul îl îngrijoră pe Gheorghe Sfântu. Descoperi în sufletul lui Victor un fel de combinație între mândrie şi indiferență. Descoperi pericolul ce este în omul încrezut, cu o părere categorică, bună, despre sine, om care nu suferă să fie contrazis. Astfel de oameni au un refuz structural al dialogului, atunci când trebuie să se supună, să dea ascultare, să recunoască ceva, sau să mărturisească. Avea rădăcina orgoliului bine hrănită. Acest orgoliu îi dădea puterea penetrării, puterea de acroşaj, de lipire față de oameni, dar tot el îl izola. Se credea demnitatea înnăscută. Tonul lui, al unui om încrezut, încă nedospit de viață. Aluatul unora, din cauza acestui orgoliu, nu dospeşte niciodată şi ei nu se cresc la adevărata statură umană, cu înțelepciunea ei. Sunt stenici, lipsiți de elasticitate. Prostia lor e răsărită direct din orgoliu. Chiar dacă au o doză importantă de inteligență, nu cunosc înțelepciunea. Spre casă, Gheorghe Sfântu simți primejdia în perpspectivă, în viitor. Ar fi trebuit să ucidă două trupuri. Al unui suflet vinovat, al său şi al unui suflet nevinovat, al lui Victor. Îți zicea că numai pe el are curajul să se lichideze, dar să-l omoare pe Victor ar însemna o crimă. Dacă Victor este pietros, dacă nu va face greşeli şi deci nu va trăda? Involuntar, posibil. Se cunoşteau de ani de zile. De ce i-a vorbit? Nimic nu e sigur pe lumea aceasta, rosti el în conluzie. Ajungând acasă îşi aminti de şerparul său încrustat, pe care îl cumpărase cu trei ani în urmă, când o femei i-a spus. În caz de primejdie, pune-ți chimirul la brâu şi aşa, cu ajutorul lui Dumenzeu, să nădăjduieşti că vei primi ajutor la timp. Gheorghe Sfântu râse. Cum să ia şerparul la brâu? Să i să vină în ajutor? Păi acum de ar lua şerparul, chiar nu ar mai avea nici o şansă. Nu va lua şerparul, ci trenul spre Viena şi, de acolo, spre Roma, unde, cu urmele pierdute, va trăi ca o muscă, bâzâindu-şi firul vieții până la capăt, sau până se va rupe. Zis şi făcut. A doua zi dispăru şi nu s-a mai ştiut nimic despre el, până la douăzeci de ani după război, când Vlaha, un bătrân, povesti

nepotului său, flăcăuaş la şcolile domneşti, seminarist, viitor preot, cum a fost executat Gheorghe Sfântu. Un cuțit împlântat subsioară, în toamna anului 1918, într-o gară de la granița Austriei. Aceeaşi povste o mai aflară încă trei, un ficior din Petrid, un alt fiu de țăran din Plaiuri, elev la Liceul Militar, un copil de muncitor din Cluj, student, pe care pusese ochii, în taină, un om ce trecea zilnic, spre casă, pe strada acelei familii de muncitori. Şi studentul n-a aflat niciodată că a fost ales de Petrache, martir al neamului românesc, găsit într-o dimineață, mutilat de brazdele a optzeci de încrestături de cuțit. Îl alesese şi-i trimisese un camarad, spre a-i deschide ochii şi a-l pregăti. Asasinii lui Petrache voiau să afle ceva de la el. Loviturile mortale i le-au dat la sfârşit. De la Petrache nu se putea afla nimic. Neîndoielnic a murit fericit. Credea că stăvilarele Carpaților vor fi sfărâmate şi de la Tisa pînă pe malurile Nistrului poporul român va respira aerul sănătos al libertății. Perache intră în eternitate, cu conştiința datoriei împlinite.

Flaviu

Până în zori tot satul auzise despre moartea lui Flaviu Orolu, tată a trei copii. Se întorsese de pe front, ca atâția alții. Într-o bună zi şi-a zis că dacă domnii l-au dus la abator, la război, nu înseamnă că el trebuie să steie la tăiet. Şi dăcă tot e vorba de moarte, apăi să moară cu sufletul în picioare, nu închiricit de apăsări. Parcă şi-ar fi luat o piatră de moară de pe inimă. Respiră uşurat. Putea să moară pe drum, la întoarcere, dacă nu va avea noroc. Nu e tot aceeaşi moarte cu a omului paralizat de teamă. Frică nu va mai avea. O lepădase ca pe o haină care nu e bună la nimic. Nu se lăsa însă în voia soartei. Mirosea ca un câine primejdia şi se zbătea să sufere toate necazurile, dar nu se lăsa. Da, să moară, dacă îi este scris să moară, dar nu oricum, nu în prizonierat. Cu viața lui poate sfinți frunțile copiilor săi. Ei da, altfel de moarte, nu prostească, dobitocească. Şi moartea este de mai multe feluri. El îşi pierduse sufletul. Acum îi venise la loc. Omul şi când moare trebuie să se bucure, nu numai când nu are moartea față către față. Or el nu se putea bucura, nu putea muri. Şi de i-ar fi ciuruit trupul cu gloanțe, tot nu ar fi putut muri aici, la mătăhala asta, la care oamenii îi spun război. Şi s-a bucurat când şi-a regăsit sufletul. Să ajungă acasă. Să ajungă lângă nevasta sa, lângă trupul ei cald şi la inima ei bună. Şi lui, să-i atârne copiii de piept, ca şi crengile încărcate cu flori, de trunchiul prunilor. Să muncească pământul, să scoată pâine din el. Şi, ca prin minune, sutele de kilometri rămâneau în urmă. Iar sutele de kilometri din față scădeau. Când trecu prin Chişinău, lumea de aici fierbea. Se ferici că ajunsese în Basarabia. Când pricepu despre ce este vorba, în plin centrul oraşului, cu inima învelită de

lacrimile ce o broboniră, ca roua câmpului cu flori, se plecă în genunchi şi zise: „Îți mulțumesc Dumezeule!!” şi sărută pământul. Şi-a desfăcut brațele, să-l îmbrățişeze. Îşi răzimă fruntea de pământ şi rămase aşa, mai multă vreme. Venise cu soarele, mereu spre apus. Parcă îşi înfăşurase mâinile în coama soarelui şi-l strunea. În fiecare seară, împreună cu soarele, se odihnea, pe un deal, sau pe o luncă. Îl chema acum în mod lămurit zvonul pădurilor din Ardeal. Îl atrăgeau irezistibil. În Chişinău aflase că Sfatul Țării din Basarabia, adică din Moldova de est, numită pentru o vreme Republica Democratică Sovietică Moldovenească, a hotărât Unirea cu Patria-mamă, România. Hotărârea lui de a fi liber în mod deplin, de a dezerta din armata austro-ungară, îi redase legătura cu cerul, cu sălaşul zeilor, cu veşnicia la care mergeau ciobanii Mioriței, să ne ducă durerile. Se întâlneau cu rândurile bunilor şi străbunilor, în neistovita lor sete multimilenară de libertate. Auzea vibrația luminii şi a materiei. Pământul şi stelele au un anumit grad de tensiune, de vibrație, de lucrare în comuniune. Pământul, plin de arome. Îl îmbrățişă. Simți răsuflarea tuturor oamenilor din satul său. Simți răsuflarea pământului. Pământul lui drag. Începusă joace de unul singur şi să strige ca la horă: „Iu, mă, iu, pă-mân-tu-le! Hop şa! Inimi, dragile, tu le, iu, ha, ha! Di la Nistru pân la Tisa, hop şi-aşa. Neamu meu s-a hidini-s-a! Hopşa!” Mai făcu vreo câțiva paşi de joc, se opri, despică aerul cu o chiuitură, lovind pereții caselor cu ea. Ridică fruntea spre soare şi zise: „ Am ajuns acasă. Mă spăl şi mă hodinesc. Soare, de mîine pornim iar la drum, până în Filea, satul unde te-am văzut prima dată, mulțumesc maică-mi şi lui tata că m-au făcut! Moşii şi strămoşii mei au vinit în Filea, din Baia Şutului, nu să ştie când.

Când ajunse la Iaşi, dădu peste o înghesuilă şi o mizerie de nedescris, peste boli şi foamete, dar şi peste două mari unități militare în formare, alcătuite din români ardeleni care au trecut munții, din Ardeal, spre Iaşi, sau din românii dezertori din armata austro-ungară, de pe toate fronturile. În fine, începu să fie atât de obosit, avea trupul atât de sleit de pueri, încât dormi de la amiazăzi, până a doua zi. N-a rămas în aceste unități militare. Nu a vrut. Acasă. Nu, n-o să fie împuşcat, va ajunge acasă. Pornea cu mult înaintea soarelui, încât astrul trebuia să se grăbească pentru a-l ajunge. Mergeau împreună, unul pe cer, celălalt pe pământ. Aşa a rămas vorba aceasta, de la moşii şi strămoşii românilor. Toate se mişcă. Pământul se răsuceşte făcând mereu baie de lumină. Cu lumin aceasta se întovărăşise Flaviu al Băieşului. Lumina, liberă. Amândoi fără frică de nimeni şi de nimic. Mai călare, mai cu trenul, şi mai mult pe jos, în uniforma lui ridicolă de ostaş al împăratului austriac, traversase toată Moldova. În schimbul uniformei, într-un orăşel de la poalele Carpaților, primi un rând de haine țărăneşti, uzate. Acum putea să treacă granița în Transilvania lui. Nu mai avea uniformă şi ungurii nu-l mai

puteau vâna atât de uşor. Se întorcea acasă. După zece ani de ostăşie. Să-l găsească soarele dimineața, pe ogorul său, la plug. Să râdă prietenește către soare şi să-i spună „ Bună dimineața, Soare.” Să-şi vadă copiii. Să-i învețe să se scoale cu noaptea în cap şi să fie harnici. Să-i crească mari, ca să poată zice şi ei soarelui „Bună dimineața, Soare.” Şi lumina muncii lor să se unească cu lumina soarelui, ca să meargă dimpreună prin viață. Şi să-şi crească copiii cu răbdare şi înțelepciune. Să-i învețe să zboare. Lui i-a deschis mintea un bătrân. Un oştean de-al lui Avram Iancu. Umbla cerşetor din sat în sat. Cu rosturi ascunse. Albise şi îmbătrânise cerşetorul, tot bătând drumurile țării...Păr alb, cămaşă şi izmene albe. Toiag. Într-o zi ungurii l-au identificat. Unul din căpitanii lui Avram Iancu, de pe vremea Revoluției...Revoluție ce avusese cu zeci de ani în urmă... Şi a venit o grupă de honvezi şi l-au arestat şi au pornit cu el către Turda, unde nu au mai ajuns niciodată. Nici o zdreanță nu s-a găsit din ei. Atunci a murit, în lupta aceea de taină şi tatăl lui. Tot Flaviu îl chema. Flaviu Orolu. Au rămas copiii... Unul a murit de mic. Despre el, despre Flaviu, lumea spunea că seamănă cu tatăl său, că de aceea l-au şi botezat tot Flaviu. Tot trei copii sunt şi acum în bătătura casei. Trei copii fără tată, într-o țară ocupată de unguri. „ Nu vă lasă tata. Nu vă lasă şi de va fi să-mi dau viața pentru voi. Nu s-au lăsat părinții noştri, nu ne lăsăm nici noi şi nici voi nu vă veți lăsa. Nu vă las. Nu vă lasă tata!” Soarele apunea. Flaviu ajunse lângă soare. Soarele, de pe deal, îl aşteptase. Îl aştepta numai pe el.

Până în una mie nouă sute doisprezece, în cazarmă, ostaş. În nouă sute treisprezece, pe frontul iatlian. Apoi, în nouă sute şaisprezece, că n-a murit, a ajuns în Rusia, şi, acolo, într-o zi, s-au rupt stăvilarele apelor şi şuvoaiele au început să alerge nestăvilite. Nouă ani şi jumătate de ostăşie şi război. A dezertat. L-au prins cazacii. Dintr-o lovitură de sabie, l-ar fi omorât. L-au pus la lucru, o zi, două, urmând să-i reteze capul, altădată. Lucra într-o rafinărie primitivă, de dohot, de smoală pentru unsul osiilor căruțelor. Flaviu rezista la lucru. Se hotărî să fugă. Dorul libertății îi dădea putere şi nădejde. Sufletul lui nu purta frica sabiei. A pornit într-o zi peste câmpuri, cu alte straie. Cele de pe el se înnegriseră de smoală. A dormit ca lupii, în zăpadă şi n-a înghețat. Şi pentru că nu a înghețat de prima dată, a scăpat, n-a înghețat nici în celelalte nopți. Şi iar l-au prins. Zăpezile se topiră. De fapt, nu l-au prins. A apucat a intra într-un convoi şi a mers cu el. Un convoi de ruşi. Singur, ar fi dat mai repde de bănuit. Cei din covoi căutau pe trădători, reacționari, pe duşmani, căutau, ziceau ei, pe cei răspunzători pentru lipsa alimentelor, pentru foamete. Pe cei ce aveau alimente. Zile întregi de nemmâncare. Convoiul mergea să învingă. Să învingă alte convoaie şi unități militare. Doreau să le întâlnească, să le extermine. Nu va scăpa cu

viață nici un dușman. Cel puțin prima bătălie o vor câştiga şi apoi vor mânca bine. Mai departe, nu se ştia. Într-o zi îi lăsă în zbuciumul lor şi dispăru, dar, peste alte câteva zile, îi întâlni iar. Nu mai aveau capetele pe umeri. Mulți, spânzurați, răstigniți. Răstigniții mai trăiau. Se uită la doi. Nu făceau nici o mişcare, ori cât de mică, dar trăiau. Aveau fiece vână şi vinişoară şi muşchiuleț, ieşite în evidență, într-o tensiune, într-o crispare generală teribilă. Pietrificare. Durea întregul corp. Orice mişcare, imposibilă. Plecă mai departe. Dădu iar peste un răstignit, pe trunchiul unui copac. Avea brațele bătute în cuie, pe-o bucată de ramură, legată cu o funie de un copac. Atârna în cuie. Convoiul, ucis în luptă. De către alt convoi, de ruşi şi ucrainieni. Flaviu nu mai înțelegea nimic. Nu mai ştia care cu care se bat. Dar nici nu se trudea să înțeleagă. Ştia doar că unitățile româneşti de transilvăneni din armata austro-ungară, parcă au înnebunit, toate. Nu mai luptau. În grupuri mici, sau chiar mai amri, se întorceau spre România. Unii ofițeri unguri, disperați de dezertarea românilor, s-au sinucis. Ofițerii unguri au tras în soldați, pentru a-i readuce la ordine. Trupe de români s-au răsculat, declarând guvernului rusesc că ei sunt români, nu unguri şi nici austrieci, şi, deci, nu mai luptă împotriva ruşilor. Şapte români, dintre răsculați, au fost delegați să ajungă la Lenin. Aflaseră că Lenin a recunoscut dreptul românilor dintre malurile Nistrului şi Prut, de a se alipi României, Patria lor Mamă, deoarece Moldova de răsărit este teritoriu românesc.

Soarele îl călăuzea pe Flaviu de sus, din slava cerului. Flaviu mergea mereu de la răsărit spre apus, zicându-şi că într-o zi va ajunge. Drum greu. Între slavi izbucniseră luptele şi nu se ştia care de partea cui e. Apoi zonele militare, ocupate de armatele străine. Tot felul de greutăți de care se scăpa cu greu. Într-o zi Flaviu se trezi în patul unei rusoaice, care îl învălătucea cu trupul ei, ca un stup de albine în fagure. Îl voia al ei, iar tot ce avea ea, casă şi gospodărie, să fie ale lui. Flaviu arăta soarele şi-i spunea că trebuie să țină drumul soarelui. Rusoaica nu ştia româneşte, Flaviu nu ştia ruseşte, dar se înțelegeau tot aşa de bine, ca şi cum ar fi ştiut. Într-o bună zi, pricepând că nu poate fi al ei, îl înşfăcă de haină şi-l târî, mai mult pe sus decât pe pământ, la casa altei femei, îi spuse acesteia ceva în limba lor, abia abținându-se de mânie şi-l îmbrânci peste ea, de se rostogoliră în pat. Îi lăsă împreună şi plecă înapoi, la singurătatea ei. Dacă ea nu l-a putut ține, poate va reuşi alta. Corpul i se zbătea de părere de rău dup Flaviu. Acesta, la casă nouă şi femeie nouă, nu mai arătă drumul soarelui pe cer, ci îşi luă în serios rostul omului cu nevastă şi gospodărie. Rusoaica nu-l slăbea din ochi. După câteva zile Flaviu dispăru lăsând tristețe în urma lui. Zile în şir nu a avut spor la mers. De câteva ori, copleşit, extenuat şi amenințat de pericole, se surprinse părându-i rău după rusoaică, ce ardea în brațele lui ca jarul şi avea

şi o gospodărie bună şi nu vorbea mult, grăia dulce şi încet şi necazurile lui s-ar fi sfârşit. Să fi rămas măcar vreo câteva săptămâni. Şi săptămânile se făceau luni şi ani şi avea cu rusoaica prunci şi pruncilor le arăta drumul soarelui şi atunci îl seca la inimă, dar tăcea şi nu îşi spunea nimănui durerea. Drumuia, cuprins de această stare sufletească, indiferent la visele lui, adormiseră, la doruri, nu le mai simțea, până într-o dimineață, când, chemările străbunilor şi soarele de pe cer, îi redară energiile. Se zbătu, se dezlănțui şi se bătu prin zile şi nopți cu greutățile şi pericolele. Au fost şi câțiva români care au rămas pe întinderile de la răsărit, de dincolo de Nistru, unde, până la Caspica şi chiar dincolo de ea, se mai poate auzi graiul românesc de mii de ani, de când există sufletul neamului românilor pe suprafața pământului. De pe vremea dacilor şi de mai târziu. Şi în Siberia se vorbeşte româneşte, căci Siberia, închisoarea popoarelor, a ucis şiruri nesfârşite de români. Zeci de mii, după zeci de mii, transmutați din Basarabia şi Transnistria. Unii au supraviețuit înjghebându-şi căsuțe şi mici aşezări, adevărate vetre cu viață românească. Flaviu ştia acestea din tot felul de veşti şi de zvonuri. În Basarabia însă, fu săgetat până în măduva oaselor! Trecu prin sate din care românii au fost smulşi de pe pământurile lor străbune şi strămutați aiurea. Pe fețele celor rămaşi se citea groaza deportărilor, strămutărilor. Groaza morții, groaza condamnării la muncă silnică pe viață, în îndepărtatele întinderi ale Siberiei. Totuşi, în Basarabia a auzit vorbindu-se româmeşte peste tot unde calcă piciorul, cum se aude murmurul frunzişului dintr-un codru. Flaviu îşi zise că şi în Basarabia, ca şi în Ardeal, suflarea românească nu a fost şi niciodată nu va fi nimicită. Sufletul său văzu întreaga Dacie. O adevărată revelație. Dacia trăia şi cum, ca şi în antichitate, până la hotarele ei. Dacă din Ardeal ungurii şi austriecii nu au putut strămuta pe români, pentru că nu aveau unde, ungurii încercând cu disperare doar să-i deznaționalizeze, în Basarabia şi Transnistria, jalea e mai adâncă. Cum să nu fie mai adâncă? Te ia de lângă mormintele bunilor şi străbunilor şi te duce în locuri pustii! Chiuind: „ Iu mă iu pământule, Inimi dragile tu le, Di la Nistru pân-la Tisa, Neamul meu s-a hodini-s-a” nu făcea altceva decît să exprime în cuvinte revelația, viziunea adevărului, icoana vie a Daciei, icoană ce s-a străluminat şi în sufletul său. Acum, icoana a urcat în focarul conştiinței lui, conştiință desferecată de închingiuirile cotropitorilor, de greutățile vieții. Ar fi fost mai bine să-l cheme Flaviu Orolu, Fericitul. Sufletul lui mustea de fericire ca şi o zi fără nori, plină de bucuria fără sfârşit a luminii. Aşa, amândoi fericiți, soarele şi Flaviu Orolu, mărşăluiau spre apus, spre satul natal al lui Flaviu. Şi cum dacii credeau că sunt nemuritori, în aceste clipe de străluminare a icoanei Daciei, de bună seamă că şi sufletul dacului Oroles, rege al Transilvaniei, era de față şi se bucura de lumina

speranței şi a cunoaşterii. A iubirii de neam şi de pământul străbun. Şi Flaviu a ajuns la copiii şi la nevasta sa, în mijlocul sătenilor de unde a plecat. În Basarabia aflase că Rusia, într-un moment greu al luptelor, pentru a apăra mai bine teritoriul Rusiei, în fața atacurilor puterilor centrale, a permis armatei românilor basarabeni, două sute optzeci şi cinci de mii de ostaşi, să se unească, în front comun, cu Armata României, împotriva nemților. Atunci când a fost nevoie să fie oprită înaintarea nemților în imperiul rusesc, Moscova şi-a amintit că basarabenii sunt români, şi că uniți cu frațiilor, vor rezista singuri împotriva armatelor inamice. Tot în Basarabia află Flaviu de corpul de voluntari transilvăneni, dezertați din armata imperială austro-ungară, de pe frontul rusesc. Şi această armată de români se năpustea împotriva nemților şi austro-ungarilor. Pentru eliberarea Transilvaniei! La câteva zile după ce a sosit în satul său, în timp ce trecea cu nepoțica prin cimitirul satului, se auzi o detunătură. Flaviu se prăbuşi. Parcă dormea, răzimat cu capul de o cruce. Veniră şi alții de pe fronturile din răsărit, din apus, din nord şi din Balcani. Unii se arătară în lume liniştiți şi calmi de parcă nu ar fi fost dezertori. Ceilalți, mulți, puțini, nimeni nu ştia cîți sunt, se spunea că-i ascunde pădurea şi-i oblăduiesc păcurarii. Se răspândise zvonul că la garnizoana din Cluj se prezentau zilnic dezertorii. Cei ce se prezintă nu sunt împuşcați. S-au săturat de război, dar sunt oameni cuminți şi se prezintă la autorități. Cine a zis că ungurii nu au suflet? Şi mai umblă un zvon că nu-i împuşcă, ci-i condamnă la câte un an de muncă, fără judecată, să nu mai aibă de plătit avocații. Un ofițer le spunea că trebuie să fie puşcăriaşi şi să muncească. În puşcărie îi altfel. Nu mori, nu rabzi de foame, îți vin ai tăi cu de-ale gurii, că îi lasă de câte ori aduc mâncare. Se mai auzea că o să fie o grațiere generală, atât din partea Vienei, cât şi din partea Budapestei. Ba cu un ban dat la cine trebuie, ba cu un avocat bun, ba cu grațierea, toți ajung acasă, liberi şi sănătoşi, să-şi trăiască viața...

Totuşi, la garnizoană, nu se prezentau atât de mulți cât speraseră oficialitățile. O parte au fost arestați pe drumurile întoarcerii acasă. De cei mai mulți nimeni nu ştia, sunt vii, sunt morți, sunt în străinătate, se ascund în codri, s-au predat armatelor potrivnice. Bărbații de la cincizeci şi doi de ani în sus rămăseseră în sate, pe la casele lor, să are, să semene.. Armatele nu pot lupta fără pâine. Cam la zece-cincisprezece sate, într-unul, lipseau absolut toți bărbații. Toți, indiferent de vârstă, deveniseră ostaşi ai armatei austro-ungare. Cică, în satele acelea, îşi făcuseră vulturii cuib, şi trebuiau distruse toate cuiburile.

Pretorii primiseră pentru văduvele de război, făină de mălai, dar nici o femeie de român nu făcuse mămăligă din ea. Flaviu fusese dat dispărut, apoi mort. Pretorul află de întoarcerea lui. L-a văzut îndreptându-se spre cimitir.

A luat puşca, a ochit şi atras... Nimeni n-a protestat. Nici familia lui Flaviu, nici oficialitățile. Oficialitățile, în taină, pregăteau executarea altor ostaşi, ca dezertori, sau acuzați de cine ştie ce hoție, sau nesupunere. Mai ales nesupunere. Ca să afunde Valea Hăşdății în somn şi robie. La cimitir, la înmormântare, nepoțica plânsese fără întrerupere. Îl văzuse pe unchiul Flaviu în sicriu. Voia să se urce pe pieptul lui, să i se cuibărească sub braț, ca un pui sub aripa caldă a unei păsări.

Gavrilă şi ai săi

Prunele uscate în cuptorul de pîine, sau făcute silvoiță, umplură zilele de post, mai ales în rândul femeilor, dar în multe case postesc toți, bărbați, femei, copii, tineri şi vârstnici. Au o vorbă, cine nu posteşte de bună voie, îl obligă doctorul şi-l pune la post un an, doi şi apoi vine moartea şi-l pune între scânduri. A ştiut Dumnezeu ce face când a zis. „Postiți!" Zeama de prune uscate, rece, este foarte gustoasă şi sănătoasă. Copiii tăbărau pe ea, caldă, fiindu-le şi mâncare şi ceai. Ceaiul? Ceaiul nu e mâncare. Nici zeama de prune, da merge în loc de apă, cum ziceau unii. Ceaiul îl beau numai de leac, pentru diferite boli şi pentru răceală. Cei maturi luau pentru răceală o țuică rece sau caldă şi sprijinindu-se pe puterile sufletului, stânca lor de cremene, îşi vedeau de lucru pe mai departe. Copiii adunau sâmburii de prună şi-i spărgeau. „ Du-te, măi copile, mă, în sărăcie, da, tu nu ai unde sparge sâmburii decât aici pe treaptă, de nu poate omul să intre în casă?!" Copilu tăcu. Ştia că maică-sa merge mai departe şi-l lasă în pace. Privi prin grădină, să vadă dacă nu vine iarna şi zise: „Nu vine!" „Cine nu vine, Jicule?" grăi unchiul său, care tocmai se opri lângă pragul prispei. Copilul fiind surprins că vorbeşte de unul singur, se ținu tare şi răspunse cu o oarecare seriozitate, amestecată cu indiferență: „Da, iarna, cine să nu vie?! „Da , ştii tu cine sunt eu, dragul unchiului?" Copilul îl privi lung, atent, să nu se dea de gol că nu ştie, timp în care mintea lui se trudea să rezolve cazul ivit. Ochii unchiului, de sub sprâncele stufoase ca un tufiş, îi zâmbeau. Deşi nu ajunsese să fie sigur, începu să zâmbească şi Gicu, cu acel zâmbet ca o petală de trandafir alb, al copiilor. Numai ei pot zâmbi atât de frumos. Unchiul său începu să zâmbească şi el şi îl mângăie pe frunte. „Ei, ți-ai amintit? Da ce-ți mai fac porumbeii pe care ți i-am trimis?" Copilul pur şi simplu izbucni. Cuvintele se înghesuiauîn gura lui, ca şampania pe gâtul sticlei. „Unchiul Gheorghe al lui Nani din Agriş! Porumbeii, unchiule, porumbeii, rosti copilul, dând fuga să-i arate colivia de sub streaşina casei,

pe care i-a făcut-o tatăl său şi din care porumbeii au plecat, dar unchiul nu-l lăsă şi-l linişti. „ Lasă că ştiu, ți-au plecat porumbeii!” Ştia cu adevărat, pentru că perechea de guleraţi şi încălțați, aşa mari şi greoi cum erau, au luat văzduhul în piept, au trecut dealul şi s-au întors acasă. !Ştii?” „Unchiul să nu ştie?” De ce crezi tu că am venit? Să te cer de la tatăl tău, să te lase să vii, într-o bună zi, cu mine, în Agriş, să-ți dau alții.” „Daa?” Bucuria copilului îi făcea bine bătrânului. Îl mângâie uşor, fără ca pruncul să priceapă mângâierea. Simți viața fragedă. Şi i se făcu milă de copil, o milă fără motiv, o milă a unui stejar vârstnic, față de o ramură nouă, care va avea de suferit, până să devină puernică. Un alt gând îi veni. „Băiat. Încă un bărbat!” Cu gândul acesta alungă mila, ca nefiind de nici o trebuință şi începu instrucția. „Mă, văd că tu eşti puternic. Da curajos eşti?” Copilul răspunse: „Unchiule, eu nu sunt un om fricos.” „Ei, ce nepot curajos, are unchiul!” grăi Gavrilă, tatăl lui Gicu, care intrase în curte şi se apropiase până la doi paşi de unchiul Gheorghe, fără să fie simțit. Gheorghe îi răspunse imdeiat.” Dapăi cum! Aşchia nu sare departe de casă. Da, măi nepoate, se adresă Gheorghe lui Gavrilă, care era nepot de frate, ştii de ce am venit?” „Nu unchiule, îi răspunse Gavrilă. Da mi-i spune după ce intri în casă, ti-i hodini un pic, şi-i mânca ceva, că vii de la drum!” Copilul se dădu jos şi se trase mai la o parte, respectuos şi cuminte, lăsându-i pe cei mari să-şi vorbească ce au de vorbit. Unchiul Gheorghe îi făcu pruncului cu ochiu. După ce intrară, Gavrilă aduse pe masă mămăliga cu brânză, că nevastă-sa lipsea de acasă. Brânza o păstrau pentru cei ce le trecea pragul, ca să aibă cu ce-i îmbia, cu ce să-i omenească. Porc nu aveau. Îl luase pretorul, de purcel. „Țuică n-am, că s-o gătat!” „Măi nepoate, de ce, i-os de pe drumuri, n-am ce mânca şi ce be? Nu-i nici un bai.” „Iartă-mă unchiule, ba este bai, că nu strică un pahar de jinars la casa omului.”, întoarse vorba Gavrilă, pentru a-şi acoperi cu stângăcie părerea de rău că nu are cu ce îl omini. „Asta-i drept, nu strică!” „Jicule, să-şi deie tata nişte bani, să te duci la crâşmă, să cumperi beutură.” „Eu plătesc, nepoate.” Şi până să scotocească Gavrilă prin chimirul pe care-l purta sub mantaua militară, de care nu se mai despărțea, de când a venit de pe front, bătrânul Gheorghe îi şi dădu banii. „Nu se poate, unchiule!” „Ba se poate, nepoate, vreau să plătesc şi gata!” Vorbă limpede. Acum nu i-o mai putea întoarce. Adăugă doar, cu o voce înceată. „Tot dumneata!” „Lasă că te prind io la plată, de aia te plângi tu? Nici o grijă!”, îndulci vorba, ajutându-l, la rândul său, unchiul Gheorghe. Privi copilul pe geam. Opincuțele alergau ca o mitralieră. Gavrilă scoase din lada cu haine de zestre, de jos, de la fund, o sticlă cu jinars. Vorbiră aşa, doar ca să trimită copilul de acasă. Când ciocniră paharele, sufletele lor se umeziră cu lacrimi. Nu toate lacrimile ajung în ochi, la vedere. Cei doi îşi simțiră dragostea ce şi-o purtau. Goliră

paharele. Mai umplură un rând. „De copil, să nu ai nici o grijă. Îl iau în Agriş. Îl cresc ca pe tine. Iar dacă oi muri, până va fi el mare, va avea Dumnezeu grijă de el, o să se descurce el cumva, în viață, aşa că du-te liniştit!” „Liniştit mă duc.” Acestea au fost cuvintele ce şi le spuseseră.

Firul de pe ghemul vieții lui Gavrilă începu să se înroşească şi să fie întins, de pe vremea când un jandarm, îl lovise pe unchiul Gheorghe, la un târg săptămânal, din plasa Iara, cu câțiva ani înainte de izbucnirea războiului. Atunci a juns Gavrilă haiduc. Un haiduc care n-avea nevoie să fugă în codru, pentru că pădurile se întindeau peste tot. A doua săptămână după ce unchiul Gheorghe fusese pălmuit, absolut fără nici un motiv, în afară de faptul că jandarmul era jandarm ungur, iar Gheorghe era țăran român, Gavrilă se duse şi el la târg.Nimeni nu avea voie să aibă sau să poarte arme. Toți țăranii aveau însă câte un cuțit asupra lor şi nu puțini, dar numai Dumnezeu îi ştia, pistoale. Pe acasă, bine ascunse. Uneori le luau cu ei. Şi Gavrilă avea un pistol, în pământ, în groapa pentru depozitarea cartofilor. N-a fost controlat niciodată, pentru că nu ştiau, nu a vorbit, nu l-a arătat nimănui. L-ar fi folosit numai în cazuri limită, de mare primejdie, descărcând fiecare cartuş în plin şi pe urmă, e drept, ar fi dispărut, nu s-ar mai fi întors la familie, dar ar fi rămas liber şi viu şi asta însemna mult, foarte mult. Şi el, rar, la nevoie, îl lua asupra sa, cum făcu şi de data aceasta. A mers cu zece purcei la târg. Aveau cercei, ca iezii. A oprit scroafa pentru acasă. Din doisprezece purcei unul îi murise, iar pe altul l-a dat de suflet, în dar, cumnatului său, de-o ieşit de râsul lumii, pe uliță. I l-o dat din prietenie, cu gând curat. N-o vrut să-l ia. „Măi Lioane, dacă nu-l iei mă arzi la inimă! Doisprezece. Rămân cu zece. Fie ce-o fi. Ți-l dau pe cel mic. Lasă-l slobod prin curte şi fie ce-o fi. Taie-l, creşte-l, vinde-l, dă-l la alții, ce-i vrea tu, da de luat, ia-l, că eu ți-l dau din tot sufletul.” „Dă-l încoace cumnate, să-l duc la mama. Să guițe cât vrea că şi noi avem trei purcei. Cinci purcei o fătat, tri tăiesc, cu scroafa patru şi cu porcul de tăiat, cinci. Până la tăiet, la Crăciun, o să fie mare. Gavrilă n-avea mascru, porc de tăiat, purcel de crescut de anul trecut, pentru a-l tăia de Crăciun. De va găsi mai ieftin, o să cumpere de la târg, dacă nu, de la Orosfai, vecinul, după cum a zis Crucița, nevasta, pe bani, pe grâu şi două kilograme de jinars, unul la vânzare, unul la tăiere şi o palmă de slănină şi două de carne. Târg de ăsta n-o mai auzit satul de când îi el, dar dacă-l face nevasta, nu cocoşu, ce să faci?!

Loți, calul lui Gavrilă, de căruță, dar şi de călărie, boncălui pe loc. Simțea că-i drum de făcut şi-i plăcea. Abia aştepta să se urce stăpânul şi să-i zică: „Dii, loți!” Înainte de a-i zice, dii, îi auzea gândul şi pornea în trap uşor, până ieşea din ocol, în uliță şi apoi întindea trapul în dezlănțuire. Nu-l oprea De ce să-l oprească ce alții căutau să obțină prin bici, ca să se fălească, sau

mergeau la pas, zicând „No, că este vreme!, numa pentru că nu voiau să se vadă că e nevoie de bici. Unii le croiau câte cinci-zece bice în serie, pe spate şi sub burtă, să-i asprească. Astfel bătuți, caii mergeau prin sat de gândeai că sunt împărăteşti. Acum Gavrilă îşi schimbă gândul şi-l struni. Deşi pusese paie în căruță, purceii abia fuseseră înțărcați şi i se părură prea cruzi pentru a rezista hurducăturii. Gândurile i se îndepărtară de la purcei şi toate se îndreptară către jandarm şi-l băteau, ba un dos de palmă, să-i sară toți dinții din gură, ba o palmă, să rămână surd şi strâmb, ba-l lua de piept şi-l învârtea tontoroiul, până jandarmul făcea pe el de frică. Drumul trecea prin Agriş. Ajuns în Agriş, deshămă calul de la căruță şi-l pregăti pentru călărie. Dădu purceii, să-i ducă la târg, o să-i plătească pentru asta, uni agrişan, care mergea şi el la târg, că acolo se vor întâlni ei. Voia să meargă de-a călare. Țăranii călăresc rar. N-au timp de călărit, doar când sunt copii şi tineri, atunci învață să călărească pentru toată viața. Călăritul nu se uită niciodată. Gavrilă însă, umbla de-a călare, des. Aşa-i plăcea lui, să bată toaca pe pământ, din copitele calului. Lumea s-a obişnuit să-l vadă călare. Se învoi cu câțiva agrişeni şi vându purceii pe loc, ce-i drept, cu un preț mai ieftin. Îşi luase povara de pe umeri.Mai târziu, în târg, îşi dăduse seama că nu-i vânduse ieftin, da târgu-i târg. Nici de câştig nu putea fi vorba. Oameni-s din satu lui tată-său şi al lui, acolo a copilărit şi al unchiului Gheorghe al lui Nani, aşa că o să le dea câte un deț de țuică, să nu fie în câştig şi nici ei în pagubă. Până când nu s-a însurat, umbla cu cizmele numai dumineca, la horă. Acum, de unele sărbători şi când mergea la târg. Sus pe cal, se simți în largul lui. Îşi pipăi cuțitul. Ştia că nu o să aibă nevoie de el. Intră în Iara la trap strunit. Calul, pieptos, arunca frumos din picioarele din față şi ținea gâtul arcuit, ca la paradă. Gavrilă nu băuse nimic. Nici nu avea nimic de vânzare. Jur împrejur guițau porcii. Caii, legați de căruțe, ronțăiau fânul sau grăunțele de ovăz. Înăuntru, în făgădău, să tot fi fost zece-cinsprezece oameni. Mai spre prânz, când multe din vânzări vor fi făcute şi după amiazăzi, va fi înghesuailă. Pe cei mai mulți îi cunoştea. Zâmbi cârciumarului şi-i porunci: „Un rând la toată lumea”. Nu termină bine de scos vorba din gură şi prin uşa deschisă se văzu un jandarm, trecând pe bătărura drumulu dintre târg şi cârciumă. Gavrilă ieşi afară şi-l strigă: „Domnule segent major!” Jandarmul nu avea grad de sergent major, nu avea nici un grad. Acesta se opri şi umflatt în pene de vorbele auzite, se făcu doar că se întoarce şi-i vorbi peste umăr:”Care estem ăla mă?” Gavrilă se apropie de el şi când a fost la un pas, îl prinse de braț, apoi de piept şi strigă: „Domnu jandarm, de ce dai, de ce dai în mine?!” Strigă tare de auziră toi cei din jur, apoi numai pentru jandarm: ”Eu sunt nepotul bătrânului Gheorghe, pe care la-i bătut la târgul de acum două săptămâni!” când termină de rostit,

îi trânti o lovitură bietului jandarm, care, surprins şi zăpăcit, nu-şi reveni în fire. Lovitura îl prăbuşi pe spate, chiar într-o băltoacă, ce nu se zbicise de câteva zile, de când plouase. Gavrilă sări pe jandarm şi-l călcă în picioare. Apoi intrî în cârciumă, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Se vedea însă foarte bine că fierbea. Se lăsă o linişte peste întregul târg. Nici guițatul porcilor nu se mai auzi câteva clipe. Gavrilă luă de pe tejghea, din fața cârciumarului, un deț plin. Îl bău cu răbdare, rar, înghițitură după înghițitură, fără să-l ia de la gură. Scoase o bancnotă, o puse pe tejghea. „Plata pentru dețul acesta şi pentru toți cei din cârciumă, câte un deț. Bună ziua.” Plecă. Cu ochii lipiți de spatele lui Gavrilă, cârciumarul îi ură noroc. Jandarmul se ridicase din noroi şi urla cât îl ținea gura: „Omor la hoțu, omor la hoțu. Puşc pe el.” Jandarmul nu se despărțise niciodată de puşcă. Atunci s-a întâmplat să fie fără ea. Când l-a văzut pe Gavrilă, scoase pieptul afară şi porni cu paşi bărbăteşti, dar în sens opus. O trăsură cu doi cai, se văzu trecând pe strada principală. Era a pretorului care îl va împuşcase, în Filea, pe Flaviu Orolu. Nimeni nu l-a învinuit, nimeni nu i-a zis nimic. Jandarmul grăbi pasul. Când coti şi fu sigur că cei din târg nu-l văd şi nici Gavrilă, o luă la fgă strigând „Stai, stai!” Cei din trăsură opriră din pură curiozitate. Jandarmul sări în trăsură şi zise: ”Repede la post după-ajutoare!” Gavrilî încălecă şi merse la pas, până ieşi din târg. Mergea acasă.. Doar vânduse ce a avut de vândut. Femeia lui îngălbeni, văzându-l sosind aşa de devreme. Totdeauna când mergea singur la târg, ea plângea toată ziua. Ştia că intră în cârciumî şi bea până spre dimineață, câteodată jumătate din bani, odată a băut tot. Se apropie de Gavrilă şi cu fircă în glas îl întrebă: „Da, mă bărbate, ce-i cu tine, ce-ai vemit aşa de devreme?” Numai o femeie mai venise de la tîrg, din tot satul. Acesta, în loc de răspuns, îi croi un dos de palmă peste gură, încât femeia văzu stele verzi. După ce deshămă calul de la căruță, intră în casă şi după ce-şi opri o foaie de pe purceii vânduți, pe celelalte le lăsă pe masă. Plecă prin sat. Crucița rămase prostită. Nu mai ştia ce să creadă. Văzu banii. Îi numără şi se minuă că sunt atâția de mulți. „Bine mi-o făcut. Îmi aduce banii acasă şi eu hop cu gura pe le. N-o cumpărat porc. Avem bani. Luăm noi, nu rămânem fără porc de Crăciun! Cine ştie, poate vrea să îngrăşăm scroafa. Ar mai fi vreme. Cum o zice el, nu mă bag, să-mi mai ungă una, vai de zilele mele!” Şi începu să plângă. Îşi aminti de bătăi fără număr, bătăi grele, pe care le primise. După una a zăcut ca pentru îngropăciune. Îşi scoase broboada neagră, ponosită, se spălă pe față, îşi luă alta albă şi şi-o legă înapoi, lăsându-şi obrajii, urechile şi gâtul dezveliți. Frunte lată, ochi albaştri, nasul drept, fața uşor înspre roşu, plinuță. Începu să cânte. Acum şi de ar fi venit el şi tot nu s-ar fi oprit din cântare. Oricât de nervos ar fi fost, cântecul era mai tare. Fierbea, dar nu se arăta, se abținea, apoi, treptat,

treptat, îi plăcea cântecul şi se bucura în sinea lui, că n-a lovit-o cântând. Tot fără să se arate o asculta, se închidea în tăcerea sufletului şi se lăsa vrăjit, nestânjenit de nimeni. Şi ar fi vrut ca ea să nu mai termine. După mulți ani pricepu şi ea starea lui sufletească, dar la rândul ei tăcea, făcându-se că nu ştie. Îşi vedea mai departe de îngânarea ei cu ciocărlia. Îşi aminti de multe palme şi ghionturi primite dumineca dimineața, de nu mai putea merge la biserică. Tremura sufletul în ea toată ziua şi sta amărâtă şi chircită. Acum ,cu năframa albă legată la spate, era ca o împărătească din poveste şi cânta de una singură, de mama focului, fără să horească nici pentru ea, nici pentru altcineva.Vecinii, chiar şi casele din depărtare, mai ales seara, când glasul se auzea limpede, ascultau glaneta satului, cum îi ziceau, pentru că ştia să cânte frumos. Oamenii se opreau câteva clipe, apoi legați de cântec, îşi vedeau de lucru, ascultând. Cei mai în vârstă stăteau pe prispă, cu gândurile şi cu sufletul în balsamul cântecului.

Peste o săptămână Gavrilă iar a mers la Iara. Intră în cea de a doua crâşmă a orăşelului, crâşmă cu o curte interioară mare. Bău, dar nu mult, cum bea de obicei. Se porni spre căruță. S-a lăsat condus de instinct şi nu-şi deshămase calul. Doar îi scosese zăbala din gură şi-i dăduse ovăz. Se urcă în căruță, cu gândul să se întoarcă acasă. Dar ceva nu era în regulă. De obicei se întorcea de la târg, noaptea, târziu, de multe ori către zori, beat şi hăulind. Ce suflet îl trăgea cum afară din primejdie? Al nevestei? Al viilor? Al morților? Abia când se urcă în căruță, observă că era înconjurat de opt-nouă jandarmi. Secundele toate se făcură scumpe. Porțile curții, porți înalte şi mari, se închideau, împinse de jandarmi. Alți doi săriră la cal să-l oprească şi patru în căruță. „Loți!” Glasul decomandă şi tonul de primejdie pătrunseseră în nervii calului. Omul şi calul se înțelegeau atât de bine în momentele grele, încât Gavrilă cum ținea la calul acesta, mai ținea doar la unchiul său, Gheorghe al lui Nani din Agriş şi la neamul lui, al copileştilor, care, îşi spunea el, au fost tot în linia întâi, în Garda lui Mihai Viteazu, da-i secretu nostru, austriecii şi ungurii nu-l ştiu şi nici eu nu mă las, că şi io-s tot din Garda lui Mihai Viteazu. Calul, rar cal, nu mai găseşti un altul ca el, s-a ridicat în două picioare. Unul din atacanți îl scăpă de căpăstru, iar altul fu săltat în sus, apoi căzu. Loți porni în zvîrlite spre porți. Acestea tocmai se închdeau calul a intrat orbeşte cu capul, cu pieptul, cu copitele în poartă. Porțile se deschiseră, un jandarm se rostogili în şanț. Roțile uruiră. Osia agățase scândurile porții, tăind potecă prin ele. Cînd a pornit calul, Gavrilă abia deschisese brațele, act reflex împotriva celor ce se năpustiseră la el, din toate părțile. Se prăbuşi în căruță din cauza smuciturii de la pornire. Simți cum roata de dinapoi trecu peste unul din jandarmi. Jandarmul urlă sfâşiind umbrele serii, ce abia sosiseră şi seara răcni ca atinsă de un pumnal. Calul se

angajă pe uliță, cu toate forțele. Partea de dinapoi a căruței, la cotitură, la ieşirea din curte în uliță, alunecă pe pământul uscat, descriind un semicerc, dar nu se răsturnă, pentru că nu a avut timp, calul smucind-o înainte, pe sus. Zgomotul căruței umplu ulița. Gavrilă întins în căruță, îşi zise în gând:"Taci, că e bine!" Începu să se ridice şi întinse mâna după hățuri. Le legase de loitre. Îi era teamă să nu se desfacă şi să intre sub roțile căruței. Se ridică pe jumătate, dar se lovi cu capul de scândura de la dricul căruței. Trupul i se învârteji. Agățând poarta, o roată ieşise din osie şi a luat-o razna. Calul continua să alerge dezlănțuit, deşi căruța nu avea decât trei roți, iar osia şerpuia scântei din pietrele de pe drum. Ulița fu brăzdată ca de un fulger. Calul asculta în continuare de tonul de primejdie pe care îl auzise din gura stăpânului. Pieptul său puternic şi inteligența, îl ajutau să nu se oprească. Nu primise a doua comandă, deci trebuia să alerge. Gavrilă abaia cum acționă iar ca în primejdie. Se răsuci dintr-odată şi cu siguranță, cu fața înainte, strigă:"Hoo, Loți, hoo!" Dădu să prindă hățurile, dar calul deja auzise ți încetini, oprind căruța în forță, zbătându-se între rude. Dintr-o săritură Gavrilă fu jos. Nu atinse bine pământul că tăie, cu cuțitu, un opritor, apoi celălalt, apoi hățurile şi din mers încălecă peste ham. Calul, cu o clipită înainte ca stăpânul său să-i atingă spatele, porni iar. După câțiva metri alerga cu toată viteza. Calul şi călărețul, două trupuri cu un singur suflet. Gavrilă n-a ştiut niciodată cine i-a adus căruța. A găsit-o la marginea satului său. În locul unei roți avea un lemn tocit bine de drum, aşa cum se pune, pentru mersul pe uliță, în partea de dinapoia plugului. Bănuia el pe cineva. Dar n-a aflat niciodată. În Iara nu va mai intra, numai dacă orăşelul ar trebui luat cu asalt. Dar nici jandarmii nu veniră, acum, în satul său. După câteva săptămâni, într-o duminecă, apărură doi jandarmi. L-au aşteptat. Gavrilă trebuia să sosească dintr-un sat vecin. Femeile au trimis pe cineva înaintea lui, dar acesta apăru pe drumul principal, nu pe cărarea din grădină. Când s-a apropiat de şcoală, i-a văzut, a simțit pericolul, dar a mers mai departe, ca şi când n-ar fi fost vorba despre el. De față, soacra lui, muierea sa, sora mai mare a nevestei, o fetişcană ce abia intrase în horă, care, acum, tremura toată de spaimă şi încă două-trei femei. Bărbații, care au fost pe aproape, au disapărut. Cei cu casele în apropiere, trăgeau cu ochiul, făcându-se că lucrează, ba la gunoi, ba unii cu un măturoi în mână, îl tot plimbau prin ocol, pe deasupra pământului, să nu fâşie, ca să audă şi vorbele, ba mai rămăseseră cu topoarele în sus, deasupra lemnelor de pe tăietor. „Banditule, eşti arestat, vii cu noi! Urmează-ne!" Gavrilă, ca şi cum jandarmii nici n-ar fi existat, dădu să trecă mai departe. „Stai!" ca la comandă amândoi îndreptară cele două ZB-uri cu baionetele spre Gavrilă. „Stai, că trag!" Gavrilă nu ştia cum e mai rău, să fugă, sau să nu fugă.. Nu-i trecuse prin minte să lupte, mai

ales după comanda „Stai!”, când îi pierise tot gândul acesta. Femeile tăbărâră între baionete şi Gavrilă. Jandarmii avură timp să repeadă armele spre spatele acestuia. O baionetă i se împlântă deasupra rinichilor, iar a doua îl atine, făcându-i o crestătură. Geşise. Cu jandarmii şi cu pretorii nu este decât o formă de viețuire, lupta. Te laşi, te mănâncă. Nu te laşi, trăieşti. Pretorii, când nu se plăteau dările la timp, căutau în lada cu zestre şi se mirau că la Gvarilă o găseau plină. Țăranii, de obicei, ascundeau țoalele. Pretorul se şi văzu stăpânul lor, dar nu ajunse cu ele decât până la uşă. Gavrilă i le luă din brațe şi le aşeză la loc. Dacă pretorul le lua iar, cu curajul celui ce reprezenta legea, Gavrilă aplica partea a doua a lecției. Îl învârtea pe notar prin casă, fără să-l lovească. Avea sânge iute Gavrilă. Pretorul ieşea din casă amenințînd, dar renunțând la forță. Junghiul din tăietura de baionetă, ca un cui înroşit. Femeile îi purtaseră noroc. Cu mama-soacră nu vorbea de ani de zile, că nu-i dăduse tot pământul promis, chiar dacă nu cu acte. Ştia el că din Iara nu se mai dădeau acte pentru pământ, că nu mai voia Ungaria! Dar acum a fost pentru el o adevărată salvare. Ea s-a repezit prima între jandarmi şi el, scrofălindu-i cum îi venea la gură. Gavrilă fugi spre vale, o luă pe după sălcii. Încă douăzeci de paşi şi va coborî după dâmb. Spatelei se înțepenise. Nu-l mai durea. Dacă fuge şi nu se opreşte, nu-l mai doare. Simțea sângele cum i se prelinge pe şold, lipindu-i pantalonii de trup. Se auzi o împuşctură. Glontele s-a înşurubat în albastrul cerului. Femeile odată pornite, toate cinci, au fost extraordinare. Se împingeau în jandarmi şi în armele lor. Când unul din ei ridică arma la umăr să tragă, aceasta a fost săltată în sus şi glontele a țâşnit spre văzdzh. Gavrilă a stat ascuns în sat, două săptămâni. Toată lumea îl ştia fugit încă din ziua cu împuşcătura. Apoi a urcat în munți. După zece zile era înzdrăvenit iar, ca oțelul. Ninse. Zăpadă albă, albă, de te tăia la ochi cu albul ei, a îmbrăcat pământul, ca şi trupul miresei, în noaptea iubirii dintâi. Veni frigul. Lui, îi era cald. Trebuia să se răzbune. Şi s-a răcorit. Trei luni de zile încheiate a haiducit, pe poalele Munților Apuseni, acolo unde dealurile, pe jumătate despădurite, se îmbucă cu Valea Hăşdății. Nimeni n-a ştiut cine-i banditul. Se zvonea că sunt cete întregi şi că se dau lupte prin păduri, între ele şi armată. Că-i omăt mult şi armata nu se bagă, dar când se vor topi zăpezile, va fi altfel. Numai că atunci şi haiducii vor fi mai tari. Frunza verde îi va ascunde, ca-n pântecele maicilor. Se zvonea că jandarmii, în Pruniş, au ridicat un om care ar fi stat de vorbă cu doi bandiți. Jandarmii îi căutau peste tot. Cel ridicat mărturisi că bandiții sunt bărboşi. Vorbe. Un singur om haiducea. În douăsprezece sate, pe Valea Hăşdății, jandarmii au fost bătuți măr şi trei pretori batjocoriți. Unul în plin sat, în Lita, dezbrăcat în pielea goală, într-o seară. I s-a spus „Dacă nu intri în cârciumă, în pielea goală, mori, dacă intri, scapi cu viață”. Şi a intrat, pas alergător! Zăpada îi

ardea tălpile, ca nişte tăvi cu jar. Sărea în sus, ca ars, spăimântătura de om. Oamenii din cârciumă s-au spăimântat, ca de moarte. Pretorul repezi o vorbă către unul: „Ce te uiți, mă, n-ai mai văzut? ”În fine, începură să râdă. Şi atâta au râs de pretor, zile şi nopți în şir, până ce pretorul şi-a luat lumea în cap şi a plecat de pe dealurile Hăşdății. Cum de intrau bandiții în sat, noaptea, cum de aveau curaj, când de săptămâni, jandarmii patrulau, ajutați de doi-trei săteni? Aşa ceva nu s-a mai pomenit decât în răscoală! Cum de aveau acest curaj, nu s-a aflat niciodată!

După Lita, au urmat Săvădisla, Vlaha, Luna, Floreşti, Sălicea, Ciurila, Vălişoara. Când jandarmii şi armata i-au căutat în Pădurea Făgetului, în plină zi, în cealaltă parte a Văii Hăşdății, pe drumul de țară de la Iara, la Cacova Ierii, doi jandarmi au fost bătuți cum se bătucesc merele, de se fac mălăiețe. Cine? Un țăran, spun ei, pe care l-au ajuns din urmă, pe drum. Că peste tot sunt țărani. Când l-au ajuns, s-a aplecat, să-şi lege nojițele de la opinci şi, după ce au trecut ei, i-a lovit pe la spate, de s-a clătinat pământul cu ei. Îi pălmui, îi pumnui şi-i lovi cu picioarele de gândeai că banditul se mişcă pe arcuri. Se vede că n-o vrut să-i omoare, că putea să-i omoare. Când s-au dezmeticit, banditul ajunsese departe, cu armele lor pe umeri, pe câmpul alb ca şi poalele şi cămaşa unei mirese. Sângele le bulbucau pe gură şi pe nas. Îi pocnise peste față cu mâna goală. Parcă nu-i lovise un om, ci dracu pe arcuri, aşa se mişca şi lovea cu mâinile şi picioarele. Bărbos. Cu promoroacă pe barbă. Tânăr? Mai în vârstă? Nu se ştia. În Crăieşti, un alt bandit, cu o lună în urmă, fără barbă, i-a simțit jandarmul fața, în timp ce s-a rostogolit cu el, în zăpadă. Când să iasă din post, din dormitor, să-şi facă nevoile, chiar când a deschis uşa, cineva i-a făcut . „Ssst-gura!”, dar el nu şi s-au încăierat. Un pumn, doi şi n-a mai ştiut nimic, decât că s-a trezit înghețat de frig, jos, pe pământ, în mijlocul casei, adus de cineva, poate chiar de bandit, iar pe nevastă-sa a găsit-o legată, ca să nu meargă în sat, să scoale oamenii. Lipseau două arme, un pistol şi absolut toate cartuşele. Tocmai le primise de la centru, pentru jandarmii din cinci sate. Numai doi au putut duce atâtea cartuşe. Aşa-i...doi au fost. Unul l-a lovit pe la spate, altfel...se mai justifica din când în când jandarmul. Sânge pe zăpadă. Nasul, zmuls de la loc, sfâşiat de violența unei lovituri. A suferit câteva luni până şi-a revenit. Intrase groaza în tot ținutul. În Indol, Petridu de Jos, Petridu de Mijloc, Petridu de Sus, în Muierău, Plaiuri, Şchiopi, Surduc, Măgura, patrulau jandarmi şi soldați. La fel pe direcția Filea de Jos, Filea de Sus, Săcel, Muntele Săcelului, Băişoara, Iara, Agriş, Şutu. Dar n-au reuşit să prindă nici un bandit. Apoi s-a făcut liniște. Sus, departe, în Muntele Mare, nişte mocani ar fi văzut, într-o casă din păduri, din cele folosite doar vara, de păcurari, un grup de bărboşi, cu armele la umăr. Ieşea fum pe horn, fără încetare. Stăteau

acolo. Înseamnă că ei au fost şi au coborât mai spre Cluj şi Turda, după arme şi muniţii. Acestea erau zvonurile care circulau. Oficialităţile ştiau doar că au pierdut zece arme, cartuşe cât pentru patruzeci, că au fost bătuţi măr zece jandarmi, trei gradaţi, doi pretori, că pe unul l-a dezbrăcat în pielea goală, fără să-l atingă măcar cu o palmă. După toate acestea, linişte. Liniştea de groază. Vreo patru-cinci săptămâni, jandarmii şi notarii se aşteptau, zi şi noapte, să fie atacaţi de bandiţi. Noaptea, unul din pretori îşi transformase casa într-o adevărată cazemată. Bloca uşile şi le sprijinea cu bârne. Ai casei şi jandarmii din sat făceau de strajă, cu mâna pe trăgaci. Apoi ani de zile a fost pace. Jandarmii au rămas jandarmi, numai că mai ai dracului. Şi pretorii au rămas tot pretori. Iar bandiţii, bandiţi. Bandiţii? Au fost prinşi şi împuşcaţi.

Întoarcerea lui Gavrilă în lume, nu a fost grea. Oficialităţile crezură povestea dispariţiei lui, fusese rănit, mai ales că acesta căutase jandarmul din Iara, pe care-l călcase în picioare în faţa crâşmei, să se împace cu el, că plăteşte oricât jinars, bani sau un cal, sau o junică, o uniformă nouă de jandarm. Numai să se împace. Se ştia însă că jandarmul, la o lună de zile, a plecat definitiv din jandarmerie, întorcându-se la părinţii lui, peste Mureş, în Cristurul Secuiesc. Gavrilă s-a dus la postul de jandarmi, ca şi cum acela n-ar fiplecat şi l-a căutat să se împace, că dă de beut la toţi jendarii, că el nu vrea să moară de baionetele lor. Are semn în spate pentru toată viaţa. Baioneta pătrunse câţiva centimetri în spate. Nu tăiase nimic important, însă cicatricea se vedea, iar cele patru luni dispărute, deveniseră luni de zăcut, cum ziceau Gavrilă şi ai săi. Jandarmii şi prim pretorul, că şi el urmărea cazul, au fost satisfăcuţi. Un ţăran curajos, ce îndrăznise să se înfrunte public cu un jandarm, un ţăran care a scăpat dintr-o ambuscadă de opt jandarmi şi, totuşi, nu se ascunde, nu caută răzbunarea, ci îmbunat peste măsură, a devenit miel. E mai bine aşa. Se ştia că e bărbat vestit şi că în satele dimprejur, dacă mai găseai unul sau doi care să-i stea în faţă. Acum, miel. Işi tăiase mustaţa neagră, care-l făcea încruntat. Ochi negri ca tăciunii, sub sprâncenele frumos arcuite. Păr negru. Apărea alt om, mai deschis la faţă, mai lăptos, om aşezat, sfios, care trecuse prin necazuri, care a priceput ce e viaţa şi i-a venit mintea la cap. Ca să nu mai spunem, că nu-i bine să te pui rău cu stăpânirea. Orice ai face şi oricum ai întoarce-o, tot ea rămâne deasupra. Jandarmii, lacomi la băutură, între ei mai ales, că în lume nu se prea arătau, decât atunci când ieşeau de la chef pe două cărări, îşi făcură cu ochiul şi primiră să le dea de băut cât pot bea într-o noapte şi să le taie două-trei oi numai pentru ei. Nu, nu oi. Un miel, doi, trei, patru, cinci, şapte, or vede ei, să aibă pe săturate de mâncare, de beutură. Jandarmii câştigaseră şi se mândreau. Cei doi care împlântaseră baioneta în Gavrilă şi-au sărutat

armele ca pe sfintele moaşte. Mândri şi bărbătoşi. Băură, de le-a venit să sfarme mobila din post, dar ştaiu ei că postu-i post şi jandarmu-i jandarm, mă Gavrilă, auzit-ai? „Auzit!” Nu s-au legat de el. I-a dăscălit cineva să bea şi să mănânce cât vor, da să nu-l sâcâie, ca să n-aibă omul ce să zică în inima lui. Gavrilî însă numărase de câteva ori armele cu baionete şi se gândea şi apoi smulgea gândul din rădăcină şi-l alunga.

În sat lumea se minuna. Omul de care tremurau jandarmii, pretorii şi câţi alţii ce voiau să-l dea pe brazdă, deveni aşezat. Nu mai lovea pe nimeni şi mai ales pe nevastă-sa. De beut, bea şi acum, dar mai puţin, nu la târg, ci în sat şi nu la cârciumă, ci mai mult acasă. La unii, ziceau babele, le vine mintea la cap mai târziu. Da bine că i-o venit. Asta-i minune dumnezeiască!

Şi trecură, aşa, vreo doi ani, destul de liniştiţi. Mulţi săteni, ştiind curajul lui Gavrilă, care nu lăsase nici o nedreptate nejudecată şi neexecutată, se amărâră şi se înfricară, plecând grumajii Oficialităţile simţiră schimbarea şi se felicitară. Pentru prima dată când nu condamnaseră la ocnă pe cineva, în astfel de situaţie. Totuşi, nu uitară satul. Din satul acela s-a ridicat un om ce a stat în faţa stăpânirii şi a înfruntat-o cu curaj. Cruciţa îl privea uneori pe furiş şi i se părea că nu este el şi se speria. Apoi îşi vorbea sieşi şi se certa că e muiere fără minte. De bătut n-o mai bate, de băut nu mai bea neîntrrupt, până a doua zi. E drept că nu-i bun de târg, vinde mai ieftin decât alţii, sau ce face, că doar nu dă banii la vreuna... Şi iarăşi se certa, c-o s-o bată Dumnezeu, dacă nici acuma nu e mulţumită.

La târg, la Iara, Gavrilă bea câte un deţ, doi, cu un mocan, dacă nu chiar moţ, din vărfurile munţilor, de sus, ba nu, mocan, de pe munţii mai de jos, şi după aceea, mocanul da să plece. Nu îl lăsa. Acela pleca, totuşi. Gavrilă îl înjura de mamă şi-l făcea „Mocane!” Mocanul tăcea şi ieşea din crâşmă. Gavrilîă începea să horească. N-avea voce frumoasă, dar avea nerv, un fel de furie ascunsă, că-l ascultau toţi. Îşi făceau semne înţelegătoare:”Amărât. Nu-i cel care-o fost.” Gavrilă îi înţelegea, ştia ce gândesc, dar nu se arăta că ştie. Avea o înţelegere cu cineva. Să fie blând şi supus, ca mielul, trei ani de zile, zi de zi. Aşa îşi va da examenul răbdării. Dacă-l va trece cu bine, va afla şi altele. Acel cineva i-a spus tot planul întoarcerii în lume, după ce a haiducit. L-a sfătuit ce să zică jandarmilor, cum să se ducă în Iara să le spună că a stat în munţi, la un neam, la care a şi stat, dar mai puţin timp. Şi jandarmul de acolo, de la neamurile din Băişoara, a aflat, a treia lună, că Găvrilă e fugit, că a fost tăiat cu baioneta, cu trei luni şi mai bine în urmă, acum de patru luni. L-au întrebat pe jandarm dacă nu e mai bine ca Gavrilă să meargă la Iara şi să se predea. Şi jandarmul a zis că aşa e bine. Şi i-au mulţumit jandarmului cu un kilogram de ţuică de prune adusă de jos, de pe dealuri, jinars de cincizeci şi cinci de grade. Aşa că a avut şi mărturia bună a

unui jandarm, mărturia zăcerii lui după tăietura de baionetă. Trei ani de abținere. Nu nervii să lucreze, ci răbdarea, mintea. Aflase de la omul acela, destule, ca să-i dea dreptate. Că şi acela era singur ca şi el şi curajos. N-avea prieteni, dar avea şi el arme. Dar avea şi minte. Gavrilă, să devină blând, ca să liniştească stăpânirea, altfel încurcă socotelile. Şi pentru a-l convinge că le strică socotelile, pe drumul spre Iara, nişte țărani, necunoscuți, de şapte ori i-au pus cuțitele în piept şi în spate, zicându-i :"Linişteşte-te, că ne încurci toate socotelile." Omul acela, înainte de a dispărea, i-a zis lui Gavrilă verzi şi uscate, de acestuia îi vâjâia capul de vise frumoase, ca un cuptor încins de prea mult jar. L-a chemat pe Gavrilă să-i arate armele: trei săbii. Ci că le are de la un general ungur şi de la doi austrieci. Tatăl său i le-o dat şi el le păstrează. Şi când s-a dus să le vadă, în căsuța aceea singuratică, din pajiştea dintre păduri, cum sunt multe case în munți, n-a mai găsit pe nimeni. Nici cenuşă, nici topor, nici săbii, nici un semn că aici ar fi stat cineva. Gavrilă îşi băgă pumnul în gură. Ce om? Ce casă? Ce arme? Mai zi ceva dacă poți, afară de faptul, dacă nu sunt nebun. Pe drum se întâlni cu un mocan şi din vorbă în vorbă, mocanul află că Gavrilă merge la Iara. Îi spuse că el tot acolo şi că ei moții şi mocanii, aşa-i vorba, moții sunt cei din munții de sus, mocanii cei din munții şi dealurile împădurite, de jos, până la şes, merg cât îi vara cu cercuri şi cu ciubere prin toată România. Aşa ziceau ei Ardealului, Munteniei şi Moldovei. Pentru ei toate aceste locuri însemnau România. Dar, în sufletul lor, îi spun tot Dacia. Merg de vând ciubere şi se întorc cu mălai, că în munți nu se face cucuruzul. I s-o gătat mălaiul. Mai are doi bani să cumpere o cupă de mălai din Iara. De o găsi. El, acolo merge. Poate, poate, să dea norocul peste el, să intre slugă undeva, măcar pe o lună. Gavrilă tăcea. Se simțea prostit. Cuțitele şi vorbele „Ne strici toate socotelile" îi păreau de la hoți de drumul mare, că hoți au fost de când sunt pădurile pe fața pământului. Au tras la ele ca urşii la miere. L-or fi simțit că se apucase şi el de hoțit şi acolo era locul lor, cu toate că el nu hoțea, ci judeca şi pedepsea pe cei ce se făcuseră vinovați, față de oamenii locurilor acestora, față de români. Omul cu săbiile...I se păru că a fost tras de limbă. Şi a râs de el, să-i pună mâna pe cele trei puşti. Numai de atâtea i-a spus. Bine că şi-o păstrat celelalte arme. Ce prost am fost. Şi iară zicea că nu e prost, că de la omul acela, a auzit cuvinte frumoase şi mai de preț decât tot aurul Munților Apuseni. Răbdarea începu să-i lumineze mintea şi cu luminarea aceasta se socotea în câştig. Se vedea pe sine însuşi, puternic şi curajos ca un urs, dar în fața duşmanilor, singur. Singur? Nu. Mai sunt şi alții ca el, dar îi întrecea pe toți la bătaie, când dădea piept cu cei care călcau dreptatea în picioare. Dreptatea, Dumnezeul lui Gavrilă. Dreptății i se închina cu toată viața lui. Putea să moară. Nu se gândea la moarte. Se gândea

la dreptate. Să nu se lase, pentru că dreptatea e de partea lui, e de partea lor. Aşa a fost crescut. Nu, el nu e singur, ci cu toţi cei care l-au crescut. Vedea limpede că lupta trebuie dusă cu răbdare. Suntem mulţi şi puternici dacă e rânduială şi legătură făcută cu cap. Vedea satele cu câte fie numai şapte oameni dintr-un sat, cum se ridică la momentul potrivit, şi după ei, după grupurile de câte şapte, cum se urnesc pădurile de oameni de la şes şi de la munte, din sate şi din oraşe. Dar fiecare trebuie să acţioneze pe cont propriu, până atunci, până la ceasul acela, iar dacă e prins să spună că lui i-a venit aşa ceva în cap şi că de capul lui pregătea oamenii. Din minele de aur, din albiile aurifere ale sufletului neamului daciesc. De fapt el nu făcea nimic. Totul se întâmpla în mintea lui. Cu vremea începu să vorbească în lume, când oamenii mai stau de vorbă, dumineca la horă şi seara la crâşmă. Observa că era ascultat cu toată atenţia. Prinse curaj, dar se purta cu luare aminte. Cei trei ani trecură. Autorităţile se liniştiseră de tot. În ţinutul acesta nu a mai dispărut nici o armă şi nici nu se trăsese în oficialităţi, deci nişte bandiţi certaţi cu orânduirea, după ce au bătut pe jandarmi, le-au luat armele şi, ca să scape de ele, le-au îngropat în pământ, şi acolo le mănâncă rugina. Veni ordinul de mobilizare. Gavrilă a fost chemat şi el sub arme alături de alţi români de nădejde. Gavrilă îi lămuri pe mulţi să fugă în codru, jumătate din ei, iar jumătate să meargă pe front. De nu fug, de armată tot nu scapă! „Mă, tu eşti nebun? Da cine mai ară?" „Mă, ne ia pe toţi!" Nici el nu ştia de ce le spune că-i ia pe toţi. Aşa-i veneau lui cuvintele pe limbă. Auziră câţiva de prin satele din jur, neamuri şi prieteni, ce zice şi nu-l crezură. „În munţi! Sunteţi bărbaţi, unul şi unul! Pe voi nu mai pune nimeni mâna şi dacă se atinge cineva de familiile voastre, că sunteţi dezertori, veţi avea voi grijă! Şi dacă se atnge cineva de famiile noastre, ale celor de pe front, de asemeni! După război, ce-o fi, om vedea!" La trei dintre ei le-a spus să meargă în Lunca Largă, la un mocan. Mocanul acela o să le poarte de grijă. O luară din loc. La mobilizare au mai fugit patru. Pe unul l-au îmouşcat într-un picior, de umblă cu el drept, până azi. S-a zvârcolit ca un şarpe. Jandarmii râdeau. Ion al lui Scorilo, la mobilizare, bătea pământul cu palmele lui mari, ca nişte lopeţi, zicând: „Pământule, pământule!" Apoi se ridică. Trecu drumul. Jandarmii îl lăsarăsă meargă acasă. Locuia în apropiere. Erau convinşi că se întoarce. Ion scoase calul din poiată, îi înfăşură o funie peste bot, îl încălecă şi porni ca vântul. Până să se dumirească jandarmii, a fost prea tîrziu. Şi n-au mai râs. Dar nici nu a mai fugit nimeni. Numai şapte. Pe front sau în saptele frontului, la cărăuşie, au plecat toţi bărbaţii satului, până la şaizeci şi cinci de ani. În nici un alt sat, de la poalele de nord ale Munţilor Apuseni , nu venise o astfel de mobilizare, până la şaizeci şi cinci de ani. Nu s-a aflat nimic în legătură cu cei ce au fugit. Se spunea că au fost prinşi. Războiul măcina vieţi

şi necazurile măcinau oameni. Şi Nastasia Moni a fost dată pe spate de jandarmi şi i-o crescut în burtă un jandarm, care s-a născut în uniformă, nu i-a mai dat lapte să sugă, până o murit de foame. Să vedem ce o să zică bărbatu-său, când se va întoarce de pe front, de se va mai întoarce. Şi chiar s-a întors acasă, iar alții, dorm cu pământul în gură, somnul de veci. De plângi de mila femeilor, tinere şi singure! Biet neam românesc, multe trec peste tine! Tu dai pâine, tu dai ostaşi, iar drept răsplată, ungurul îți zice neam de slugă, iar austriecii au arhive secrete pentru planificarea cărnii de tun. Imperiul austro-ungar macină anual unități militare de elită din Transilvania!

Gavrilă, din prima zi după ce s-a întors acasă din război, a trimis vorbă în satul vecin, în Muierău, la nişte neamuri, ca să ştie şi ele că s-a întors. De fapt, nu-i era atât de ele, cât de altcineva. O întrebat şi de Finul Păcurarului din Şchiopi, aşa, ca din întâmplare. Femeia lui Avrămuț, care tocmai se potrivea şi avea drum spre satul acela, aminti că Gavrilă o pomenit de Finul Păcurarului, întrebând ce mai face, dacă trăieşte, dacă s-o întors de pe front. Păcurarul îşi aştepta şi el feciorul, sau o scrisoare, sau o veste de la el. S-o dus şi la garnizoană, la Turda şi la Cluj şi tot o întrebat. N-a găsit nici un răspuns potrivit. Pe liste fecioru-so nu era trecut, ceea ce însemna că a fugit, dar putea fi şi o greşeală. Numai Gavrilă şi pădurarul ştiau adevărul. Finul trăia în pădurea de lângă satul său. Avea un rost anume flăcăuaşul. După o jumătate de an de întrebări pe la garnizoană, păcurarul s-o mai liniştit, mai ales că unul din ofițeri i-o zis să meargă acasă. Îi va trimite orice scrisoare de le fiu, dacă vine. „Ştii dumneata cum e războiul, nu peste tot mere scrisoarea ca apa. Se înnecă pe drum, sau nu poate proni. Şi păcurarul a spus lumii şi pretorului şi jandarmilor de liniştea care i-a picurat-o în suflet ofițerul. Trage nădejde că nu i s-o prăpădit feciorul. Întrebarea lui Gavrilă a ajuns la păcurar şi a doua seară, unul din cei patru bărbați, care intrară în casa lui Gavrilă, aşa cum se stă de vorbă cu un om întors de pe front, vorbind de vii şi de morți, dacă ştie precis de cutare şi de cutare, dacă e mort sau trăieşte, îi dădu şi răspunsul aşteptat.

Acest bărbat l-a întâlnit într-o pădure pe Gavrilă, pe când era fugit din sat şi haiducea şi i-a grăit: „Mă Gavrilă, ia nu te face că nu m-ai văzut!” Opri sania. „Hai încoace Gavrila!” şi fără o vorbă îi dădu traista cu pâine şi slănină şi o sticlă cu jinars. „Ia frate, că ți-o prinde bine! Şi de ajungi la greu, treci într-o noapte pe la mine. Urcă în podul şurii, nu al poieții, că din el nu luăm fân, să nu te simtă nevasta şi stai că om vorbi!” Nu s-a dus la el, dar i-a rămas la inimă. Când îl văzu, inima i se încălzi de bucurie. Se îmbrățişară. Gavrilă zise: „Să dau şi eu o țuică.” Acesta îi răspunse: ”Dă!”A scos sticla, ultima. Băură toți, câte un pahar. Numai ei doi au înțeles

cuvintele. Ceilalți, după ce întrebară şi iar întrebară, dacă nu ştie nimic de feciorii lor, se ridicară să plece, că e târziu şi până ajung acasă se face miezul nopții. Nimeni nu a zis ca altă dată „Ce miezul nopții, într-o jumătate de ceas, nici atâta, sunteți acasă!" Îşi strânseră mâna. Prietenul acela al lui Gavrilă, se opri la uşă şi se adresă celor ce plecau „Eu nu vin, dacă tot sunt în Șutu, mă duc până la căuaci, la fierar, cm zic orăşenii, să văd pentru cât îmi leagă un car şi cât de repede, că nu m-a da afară. Ce-i drept, de târziu, îi târziu." Ieşi cu ei, se despărțiră în drum. Trei o luară în sus, peste deal, iar acesta se întoarse la Gavrilă. Crucița nu se miră. Are omul să-l mai întrebe de morți, între patru ochi, poate Gavrilă ascunde ceva şi n-o putut să-i spună față de ceilalți. Gavrilă îl luă la vorbă.: „Bine că te-ai întors.! Patru oameni au lăsat o stică de jumătate de kilogram, pe jumătate nebăută." „Păi s-o umplem!" Şi Dumicuş, aşa-l chema, scoase din jebul hainei, de dinlăuntru, o sticlă de un sfert.

„Tu muiere, grăi Gavrilă, aşe mi-i de foame!" Sufletul Cruciței înflori. Simți că lui Gvrilă îi pare bine de Dumnicuş. Bietul om, de când s-o întors acasă, de două zile, nu şi-a mişcat sufletul deloc. Să bea şi el cu cineva, să se veselească. „Mintenaş îi gata mămăliga cu brânză." Ciocniseră. Cruciței parcă i s-a săltat ceva prin inimă. „Să bea, să se veselească. Bine că l-o trimis Dumnezeu înapoi pe Dumnicuş, cu țuică, poate de aia s-o simțit mai înviorat Gavrilă, un pahar în plus, la un necaz, e ceva! Lasă că dacă-i aşa, mâine îi spun că mai am ceva jinars! Şi băură câte un păhărel două şi mâncară şi apoi iar stătură pe lângă sticlă şi vorbiră de toate. Dumicuş, după ce ai mâncat, când femeia aduna vasele şi se ducea spre sobă, îi zise lui Gavrilă, în şoaptă: „Aşa de bună o fost mămăliga că putea fi tăiată cu sabia generalului ungur şi cu cele două austriece!" Apoi, cu voce tare: „Să-ți trăiască nevasta, că mi-o tihnit şi tu să fii sănătos." Crucița roşi până în vârful urechilor. Bine că era lângă sobă şi n-a văzut-o. „Auzi, tu, o grăi Gavrilă, hai şi bea un pahar cu noi." „Eu, nu..." „Tu să taci din gură şi să faci ce-ți zic eu." Gavrilă al ei, vorbă şi faptă, aspru şi econom la cuvânt. Crucița se simți bine, ca o nevastă cu bărbat în casă. Gavrilă, la auzul vorbelor cu sabia generalului ungur şi cele două austriece, pricepu despre cine vorbea Dumicuş şi îşi aminti iar de întâlnirea cu Dumicuş, în pădure, pe când haiducea. Şi de omul din munți, de la care auzise cuvintele acestea pentru prima dată şi din cuvintele căruia i se înmulțise jarul viselor nestinse. Îşi aminti de cuvintele moților: „Liniştește-te, că ne strici toate socotelile!" Nu erau hoți de drumul mare, ci preitenii lui adevărați. Nu mai avea nici o îndoială şi nici o nelămurie. Îşi conduse oaspetele până la poartă. Dumicuş îi grăi în şoaptă dulce: „Îți mulțumim pentru cele zece arme şi pentru cartuşele de la Finul Păcurarului. E sănătos. Cei şepte din Șutu, şepte din Plaiuri, şepte

din Şchiopi şi şepte din Agriş, sunt bine şi te aşteaptă. Au învățat să lupte, să conducă. Sunt statul tău major. Ştim de-acum un an de zile că ai fost ordonanță de front a colonelului Rentz. Ştim că ai condus un batalion de români, patru luni de zile, de ați ieşit din încercuire, de te ascultau doi ofițeri de batalion, ştim că ai fost lăsat la vatră cu gradul de ofițer de rezervă, drept răsplată. Lucru rar, ca să ne dea grad de ofițer, nouă, unui țăran român. Lui Avram Iancu, acum peste şaizeci de ani, Curtea de la Viena i-ar fi dat gradul de general, dar Iancu a refuzat. Bine a făcut. Ai ajuns ofițer la propunerea colonelului rănit. Avem nevoie de tine. Te-am aşteptat zi şi noapte şi ai venit." Într-adevăr, venise. Neamul românesc îşi aştepta fiii, iar codrii şi pădurile şi şesurile îi atrăgeau, de peste tot, ca un magnet. Coloneleul Rentz îl caracterizase astfel: „ Nu se pune problema dacă este curajos, ci se constată pur şi simplu că e precis în decizii şi de un calm total în primejdie. Moartea pentru el parcă nu ar exista. Ce gândeşte nu se ştie. Gândurile îi sunt în altă parte, altundeva." Gavrilă ştia că o bătălie nu înseamnă un atac. Îşi aminti de colonelul austriac. „Da, domnule colonel. V-am spus şi înaintea bătăliei şi nu m-ați ascultat. Păstrarea controlului. O bătălie nu înseamnă un atac." Colonelul îl privise surprins în mod plăcut. Deşi vorbea astfel unui colonel, cuvintele lui Gavrilă nu jigneau, dimpotrivă, respectul se dovedea a fi întreg şi vocea plină de căldură. Atunci a luat Gavrilă comanda celor două companii de români. A fost un act de nesupunere, de revoltă, cu atâta cutezanță şi hotărâre, încât orice încercare de a-l determina să renunțe, ar fi fost strivită fără ezitare. Românii îl încojurară şi îl protejară ascultând întocmai, de el, de ordinele date de el. Şi cealaltă companie a batalionului s-a subordonat comenzilor pecare le dădea Gavrilă. Românii trăiau acum prin ei înşişi. O mică Românie, o insulă răzvrătită împotriva strâmbei istorii, împotriva imperiului. Aceste companii de români încercau să supraviețuiacă. Şansa, singura, prin ei înşişi. Spre viață, din iadul imperial, prin ploaia de cartuşe şi proiectile. „Pentru neamul meu m-am răzvrătit şi bine am făcut." Armata imperială austriacă suferise eşec după eşec în efortul de a ieşi din încercuirea la care o supunea armata imperială rusească.

Soldații redescoperiră, deşi-l ştiau fiecare pe dinafară, virtuțile marşului „Deşteaptă-te române." Pînă acum interzis cu desăvârşire. Au călcat interdicția în picioare. Îl cântau zi şi noapte cu voce tare, în şoaptă sau în gând, în marş, în clipele de odihnă sau de aşteptare încordată în fața pericolului. Energii nebănuite li se desfăşurau în sufet făcându-i să reziste în fața împrejurărilor şi să se comporte toți precum eroii autentici. „Deşteaptă-te, române, din somnul cel de moarte, / În care te-adânciră barbarii de tirani!" Da, în somnul uitării şi dispariției, prin apăsările şi prin jugulirea lor de către unguri. Aceştia refuzau cu încăpățânare să recunoască existența

poporului romăm, refuzau orice drept băştinaşilor din Banat, Crişana, Maramureş şi Transilvania. Austriecii renunțară la o asemena poziție absurdă şi barbară. Împăratul Austriei, Iosif la II-lea i-a recunoscut de fapt şi de drept. „Deşteaptă-te române din somnul ce de moarte / În cate-adânciră barabrii de tirani!” Şi austriecii adânceau rana poporului român, că şi lor le plăcea pâinea de-a gata şi regimentele de luptători români din armata imperială austriacă şi pentru o vreme austro-ungară. „Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte / În care te-adânciră barbarii de tirani! / Acum ori niciodată croieşte-ți altă soarte, / La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!...Înalță-ți lata frunte şi caută-n jur de tine, / Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii;/Un glas ei mai aşteaptă şi sar ca lupi în stâne, / Bătrâni, bărbați, juni, tineri, din munți şi din câmpii! / Priviți mărețe umbre, Mihai, Ştefan, Corvine, / Româna Națiune, ai voştri strănepoți, / Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine, / Viață-n libertate, ori moarte! srigă toți. / Pe voi vă nimiciră a pizmei răutate / Şi oarba neunire la Milcov şi Carpți! / Dar noi pătrunşi la suflet de sfânta libertate, / Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați! / O mamă văduvită de la Mihai cel Mare / Pretinde de la fiii-şi azi mână d-ajutori, / Şi blastămă cu lacrămi în ochi pe orişicare, /Î n astfel de pericol s-ar face vânzători! / De fulgere să piară, de trăznet şi pucioasă, / Oricare s-ar retrage din gloriosul loc, / Când patria sau muma, cu inima duioasă / Va cere ca să trecem prin sabie şi foc. / Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte, /Î n care te-adânciră barbrii de tirani! / Acum ori niciodată croieşte-ți altă soarte, / La carte să se-nchine şi cruzii tăi duşmani!” Dezlegarea voinței de a fi, declanşarea energiilor încătuşate, ridicarea frunților din somn, spre lumină. Păstrarea flăcării ființei neamului, afirmarea românilor pe planul vieții. Lupta cu moartea, lupta cu deznaționalizarea, lupta pentru eliberare, lupta pentru afirmarea calităților sacre, fundamentale ale neamului, omenia şi buna cuviință.

Lupta dramatică pentru supraviețuire. „Deşteaptă-te” „Trezeşte-te” „Nu te lăsa adormit, răpus, legat la minte şi simțăminte. Zbate-te, trezeşte-te, afirmă-te ca unitate etnică. Ai pentru ce lupta. Tu eşti lumina vieții, pentru că adevărul şi cinstea sunt de partea ta şi pentru aşa ceva merită să suferi, să te zbați şi chiar să mori, pentru a le apăra, pentru a le transmite urmaşilor şi deci umanității. Nu te lăsa în infinit, în viață şi în moarte. Sufletul celor morți să n-aibă odihna durerii, ci să se zbată din sinea lor pentru eliberarea adevărului şi cinstei. În viață şi în moarte, fără încetare, fără teamă.Va veni ceasul în care copiii noştri vor învăța în şcoli româneşti şi mințile lor pline de seva spiritului înaintaşilor şi părinților vor înflori, mutând România, în câteva generații, pe înălțimi intelectuale şi materiale evidente şi de prestigiu. În noi sunt energiile unui popor nemuritor. Măselele multor imperii şi ale

multor năvălitori s-au spart de diamantul răbdării şi voinţei noastre de a fi. Sete de carte şi de muncă fizică. Sete de viaţă". Gavrilă se gândi la Andrei Mureşanu, autorul poeziei „Deşteaptă-te române" şi-i păru rău că nu e de faţă să-i înflăcăreze şi cu graiul viu. „Ridicaţi-vă cei legaţi. Rupeţi legăturile adormirii vieţii, adormirii adevărului şi cinstei. Rupeţi legăturile. Vă adorm şi vă îngroapă umbrindu-vă istoria multimilenară. Noi românii nu am năvălit peste alte neamuri, deci e o datorie sfântă să nu ne lăsăm sufocaţi de năvălitori. Vom răzbi. Vom reuşi. Ceasul eliberării noastre va veni. Suntem mai tari, în eternitate, decât nedreptatea , neadevărul, necinstea. Nu au reuşit să ne strivească. Nu pot strivi adevărul, dreptatea, cinstea. Noi suntem fiii adevărului, dreptăţii, cinstei. Nu am făcut rău nici unui neam. Ne vom zbate şi ne vom lupta până când vom fi liberi să trăim în ţara noastră, de pe Nistru pân' la Tisa, că români sunt şi dincolo de Nistru. Vecinii noştri sunt liberi din partea noastră. Noi nu mergem peste ei. Dar nici linişte şi siguranţă nu vor avea atâta vreme cât noi nu suntem liberi. Libertate totală. „Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte / În care te-adânciră barbarii de tirani." Gavrilă constată că Andrei Mureşean e de faţă, prin versurile fulminante ale marşului. Neamul întreg avea loc în versurile lui. Batalionul condus de Gavrilă era ca o biserică în care se psalmodia „Deşteaptă-te române" „N-ajunse iataganul barbarei semilune, / A cărui plăgi fatale şi azi le mai simţim; / Acum se vâră cnuta în vetrele străbune, / Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim! / N-ajunse despotismul cu-ntreaga lui orbie, / Al cărui jug din seculi ca vitele-l purtăm; / Acum se-cearcă cruzii, în oarba lor trufie, / Să ne răpească limba, dar morţi numai o dăm!" Acesta era marşul îndrăgit de ardeleni. Gavrilă auzea în gândul său „Pe-al nostru steag e scris Unire / Unire-n cuget şi simţiri."

Avu viziunea holdelor, câmpiilor, codrilor, munţilor, a turmelor de oi şi a cirezilor de vite, a minelor de fier şi de aur, a munţilor de cărbune şi de sare, a tuturor românilor. Tot trupul i-a fost străpuns de energie. „În veci, în viaţă şi în moarte victoria acestor idealuri nu poate fi împiedicată Sunt viaţa noastră din tată în fiu. Pentru neamul meu m-am răzvrătit şi bine am făcut. Într-o bună zi Europa va arăta altfel, fără imperii, o Europă a popoarelor libere şi înfrăţite în efortul pentru o lume mai fericită, mai bună. Şi noi românii suntem vârtejul prăbuşirii imperiilor, prăbuşirii dictaturii unor popoare asupra altora. Noi românii din munca noastră îi vom ajuta şi pe alţii, dar ca popor liber. Dragostea frăţească va spori în lume. Se vor păbuşi, sunt sigur şi imperiul austro-ungar şi ţarist, pentru că s-au lăcomit la ce nu e al lor. Rusia e în flăcări. Mujicii s-au ridicat la luptă pentru dreptate şi cinste. Se va vedea, dacă ne vor restitui Basarabia! Orice opunere la această restituire, le va strica socotelile în faţa lui Dumnezeu. Basarabenii s-au întors

la Patria-Mamă încă de anul trecut, dar guvernul sovietic nu a recunoscut această întoarcere, nu a legiferat renunțarea la un teritoriu ce nu îi aparține. Austro-Ungaria se caltină. S-a mai clătinat. Se clatină până ce într-o zi..." Într-o limpezime totală îşi aminti de vremea haiduciei sale, de cuvintele omului din munți, cel ce îl învitase să vadă sabia unui general ungur şi două austriece. Îşi văzu întreaga sa viață luminată de o lumină continuă, ca şi cum s-ar fi făcut o singură zi din toate zilele sale. Fu răscolit de o emoție adâncă, emoție ne mai întâlnită până acum. Avusese viziunea întregii țări a românilor, iar acum a întregii sale vieți. Inima îi bătea ca un ciocan. Ritmul sângelui. "Până la sfârşitul vieții, îşi zise, până la capătul vieții, toată viața, toate zilele vieții, toate gândurile, pentru țară. Prin noi înşine în primul rând, dar şi căutând ajutorul celor care vor să ne ajute. Prin noi înşine, diamantul vieții. Să nu ne lăsăm. Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte. Nu ne lăsăm. Vom învinge. Nu ne lăsăm. Nu ne lăsăm."Aceste gânduri erau izvorul tăriei lui Gavrilă în timpul despresurării şi îndepărtării de inamic. Şi nu numai ale lui ci ale tuturor românilor. Şi mureau cu sufletele neclintite din credința salvării. Sângele răniților se scurgea, durerile zbuciumai trupul, dar sufletele lor pluteau în biserica spirituală a neamului, energii pentru cei în viață, energia jertfei de sânge pe altarele neamului. „Au murit şi murim...Nici unul din cei în viață nu ne pierdem răbdarea şi voința de a fi. Veți vedea voi barbarilor şi veți învăța ce nu ştiți încă, veți fi ruşinați în istorie, în ziua de mîine a omenirii. Trebuie să fie exemple de ruşine şi de prevenire! În ziua mai dreaptă şi mai bună. Veți vedea voi!" Încrâncenarea ostaşilor deschidea sufletului priveliştile largi ale României Libere, dar şi suferințele celor de dinaintea lor. Cele două perspective, a trecutului şi a viitorului, se întâlneau în sinea lor, formând nuclee de energie sufletească, energie ce nu cunoştea nici frica, nici moartea, că numai trupurile mor, lumina minții şi dorul sufletului nu pier niciodată. Trupuri se nasc din nou, iar flacăra vieții omeneşti ascunsă în gânduri şi în simțăminte, pâlpâie mai departe în noua generație, ca lumina. Sufocarea, adormirea, desființarea unui popor? Nu! Noi, niciodată! Pentru tot ce este frumos în lume, pentru omenie, pentru neamul meu m-am răzvrătit."

Colonelul, rănit în ultima luptă, în care trupele austriece au fost încercuite, a fost luat petargă şi purtat prin toiul luptelor ce au urmat. Batalionul rezista.

Toți soldații şi ofițerii înțeleseră şi se subordonară lui Gavrilă, acestui soldat român. Nici unul nu ar fi procedat în stilul lui. E drept că nici ostaşii nu ar fi executat ordinele pe care unii, mai târziu, îşi închipuiră, că le-ar fi dat. Companiile de români executau întocmai totul. Sacrificîndu-se, intrau în mijlocul, în inima inamicului şi-l loveau, iar ceilalți confrați ai lor, în aceste momente treceau pe alte terenuri, evitând cleştele periculos al încercuirii. De

la o vreme Gavrilă ordonă trecerea la atac, iar companiei a treia, să lupte pentru acoperirea desprinderii de inamic. Colonelul, în ultima zi în care mai trăi, chemă pe ceilalți trei ofițeri şi pe Gavrilă la el şi le-a spus? „Mor cu convingerea că Gavrilă este un căpitan adevărat. Am făcut propunerea scrisă spre a fi avansat, pentru merite militare şi capacități excepționale. Austriecii, în decursul timpului, au mai dat diplome de înnobilare a românilor pentru merite militare. Lui îi datorez, ordonanței Gavrilă, o mare victorie militară. Nu l-am ascultat, vedți şi voi ce s-a întâmplat, acesta e adevărul. Îl întrebam arătând pozițiile duşmanului şi ale noastre. Îmi răspunde arătând pe hartă cum vede el mişcarea de trupe. Îi reproşam că ne-ar trebui un pumn de pameni foarte curajoşi. Tăcea. Abia acum îi înțeleg tăcerea. Îi ştiam pe români curajoşi, dar ce am văzut în aceste zile...Poveştile lor despre bărbăție nu sunt poveşti...Au curajul cu ei, dar îl țin ascuns. Nu-i înțeleg. Este un om de caracter la modul absolut. Să vă purtați bine cu românii. Mie mi s-a muiat inima față de ei, abia acum, şi-mi pare rău.” În ultima întâlnire cu duşmanul, care devenise deja neputincios, Gavrilă a fost rănit la picior. Ruşii presaseră aşteptând din clipă în clipă să facă armata imperială austriacă praf şi pulbere. Batalionul a scăpat din încercuire. Efectivul lui în loc să scadă, s-a mărit cu alte două companii de români. După săptămîni de zbucium se văzură în siguranță, într-o zonă muntoasă din Cehoslovacia. De aici, planul din mintea lui Gavrilă şi a camarazilor săi era mai uşor de realizat. Să pătrundă în Maramureş, în această cetate a dăinuirii neamului românesc prin miile de ani. Intrară în contact cu mişcarea națională pentru independența Cehiei, Slovaciei şi Moraviei. Cehii încercară să îi oprească în Cehoslovacia. Spuneau că nu are imoprtanță unde este lovit duşmanul, în Cehoslovacia sau în Transilvania, principalul e să fie lovit. Gavrilă a refuzat, dar i-a pus în legătură cu cu mai mulți români, ostaşi şi grade inferioare din cadrul unităților militare româneşti, care staționau în Praga. Ceru relații precise în legătură cu organizarea rezisenței şi revoltei armate împotriva austro-ungarilor, exprimându-şi dorința expresă de a intra în legătură cu forțele armate cehoslovace pregătite în vederea luptelor. Cehul tăcea. Tăcerea lui putea însemna foarte bine păstrarea unui mare secret național. Îi răspunse doar că în Praga sunt gata să iasă pe străzi zeci de mii de oameni. „Nu au arme, îşi zise Gavrilă, nu au trupe speciale naționale. Ar fi posibil să fie măcelăriți. Imperiul nu va ezita să piardă mii şi mii desuspuşi, dar să-şi păstreze provinciile.” Gavrilă rămase neînduplecat. Va continua drumul spre Transilvaia. Îi întrebase. „Sunteți hotărâți să ieşiți pe străzi, să demonstrați, aveți o dată fixată” Nu primi nici un răspuns. Grăi tot el. „Da, da, e şi greu de ştiut totul înainte. La Praga sunt mai multe unități militare de români. Iată fraților mei, ce am hotărât. Am aici români care au dezertat, cinci din Praga şi

cincisprzece din împrejurimi. Puțini. Nu se poate pleca din Praga. Zecee din ei vor fi la dispoziția voastră. Suntem oameni de nădejde. Au inimi puternice. Duceți-i la Praga. Ei vă vor pune în legătură cu unitățile româneşti din Praga şi din împrejurimi. Eu am trimis alți cinci tot la Praga, cu veşti în legătură cu planurile noastre, să ştie şi ei de soarta noastră." Pe chipul cehului se veda temerea. Gavrilă îi prinse gândul. „Fii pe pace. Noi avem în Praga oameni aleşi ai neamului, în haine de simpli ostaşi, gata de acțiune, la ceasul potrivit. Să ştiți că noi românii nu vom trage în cehi şi dacă voi veți izbucni, în ceasul izbucnirii, Praga e liberă! Vă predăm depozitele de armament. Vă dăm toate armele şi muniția care există.!" Cehul îl privi lung, iar trupul i se cutremură. „Aşa că nu mai pierde timpul. Aveți în Praga destui ostaşi români înarmați. Trupele româneşti imperiale vor întoarce armele împotriva ungurilor şi austriecilor, de vor îndrăzni să-i atace pe cehi, să înăbuşe lupta vaostră pentru independență. În istoria voastră şi a noastră va fi pomenită această faptă de dragoste frățească totală. După câte înțeleg eu, voi sunteți mai tari la Praga, aşa că..."Dar voi românii nu sunteți tari..." Gavrilă îi tăie vorba. „Suntem, dar capitala noastră este Bucureştiul, în România Liberă. Avem oameni şi în oraşele Transilvaniei, dar ce e drept, forța noastră este în sate. Aud ceasul potrivit cum bate, cehule. Nu e timp de pierdut. Să auzim de bine!" încheie Gavrilă întinzîndu-i mâna. „Să auzim de bine!" răspunse cehul. Ce zici de ruşi, cu revoluția?" „Dacă ei nu au mai putut răbda nedreptățile, că nu au fost ocupați de nimeni, dar noi, cehule, colonii imperiale în centrul Europei! Le-am dat şi noi românii o mână de ajutor, nelăsându-i pe nemți să ne calce toată țara sub picioare. Nereuşind să treacă de noi, nu au mai ajuns în Rusia. Ruşii ne trădaseră, părăsind pozițiile din fața nemților, fără să ne prevină, pornind spre Rusia. Ba mai mult, în retragerea lor dezordonată, au jefuit tot ce mai era de jefuit pe pământ românesc. Nemții au profitat de ocazie, încercând să ne scoată din istorie, să ne măcelărească pe câmpul de luptă. Singuri, în fața celei mai dure maşini de război, care îşi juca ultima carte, decisivă, pentru soarta întregului război. Şi am rezistat, măcinându-le întreaga capacitate de luptă. Şi au început să se retragă de peste tot, spre Germania. Ruşii ar trebui să ne mulțumească. Dorul nostru de libertate şi lumină, i-a stăvilit pe nemți. Noi avem înspre ruşi pământul nostru, Basarabia. Ci că ruşii s-au jurat să înceapă o lume nouă, mai bună şi mai dreaptă. Dacă este aşa, ne dau Basarabia înapoi, adică legiferează realipirea ei la România, Patria-Mamă. Basarabia, cu de la ea voință, s-a întors la noi, la români." „Şi dacă nu v-o dau?" Gavrilă nu-i răspunse. Porni mai departe cu ziua, pentru că el aşa era, mergea într-o zi fără sfârşit, de dimineța până seara. Şi noaptea, când se trezea din somn, sau

întârzia cu culcatul, se bucura de imensitatea cerului înstelat. „Dacă nu ne-o dă? Ba o să ne-o dea, pentru că e a noastră!”

Trupele conduse de Gavrilă s-au pus în mişcare. O grupă de călăuze cehe localnice culegea informații din împrejurimi, pentru a le ajuta deplasarea. De altfel piedicile erau minime. Armata românilor purta uniforma imperială austro-ungară, încât micile oficialități coloniale din munți se bucurau la vederea lor. Batalionul se află în siguranță totală prin aceste locuri, aprecie Gavrilă. Apropierea de austrieci sau de unguri trebuia făcută cu grijă. La adăpostul uniformelor era însă sigur de reuşită. Nu arătau ca o armată de dezertori, dimpotrivă, în misiune.

Ajuns în țară stabili contactul cu unități ale armatei române, de sub comanda maiorului Dragoş, pătrunse în munții Maramureşului, în spatele frontului. Maiorul Dragoş peluă şi comanda unităților de maramureşeni şi ale celor sosite cu Gavrilă. Cu hârtiile primite, Gavrilă se îndreptă spre Cluj. I-au fost date de Bogdan, conducătorul cetelor de maramureşeni. În ungureşte. A ajuns cu bine în Valea Hăşdății.

Bogdan, mai mult înalt decât mijlociu, cu părul ca şi grâul copt şi cu pielea feței deschisă, roşu la ovalurile obrajilor. Gavrilă, cu părul negru ca pana corbului, cu mustața deasă, închis la față, ca brazdele ogorului. Şi-au grăit ore în şir gândurile, aplecați peste hărți, sau întocmind hărți. Ştafete de români porniră, la ordinul lui Bogdan, în Bucovina, în Moldova, în Basarabia şi în Rusia, precum şi în Austria, Cehoslovacia şi Polonia. La despărțire Bogdan i-a zis: „Du hăşdățenilor bătăile inimilor noastre. Şi noi îți mulțumim auzindu-le pe ale lor prin tine şi prin ceilalți ostaşi de dincolo de Cluj, sosiți aici cu tine. Să te ajute Dumnezeu. Nu te lăsa.” „De lăsat, nici vorbă.” „Ştiu” grăi Bogdan şi pe fața lui vibră lumina, apoi fruntea i se încreți între sprâncene, ochii îi luciră străpungători ca un cartuş, încât bărbatul cu zâmbetul pe buze, până mai adineaori, înfiora prin mânia ce sălăşluia în el. Şi sufletul lui Gavrilă s-a mişcat vultureşte. Munții Maramureşului deveniseră iar cetatea românilor cu frunțile ridicate, înfruntând duşmanul şi înfruntările acestea înfricoşau până în străfundurile gândurilor pe inamici. Ca şi dacii, altădată, pe romani. Că daci suntem, în vecii vecilor!

Ungurii reunțaseră încă din 1917 să intre în interiorul Maramureşului, de când au aflat că Bogdan dispărutul de mai bine de zece ani, trăieşte şi e căpetenia oşenilor şi maramureşenilor. Cine urcă sus în munți nu mai are nici o şansă să se mai întoacă. Războiul mondial măcina forța imperială austro-ungară, încât nu se putea pregăti lovirea oşenilor şi maramureşenilor. Pretorii unguir, unii le spun notari, au plecat cu toții fără urme. Şi jandarmii au plecat, aruncându-şi de pe ei uniforma cu pană la bonetă şi îmbrăcându-se

în haine țărăneşti, să se poată strecura mai uşor înafara munților. Numai jandarmii din Sighet, orăşelul cel mai mare, au rămas pe loc, fiind mai mulți şi simțind că nu va avea loc un atac armat asupra oraşului, cel puțin deocamdată. Numai satele erau expuse. Notarii şi jandarmii unguri nu mai puteau ieşi nevăzuți din sate. Dar nu numai din sate, ci nici noaptea din casele lor. Ce e drept, prefectul din Sighet a încercat să înjghebeze nişte gărzi înarmate din cei cincisprezece-douăzeci de unguri civili din Sighet, dar aceştia după ce au fost chemați pentru instruire militară, simțind pericolul, s-au făcut nevăzuți. Le-a luat exemplul şi prefectul, încât jandarmii s-au trezit singuri, tremurând ca apucați de friguri, într-o masă de români iuți la mânie şi cu o îmoptivire declarată. Bogdan supraveghiase toate aceste schimbări, dar oprise oamenii să atace Sighetul. Nu sosise ceasul potrivit. Sighetul nici nu ar fi avut cum să i se opună. Sosirea celor două companii române care au intrat în Transilvania pe la Vatra Dornei, nu erau însă suficiente pentru o acțiune îndrzneață împotriva armatei ungurilor, dar când au sosit şi companiile de ardeleni, conduse de Gavrilă, înțelese că Maramureşul este pregătit să înfrunte mari greutăți. Lărgi zonele de control spre sud şi vest până la poalele munților, de cele mai multe ori pătrunzând fără zgomot, noaptea, în primării şi jandarmerii şi în cele câteva locuințe ale coloniştilor. Cei ce nu se opuneau, erau poftiți să se urce în căruțe, fără nici un fel de arme şi să părăsească localitatea. O întoarcere, oricând, peste o zi sau peste ani, înseamnă moartea, li se spunea. Regimentele ungureşti de la Bistrița şi de la Arad descoperiră, spre stupefacția lor, că nordul Transilvaniei nu mai este controlat de autoritatea ungurească. Cei de la Arad au ales calea rămânerii pe loc, amânând pentru un timp avansarea unităților spre Maramureş. Regimentul de la Bistrița, expus direct situației create, hotărî o incursiune de intimidare pe versantul sudic al munților. A fost trimisă doar o companie, să traverseze câteva sate şi să le aducă la ascultare, prin țiuitul cartuşelor. Abia de la această neinspirată hotărâre s-a dat alarma în cabinetele de război de la Budapesta. Plutonul numărul unu a pierit în întregine, al doilea, pe jumătate, iar al treielea a scăpat, fiind ceva mai în urmă de locul unde s-a tras asupra lor. Bogdan, după luptă, ținu căpitanilor săi scurtă cuvântare: „Toți ungurii, tot poporul unguresc din Ungaria şi coloniştii de la noi, la un loc, sunt puțini. Cînd vor pierde situația de putere colonilă, vor deveni un popor mic al Europei şi Ungaria nu va mai supraviețui decât printr-o neutralitate totală şi sinceră, pentru că a pune mâna pe arme ar însemna să se piardă singură. Unirea imperială cu Austria a mai salvat-o. Dar îi bate ceasul adevărului.”

Gavrilă sosise de câteva zile în satul său de pe Valea Hăşdății, când Gărzile Naționale şi armata din Maramureş declanşară câteva atacuri la şes,

spre Bistrița, încercând să scoată regimentul unguresc din dispozitivul său şi să-l aducă în poziții în care să fie lovit din plin.

Toamna, în Maramureş, înfăşura pământul cu brumă şi cu nopți reci. Frigul încremenea aerul, dar oamenii fierbeau de licărirea libertății peste genele Maramureşului. Reapariția lui Bogdan electrizase toate văile şi a aliniat toți munții. Se dusese vorba că maiorul Dragoş s-ar trage tot din Maramureş.

În acea toamnă plugurile au fost ținute de cormane mai altfel. „Să văd io care ungur are curajul să vină după impozit, după oi, după vite, sau să ne taie pădurile" îşi ziseră oamenii.

Bogdan, pe la mijlocul lumii octombrie a emis un ordin. În afară de membri Gărzilor Naționale nici un om nu mai avea voie să îşi părăsească localitatea. Evreii protestară. „Suntem negustori şi dacă nu ne deplasăm, nu avem mărfuri şi fără mărfuri..." „Dacă n-au mărfuri şi nu o să mai câştige bani, să le spuneți că nu avem ce naționaliza. La anu îi naționanlizăm!", intră în vorbă un țăran hâtru, pus pe glumă, glumă scurtă. Nu avea timp de glumiri. „Da de ce să ne naționalizați, vă rog frumos?", imită el vorbirea evreilor. „Păi pe voi şi pe unguri vă naționalizăm. Nici unul, nici altul, nu lucrați." Râseră toți cei de față. Şi ordinul s-a răspândit prin viu grai peste tot, dar şi gluma, cu tâlc, a țăranului. Bogdan mai hotărî să nu mai ia nimeni legătura cu lumea dinafară, înafara membrilor Gărzilor Naționale. Nu avu vreme să le explice fârtaților, mai pe larg, ce se va întâmpla în suta aceasta de ani cu evreii. „Trebuie să aibă şi ei o țară, numai aşa e omeneşte. Dar mai sunt şi alte neamuri, în alte părți de lume, care, deşi pe locurile lor, nu au țară. Să-şi aibă şi ele țara lor! Un evreu a fost prim-ministrul Angliei. Anglia este un imperiu şi suge avere din toată lumea. Eu cred că evreii sunt pe drumul pentru o țară a lor." Referindu-se la vorbele țăranului, adăugă fără pic de glumî în glas. „Bogățiile, banii, sudorile noastre au ajuns la ei, la evrei şi la unguri. Îi naționalizăm, asta nu se discută."

Bogdan se îndreptă spre biserică. De acum umbla liber în satele Maramureşului, pe față. Cu zece ani în urmă, cu toată pătrunderea coloniştilor unguri în Maramureş, cu tot pericolul, trimise o ceată de oameni de îl luară pe Prea Cuviosul stareț. „Dacă nu vine de voie bună, să îl luați cu forța" suna ordinul. Episcopul pierise într-o prigoană.. Prima şi altima dată când s-a purtat aspru şi dur cu Prea Cuviosul. Trimişii i-au luat hainele de călugăr şi l-au îmbrăcat țărăneşte, pe el şi pe alți călugări şi preoți, să-i scape de prigoana cotropitorului catolic, să-i ascundă în sânul poporului, să nu piară ucişi. Țara are nevoie de ei, vii. Ungurii, catolici, mai făceau şi misiune catolică cu sabia, uitând, precum şi mulți alții din lumea asta, că însuşi Iisus Hristos a făcut aşa ceva, dar cu dragostea sa, cu sângele său, nu cu armele.

Ungurii au uitat că de la români au început prin a fi creştini, ortodocşi, apoi au trecut la catolicism. Bogdan şi prietenii săi ascultau liturghia între trunchiurile copacilor. Prea Cuviosul s-a întors în lume, dar preoții călugări, în haine țărăneşti, au rămas să slujească în casele izolate din munte, sau sub cerul liber. S-au îmbrăcat iar în haine prteoțeşti şi au intrat în biserici, alături de preoții locului, doar când oştenii rezistenței naționale s-au întors în sate, acționând şi organizând rezistența pe faşă. Bogdan, când trecu peste locul fostei mânăstiri, Peri, auzi din aerul, din iarba şi copacii din jur, clopotele episcopale şi voivodale. Se grăbi să ajungă la biserica unde Prea Cucernicii slujeau Domnului. Slujba bisericească începuse. Îşi aminti de prea Sfințitul episcop, de la care a aflat amănunte despre părinții martiri ai bisericii ortodoxe române şi ortodoxe unite cu Roma, jertfitori ai propriului sânge, loviți de furtuni. Bogdan îi pomeni în sinea sa pe preoții căpitani de oaste în Revoluția din 1848. „Tare a fost vlădica nostru. Nu s-a clătinat în fața urgiei, nu i-a fost teamă de ea. Frate de-al nostru, la altar.” Aflase de la părintele călugăr cum se ruga episcopul lui Dumnezeu. Se ruga Domnului să-l păzească de orice mândrie în fața oamenilor. Să-i dea pacea smereniei, pacea modestiei, a anonimatului şi râvna rugăciunilor şi ostenelilor, că mulți au nevoie de lumina şi mângăierea rugăciunilor şi a credinței. Şi să se ajungă la liniştirea neamurilor, la nerăzboire, la frățietatea universală. „Dragostea Ta Doamne, peste noi, în vremile de restrişte!”

În timp ce Bogdan se apropia de biserică, sufletul i se atingea, pe căile nevăzutelor taine, cu mângâieri. Cum adică, el, mângâiat, în vreme ce atâția suferă?! Nu! Un înger din picutra de pe peretele bisericii, înger cu sabia în mână, îl privea. Arhanghelii noştri. Peste tot binele luptă împotriva răului, oştile nevăzute ale cerului şi noi românii! Aşa, da, Doamne!, mai zise, apoi coborî genunchiul. Nu rămase mult timp la slujbă. Plecă însoțit de oamenii săi, după ce se închină şi sărută icoana Domnului. Îşi aminti de vorbele unui ucenic în ale călugăriei, ucenic ce a zis că în o sută, sau două, de ani, glasul bisericii va fi auzit în toată lumea, cum n-a fost auzit niciodată. Ochii lui Bogdan luceau ca două tăişiri de sabie. Se grăbea să dea noi ordine. Zilele cele mari erau aproape. Fu străbătut şi de gândul sărăciei şi foametei neamului său, a oamenilor cu palmele crăpate şi bătătorite de lucru. „Aşa nu, nu se poate! Aşa ceva nu mai îngăduim!”

Îi păru rău că nu l-a îmbrățişat pe Gavrilă Hăşdățeanu la plecare. De ar fi din nou de față, tot nu l-ar fi îmbrățişat. Aspru. Strângere de mână şi dar de suflet. Darul de suflet. Pe Gavrilă să-l fi îmbrățişat pentru Ioan Rațiu, pentru o vreme conducătorul românilor din Ardeal. Vasile Lucaciu din Satu-Mare şi Ioan Rațiu din Turda, cerând dreptate la Viena! Cocardele şi tricolorul au colorat din Sătmar, la Braşov, pământul românesc!

În taina nevăzută a sufletului său se întâlni cu Lucaciu. „Unde-o fi părintele nostru Lucaciu, îşi zise Bogdan. În Franța, în Italia, în America, în Rusia? Cu Ion Moța, umblă peste tot în lume pentru a pregăti recunoaşterea internațională a Unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, România.” Totul era pregătit pentru aşa ceva.

Bogdan îşi aminti cam tot ce ştia despre preotul profesor Vasile Lucaciu. Ortodox unit cu Roma. Destituit de la liceul din Satu-Mare pentru că preda lecții în limba română. Lecții despre istoria românilor. Drept pedeapsă a fost numit profesor într-o mică localitate, la o şcoală cu elevi numai unguri. Aici, în orele de latină, îi învăța pe copii câteva cuvinte româneşti mai de demult şi de unde şi de când se numesc maghiarii şi unguri. Şi țara, Ungaria. În anul 895, maghiarii, în drum spre Balaton, întâlnesc în cale Ducatul românesc de Ung. Cuvântul duce, de la latinescul dux-ducis, în limba noastră românească din secolul al IX-lea era acela de duca, dragii mei copii. Sute de ani îl găsim la unii domnitori români. Aşa, Duca Vodă. Ducele Ungului a murit pe câmpul de luptă. Maghiarii, strămoşii voştri, au intrat în Ung fără să producă stricăciuni. Pentru această bună purtare, familia ducelui de Ung, i-a făcut pe conducătorii maghiari, nobili de Ung. S-au legat bune prietenii. Apoi maghiarii au plecat mai departe. De la conducători, care primiseră titlul nobiliar de unguri, întreg poporul îşi spune unguri şi chiar țara şi-o botează Ungaria. Mare lucru, dumnezeiesc, este prietenia. Între ducii de Ung şi ungurii de la Balaton a fost pace mai bine de o sută de ani. Denumirea de rege, la români, străveche, de pe vremea regilor Zalmoxe, Burebista, Decebal, numeşte persoana conducătoare pentru Dacia. Acum Dacia încă mai este fărâmițată. Din evul mediu avem în fruntea țărilor româneşti duci, principi, voivozi, domnitori. Şi iar va fi un rege, în fruntea noastră, de îndată ce Transilvania se va întregi cu România. Preotul Vasile Lucaciu a fost momit de guvernul unguresc din Budapesta, pentru a fi ridicat în ranguri ministeriale. Ministrului ungur îi dădu un răspuns demn, categoric. Cuvintele lui le ştiu pe dinafară toți românii. Deveniseră ca mierea într-un fagure de albine. ”...şi declar înaintea Excelenței Tale că înaltul guvern maghiar mi dispune de atâtea milioane pentru cari să-mi las eu poporul românesc.” Leul de la Siseşti, Vasile Lucaciu, se născuse şi trăia numai pentru unirea românilor „un ideal carele pe cerul vieții mele străluceşte ca un soare, luminând cu razele sale trecutul, prezentul, viitorul neamului meu iubit. Este culmea aspirațiilor românului de pe acest pământ.” Ridica biserici în numele unirii tuturor valahilor, ceea ce produse panică la Budapesta şi determină pe episcopul de Gherla să-l apostrofeze pe Lucaciu, ce e drept, de formă, față de oficialități. Bogdan îşi aminti ultimele cuvinte ale lui Lucaciu, după ce părintele a ieşit ultima dată din puşcărie. „E trist şi dureros că se va

vărsa mult sânge nevinovat, că suferința va ajunge al culme, dar se vede că fără jertfă nimic nu se poate obține. Dar din stratul udat cu sânge, vor răsări florile libertății. Căci aburul sângelui vărsat va răscula pe cei împilați şi tiranii vor fi alungați, sau uciși." Bogdan ajunsese la filonul luminii voivodale, la respirarea în nemurire şi dăruire totală pentru neamul său. Mirele era pregătit pentru nuntă.

Lungă a fost aşteptarea. Iarna bătea la uşă, dar oamenii înaintau în timp cu aceeaşi speranță şi cumplită hotărâre de a scutura jugul robiei. Iarna e greu. Ceasurile încleştării însă sosiseră. Aerul fâlfâia răsfirând miresmele aducerilor aminte.

Gavrilă cu sufletul împrospătat cu istoria românilor din Maramureş, se întorsese printre vechii oşteni ai lui Gelu, spre secolul al nouălea şi oştenii se ridicau din moarte, li se vindecau rănile. Cei răsfirați prin codrii se adunau iar, la luptă. Voivodul Gelu nu a mai apucat întoarcerea ştafetelor trimise spre cetățile din Banat, de sub domnia românului Glad, cu îndemnul de a nu se lăsa subjugate în vecii vecilor. Să nu se lase în fața năvălitorilor. Dacă Menumorut, îşi zise Gavrilă, a amintit trimişilor lui Arpad al ungurilor, că țara vlahilor este de demult, din moşi strămoşi şi se bucură de ssprijinul împăratului de Constantinopul, să le amintim şi noi fără încetare, cu tăişul săbiei, până pleacă de pe pământurile noastre! Acum e rândul nostru să le amintim!

Sângele tău, Gelule şi al lui Mihai Viteazu este viu şi strigă din strămoşescul nostru pământ. Mihai Viteazu, după ce ne-a unit pe toți dacii din nou în Dacia Eternă, a fost asasinat de curtea de la Viena, prin generalul Basta. L-au împresurat ca prieteni. Au scos săbiile ca duşmani. I-au zis. „Predă-te!" „Ba io nu!" a răspuns Mihai. Şi noi acum le dăm acelaşi răspuns „Ba io nu!"

Îți sărut mâna Avrame, Crăişor al munților. Îmi plec genunchii în fața ta, Horea, Rege al Daciei.

Gavrilă îşi aminti de tot ce a învățat în munți, când a haiducit, de tot ce îl învățase unchiul său, Gheorghe. Cuvintele lui Rațiu „Noi nu găsim cuvânt de dreptate la Viena şi la Budapesta. Noi îl găsim în adevăr şi pentru el ne jertfim până la capăt. Nu cunoaştem teama pentru că suntem cu fața la soare. Libertatea este soarele poporului nostru." Toate aceste cuvinte şi amintiri îl ardeau în cuget pe Gavrilă.

Decebal şi Ilie
Bătălia din prăvălia din Cluj şi arestarea lor

Stelele atârnau pe cer. Oiştea Carului Mare, Găinuşa, Fuşteii, arătau ora exactă. Oamenii o citeau direct de pe mersul stelelor, aşa de aproape era cerul de ei...Şi pământul mergea mai departe, că şi drumul lui este scris. „Să tot fie miezul nopții.” „Miezul nopții? Bate-te, nu te lăsa, fie ce-o fi!” Cel care vorbise primi un pumn peste vârful nasului. „Hi, mama măti...sânge din nas.” Când termină de zis, se repezi la cel ce-l lovise şi-l prinse de piept, de bundă şi-l împinse: „Na, să te saturi.” Se răzgâni, nu-l lovi. Îl lăsă şi-şi şterse buzele de sângele ce cobora din nas. A doua lovitură o primi din plin, un dos de palmă. Din ochi îi țâşniră scântei. „Mă, dai în mine?” N-o mai avut timp să mai zică, sau să facă vreun gest, că o palmă îl lopăi răsunător pete obraz şi până să se dezmeticească, auzi spărgându-se vitrina prăvăliei. Cel care-l lovea fără încetare, intrase cu spatele în ea. Se trase la timp la o parte, aşa că sticla nu-l atinse. Îi mai puşcă o palmă pe obrazul celălalt, cu palma făcută căuş, de se auzi un „bum”distinct. Cel bătut îi răspunse în gând cu „A mă-ti...”Vru să ridice mâinile, să se repeadă spre cel ce-i căra la palme, dar nu putu. Îi venea greu să lovească. O zemuială îl plecăi peste frunte. Acum, înaintă un pic aplecat, cu barțul stâng făcut gardă, cu palma întoarsă în față, gata să lovească, sau să prindă. O a doua lovitură, de data aceasta trimisă cu toată puterea, îl dezechilibră. Atacatorul, dând peste un butoi cu brânză, folosea calupurile de brânză telemea, ca pe nişte bolovani. Cel lovit, întinse amândouă brațele înainte şi în mare viteză se repezi spre adversar, pentru a-l surprinde şi a-l dărâma. Iute de picior, acesta din urmă se aplecă şi-i țâşni pe sub brațe. Căştiga. Îl bătea pentru prima dată. Înăuntru, în prăvălie, pătrundea o lumină slabă, de la felinarul de pe stradă. Până când Decebal mai făcu câțiva paşi, după care se opri, Ilie Baştină ajunse iar la butoiul cu brânză. Îl tamponă pe Decebal cu brânză pe față, iar cu podul palmei îi aplică o împingere cumplită, bărbătească. Barba, gura şi nasul lui Decebal, pline de brânză. Se prăbuşi pe spate. Totul se petrecuse fără nici un cuvânt. Acuma Ilie Baştină chiui a victorie. Luă un scaun, de spătar, îl învârti deasupra capului şi-i dădu drumul. Căzu în cealaltă parte a tarabei şi de-acolo sări într-un raft. Se auzi zgomot metalic. Bidoane şi tot felul de vase căzură între masă şi rafturi. Locatarii de la etaj şi de peste drum, aprinseră luminile şi ieşiră la geamuri, iar câțiva coborâră în stradă. Unul alergă strigând: „Hoții, hoții, săriți că ne omoară!” Lui Decebal abia acum i se aprinse sângele, abia acum pricepuse că intrase în horă, dar nu jucase. Începu să joace. Se repezi la taraba prăvăliei şi o răsturnă. Urmă o buşitură surdă de-a lungul întregului perete, în etajerele cu mărfuri. Zgomot infernal. Femeile de la geamurile clădirilor din jur, țipară. Ilie Baştină scoase in răcnet ca de porc înjughiat, în care cuțitul nu atinsese încă țesutul inimii. Strigătele femeilor sfâşiară noaptea şi alarmară întreaga stradă.. „L-au

omorât, l-au omorât!" De fapt, nimeni nu ştia ce se întâmplă. Totuşi câțiva unguri alertară şi gardienii puşcăriei. La o sută de metri de biserica din centrul Clujului, de pe strada principală, la miezul nopții, se spărsese o vitrină, iar în prăvălie se dădeau lupte. Unii spuneau că-i o bandă de hoți surprinsă de jandarmi. Nu se predau. Se trag focuri de armă. Sunt răniți şi morți. Trebuie să vină întăriri. Într-adevăr, se auzi un țignal urmat de ropotul unor paşi. Un ofițer şi doi ostaşi veneau în pas alergător. Când i s-a spus că sunt lupte şi că s-au tras focuri de armă, n-a vrut să creadă şi nu trimise după întăriri, după echipele mobile de călăraşi. Ordonă totuşi ostaşilor să ia poziție de tragere şi fără să-şi scoată pistolul se îndreptă spre prăvălie. Se făcu linişte. De la balcoanele şi geamurile cu luminile aprinse, ca la o comandă, oamenii dispărură. Stinseră luminile. Priveau ca la o reprezentație de teatru. Prin vitrina prăvăliei, apăru, primul, Ilie Baştină. Spre el, ca să-l ajungă, se repezi Decebal. Ofițerul fluieră din țignal şi strigă: "Vă ordon să vă predați." Cei doi se opriră. Nu înțelegeau o boabă ungureşte. „Mama voastră de țopârlani, mai adăugă ofițerul tot pe ungureşte, şi de români împuțiți. V-ați îmbătat ca porcii şi acum treziți oamenii din somn, la miezul nopții!" Ofițerul îşi crescu în pene. A fost auzit de toată lumea. Avusese grijă să vorbească cu un glas de tunet. A început să le care o duzină de palme. Lui Decebal îi curgea sângele din nas ca unui înjunghiat, de la pumnul dat de Ilie. Rămăsese doar în cămaşă şi şerpar. Ilie Baştină icnea după fiecare palmă, dar sânge nu-i curgea, ceea ce îl întărâta pe ofițer. Se adunară un viespar de bărbați, strigând vorbele pe care le auziseră din gura ofițerului. Se repeziră la cei doi să-i zdrobească. Ofițerul ungur credea că cei doi meritau să fie zdrobiți. Doi bărbați ajunseră lângă Decebal, dar acesta se trase repede câțiva paşi înapoi, spre Ilie. Ofițerul îi opri pe primii doi, mai mult de formă. Douăzeci-treizeci de treziți din somn. Primii, fără să vrea, îl împinseră pe ofițer cu mâna pentru a ajuge la Decebal şi Ilie. Acesta se simți atins în onoarea lui de militar. Deşi ştiau că şi ei au sânge fierbinte, îl simțea pe al său în clocot. Nu avea decât o soluție, să dea cea mai puternică şi energică comandă, să-i paralizeze, să-i asurzească pe toți: „Staaai!" Scosese un adevărat răcnet. Într-adevăr cei doi şi zecile de unguri se opriră. „În numele legii, înapoi, lăsați-mi-i mie, eu de ce sunt aici?!" Se opriseră dar nu se retrăseseră. Ofițerul îşi duse țignalul la gură şi zise ceva, arătând. Ilie şi Decebal porniră. Avură timp să se distanțeze câțiva paşi. Cu distanța aceasta, urmat de lumea adunată, s-a mers până la puşcărie. La pornire ofițerul comanase clar, să se audă, dar de data aceasta cu voce reținută: „Ostaşi, la mine, încolonarea!" Cei doi ostaşi mai stăteau în poziție de tragere, ignorați de lume. Înaintară printre oameni şi se încolonară. În fața lor mergeau Decebal şi Ilie, iar ofițerul la câțiva paşi, lateral. Decebal, cel bătut, îşi dădu

seama că n-are nimic. Doar sângele ce îi curgea din nas, o nimica toată. Restul, palme.Totuşi, îi veni să-i ungă un dos de palmă lui Ilie, care mergea ca la paradă. Ar fi fost o prostie. Paturile de armă le-ar fi zdrobit carnea trupului, poate şi vreun os. Cât mai cuminți. Să fie cât mai cuminți, poate scapă mai uşor. Ba nu, nu vor scăpa. Ilie îi auzise gândurile. Se cocârjă de spate şi picioarele începură să i se târâie. Ofițerul observă şi-i zise cu voce obişnuită. „Mişcă putoare." Ofițerul credea că palmele sale l-au dat gata. E drept că Ilie îşi simțea fața parcă dospită, crescută ca aluatul.

Ofițerul Pişta Ferenț îşi făcuse o părere asupra cazului. Oamenii păreau să fie avuți. Vor fi judecați ca hoți. Fiind beți, s-au luat la bătaie. Beți. Asta e. Beți şi hoți. Vor face puşcărie. Vor lucra numai pentru Ungaria. Li se va vinde averea pentru plata despăgubirilor şi avocaților. Avocații...au pierdut procesul, dar de plătit, trebuie să fie plătiți. Pe trotuar rămaseră geamul spart şi mai multe găleți şi oale rostogolite. Noaptea se mai luptă o vreme cu zgomotul rămas în aer, în pereți, în zidurile şi geamurile caselor. A doua zi, proprietarul prăvăliei, după ce a fost la poliție, s-a întors la prăvălie cu un zâmbet pe buze. I se va umfla portmoneul. Bună afacere! Căzută din senin peste capul omului.. Făcu tevatură mare. Calcula şi răscalcula pierderile. Se vorbea despre banii dispăruți. Numai de bani s-au încăierat. Ci că la unul i-au găsit în şerpar o mână de hârtiii mototolite. Aşa, cum le-or fi luat, în grabă. Şi alte vorbe răsăreau de peste tot, mai ales spre seară, la cîrciumă, lângă deții de țuică. Chiar proprietarul plăti două kilograme, cinste celor de față, ca omul la necaz. Până atunci nu făcuse cinste nimănui, nici cu un pahar de țuică. Găleții şi oalele se urcară iar pe rafturi. Urma ancheta. Stabilirea adevărului. Reconstituirea faptelor şi desigur, judecarea şi condamnarea celor doi vinovați. Din curtea puşcăriei, Decebal văzu în noaptea aceea cerul pentru ultima dată. Nu şi-a mai îndreptat niciodată privirea spre stele, să citească ceasul. În orele veşniciei se întâlnise cu ora sa. Eternitatea îl va lua la ea. Ornicul inimii, de culoare roşie, pe cămaşa albă, de cânepă, va striga cu strigătul lui mut şi înspumat. Sângele va năvăli înafară cu putere, ca apa într-o cascadă.

Petre şi Aurel

Pâine albă? În Şutu numai la două case. Pâine necernută, neagră, rar. Pâine de secară, mai des. Mămăligă? Bună. Dar nici aceasta nu era pe săturate. Numai datoriile şi impozitele existau cu îndestulare. Toată lumea s-a săturat de ele până peste cap. Românii? Care români? A, da, de prin părțile acestea, da, români. Statul le-a lăsat pământul în folosință. Statul are nevoie de tot, de grâu, de animale. Dacă nu dau tot, li se ia pământul. Că pământul nu e al

lor, ci al Ungariei. Ungaria îl ia înapoi şi face ce vrea cu el. Oamenii tăceau. Şi asta plăcea stăpânirii. Înainte de război, pâine şi vite de tăiat, pentru Budapesta şi Viena. Acum tot aşa. Românii? Cu răbdări prăjite suntem obişnuiţi, nu ne lipsesc. Mulţumim Domnului! Cică, dacă nu ne place, ne iau din nou fetele. Să se culce de prima dată grofii, mai marii ungurilor, cu fetele românilor şi apoi să fie mirese. Iar de-o să zicem ceva, n-o să mai fie aşa de buni cu noi...Aşa se lăudase Horvath-baci, în târguşorul Iara, la cârciumă, că n-o să mai fie aşa de buni cu noi. Să fim mândri că ne cinstesc, culcându-se cu fetele noastre! În Iara apăruseră cam la cincizeci de unguri civili, cu puşti şi cu o mitralieră şi cu un inginer, să măsoare pădurile. Pădurile, zic ei, nu-s bune de nimic, numai de scânduri pentru mobilă şi pentru construcţii şi de foc. S-au plimbat peste doi munţi şi au declarat că acum sunt ai Ungariei. Au pus paznici înarmaţi peste moşia Ungariei şi au plecat. Românii puteau să-şi ia lemne pentru foc şi pentru construcţii de case. Ungurii nu sunt aşa de răi, după cum se zice despre ei. Numai că românilor, pentru lemn, trebuie să li se elibereze o învoială. Petre, fiind în Iara, îşi luă căciula în mâini şi cu capul plecat, intră în vorbă cu ungurii: „Da cu pădurle astea ale Ungariei, cu munţii ăştia de aici, nu-i necaz cu Viena? Să nu se întâmple vreo războire. Până mai acum câţiva ani, Viena zicea că toţi munţii sunt proprietatea Vienei şi că nouă românilor, ni se dă lemnul spre folosinţă din mila împăratului. Dacă vine Viena peste noi, ce ne facem?" „Hm, făcu un ungur, n-ai grijă. Cu Viena?" Nu ştiu ce să răspundă şi repetă: „N-ai grijă!" „N-am dacă mi-aţi zis să n-am, că mi-aţi luat o piatră de pe inimă." Un alt ungur grăi către cel ce vorbise cu românul şi către ceilalţi cinci-şase unguri: „Vezi, sunt şi români de treabă. Ia frate un deţ de jinars cu noi." Şi românaşul închină, bău, se plecă în faţa lor şi se îndepărtă agale. „Mama voastră. Acum ne luaţi pământul. Ne-aţi răsucit numele multora către ungureşte, vă luptaţi să ne învăţaţi copiii să vorbească numai ungureşte. Numai rămâne decât să ne scoateţi strămoşii din morminte, casă nu mai fie dovezi că pământul e al nostru. Da nu pot fi scoşi. Se ridică în fiecare primăvară cu iarba şi cu frunzele. Iarba şi frunzele. Mama voastră! Ne luaţi munţii şi tăcem. Tăcem. Suntem traşi la faţă, amărâţi, cu copiii nemâncaţi. Toţi ungurii arată ca nişte armăsari. Nemunciţi şi bine hrăniţi. Milităroşi, ca orice stăpâni. Doamne, despică cerul să se rupă înaltul şi să se aleagă praful şi pulberea de lumea aceasta, că nu-i bună de nimic, decât de aruncat la gunoi. Pfui! Gunoi. Scârnăvie, nu lume! Că nu mai pot. Ia-mă Doamne, ia-mă, că de nu! Un copil mort la cinci luni. Al doilea la cinci ani. Al treiele îl bate vântul. Foamea. Al patrulea o veni sau n-o veni, să am şi eu doi copiii pe lângă casă. Mă duc, fac ce n-am mai făcut, să fur, să le aduc de mâncare, să-i văd sătui şi apoi fie ce-o fi. Nu mai pot Doamne! Despică cerul! Gunoi! Gunoi!

Gunoi! Da acum nu mă las! Toată viața am slugărit plecându-mi fruntea! În Cluj, slugă la domni. Apoi într-un sat de lângă Harghita, că până acolo m-am dus, să lucru şi io la un ungur gospodar şi când colo am nimerit la un secui. Că ungurii de pe aici, de la Turda, Cluj şi Iara au venit cu alt rost în Ardeal, la condus şi la adunat pentru Ungaria, nu ca să lucre ca orice om la casa lui. Da o vini şi vremea aia, câți or mai rămâne pe la noi, să tragă şi ei la plugul țării româneşti, ca şi noi. După aceea slugă la Turda. Da şi la cțâiva românaşi mai răsăriți. Şi aşa, s-au dus anii mei şi doi copii pe lumea cealaltă. O să le aduc pâine. De la Cluj. Mămăligă. O căruță de făină de mălai. Poate mă prind furând şi mă bagă la ocnă. Din Iara nu se poate fira. M-ar împuşca ăştia cu puştile şi jandarmii. Nu m-ar împuşca. M-ar călca în picioare, ceea ce-i mai rău şi după aia, ocna. Da din Cluj se poate, oraşu-i mai mare." Deţul de ţuică i se urcase lui Petre la cap. Nu mâncase o îmbucătură pe săturate de ani de zile. De la o vreme se moleşi. În fine, foamea veni violentă. Se întoarse înapoi, spre cârciumă. O bucată de pâine. Îl cunoşteau toți oamenii din Iara...Da, acum va fi cerşetor. O bucată de pâine. Doar s-a treierat în vara aceasta. Pâine? Nu, nu pâine. Câteva cupe de făină. Măcar trei pumni buni. O să facă pumnii mari de o să-şi umple straița. Ajunsese la cîrciumă. Înăuntru se mânca mămăligă cu jumări şi se bea țuică. Uiu! Jumările sfârâiua în tăvi. Să mănânce mămăligă cu jumări...O să-l îndemne să ia şi el, dacă-l văd că o venit înapoi. El o să ia mămăliga şi o să pună jumările înăuntrul ei şi o s-o facă bulz şi în straiță cu ea! Pentru copii, va zice el şi va pleca. Da, da! A ajuns la cărciumă. Văzu sânge proaspăt pe uşă. Afară, nimeni. Înăuntru se cânta ungureşte. Bietul om făcu stânga-nprejur, îşi luă tălpăşița şi uită de ce a venit. Pasul din ce în ce mai energic îl ducea tot mai departe de crâşmă. Spre seară ajunse în Şutu, acasă. Nevastă-sa îi puse pe masă chimin fiert. Că bucățica de mămăligă ce mai rămăsese o mâncase copilaşul. Omul bău supa caldă direct din blid şi se culcă. Visă toată noaptea mămăligă cu aburi îmbietori şi mâncă pe săturate. Dimineața se trezi liniştit. Zorii nu apăruseră, însă nu erau departe. Legiuni şi cohorte înaintau pe văile munților, pe drumurile şerpuitoare, într-o perfectă ordine. Împăratul Traian cu una sută cincizeci de mii de legionari, porni război împotriva lui Decebal, iar în cel de al doilea, cu aproape două sute de mii de ostaşi. Ordine peste tot. Ce vis! Două sute de mii de legionari spre cetatea lui Decebal. Apoi am visat, se confesă el soției sale, o altă armată, a împăratului Aurelian, în retragere, într-o oarecare dezordine, amestecată cu familiile romane, care adunau bogățiile Daciei şi le trimiteau la Roma, aşa cum ungurii le trimit spre Budapesta. Da, da, tot aşa se retrage şi armata Ungariei din Maramureş, Oaş, Bihor, Banat şi Ardeal, cu familiile maghiare conducătoare cu tot. Că eu, mai departe am visat o altă sută de mii de suflete de daci, eram şi noi,

dacii hăşdăţeni, în drum tot spre Sarmizegetuza lui Burebista şi Deceneu, a lui Decebal şi Vezina. Şi ne oprim, tu nevastă, la Apulum! Tu mai ştii ce-i Apulum? Da cum să nu ştii?! Alba Iulia de azi. În visul meu, din noaptea aceasta, oamenii din toate colţurile ţării se îndreaptă spre Alba Iulia. Şi acum că sunt treaz, îi văd, de parcă viaţa cu adevărat este un vis şi noi doi suntem cu adevărat visul. Două sute de mii de legionari daci. Ţara îşi avea seva ei proprie, iar retragerea unuei armate o înlocui prin ea însăşi, prin oamenii ţării. Deasupra porţilor cetăţii de vis, doi legionari daci făceau exerciţii de luptă, ca să se încălzească. Erau de prin părţile Albei Iulii şi se nimeriseră de strajă, când noi hăşdăţenii ne apropiam cu trenul de cetatea de domnie al lui Mihai Viteazu. Ce să fie visul acesta? Pe câmpul lui Horea, de la Alba Iulia, chiar acum ajungem o sută de mii le legionari, români din Banat, Crişana, Bihor, Maramureş şi T,ransilvania şi cete-cete din Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina şi Basarabia. Vin pe locurile Unirii Neamului din vremea regilor daci, din vremea românilor de sub Mihai Vodă Viteazul. Unire în suflete, în limba românească, în obiceiuri, în frăţietate, în îndârjita noastră speranţă. Am fost uniţi şi uniţi rămânem în veci. Ne privim unii pe alţii şi ne cutremurăm de bucurie. Tu muiere tu, suntem toţi dacii lui Burebista şi Decebal. Suntem aici, acum. Ne privim unii pe alţii şi ne cutremurăm de fericire. Ne privim unii pe alţii şi ne cutremurăm de mulţumire. Suntem toţi românii, oştenii lui Mihai Viteazu. Ne privim unii pe alţii şi ne cutremurăm. Îngenunchiem şi sărutăm pământul, apoi ne ridicăm şi întindem mâinile spre cer, a mulţumire. Pe lângă cei o sută de mii ajunşi sus, o altă aproape o sută de mii erau în mişcare spre Alba Iulia. S-a zvonit că în munţi se organizază o nouă armată şi vin hotărâţi să lupte până la distrugerea completă a Ungariei şi Austriei, dacă se vor opune eliberării românilor şi Unirii lor cu fraţii lor din România. Ce să fie visul acesta, muiere?" „Doamne, mă bărbate, da trezeşte-te oadată. Aesta nu-i jis, dacă te gândeşti bine." „Că bine zici tu, draga me." Omul îşi plecă buzele peste mâna muierii sale şi i-o sărută cu piozitate. Se sculă din pat şi se îmbrăcă. Se trezise un alt om, mai tare decât umilinţele veţii care-l îngenunchiară. Toată viaţa nu a mâncat, ci a flămânzit. Sufletul lui se hrănea pentru prima dată în învolburarea vieţii, cu siguranţa odihnitoare a calmului. Sunt singur? Nu. Singuri sunt numai oamenii fără Dumnezeu. Încă unu, încă doi-trei ca mine...Să schimbăm lumea asta. Nu-i dreptate. Nu-i. Dar facem! Azi, mâine, poimâne, toată viaţa.Vai, prost am fost că n-am pus umărul! Ori cât rău ar fi pe lume şi oricăte necazuri ar avea pe umeri, omul nu trebuie să se lase! Eu, n-am să mă las! Se mai întâmplă ceva în lume! Lumea e cu picioarele în sus şi cu capul în jos. Trebuie îndreptată lumea asta!" Cu gândurile acestea s-a dus la un vecin şi i-a zis cu vorbă plină: „Hei, tete Aurel, să merem în

pădure, după lemne de foc," Nu vorbise până acum, decât cu un sfert de gură. „Două care cu lemne. Un car dumitale. Dar aducem primul pentru mine. Şi să fii sănătos. Când oi avea şi eu car cu bivoli o să-ți aduc şi eu." „Bine zici, dragul tetii. Mă, du-te la muierea ta şi-i spune că ia amu ni merem în pădure. Azi la tine, să fie cald şi copilaşului tău. Şi ție, că nici nu poți să-ți strângi în brațe, femeia, pe frig. Că dacă n-o strângi iarna, vara-i mai greu, picăm îm genucchi de obosiți, de lucru."

Nu-şi dăduse seama de curajul său. Grăise simplu, direct, fără jenă. Apoi vecinul îl agrăi: „Mă Petre, hai în casă să îmbucăm ceva. Hai!" Oile lui Aurel se opriseră în fața uşii. Nu se mişcară.. „Ni mă ni da ce-i cu ele. Să se pună în calea omului. Bâr oiță, bâr." Şi oile plecară, țopâind pe copitele lor mici şi ascuțite. „Lasă, Petre că dă Dumnezeu. Ai două oi. Să fete şi să-i trăiască mieii." Intrară în casă. „Mă Petre, da eşti vrednic mă. Ai muncit cât pentru o avere şi n-ai prins chiag decât de două oi. Uite, aşa cât de al dracului om sunt eu, azi mi-ai făcut o bucurie. Ai venit la mine cu fruntea sus. Aşe, mă! N-ai furat pe nimeni şi ai muncit o viață întreagă. Să nu mai ții fruntea în jos, de azi încolo. Fruntea sufletului mai ales, că acolo îi răul. Tu pe dinăuntru aveai frică, umilire, ruşine de sărăcie. Pe dinlăuntru, sus, omule! Drept ca bradu. Şi pe dinafară. Amândouă frunțile să nu le mai ții plecate! Schimbă vorba şi grăi către femeie, care tocmai intra în casă după ciubărul cu hainele la muiat, să-l ducă la vale, să le limpezească. Petre tăcea. Parcă avea gura legată. Cuvintele intraseră în el unul după altul, ca fuiorul de cânepă cu firul tors, pe fus. Nu mişcase nici măcar ochii. Îşi dădea seama că fiecare cuvânt pătrunse în sufletul lui şi împlinise ceva. Vru să răspundă, să încerce să se sustragă firelor de vorbe, dar nu reuşi. Se simțea bine. „Tu muiere, îl auzi pe vecin, să pui toată mămăliga care ne-o rămas de aseară, în straiță şi câteva cepe şi sare, tu, să nu uiți." Femeia nu-i răspunse, dar se simți ruşinată față de sărăntocu de Petre, că doar nu-i proastă să nu pună şi sare. Ridică un bulz de sare din ghiob şi îşi afundă mâna în jos, unde se afla măruntărită. „Şi oilor să le dai sare, tu." Femeia iar tăcu. Nu-i răspunse: „ Da ce-i de nu le dai tu? Aşa se cădea, să tacă, de față cu un alt om. Puse sare într-un colț al merindarei şi înveli mămăliga în merindare şi o băgă în straiță, unde lăsă şi trei cepe. Nu întrebă unde merge bărbatul ei, dar când va ieşi cu ciubărul din acsă, îl va întreba, aşa, din mers, văzându-şi de ale ei: „Da unde meri, mă omule?" „La pădure, după lemne." Şi-i păru rău femeii că se opintise în sufletul ei împotriva bărbatului. Ea cu dâca şi el în pădure după lemne. Îl simți drag. Se certă în gândul ei şi plecă. Voise să-i zică să aibă grijă, dar nu se cădea, doar el poartă clop în casa asta. O să zică două-trei vorbe când va ieşi cu carul din ocol. Mărioara lăsă ciubărul în tărnaț şi se întoarse în casă. Luă dintr-un lădoi mai vechi un brîu făcut din

pănură şi îl aşează pe masă cu oarecare mândrie, reținută însă şi plecă la vale, trăgând mereu cu ochii spre poiată. Bărbații sloboziseră bivolii şi îi înjugau. Petre se întorsese de acasă cu un topor subsuoară. Se îmbrăcase bine de tot. După ce Marioara s-a dus cu hainele la vale, bărbații vorbiră între ei să ia şi fierăstrăul cel mare şi ruda de lungire a carului. Fără să-şi mai cheme nevasta, s-a dus la ghiobul de brânză şi făcu un bulz mare, pe care îl aşează lângă mămăligă. Luă şi bunda şi porniră. Când să iasă din curte, o luă cu vorba înaintea nevestei. „Tu, să n-ai grijă, venim târziu, peste miezul nopții.” Femeia văzu fierăstrăul mare. Deci vor tăia lemne groase de foc. Tresări ca muşcată de şarpe direct de inimă: „Da stai omu lui Dumnezeu. De ce nu mi-ai spus pe înțăles?! La lucru trebuie de mâncare.” „Lasă, am luat şi brânză.” „Da? Da mămăliga nu vă ajunge.” Omu tăcu. Îşi zise că şi Petre şi-o fi luat de mâncare şi aşe, ajunge. Pe femeie o apucă frica. Nu se îngrijise de mâncarea bărbatului. Mergea la tăiat de lemne . Îngrijorarea țâşni din ea ca o pasăre speriată. „Când se prăbuşeşte lemnul, să nu stați lângă trunchiul tăiat.” Biata femeie îl vedea, sau mort, sau cu oasele rupte, adus în car. Că doar al lui Dublezău o stat pre aproape de trunchi şi atunci când crengile or lovit pământul, capătul trunchiului tăiat o sărit în sus, lovindu-l şi rupându-i oasele. Şi l-or îngropat păstă câteva zile. Lui Anisie, care era lângă Dublezău, i-o rupt piciorul. De ar fi fost singuri şi nu i-ar fi adus alți oameni acasă, acolo îşi găseau mormântul. „N-ai grijă, tu. Am mâncare destulă.” Şi într-adevăr se linişti. La întoarcere, n-o s-o atingă, pentru merindare. O va sudui de mama focului, ca omul obosit. Îl va aştepta cu mămăliga împăturată cu brânză, încălzită în ler. Şi Mărioara lucră cu spor. Apa rece îi înroşise mâinile, ca jarul. Limpezise hainele. Şi nu se mai gândi la căderea lemnelor. Bărbatul ei nu-i Dublezău, îi om cu minte, când se prăbuşesc copacii, fuge mai la o parte.” Spre miezul nopții auzi roți de car pe uliță.. Nu se culcase. Îi aştepta. „O nevastă nu se culcă. Îşi aşteaptă bărbatulcu mâncarea caldă. Ațipi pe scăunaş, lângă cuptor. Visa că a ieşit la poartă. Carul se opri la a doua casă, lângă Petre. „Să-i lase şi lui nişte lemne, îşi zise Marioara. De ce intră cu carul în ocol la Petre?” Când îi apăru bărbatu mânând din urmă bivolii fără car, simți o mâncărime de limbă, da tăcu, să-nceapă el vorba, atfel o alduieşte. Şi el tăcu. Mâncă mămăliga cu poftă, dar nu se arăta că îi place. Şi se culcară. Femeia se gândi la greul vieții. Trupul bărbatului înăduşit de lucru îi era drag, ca mângâierea şi leacul pe rană. Avea mirosul vieții, al muncii. Mijlocul Marioarei era înțepenit. Spălase cearceafurile, izmenele, poalele, cămăşile, pentru patru oameni, pentru bătrân, pentru fecior şi pentru ei doi. Grijise de casă. Câte nu sunt de făcut pe lângă ea! Adormi împăcată. Îşi aminti de găini. Le-a dat grăunțe. Cocoşul, mândru, cu creasta lui împărătească, veni şi-i mâncă din palmă. Lipsea o găină, cea ouătoare. A

luat-o vulpea? Seara când le numără, erau toate. Genele îi căzură, grele, peste ochi. Într-un târziu, se trezi în cântatul cocoşilor. Zorile mijesc sau i se pare ei? Abia a băgat un lemn gros pe foc, să-i fie cald bărbatului. În foc? Lemnul dispăruse sub cenuşă. Se trezise de frig? Îşi dădu seama că e dimineață. Bărbaul, nicăieri. Ca o apucată, alergă la vecini şi bătu tare şi cu nerăbdare în uşă. „Io-s, io-s, da bărbatu tău s-o întors?" „Ce e, cine-i, se auzi o voce de femeie." „Io-s tu, Mărioara lui Aurel a Goronului." „Vai ce m-am speriat! Da ce-i lele Marioară? Amu am ațipit, tot aşteptând bărbatul să vie." De fapt nu spunea adevărul. Se băgase sub țoale să-şi încălzească copilaşul şi adormise devreme. Femeile, după ce se aflară față în față, se spăimântară. Bărbații lor nu veniseră de la pădure. Pe Marioara o cuprinse frigul. Vecina ei tremura. „Du-te tu, în pat, disimulă ea, că mai întârzie, săracii, da flămânzi trebuie să fie." Lina îşi îşi strivi buzele când auzi cuvintul, flămânzi.

Satul, grădinile Văii Hăşdății, poalele Munților Apuseni ajunseseră cu fața la soare, la lumina caldă, mângâietoare. Mărioara dădu de mâncare la oi. La bivoli le-a pus de cu seară în iesle. Soarele învăluia pământul şi oamnenii şi toate vietățile şi bucuria luminei se vedea în toate. Stâlpii tărnațului, peretele, geamurile, ca în zi de sărbătoare. Găinile cotcodăceau victorioase. Auzind că au ouat, nu mai numără ouăle în gând, ca în alte zile. Intră în ocolul unui văr de-al bărbatului şi-i spuse durerea: „Vezi-ți de treabă, ce să fie. Ieri poate s-au oprit la făgădău şi abia azi se apucă de lucru." Avea în ea gândul acesta, dar veşted. Aurel al ei, ce-i drept, mai bea câteodată, da nu să-şi piardă capul şi niciodată când a mers la pădure n-a făcut aşe ceva. S-o fi pornit sărăntocul de Petre, că aesta al meu o fi având el, un bănuț-doi, dosiți şi Petre s-o pus pe beut, ca la pomană." Şi femeia se cătrăni. „Da de ce să dosească? Pentru beut?" Aşa, cătrănită şi îngrijorată, se trezi în curtea lui Tioanca. Nu vru să intre în casă, nu se cădea unei femei să intre, aşa că îi spuse necazul după ce ieşi el fară. „D-apăi, amu-i amiază, aproape. Unde-o mers după lemne?" „Da dincolo de Sălicea. Trebuiau să fie acasă azi noapte." „Dacă până după amiazăzi nu se întorc, mă duc io la făgădău să întreb de ei." „Ba nu că mă bate de mă face vânătă, că de ce am trimes după el." „Bine, cum vrei, da deseară treci p-aici. Am un drum până acolo." Şi Marioara mulțumi lui Dumnezeu, că are un drum până acolo, după care îşi zise că de bătaie tot nu scapă. Ba scapă. Ştie inima bărbatului ei, că doar sunt de douăzeci de ani luați. O să se răstească la ea „că să nu-l moşesc atâta" Se ține de bărbat, că şi este şi nu-i place să-i poarte femeia de grijă. Nici în casă nu se arată, când nu-l vede nimeni. Se ține tare. Dar nu totdeauna. S-o mai muiat şi el. Mărioara îşi zise că e proastă şi că n-o făcut nimic toată ziua. Se repezi la furca de tors, că nu toarce singură şi nici războiul de țesut nu face țoale şi pănură de haine. S-a dus la Lina şi a chemat-o să vină cu furca de

tors la ea, cu copil cu tot, până ce sosesc bărbații. De ani de zile nu o chemase până acum în casă. Numai pe copil, la uşă, să-i dea în mână o îmbucătură de ceva. Acum se simți mai liniştită în suflet. O chemase pe biata Lină, femeie destul de frumoasă, blândă, cam albă la față, de sărăcie...Da tot s-au lăcomit unii bărbați la ea, dacă, cine ştie, o fi drept ce s-o auzit. Ba să nu grăiesc cu păcat! E a doua casă de mine şi drept să spun, Lina nu-i din elea. Da e săracă. Şi Marioara băgă în sobă. „Aşe, să fie cald", zise ea în gând „Că la noi aşa e,tu, Lină." Apoi agrăi: „Mă copilaşule, să-ți deie lelea Mărioară să mănânci. Tu Lină să taci, să laşi copilaşul în pace." Aşa a ajuns, pentru prima dată copilaşul lui Petre, în casa ei, chemat de ea! Ce e drept, bărbatul l-a pus după masă de mai multe ori, cu un blid cald de mâncare în față. I-l dădea cu mîinile lui. Şi Mărioara tăcea şi nu se băga şi nici copilaşului nu-i zicea niciodată nimic. Bărbatul ei face ce vrea. Lina o râcâia puțin. Mai tânără şi mai singură, că bărbatul îi era plecat pe unde se găsea de lucru. O râcâia şi când Aurel privea spre grădina Linei. Da nu avea de ce să se lege decât de inima ei de femeie nebună, bântuită de gelozie. „Hai şi tu, Lină." „Mulțam lele Mărioară, da io am mâncat." „Ba, hai, tu, că uite am pus în blid şi pântru tine" zise Mărioara cu glas muiat, nu din gură, ci drept din inimă. Lina, nu şi nu. „Hai Lină, măcar să-i faci poftă copilului." Se vedea, Mărioara o îmbia din inimă. Inima de muiere mândră i se muiase. Lina răse sincer: „Lasă că Ionuț are poftă, nici o grijă.Aşe, dragu mamii?" „Îl mânc io şi pe al dumitale." „Bine zice, grăi cu înțelepciune Marioara, două blide Uănuțului, da îți pui din oală, un blid să mânce şi măicuța ta şi eu. Uite că mai aduc un blid, că nici eu nu am mâncat." A adus al treielea blid, ca să o facă mai uşor pe Lina să mănânce. Şi nu s-o lăsat până nu i-o mai pus o lingură de luat din oală, plină cu zeamă. Aproape cu forța a făcut-o să mănânce. Uănuț a mâncat două blide pline, „cu piept", cum zicea el, glumind şi râzând cu gura până la urechi. Lina luă fusul şi Marioara roata de tors. Lina se simțea bine. Şi ea şi copilul au mâncat, iar în casă soba dogorea. Fața i se relaxă. Mărioara văzu o Lină frumoasă foc, dar văzu abia acum, pe fața Linei, sufletul ei limpede şi-şi certă în taină mintea ei de femeie geloasă. Ce-i drept, paza bună trece primejdia rea. O privi iar pe Lina. Fața vie, plină de frumusețe şi de viață, ce renăscuse odinioară, se veşteji iar, bătând însptre alb. Lina îşi aminti de bărbat, flămând, că nu şi-a luat nimic în straiță. Nemâncat de ieri dimineață şi acum e aproape seară. Sângele îi fugi din obraz. Marioara, din ceasul acela, începu, în inima ei, să o privească altfel pe Lina. Ce văzuse pe fața acesteia, ce simțise, e taina sufletului ei. În sinea ei se împăcase cu vecina. Tot în sinea ei se măcinase până acum. Roata de tors şi fusul umpleau casa cu învârtirea lor. Uănuț, sătul, moțăia lângă sobă. L-au pus în pat şi adormi. Avea destui anişori. Căteodată ameța. De slab, i se

vedau oasele trupului. Marioara îşi zise că, de aici încolo, pe copil o să-l cheme mai des la masă, să prindă puteri, că Dumnezeu vede inima şi inima trebuie să deie. Bietul copil!

„Intră, intră!" Cineva bătuse la uşă. Vasâlie, din capu satului din jos şi un ţânc străin, nu-şi mai amintea să-l fi văzut. Inima Marioarei se zbătu ca o pasăre surprinsă de colţii vulpei. Nu reuşi să zică nimic. I se răciră mîinile şi o cuprinse frigul la picioare şi la spate. Vasâlie îl îndemnă pe tânăruţ să stea jos, iar el rămase în picioare, dar nu ştiu cum să înceapă şi, nepoftit, se aşeză şi el pe laviţă. „Am trecut şi pe la tine Lină, da nu ai fost acasă." „Am vinit cu furca de tors la lelea Mărioară." „Of, of, of", începu Vasâlie. Abia acum pricepu Lina că e necaz. „Tete Vasâlie, da ce-i, nu cumva o fost la lemne în locurile oprite?" „Nu. În locurile slobode. Nici măcar nu o intrat în pădure. Mergeau pe drumul ţării." „Atunci ce-i, spune tete Vasâlie, te rog frumos de tot." Vocea blândă şi respectuasă a Linei îi deznodă inima şi gura lui Vasâlie, dar nu reuşi să lege cuvintele. Tăcu până îşi reveni. Pauza aceasta declanşă răsucirea junghiului în inima Marioarei. I se albiseră buzele. De zis nu zicea nimic, nici nu-i trecea prin cap să întrebe. Durerea i se răsfira prin trup, încremenindu-l, statuând durerea.

În timp ce Petre şi Aurel, în unirea lor sufletească, surpată până acum de vitregiile vieţii, treceau de pădurea Sălicii, vorbind de una şi de alta, pe drumul din faţa lor veneau două căruţe cu oameni înarmaţi. Lui Aurel îi veni să fugă în pădure. Zise cu voce tare „Ei, drăcie!" Petre îi răspunse: „Ei, nu-i chiar dracul!" Lui Petre nu-i fu săgetată inima de nici p presimţire. Oamenii din căruţă săriră la Petre şi la Aurel fără nici o pricină. Aurel, chiar înainte de încăierare, auzise pe unul din prima căruţă zicâmd; „Să le tăiem limbile!" Îi veni în minte nevasta şi fecioru. Nu putea să fugă. L-ar fi împuşcat. Să facă imposibilul. Să îi atace mereu, să fie peste ei, corp la corp, să nu-l poată împuşca. Lovi cu pumnul şi dărâmă vreo doi-trei dintre ei. Îi spânzurară. Aşa i-au găsit oamenii, cu vârful limbilor tăiate. Se mai ştie de moartea unui preot de peste Cluj. L-au întrebat că de ce e preot ortodox, că de ce predică în româneşte, de ce nu vorbeşte ungureşte, de ce nu e preot catolic, pentru că ungurii sunt catolici. După alte întrebări, l-au spânzurat şi i-au smuls limba cu cleştele. Nici mort să nu mai vorbească româneşte. Pădurile, de jur împrejur, amuţiseră. Vântul se ascunse şi Dumnezeu ofta. Tioanca, omul ce zisese că are drum la făgădău, îşi făcu curaj şi le tăie funiile, îi luă în braţe, în picioare, înţepeniţi şi-i întinse în car, unul lângă altul. Un bivol dispăruse. Tioanca se înjugă în locul lui şi, aşa, cu un car tras de un bivo şi de un om, făcură Petre Şi Aurel Gorun calea întoarsă, spre casă. În Iara, a doua zi, de la jandarmerie, un răgnet se rostogoli pe uliţi, în târg şi se lovi de urechile oamenilor, urmat de altele. Un grup de oameni cu puştile pe umeri şi doi

jandarmi aduseseră un om, de funie, încolăcită în jurul gâtului şi cu mâinile legate la spate. Fără cămaşă pe el. Pieptul şi umerii spumegau de sînge. Îl jupuiră şi-l scoaseră pe uliță. Au aruncat sare pe el. Răgnetele omului trebuiau să fie cuțite pentru înfricoşarea unui întreg neam. Să-l înspăimânte, să-l țină în umbra veții, acum, un an, doi, până trece războiul, să nu se trezească, să nu-şi ridice frunțile din pământ, precum codrii se ridică din rădăcini şi semințe. Ca să fie pe mai departe un popor de slugi şi alt popor, care anexase Transilvania în 1867, să rămână un popor de stăpâni. În 1867, Austria, după ce pierduse un zăzboi cu Prusia, sleită de puteri, nu se mai putea opune expansiunii teritoriale a Ungariei. Nu mai era înstare să stăpânească singură popoarele cotropite, fără un aliat. Aşa s-a născut imperiul austro-ungar. Dela târg, oamenii se împrăştiară pe la satele lor şi odată cu ei, înspăimântarea, ce va lovi sufletele ca un baros.

Lina nu avu pornirea sufletească să spună lumii visul bărbatului ei, visat în ultima noapte, doar preotului. Acesta se pregăti ca în fața unei superstiții. Interpretarea viselor devenise o îdeletnicire a ignoranței. Pe măsură ce Lina povestea visul, părintele se înfiora. Petre a văzut în vis, ceea ce mai mult ca sigur nu ştia în realitate, decât sumar. Avăzut în vis adevărul, viața. A văzut aevea, în timp. Părintele se întrebă de ce i-o arătat Dumnezeu lui Petre viața trecută şi viitorul neamului românesc? O lacrimă i se ivi sub gene. Prin visul lui Petre şi părintele vedea viitorul, limpede, aievea. Părintele credea cu convingere în împlinirea dreptății. Luă visul ca un semn de la Dumnezeu. Încercă să o mângâie cu cuvântul pe Lina, dar mai rău îi făcu. Se rugă pentru ea şi pentru răposat. În timp ce se întorcea la biserică, visul lui Petre îi intra în minte şi-i aducea clarificări şi înțelegeri vii.

Petre şi Aurel au rămas în cimitir, sub pământ. Sufletele lor porniseră pe drumul către Alba Iulia, drum însemnat de Mihai Viteazu, cu crucea neamului, dusă pe umerii săi de erou şi martir.

Dida Daria Orolu

Dida Daria Orolu, orosița unchiului, cum îi spunea Flaviu Orolu, ca orice fetiță de vârsta ei, te obliga să o lauzi pentru cuminţenie, ce ținea numai până terminai lauda şi orosița rămânea singură. Uita ca prin farmec şi de nuieluşă şi de ceartă. Dida Daria Orolu ieşea în ocol, se zbenguia după umbra ei, adulmeca drumul. Frica de cei mari o mai avea doar până în drum. Când ajungea la el, o lua la sănătoasa ca o zvârlugă şi mai prinde-o dacă poți! Ai casei îi cunoşteau obiceiul. Nu mai râdeau, când o vedeau tulind-o iepureşte. Le pierise zâmbetul de pe buze. Acum, Daria păstra sămâmța zâmbetului la ea. Doar ea zâmbea şi clincotea cu râsul ei de clopoței de argint. Ajunse

după cotitura uliței şi îşi opri fuga. Casa ei nu se mai vedea. Din capătul celălalt al uliței venea un câine. Dida hotărî să se întoarcă, riscând să fie văzută de maică-sa. Trecu prin fața casei lor, pe ulița mare.

Maria lui Constantin cobora pe drumul satului. „Didița lelii, unde fugi tu?" Dida n-o văzu, o auzi doar, neştiind exact cine e şi ce vrea de la ea şi coti, tot în fugă, la stânga, pe un şicator. Uită de casă, de câine, de ulița mare. Se opri pe cărare. Casele deveneau mai mici decât ea, rămânând jos, în vale. Se urcă mai sus şi le privi. Nu i se păru îndeajuns şi alergă iar pe dâmbul abrupt al dealului, dar obosi repede. Spre a nu se rostogoli, urcă în patru labe. Răzbi la un loc drept şi satisfăcută îşi roti privirea peste împărăția ei de basm. În fine era mai mare decât casele. Doar pomii de lângă ea şi păsările sunt şi mai sus. Şi dealul. Iar uită de toate, chiar şi de gândul cu care înaintă pe deal, gând nu tocmai limpede. Dealul sau ea, care e mai mare? Gândul dispăruse şi Dida urca pe deal fără să ştie de ce. Cu adevărat uită de toate. De la o vreme privirea i se legă de case. Casele, cu țiglă roşie, ca văcuțele Domnului. Nu-şi lua ochii de la ele, în timp ce mânca iarbă grasă. Apoi coada porcului. O curăța de coajă. Miezul cozii porcului, verde şi crud, îi plăcea mai mult. „Numa Emil mâncă şi măcriş iepuresc, eu nu." Şi nici ceapa ciorii, de când au păcălit-o copiii mai mari de a gustat-o cu pământ. „Şi măcrişul iepuresc de ce să-l mănânc? Să-l mănânce iepurii!" Începu să smulgă iarbă pentru iepuri, în poală, pentru iepurii lui Trăienuțu lui Drumichet. Iepuri albi. „Mânâncă din mâna omului." Preocupată de smulsul ierbii nu observă iepurele sălbatic de pe povârnişul dealului. Iepurele făcea câteva salturi mici, se oprea şi muşca din iarbă. Dida se apropie de el. Iepurele se îndepărtă. În fine îl văzu. Îl urmări cu zâbetul privirii. Făcu pe supărata şi-l certă dulce, că nu este ascultător. Îl chemă să vină la ea să-l pieptene, că ea are pieptăn frumos, din os de corn de bou, pieptăn cu două rânduri de de dinți, unul mărunt şi mic, celălalt rar şi mare. Îi va face cărare pe mijloc şi-l va mângâia. Şi dacă stă cuminte, până îl termină de pieptănat, îl lasă să se joace cât vrea el. „Stai cu mine." Iepurele înțelese. Se opri şi o privi. Se peria pe bot cu lăbuțele. „Vreau şi eu să-ți răsucesc mustățile!" Ea ştia răsuci mustățile mai bine decât Emil. Poate pune mărturie bunicul. Emil nu ştie răsuci mustățile. Mustața lui nu e bine răsucită. „Mamă, a mea e mai bine răsucită." Emil protesta trăgând de mustața moşului, să nu ajungă şi partea lui la Orosița. Aceasta se repezea cu amândouă mâinile şi începea să o tragă spre ea de frică să nu ajungă şi mustața de pe partea ei, la Emil. Ochii moşului râdeau, iar lacrimile îi dădură înafară. Iuliana, potrivindu-se prin apropiere, îl certă pe copii: „Tu eşti mare, Milucule şi nu ai minte!" Bietul bătrân. Îi murise feciorul cel mare, Flaviu, tatăl lui Emil, iar Nicolae, tatăl orositei, s-a întors, la începutul războiului, dar fără un braț, din umăr.

Bătrânul, bucurie pentru nepoată şi vânjoşie sufletească pentru nepot. Emil a prins dragoste de mustățile moşului său, iar moşul se făcu, în taină, zmeu să urce şi puiul acesta de românaş în lumina din plai. După ce Iuliana îl certă pe Emil, Dida deveni stăpâna mustăților. Le răsuci cu toată gingăşia. Îl mâmgâia pe bâtrân pe față. mai mare răsplată nici că dorea moşul. „Da, tată şi dumneata ți-o faci singur!" Iuliana plecă la ale ei. Bătrânul îl urmărea pe copil. Pieptul i se zbătea a plâns. Să-l îndemne şi pe el să-i răsucească amândouă mustățile, nu mai era posibil, din cauza fetei. Lumânărica ar fi izbucnit în plâns, de ar fi auzit toate casele din apropiere. „Eu tot Sânziana Cosânzeana, îți zic, draga moşului, aşa trebuia să te boteze, cum am zis eu şi pe Emil să-l fi botezat ori Deceneu, preotul dacilor, ori August, împăratul romanilor. Mă, Augustule, împărat roman!" „Da, împărat roman" suspină a plâns Emil „Da, da, împărat roman, dragul moşului, că aici este țara romanilor, de aceea țara se chiamă Romania." Nu Romania. Moşule, ci România" , îl corectă Emil. „Cum, mă, Romania?" se făcu moşul a nu înțelege. „România, bunule!" „O s-o întreb pe Iuliana." „Întreab-o şi vezi", se mândri copilul. „Şi dacă vrei să ştii şi să ştii, se înfipse copilul în bătrân, eu sunt dac din România!" Acum amândoi copiii fiind împăcați, bătrânul plecă în casă, în pat, obosit peste măsură. Rana pricinuită de pierderea lui Flaviu o ducea din ce în ce mai greu. Îl îmbătrânise ...

Iepuraşul continua să-şi perie mustățile. Dida izbucni într-un râs cu hohote. Un muşuroi de cârtiță îi atrăsese atenția. Fetița se învârti în jurul lui, înclinându-şi capul într-o parte şi alta, cercetându-l în chip şi fel. Pe când dori să-i vorbească iar, urechiatul dispăruse. Cimitirul se afla în apropiere. Țintirimul. Dida nu a ajuns niciodată singură până aici. Gândurile căutau ceva în țintirim Concentrarea minții o obosi. Renunță la gând. Porni agale înapoi spre casă. Cum să se joace pe deal? Nici un copi, nici un om să te certe, să te întrebe ce faci. Se întristă şi îşi frecă ochişorii. Întristată şi amărâtă, ca un om mare, intră pe ulița satului, la pas rar şi uniform, absentă la ce se întâmplî în jurul ei. Se îndrepta spre casă. Şareta pretorului, trasă de un cal alb, se opri. Pretorul văzuse copila. Opri anume, să nu o sperie. Voia să stea de vorbă cu ea, să o urce în şaretă, să întoarcă şareta şi să o ducă acasă.

Pretorul se purta ca un nevinovat. Doar nu-l văzuse nimeni! Şi cel ce nu a fost văzut, nu e vinovat. Nimeni din sat nu i-a spus că e vinovat şi nici el nu s-a purtat ca un vinovat, ci ca orice om din sat, cu inima plină de durere după Flaviu. Seara, când l-au găsit, era rece. Greu de spus cine... Bărbați sunt destui. Şi arme! Ascunse, dar sunt. A avut Flaviu ceva cu cineva, poate muiere-sa, că prea mulți ani a rămas singură, insinuă pretorul, într-o seară la făgădău. Dar nu ştiu nimic, zic şi eu ca omul, că mă crucesc de moartea lui.

Pentru o femeie? Grăiesc cu păcat. Eu nu ştiu de Iuliana nimic rău. Aşa să spună fiecare! Harnică şi cinstită.

Focul de armă se auzise de la casa în care trăia pretorul.

Didița trecu pe lângă şaretă cu paşi rari, tristă şi amărâtă, ca un om mare, cu gânduri şi necazuri multe. Nu îl auzi pe pretor, care îşi mierea glasul către ea. Trecu pe lângă şaretă de parcă nici nu ar fi fost în drumul ei. După ce trecu de şaretă, începu să plângă în tăcere, plâns de om mare. Lacrimile îi şiroiau pe obraji. De la înmormântarea unchiului ei, acum îşi aminti de el pentru prima dată. Dorise să se cuibărească în brațele sale, dar nu o lăsară. În sicriu, nu se poate. Coprâşeul nu-i loc de joacă pentru copii. O babă îi zise: „Mîine Didinițo, mâine vine unchiu-to. Să nu plângi." Din toate vocile şi mângâierile, din timpul convoiului funebru, auzise doar cuvintele bătrânei. Acum îşi amintise cuvintele şi lacrimile izvorau din părerea de rău, după unchiul său. De ce nu a mai venit?

Dintr-un sat întreg, nimeni nu ştia de ce plânge Dida Daria Orolu. Fetița îşi ducea durerea, prin lume, singură. A plâns în linişte cu un plâns continuu. Şi durerea a rămas în sufletul ei.

Pretorul ajunse acasă. Iisus Hristos îl privea din turla bisericii drept în ochi. Pretorul înjură printre dinți o înjurătură de biserică. „Cel puțin cât răiesc eu nu o să vă meargă. Acolo sus, în biserică, trebuie să stea Dumnezeu şi Dumnezeul cel adevărat este catolic!" Iisus Hristos, neclintit, continua să-l privească, de sus din turnul bisericii. Pretorul în răspunse: "În secolele unsprezece şi doisprezece îți atârnau de ştreang preoții tăi ortodocşi..." Nu-şi termină vorba şi rămase cu gura căscată. Din locul Domnului îl privea Flaviu Orolu. Pretorul pipăi pistolul de sub haină. Se apropie de geam, luă o armă şi verifică dacă este încărcată. Se întoarse cu spatele către cimitir. Se rugă: „Sfinte Ştefane, rege divin al Ungariei, scoate sabia şi taie în carne vie pe cine nu îngenunche în fața sfânt numele tău. Amin!" Se îndreptă cu fața spre biserică. Dispăruse orice închipuire. Pretorul îşi umflă pieptul. Ieşi în cerdac şi îşi plimbă privirea peste sat. „Acestea-s domenii regale. Robii au nesocotit legea. Mână de fier. Numai o mână de fier e bună. Mâna Sfântului Ştefan cu sabia scoasă din teacă. Fără nici un fel de sentimenatalisme! Un rob nu se poate urca în şareta stăpânului, numai dacă este fată şi-i place lui, s-o ducă în şaretă până la patul său. Şi până creşte fata, de-i place de mătuşă, să se culce cu ea." Pretorul a trimis după Iuliana Orolu. De strigat nu va striga, doar ştie că nu poate scăpa. Nu se va lăsa, dar nici nu are forță să se împotrivească. E slăbită de muncă, stoarsă de plâns, de doliu, dar...arde ca para focului. A mai dejghinat-o odată, acum trei ani. Două ceasuri s-a lupta cu ea, până când a răzbit. Nu se va plânge nimănui. Cui?! Îi va fi ruşine de lume şi va răbda în sinea ei. Acum, cât doliul e proaspăt. Acum să o învingă, s-o străbată şi

învinsă, roabă va fi pentru tot restul zilelor. Cum îi vor fi copiii, cum e tot satul. Un caz rezolvat. Neam de slugi şi slugile nu pot fi decât slugi.” Cu conştiinşa că îşi face datoria faţă de ţară, pretorul îşi ţintea privirea pe uliţă. Jandarmul venea însoţit de Iuliana. Femeii nici nu trecea prin cap de cele ce vor urma. Şi nimănui din întreg satul. Jandarmul închise uşa în urma Iulienii şi plecă în casa postului de jandarmi. Nici jandarmul nu îşi închipuise aşa ceva. Credea că este chemată în legătură cu actele mortului, poate cu un ajutor, „Doar pretorul este om şi încă mare. Pretor!” Jandarmul nu avea habar de psihologie, de momentele cele mai potrivite pentru coborârea în mormânt a oricărei tendinţe de nesupunere. Suflet îngropat de viu. Până şi copiii ungurilor ştiu acest adevăr şi nu zic nicodată cuvântul „români”, ci „români împuţiţi, puturoşi”, în ungureşte „bitoş romani”.

Când o văzu aşa de slăbită şi de abătută, fu convins că nu i se va putea opune şi că va sta să facă ce vrea cu ea. Sângele îi zvâcni în vine. Se repezi la ea, o înşfăcă în braţe, o trânti pe pat, o sărută cu o poftă sălbatică. Îi ridică rochia. Trupul descoperit al Iulanei îi pierdu de tot minţile.

În timp ce Iuliana se îndepărta de casa lui, notarul, privind-o de sus, de la geam, jinduia, cu gândul, peste vreo zece ani, la felul doi, la Dida. Îi vine rândul şi la cea mică, la nepoată. Dreptul desvirginării. Mirele să o aibă pregătită...

Şi a mai trecut o zi peste sat, o zi ca şi celelalte.

Decebal şi Ilie
la începutul celor patruzeci şi opt de ore

Decebal, tot timpul făcu pe blonavul. Făcu pe bolnavul, ziua, atât de mult, că dobândi o oarecare milă, ce e drept formală. „Lasă că îţi trece. Du-te în celulă şi te odihneşte, ca să nu zici că suntem oameni răi.”

Ochii lui Decebal căutau cu neastâmpăr uşile, aşezarea sentinelelor şi a corpului de gardă, poarta. O adevărată fortăreaţă. Îşi auzi inima cum ticăie de îngrujorare. „Şi ce fortăreaţă! Sentinele, una, două, şase, şapte...Câţi or fi în corpul de gardă? Dacă sunt bine înarmaţi, sunt o forţă. Dar puşcăriaşii? Şase-şapte sute? Ştiu eu? În celule, puţini, în lanţuri, o sută. Să fie o sută cincizeci. Mai rămân cincisute. Două sute la muncă forţată, la construcţii. O sută şlefuiesc marmora. Trei sute. Mai rămân două sute. Cincizeci îi trimit la minele de sare din Turda, ocnaşi. Şi încă o sută cincizeci.. Da, asta e situaţia.” O ştia pe dinafară. Nu se schimbase nimic. În puşcărie numai trei oameni pregătiţi, arestaţi în 1916, în toiul luptelor pentru eliberarea Ardealului. Unul nu a fost văzut de aproape doi ani, iar ceilalţi doi, în lanţuri. S-au băgat singuri în gura lupului. Dar aşa ceva nu s-a aflat

niciodată. Deveniseră un fel de amulete, de mândrie a puşcăriei. Doi criminali. Erau prezentați familiilor mai simandicoase şi unor vizitatori speciali. Vizitatorii, înafara gratiilor, iar cei doi, în lanțuri.

Unul dintre ei arăta într-adevăr fioros, deşi gardienii ştiau că nu are forța celuilalt. Îl bătea vântul de slab. Nici vorbă că nici celălalt nu era atât de puternic, pe cât îl bănuiau, însă se înrăise, în aşa hal, încât ar fi fost înstare să ucidă un gardian în doi timpi şi trei mişcări. L-au bătut un an de zile şi l-au umilit. L-au umflat prin partea dinapoi cu furtunu, să vadă dacă nu crapă şi râdeau ca nişte tâmpi. L-au lăsat în pace, mai ales din clipa în care au înțeles că cei doi pot deveni firma puşcăriei lor. Şi nu i-au mai scos la călcat în picioare. Dar nici nu au mai avut curajul să intre la ei, de teamă să nu fie omorâți. Îi credeau sălbăticiți. Cu vremea gardienii se înfricoşară şi îi păzeau ca pe ochii din cap, să nu evadeze. Dacă ar evada, precis i-ar pândi şi ar băga cuțitul în ei. Comandantul, la ordin, a încuibărit teama aceasta în corpul de gardă. Numai față de cei doi puşcăriaşi. Într-adevăr arătau a spaimă. Cel mai fioros, dar mai slab, de staută mijlocie spre mică, avea corpul rotund şi părul lațe, brune. Albul ochilor, vizibil. Bărbos. Părea om de la umerii obrajilor pînă deasupra ochilor, dar şi aici din cauza albului ochilor, pe fondul brunet al părului şi tristeții lui, spăimântătură. Celălalt, mijlociu, şaten spre blond, cu părul rar, fața prelungă, nas coroiat, mărul lui Adam pronuțat, cu o privire de jos în sus, pe sub sprâncene. Amândoi alcătuiau un cuplu spre exemplificarea unor lecții de criminologie la Univesitate. Alimentau discuțiile mondene. O cucoană a întrebat dacă „luna aceasta” au siluit vreo femeie.

Decebal a flat de existența celor doi puşcăriaşi încă din prima zi. La interogatoriu, ofițerul îl întrebase dacă îi cunoaşte pe Costan şi pe Țarină. Decebal intră peste vorbele ofițerului: „Pe criminalii aceia? Nu-i cunosc! Ce tereabă am eu cu ei!” „Aşa e.” sublinie ofițerul cu ton educativ şi împăciuitor. Ofițerul a înțeles că Decebal nu vrea să se creadă că şi el, Decebal, e un criminal. De dus tot o să-l ducă la cei doi. Moare de curiozitate să vadă cum reacționează! O aşa rară ocazie nu o poate scăpa. „Ce e drept, criminalii sunt criminali, da...” şi ofițerul continuă pe alt ton: „Spărgătorule şi hoțule! Ei pe viață, tu pe douăzeci de ani!” Schimbă din nou tonul, parcă scuzându-se: „Eu ce pot face? Aşa sunt legile. Spart prăvălie, furat bani şi lucruri. O să te mănânce ocna, Decebale!” „Domnule ofițer, dau oricât, numai să scap. Io-s om cinstit. Am fosat beat. Am nevastă şi copii şi mamă, că tata s-o dus, Dumnezeu să-l ierte!” Ofițerul auzise „dau oricât”. „Bine că o murit, să nu te vadă, porc de câine ce eşti. Eu n-am nevastă şi copii?! Da ce, mă duc să sparg casele oamenilor?!”

Ofițerul nu era căsătorit. Avea însă nepoți de la fratele său, şef la puşcăria femeilor, iar femei, câte voia, dintre condamnate. Fratele lui nu se culca decât cu cele care nu voiau să-i cedeze. Se lupta cu ele şi le înghesuia, până stăteau, de nevoie, cum voia el. Câteodată îi sărea în ajutor. La sfârşit, sărmanelor femei şi domnişoare le spunea:

-Ei, acum te-ai unit cu Ungari! Ai văzut că-i bine?! Ține minte, altfel venim la tine acasă şi te unim iar, față cu toți ai casei, apoi îi atârnăm de grindă, ca pe oi, şi-i belim de vii!

„Cât dai mă? Ce crezi că pentru mine? Şi eu sunt om! Domnii ăştia mari, crezi că se ung cu un bănuț de-al tău?! Ăştia au pungi şi teancuri de hârtii! Ocna te mănâncă, Decebale! Nu eu te bag, mă. Eu te-am adus.” „Şi pungi şi teanc dau numa să scap. Fă ceva domnule ofițer, să nu mă judece şi în două săptămâni, cât ceri atâta dau.” „Tu mă bagi la ruşine, mă!” Îl trimise în celulă.

Decebal şi Ilie fuseseră despărțiți încă de la început, pentru cercetări. De fapt pe ofițer îl interesa să afle de averea unuia de la celălalt. Ilie Baştină, la al doilea interogatoriu, fu bătut măr de un gardian şi un sergent. De ce? Pentru că nu s-a mişcat mai repede, de la celulă spre corpul de gardă, spre camera ofițerului, cameră despărțită de camera de gardă printr-o altă încăpere. Ilie, om sărac...Noaptea l-a găsit zdruncinat de bătaia primită şi frigul, în loc să-i facă rău, îl răcori. Sufleteşte se simțea tare. Nici trupul nu-i fusese răpus. De a doua zi, de la ora douăsprezece, începu să numere orele. Mai erau exact patruzeci şi opt de ore. Ştia sigur că va muri, dar nu-şi dăcea nici un fel de gând în legătură cu moartea. Va muri, ei şi?! Îşi planifică timpul, cât îl mai avea de trăit şi-i părea bine că trăieşte. Era fericit. Îşi făcu o cruce mare, deşi aşa ceva, nu de multe ori i se întâmplase în viață. Prin semnul crucii mulțumi lui Dumnezeu că a ajuns să trăiască până acum. Nu se înfrica nici de viață, nici de moarte. I-a spus cineva că dacă va fi fără frică şi atunci când se va crede în fața morții, îi va fi mai uşor. Frica e o piedică. Ori cât de greu i se va părea, să nu-i fie frică.Ce urmează, tot va urma. De dat înapoi nu se poate. Desigur, frica nu-i bună la nimic. Frica totuşi umbrise o clipă pajiştea sufletului său, la gândul că planul nu se va împlini până la capăt. Toată după-amiaza privi uşa celulei, să vadă gardianul venind. Gardianul! Îi era sete. Îl uitaseră? Tot ce se poate. Şi noaptea trecută ce a fost, somn sau trezie? Parcă i-au fost oprite gândurile, ca o roată ce nu se mai învârte, ca spițele unei roți. O fi adormit cu ochii deschişi şi gândurile au râmas înafară ca o creangă de prun, înflorită. Alb, în plină noapte. Tresări. Se făcuse zi. Şi el parcă privea. La ce s-a gândit? Voi să-şi amintească. Fusese ceva aşa de important, de drag lui, dar nu reuşi să-şi aducă gândurile înapoi.

Secretul regimului de nimicire, aplicat pentru Costan şi Ţarină, prin menţinerea lor în viaţă, pentru a se ajunge la aneantizarea lor spirituală, la scoaterea acestora, picătură cu picătură, prin şirul de ani, din circuitul fiinţelor raţioanle, îl ştiau cercurile diriguitoare de la Budapesta şi unii reprezentanţi ai forţelor de ocupaţie colonială din Ardeal, printre care şi comandantul închisorii. Costan şi Ţarină pătimeau dintr-un singur motiv. Pentru că erau din Vidra, satul lui Avram Iancu, banditul care în 1848 a nimicit cu românaşii săi o armată a Ungariei, demonstrând că Ungaria singură nu este înstare să anexeze Transilvania. Comandantul închisorii transmisese la Budapesta un raport despre Decebal şi Ilie Baştină, cu precizarea că Decebal e din Vidra şi Ilie Baştină, din Albac. Răspunsul nu se lăsă întârziat. Aplicaţi acelaşi regim de detenţie ca pentru Costan şi Ţarină. Decebai şi Ilie sunt mai periculoşi decât ceilalţi doi. Reprezintă şi pe celălalt bandit, Horea din Albac, regele Daciei. Spiritele lui Avram Iancu şi Horea trebuiesc nimicite. Unul poartă numele regelui Daciei, Decebal, iar celălalt, de Baştină, adică de băştinaş din Ardeal. Aveţi o misiune sfântă din partea Ungariei. Să fie ţinuţi în viaţă şi distruşi toată viaţa.

Comandantul puşcăriri îşi frecă mîinile satisfăcut. După ce va pune mâna pe banii lui Decebal, va mări numărul criminalilor din puşcăria sa cu încă doi români, iar el va mai face un pas pe drumul uriaşei bogăţii pe care o dobândise de când a fost trimis din Ungaria în Ardeal, încât la întoarcerea lui în Budapesta, altă făină va cerne, devenind, în mod sigur, unul din oamenii inflenţi din Ungaria.

Două palme la Budapesta

„Unde mergi, contesa mea?" „În colonia de peste Tisa, în Ardeal." Cele două palme peste obrajii catifelaţi ai doamnei, făcură pe câţiva trecători să râdă pe sub mustaţă, iar pe alţii să grăbească pasul. Palmele nu le dăduse oricine. Domnul cu lorgnion, bărbat între două vârste, cu baston şi mănuşi albe, părea a nu fi singur, ci însoţit de eleganta trăsură, cu un vizitiu şi cu doi servi, ce stăteau în spatele trăsurii, de o parte şi de alta, într-o instalaţie ce se putea numi scaun. De fapt, stăteau în picioare. Trăsura semăna mai mult a poştalion, sau a trăsură imperială cu gardă personală. Din trăsura din faţă, uşoară, colonelul şi soţia sa tresăriră, la cele două plesnituri peste obrajii doamnei contese. Colonelul, cu mustăţile sale răsucite în sus, tip de om stenic, privi înainte în gol, cu seriozitatea omului preocupat de ceva. Soţia sa, înzăpezită în dantelării, se făcu la faţă precum varu. După ce îşi privi soţul, înţelese că nu trebuie să vadă şi să audă nimic din cele întâmplate. „În fine" zise în gând Gabor Iştvan, „o dată în viaţa ei şi soţia mea a prins

pasărea din zbor. Gâsca a avut cap, deci nu i se taie gâtu." Ca să-i abată gândurile, deschise vorba şi vorbi anume singur, nepunând-o în situaţia de a-i răspune. Vânătoarea de mâine, da adio, pe urmă vor pescui păstrăvi pe malurile clujene ale Someşului şi acolo, în Transilvania, îşi vor rotunji binişor averea. Au destul, dar dacă pică, de ce să refuze? Îi pare rău după Budapesta, după castele, cazino, biliard, curse de cai, relaţii diplomatice şi diplomaţi invitaţi acasă, la masă şi la vânătoare. Doi-trei ani şi pe urmă se vor întoarce şi nimeni nu le poate spune că nu şi-au făcut datoria faţă de patrie. În gând îi veniră următoarele cuvinte: „În Ardeal trebuie o persoană cu autoritate de ministru. Cine ajunge în Ardeal, e mai mult decît un ministru, acolo. Pe urmă vom vedea", mai zise soţiei. Întorcându-se către trotuar, îşi dădu seama că domnul conte şi doamna contesă se urcaseră în trăsură. Şopti ceva vizitiului şi caleştile începură să uruie. Cea din faţă, a colonelului Gabor Iştvan, trasă de un cal puternic şi iute de picior, avea roţile cu rafturi de fier, dar arcurile extrem de sensibile. Deşi uruia, cei de pe banca-fotoliu, se legănau. Trebuia să ştii să te plimbi într-o astfel de trăsură. Cea din sapte, trasă de doi cai, părea greoaie. Un ochi expert observa lipsa de gust şi armonie. Şi cu toate acestea, impresiona. Ceva greoi, gata să se reverse peste trecători, plutea în toată arătarea de lemn lăcuit, cu geamurile portierelor aurite. La spate avea şi o dungă neagră. Roţile şi dunga neagră păreau împrumutate de la o altă trăsură. Domnul, după ce-şi aplicase palmele sale, pe distinşii obraji ai soţiei, îi spuse atât: „Nu în colonie, ci în Ungaria. Din clipa aceasta sunteţi cu domiciliul forţat, o jumătate de an, din interes de stat. La mânăstirea-schit, la vechea fortăreaţă din pustă. Fără comentarii şi explicaţii nimănui, altfel situaţia nu se mai poate schimba. Ceea ce aţi vorbit întrece putere amea de protejare, doamna mea şi soţia mea. Punct. Azi, când voi cere să mergi la schit, să fii convingătoare. Am să te înţeleg şi de dragul Domnului nostru Iisus Cristos, îţi voi îngădui să pleci. Pentru aşa vorbe s-a plătit cu viaţa. Există peste tot urechi şi junghiere. Vom vedea ce va ami fi." Obrajii doamnei se făcură cenuşii. Abia acum i se vedea lămurit pigmentarea feţei. Îi îngheţă inima de spaimă. Înţelese că s-a condamnat fără posibilitatea de comentarii, sau apel. Acum trăsura i se păru la fel ca a groparilor care vin după trupurile de care nu mai are nimeni nevoie. Soţul doamnei contese, neagreat de parlamentari, făcea gol în jurul său, ca un om de care va trebui să asculte întreaga Ungarie. Reprezenta poziţia de forţă a noii ordini. Nimeni nu se îndoia că e înstare de orice. Acest simţământ îi determina pe mulţi să-i închidă porţile sufletelor şi caselor. De zâmbit, îi zâmbeau curtenitor. Îl simţeau că va da o lovitură de stat. Şi de îi va reuşi, atunci da, va începe o nouă epocă pentru Ungaria. Era ca un câine cu botul lat. Dacă va prinde parda cu gura , n-o s-o mai scape, nu i se vor descleşta fălcile. A doua zi, o

trăsură mai modestă, închisă, ducea trei femei, pe doamna Horty Rujy şi pe două însoţitoare vârstnice şi habotnice în ale credinţei. Cam în acelaşi timp soţia lui Gabor Iştvan porni la drum, dar înspre Ardeal, iar soţului ei, colonelul, cinci sute de călăraşi îi prezentară onorul. Unitatea autonomă avea tunuri şi bucătărie pe roţi. Tunurile şi alt echipament militar fuseseră trimise cu trenul. Unitatea a fost alcătuită, ca structură şi armament, chiar . de către domnul colonel. I-a supraveghiat, personal, o lună de zile, pregătirea specială. Toţi ostaşii ştiau să fie infanterişti, tunari, călăreţi, ţintaşi buni cu arma, luptători cu sabia şi cuţitul. Unitatea avea rolul principal de protejare a ordinii. De intervenţie rapidă, în caz de nevoie, în Cluj şi în împrejurimile Clujului, acest oraş fiind sediul conducerii militare a Ardealului. Însoţit de această unitate militară, instalat în trăsura sa cu arcuri sensibile, porni spre Cluj. Colonelul Gabor Iştvan a fost ales pentru această misiune, deoarece devenise un ofiţer de plumb, autoritar, intransigent, de încredere absolută. Războiul cerea aşa ceva. Ordine, disciplină, grâu, brânză, şi vite cât mai multe. Şi, ultimele, grâul, brânza, vitele, din Ardeal. Şi toate acestea fără tulburări. Se ştia sigur că va reuşi aşa ceva şi reuşita înseamnă ministru la modul oficializat. Puterea înseamnă totul. Şi puterea lui, cântărea! Unitatea i s-a dat cu strângere de inimă. Războiul înghiţise prea mulţi oameni. Unitatea, însă, judecând uriaşele foloase, îşi motiva înfiinţarea şi dislocarea ei la răsărit de Tisa. Unitate de intervenţie, deoarece armată de rând era destulă în Ardeal. Nu s-a semnalat nevoia de unittăţi speciale de intervenţie, dar să fie, aşa este absolut sigur, că nu vor fi tulburări. L-au felicitat pe colonelul Gabor Iştvan pentru idee şi pentru norocul de a fi ales să contrubuie la salvarea Ungariei, care cerea de mâncare. Important pentru perioada de după război era cum se iese din răsturnările teribile de pe front. Ungaria trebuia să învingă, să rămână, să fie pe mai departe fala Europei. Înainte de a porni la drum, se întâlni la castel, faţă în faţă, cu personajul care îşi lovise nevasta, cu o zi mai înainte, pe podul de peste Dunăre. La cuvântul acestuia „Ungaria”, îi răspunse „Ungaria!” I se strânse mâna, făcu stânga-mprejur şi se îndepărtă în pas milităresc. Acum, în mijlocul coloanei, se simţea o personalitate ce urmează să se manifeste pe plan istoric. Ca Napoleon. Dar el, Gabor, nu va pierde! Inima lui gusta bucuria de a conduce Ardealul, ţară mare, cu un număr de servi de ordinul milioanelor. Abia acum înţelese de ce a fost chemat de pe front. Strălucise ca ofiţer de război. Frontul de aici, din Ardeal, deveni locul cel mai important. Da, acum are frâiele Ungariei şi el în mâini şi viitorul patriei depinde de el şi de alţi câţiva unguri. Acum ,aici, în interior, este adevăratul front. Ordine şi rezultate maxime în agricultură şi în industrie.Da, da. Pricepea că a fost urcat la cârma istoriei. Zâmbi. Un gând îl îdemna să ia plosca plină cu ţuică bună şi tare ca

focul. Îl refuză. Un conducător nu e băutor. Trăsura uruia pe drum. Pusta se desfăşura negricioasă. Cerul, greu, de oceanul albastru. Colonelul Gabor Iştvan îşi băgă mâna dreaptă, pe jumătate, la piept, sub haină.

Se hotărî să comande oprirea unității pentru un scurt popas. Ridică, fără să privească în urmă, mâna dreaptă. Se apropie un cal în galop. „Domnule colonel, ordonați!" Seara, înainte de oprirea unității pentru odihnă, după paisprezece ore de marş, ridică brațul drept. Acelaşi galop se apropie imediat. „Inamic la pădurea din dreapta şi în față, la prăpăstii." Ca prin minune, treizeci de cai fără călăreți, fură duşi „în spatele frontului", în timp ce stăpânii lor înaintară în salt şi luară poziție de tragere. Cei treizeci, garda personală a colonelului. Călăreți, în viteză maximă, se depalsară la flancurile inamice. O adevărată fortăreață vie, mobilă. Noaptea, toată unitatea a rămas pe pozițiile ocupate. A doua zi, dimineața, darcă ar fi trecut cineva pe acolo, ar fi văzut treizeci de tranşee proaspăt săpate şi atât Nici un obiect lăsat, nici un cartuş pierdut, nici o capsă de cartuş tras.

Când coloana trecea prin sate, numai oile behăiau, restul suflării tăcea. Se simțea forța. Această forță oprea mobilitatea coardelor vocale. Ofițerul, militar inteligent, observând că şi unii câini, în loc să latre, scheunau, avu o mulțumire sufletească deosebită. Oficialitățile din Cluj vorbeau de sosirea unităților de aur. Oricâi i-ar fi incomodat, întreținerea unei unități militare, simțeau cum li se ia o piatră de pe inimă. Este altceva, când ai o unitate militară în plus şi încă una specială, de intervenții. Redeveniră mândri şi zâmbitori.. Ungaria zâmbea. În Cluj intrară la pas, în rânduri de către trei, la o distanță de cîte patru cai, pentru a fi o coloană cât mai mare, pentru a impresiona. O minune a organizării şi puterii. Ungaria mai avea trupe, mai putea furniza unități puternice. În centrul oraşului, de la balcoane, li se aruncau flori. Cucoanele erau cuprinse de frenezie.

Unitatea militară ocupă o întreagă grupare de clădiri cu curți interioare, cu ziduri şi porți masive. Acum se vedea lămurit că ungurii sunt bărbați pieptoşi, cu voce plină, aspră, cu autoritate. Vorbeau tare şi-i priveau pe români de sus în jos. Aproape toți bărbații unguri de vază, civili şi o parte din ofițeri, mergeau dumineca la biserică. La ieşirea din biserică se vedea cerul albastru şi statuia regelui Matei Corvin. Stăpâni şi puternici, ca nişte buni gospodari, adică militari, organizatori şi proprietari respectabili. Interiorul clădirii comandantului Ardealului, titlu neoficializat, întrecea în masivitate aproape tot ce se întâlnea în Cluj. Confrații avuseseră grijă să o mobileze cu gust, sobrietate şi lux, cu simțul proporției şi ordiniei. Câteva coarne de cerb cu cap cu tot. Pielea unui trigru cu ochi sclipitori, în apartamentul doamnei colonel. Lămpi cu abajur. Eleganță şi atmosferă plăcută, să-i fie de bine domnului colonel, lângă doamna sa. Câini de

vânătoare şi câini poliţişti la o sută de metri, pe o stradă vecină, într-o curte cu o clădire înaltă, orientată cu spatele spre comandamant. Socotind că e prea aproape şi lătratul ar incomoda pe domnul colonel, au vrut să-i mute mai departe, dar domnul colonel a refuzat. Şi ei făceau parte din marea lui famile, unitatea şi toată ungurimea, cum îi plăcea să spună. Cu Todor Hârtoapă, ordonanță primită din partea armatei, se încheie lista atențiilor cu care a fost primit Gabor Iştvan.

Inspectarea zonelor împădurite din Făgetul Clujului o făcu prin jandarmerie şi prin celelalte unități militare din Cluj, intrate acum în suborfinea sa. Avea în sensul acesta un paln secret. Nu credea în liniştea şi pacea provinciei. Nu voia să-şi rişte oamenii din unitatea specială. În caz de pericol neprevăzut, ar fi căzut militari din celelalte unități. De la un timp începu să trimită şi de la unitatea de intervenții, cu schimbul. Îi obliga astfel să cunoască terenul. Înspre nord şi nor-est, trimitea numai din unitatea specială, terenul fiind mai mult agricol, descoperit şi deci socotit mai puțin periculos. I-ar fi avântat spre munți, la represalii, numai în caz de incidente. Avea grijă de hrana militarilor. Antrenamentele şi instrucția nu încetau. Învoirile în noraş nu treceau niciodată de douăzeci şi cinci la sută din efectiv. Câte un pahar de vin sau de țuică, întreținea buna dispoziție. Zile speciale de lupte la saltea, zile speciale de atacul cu sabia, cuțitul, pistolul, puşca, manevre rapide la tun, aruncări de grenadă, atac curajos pe cai, toate acestea în grupuri restrânse. Exerciții de apărare cu întreaga unitate, în oraş şi înafara zidurilor. Apărare şi atac. Destitui doi ofițeri de la trupele găsite, la sosirea sa în oraş. Îmbunătăți viața militarilor, dar avu grijă să crească pregătirea de luptă. Doar sunt mândria Ungariei! Prin ordine secrete organiză o mişcare continuă de trupe pe raza județelor Cluj şi Turda, pentru a creia impresia unei mari puteri militare maghiare ardelene. Treburile uzuale, polițieneşti, le lăsă încă pe mâna jandarmeriei. În fiecare săptămână un pluton avea de executat un marş. Din altă parte, din altă localitate, cu militari sau gărzi de civili unguri înarmați, se venea înspre direcția de înaintare a plutonului. Unitățile se întorceau la garnizoană de cele mai multe ori pe alt drum, decât pe cel pe care plecaseră. Planul general de acțiuni era la el şi nu îl comunica celorlalte unități, decât sub formă de ordin de exercițiu, manevră. Socotea şi pe drept cuvânt, că este un secret militar important şi nu trebuie să se simtă înafară. Ordineele şi ordinea aceasta făceau bine, dinamizând viața, garantând siguranța şi încrederea ungurimii. „Toți ne facem datoria față de țară şi noi şi ei, le vorbea el subalternilor din unitatea specială de intervenții, despre români. Şi ei sunt cetățeni ai Ungariei. Cetățeni prin indigenare, prin adopțiune, e drept, dar cetățeni. Ideea cu indigenarea, aşa, între noi ofițerii şi cetățenii onorabili ai Ungariei,

de sânge curat, original. Şi ei, românii, sunt tot unguri. În multe sate ştiu mai bine ungureşte decât româneşte....Pe aceştia să-i respectăm ca pe nişte fraţi. De fapt, limba română este în dispariţie. Vedeţi? Sunt inteligenţi, vorbesc limba patriei mamă, limba maternă, maghiara, tot aşa de bine ca şi noi. Cei ce sunt şovini, naţionalişti, o să-i învăţăm minte, să ştie de respectul faţă de ţară.

Ofiţerul Gabor Iştvan ştia perfect despre toate crimele săvârşite de bandele de civili înarmaţi, unguri şi secui din Ardeal, în satele de români, sau în cele mixte. Neluând nici o măsură împotriva lor, îşi zicea că neamul său este activ, sănătos, neam născut spre a fi stăpân, sortit să aibă slugi! Secuii din Cristurul Secuiesc, Harghita şi din satele din jur se dispersaseră voluntar în întreg Ardealul, pentru vânătoarea de români. Împreună cu ungurii din Cluj ajunseră şi în Iara, chiar în poalele Munţilor Apuseni de unde, sub conducerea prim-pretorului de aici, cu douăzeci şi cinci de viteji, înarmaţi pînă în dinţi, porniră la vânătoarea de români, cu scopul declarat de a le scoate din cap visul că vor avea vreodată o ţară a lor. Trebuiau schingiuiţi, omorâţi, înspăimântaţi şi aduşi în situaţia de a accepta, ca o favoare, să fie slugi la unguri şi secui. În drum spre Filea de Jos, unde fusese împuşcat Flaviu, ceea ce socoteau că nu e de ajuns, întâlniră câteva grupuri de români care veneau de la târg, care, la orice se aşteptau, dar la ceea ce a urmat, nu. Prim pretorul şi vânătorii au ţinut un sfat. Să tragă spre un grup şi să împuşte un singur vânat. Zis şi făcut. Un singur cartuş spre grupul ales. Românii o luară la sănătoase care încotro. La semnalul prim pretorului începu vânătoarea propriu zisă. Spre uimirea ungurilor şi secuilor, atinşi în orgoliul lor de vânători de români, au fost atinse opt ţinte. În total, nouă. Se apropiară de primul împuşcat, din grup. Glontele lovise în plin. Victima murise pe loc. Lângă împuşcat rămăseseră un bărbat şi o femeie. Îşi aveau mortul lor... Maghiarii întrebară unde îi este feciorul. Omul îi răspunse că nu s-a întors de pe front. Minţi! Îl răstigniră, ca pe Horea, pe pământ, urcându-i-se cu cizmele pe glezne şi pe braţe, iar unul îşi aşeză cizma pe capul acestuia, apoi îi despicară pieptul şi inima cu baioneta, să vadă cum ţâşneşte sângele. Maghiarii, când migraseră în Europa, mai practicau obiceiul de a mânca inima celor învinşi. Sângele ţâşni ca dintr-o fântână arteziană. Se îndepărtară dintr-odată de înjunghiat. Acesta se mai zvârcoli de câteva ori, haotic. Pe femeie au obligat-o să asiste la uciderea soţului ei. A leşinat. Au lăsat-o în viaţă ca să spună şi altora ce a văzut, încât frica de unguri să treacă precum un fulger, prin toţi roânii. Se urinară peste cele trei corpuri.

-Poftim unirea tuturor românilor într-un singur stat! Poftim România Mare! Ce am făcut pe Mihai Viteazu, facem şi pe voi.

Ştiau că din Valea Hăşdăţii, Mihai Viteazu avusese ostaşi români, unii chiar în garda sa, care l-au rugat, ca pe Dumnezeu, să nu se deplaseze niciodată fără ei, deoarece ei ştiu ce zace în austrieci şi în unguri. Iar înălţarea sa, ca domn al tuturor românilor de pe întreaga lor moşie strămoşească, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească şi de mare comandant, nu poate lăsa orgoliul generalului austriac neatins. Iar ungurii abia au aşteptat ca generalul austriac să le facă cu ochiul. „Acum e al vostru." Ce nu ştiau şi nici nu îşi închipuiau, că luptătorii din garda personală a lui Mihai Viteazul, aveau urmaşi până azi în comuna Şutu. Nici un hăşdăţean nu a divulgat secretul acesta. Îl ţineau în sufletul lor, alături de spiritul viu al domnitorului Mihai Viteazu, sub conducerea căruia, toţi românii se uniseră într-un singr stat, fie şi numai pentru o fulgerare de timp. Acea fulgerare nu s-a mai stins, în sufletele lor, niciodată. Şi trăiau, spre disperarea maghiarilor, în Mândra Dacie, din antichitate până azi şi până în veci, Dacie dislocată în Evul mediu în trei mari principate româneşti, care din secolul al XIX-lea, porniră spre unificare, sub un nume nou, România. Toate informaţiile se îndreptau spre el, spre Gabor Iştvan. Iar colonelul raporta Budapestei. Ştia şi despre distracţia detaşamentului trimis, cu un tren special din Budapesta, la cererea unui magnat ungur, care stăpânea în Beliş, cu misiunea de a masacra pe românii din polalele dinspre Cluj ale Munţilor Apuseni, de parcă isprăvile bandelor de maghiari şi secui şi jandarmii de aici, din Ardeal, nu erau de ajuns! Ţara Moţilor nu fusese învinsă cu adevărat niciodată. Şi trăgeau soldaţii budapestani, din tren, în ţăranii de pe câmp, din gări şi din faţa caselor. Au tras şi cu mitraliera. În Beliş, zeci de români, localnici, neînarmaţu, au fost împuşcaţi şi stivuiţi. Unii mai trăiau. Şi li s-a dat foc. Un rug uriaş!

Viitura

De cum a dat primăvara, urzicile, măcrişul, loboda, liniştiră, cu aburul lor plăcut din zama pusă în blid, foamea şi grijile femeilor. Susaiul îl opăreau pentru porci, care, mai păşteau acum troţăl. Vitele dădură de iarba câmpului. La arat a fost mai greu, până au dat toate verdeţurile, schimbând viaţa în bine şi pentru vite şi pentru om.

Apoi au venit ploile de vară, cu găleata, bumbăcind pământul. Şiroaie de apă curgeau de pe toate dealurile, spre vale, umflând-o. Şi aşa, din sat în sat, tot mai jos, spre poalele înălţimilor, se umfla, ieşind din matcă, pe drum şi prin ocolurile oamenilor, luând catreţele cu găini, câte un coteţ cu porci, ba ici colo câte o oaie. Şi s-a vărsat în Valea Hăşdăţii. Oamenii din sate fugiseră pe coasta dealurilor, în vârful grădinilor, iar unii ne mai având timp să fugă,

se urcaseră în podul caselor. Apa s-a revărsat pe luncă, apoi a luat-o la dreapta, pe cursul văii. Rar se întâmpla ca viitura să treacă peste albia râurilor şi să facă pagube mari. Acum trecu repede. Drumul şi ocoalele de lângă case eraua coperite de mâl negricios. Copiii cu picioarele lor desculțe, lipăiau încoace şi încolo şi, până să prindă maicile de veste, alunecară şi se muruiră până în vârful capului. Şi râseră şi maicile. Pagubele au fost mici şi lumea nu se amârî. Pierdu şi puținul pe care îl mai aveau, iar holdele au rămas, că ploaia nu a fost mare la şes, ci sus la munte şi viitura nu a ajuns decât să lovească în câteva clăi de grâu. Bucuria spicului rămas întreg, nu lăsă umbre pe chipul oamenilor. Un soare bun şi iar la secerat! Într-o săptămână se gată seceratul!

Bărbații plecați la război au lăsat lucrul neterminat, la marginea pădurii, scosul copacilor din rădăcină, ca să facă agricultură pe locul descoperit.

Pădurea, pe vremea bunicilor, acoperea tot dealul, până în vale, trecând valea şi răsfirându-se unde pasc vitele şi unde locului i se spune Copaci. Aici, acum, sunt numai peri sălbatici cu trunchiuri puternice şi ramuri rotate, dese, împletite, pline de spini. Nu au tăiat perii. Şi bine au făcut. A rămas odată cu ei umbra şi perele. Mai e pădure pe vârful dealului, ca o căciulă trasă bine pe frunte, până peste ochi, spre partea satului. Pădurea se desfăşoară pe platou, ca o mantie. Trece peste două sate, rărită de tot şi iar se îndeasă, de parcă se adună mai multe legiuni la un loc şi tot aşa să tot mergi zile şi nopți, pădure, codri. Mai la stânga dealului împădurit, un alt vârf, golaş de tot. Muncelul. De aici, din vârful lui, îşi scoateau oamenii piatră pentru fundația caselor. Satul, cu grădinile de-o parte şi de alta a văii şi dincolo de grădini, holdele şi dincolo de holde şiruri mai înguste de păduri, ce coborau spre luncă, treceau apa Hăşdății şi se urcau pe panta domoală, legând Munții Apuseni de Făgetul Clujului şi coborau spre Turda, de la care urcau spre Feleac, spre Cluj, alte păduri şi se împreunau într-un tot unic. Şi oamenii se legaseră unii de alții într-un tot unic, de parcă rădăcinile codrului ar fi în mâinile lor. Dincolo de Cluj-Napoca, de la o vreme, pădurile se răreau şi cîmpiile se lățeau, râzând mănoase, spre albastrul cerului. Lunca Mureşului măcina lumină multă, să fie plin cuptorul cu pâine. Luncile, câmpiile şi văile se întretăiau, se întâlneau în polalele codrilor şi pădurilor, împărțindu-şi rosturile, în respirarea pământului. Moții, mocanii, țăranii de pretutindeni, din munți sau din câmpii, oameni de omenie! În sânul lor sălăşluia sufletul neamului românesc. Lemn, ciubere, fluiere, vite, grâu, secară, țuică, vin, cucuruz, legume şi fructe, fier, aur şi lut ars şi câte şi mai câte.

În luncă, păstrăvii aruncați afară din albia râului, odată cu retragerea apelor, se zbăteau pe uscat şi înveliți în nămol, adormeau uimiți şi istoviți.

Moara satului scăpă cu bine. Apele au urcat până sub scări. Morărița, după ce a coborât treptele, alunecat pe nămol, a căzut şi s-a dat ca pe sanie pe fundul gol, că i se ridicase rochia şi i se dezveliră pulpele cele pudrate cu făină. Ea vămuia, e drept cinstit, pe față, dar lumea o luase la ochi, ca rea de inimă şi se bucură de necazul morăriței. Nu o văzuseră decât unul sau doi, dar bărbații povesteau de parcă ar fi fost de față. Că şi-o muruit-o cu tină şi o țărnuit-o cu fărină, să-i placă morarului.

Viitura a venit dintr-odată, pe timpul secerişului. O viitură din munți. Plouase cu găleata şi se dezlănțuiseră bubuituri şi fulgere. Aşa a fost în vara aceea. Peste o săptămână pământul arăta ca mai înainte. Pe pământ erau dureri destule. În sufletele oamenilor. Dureri gata să fulgere. Nu multă vreme după viitura ploilor, a mai pornit o viitură, viitură de oameni. Se umpluseră malurile răbdării, din munți, şesuri şi câmpii. Şi s-au umplut foarte şi s-a revărsat înafară, să spele fața pământului de de nedreptate.

„Scrie amintirea neamului tău, că amintirea aceasta, cărțile vieții, sunt oamenii, viii şi morții. Viii. Din dulcele lor spirit, din cugetul şi simțămintele lor, voi tresări şi eu de bucurie. Voi fi şi eu în toate acestea", zise Decius, unui cărturar. Cărturarul venise să-l întâlnească pe cel acoperit de umbra protectoare a sufletului neamului şi să-i sărute mîinile. Îl căută fără vorbe, să nu pornească după el căpcăunii, oamenii de plumb ai coloniştilor. Cu sufletul îl căuta. Şi sufletul lui Decius îl căuta pe el şi pe toți ai lui şi-i întărea la rândul său. Îşi împrumutau forțele şi se vedeau la față prin luminiscența văzului spiritual. Se simțeau. Existau. Nu numai ei doi, ei trei, ci ei, un popor ancorat în matca străbună, un popor ce îşi cultiva neabătut virtuțile originare. „Scrieți adevărul. El se va vedea la lumina zilei, când va veni ziua, că buni suntem pentru tămăduirea unor neamuri, încă sălbaticite, purtate de pornirile primare, de prădare, acaparare şi dominare, de forța oarbă, inumană. Buni suntem şi pentru alții, din alte neamuri, hărțuite de încercările destinului. Au venit sau vin spre noi să le vindecăm rănile şi să le dăm o gură de viață, o gură de cer, o gură de speranță, cum primesc aer cei sufocați de fum. Şi astfel întremați şi tămăduiți, de ne vor spune mulțam e bine, dacă nu, iar e bine. Ducă-se cu Dumnezeu, să trăiască în pace şi cinste. Nepoții şi strănepoții neamurilor ce au venit pe la noi, se vor mai îndulci din sufletul nostru, vor bea domesticiți din ivoarele Carpaților, apă limpede de izvor şi vor gusta pâinea şi sarea ospitalității. Lumea? Sub semnul omeniei. Dar omenia există numai dacă trece prin porțile dreptății. Şi este drept ca neamul nostru să rămână stăpân pe locurile lui de la Tisa până pe malurile Nistrului, să se conducă singur, prin oamenii săi. Neamurile vor gusta cu plăcere din sufletul nostru şi vor vedea că este bun. De mulți ani, scriitorilor, tot vreți să mă cunoaşteți. Umblați cu sarica la spinare, cu traista plină de

cuvinte. Cu cărțile neamului în inimile voastre. Multe cărți ni s-au ars, dar sufletele ne-au rămas, cu amintirea parfumului lor. Eu sunt numai un conducător militar şi nu vorbesc mult. Să vă ajute Dumenzeu şi să nu vă lăsați, frații mei! Într-o zi ne vom vedea, noi, sau alții. Se vor vedea alții în viitor. Alt conducător, alt scriitor, că noi suntem mulți, în albia datinei, prin care pulsează spiritul, marea, cu valurile sale, căreia îi auzim ființa în piepturile noastre, ale tuturor. Noroc bun şi s-auzim de bine." Doi feciori de țărani, plecați la carte, dar cum nu erau şcoli înlimba română, iar ei nu au renunțat la a fi români, au fost exmatriculați din şcolile maghiare, s-au întors în sat şi s-au făcut țărani şi scriitori autodidacți, după sufletul, priceperea şi aspirațiile lor. Au trecut anii peste ei, dar visul de aur al neamului, Reîntregirea Daciei, înflorea în gândurile lor, ca un gorun mare, rotat. Unul locuia în Şutu, iar altul în Iara. Se gândeau unul la altul, cu pana înmuiată în cerneală, până se usca. Mergeau amândoi pe cărările dorului, după punctul concentrat, după bărbatul zilei, al neamului, pe care ei îl botezaseră în gândurile şi în screierile lor, Decius, în amintirea lui Decebal, a vechei străvechi dacolatineşti. Unul scria versuri în stil popular, țesând firul istoriei neamului şi reținând în cuvinte impulsurile tari, ale mişcării lui continue prin istorie, celălalt scrie proză. Aşa se sfătuiră scriitorii, să-l boteze, Decius...Prozatorul, pe cărările dorului, împreună cu poetul, ajunseră la Decius. Să-i sărute mâna. Poetul vru să îngenunche, dar se treziră toți trei, strângându-şi bărbăteşte mâinile.

Poetul, cu ochii deschişi, conectați la vederea interioară a făpturilor, tresări. În fine, scria şi el! Cuvântul „Noi, noi, noi" îi revenea mereu în minte. Recită în linişte poezia lui octavian Goga, *La noi*: „La noi sunt codrii verzi de brad-Şi câmpuri de mătasă-La noi atâția fluturi sunt-Şi-atâta jale-n casă-Privighetori din alte țări-Vin doina să-ne asculte-La noi sunt cântce şi flori-Şi lacrimi multe, multe...-Pe boltă sus, e mai aprins-La noi, bătrânul soare-De când pe plaiurile noastre-Nu pentru noi răsare...-La noi de jale povestesc-A codrilor desişuri-Şi jale duce Mureşul-Şi duc tustrele Crişuri." Apoi grăi: „Octave Goga, ce să fac?!" „Să scrii, asta să faci. Cu curaj, cu întregime, total, oricând, fără teamă şi ascunziş. N-avem nimic de ascuns." Poetul a fost bucuros din cale-afară că în inspirația lui îl simți pe Octavian Goga. La rândul său îi răspunse: „N-am teamă şi scriu tot." Coboară din nou pana pe hârtie. „Noi..." trei împuşcături se auziseră prin apropiere. Una îi perforă geamul şi glontele muşcă din perete. „Mama voastră", zise poetul şi îşi văzu de lucru mai departe. Alte împuşcături se auzireă, mai din vale, urmate de un ropot de copite, de parcă s-ar fi revărsat apele şi învolburarea lor inundă năvalnic satul. Deschise uşa larg, respiră cu poftă aerul rece de toamnă şi privi armata ce acoperea drumul cu cenuşiul ei. Distinse câteva

uniforme militare, apoi oameni în portul lor țărănesc, în costume groase, de postav, cu cojoace şi cu bunde, cu căciuli, unii descoperiți, cu pletele în vânt. „Ai noştri! Uraaa! Revoluție! Uraaa!”

Trecea revoluția şi prin Valea Hăşdății!

Poetul alerga spre un vecin, care avea cal şi căruță. Nu vorbeau între ei. Vecinul îl duşmănea. El, nu. Vecinul, înstărit. I se cam urcase la cap înstărirea. Acum văzând pe poet cum îi înhamă calul la căruță, fără să i-l fi cerut, tăcu şi când acesta se urcă în picioare, în căruță, îi zise cu voce blândă: „Ai grijă de cal, mă Ioane.” Poetul, în picioare, în căruță, porni în galopul calului încă din ocol. Trei căruțe încărcate cu oameni, înarmați cu topoare şi coase, ajunseră pe drumul țării şi porniră după călăreți. Praful stârnit de călăreți, încă nu se aşezase la loc. Din toate căruțele izbucni un cântec. Trei versuri, numai trei versuri, pe care le repetau mereu. Mai degrabă le rosteau, decât le cântau. „Noi vrem o libertate!-Şi Carpații nu-i mai vrem hotar!-Noi Tisa vrem hotar!” Din vârful unui dâmb trimiseă chiuituri în toate părțile. Țuric, hoo, stăi, opreşte mă calu! Ce văd ochii mei?! E săbătoare! Cea mai mare desub soare! Cu greu opriră calul. Cel ce îi mâna, nici nu voia să audă de oprit. „Ce-i mă, ce-i?” Opri. Înțelese despre ce e vorba. Pe toată Valea Hăşdății se vedeau venind oameni în căruțe sau pe jos. „Ni mă ni, gândeşti că o pornit pădurile le drum” zise Luțu, mai pus pe glumă. „De către pădure, ca de către pădure,da ia uitați-vă şi pe şesul Hăşdății” grăi un altul. Tăcură toți. Sufletele sorbeau imaginea panoramică a sosirii moților dinspre păduri şi de pe şes. Întreaga Țară a Moților se puse din nou în mişcare.

În sătucul poetului, trei jandarmi, doi în şanț şi unul strivit de copitele cailor. Au avut nenorocul să stea, prin cele trei împuşcături, în calea viiturii.

Prozatorul? Îşi resfira palma ca o aripă peste foaia de scris şi palma sa acoperi parcă fața oşteanului muribund, ce bolborosea cuvinte fără de înțeles. Cuvinte fără rost, poate numai pentru lume. Bolboroseala încetini şi păru că...Ba nu, nu muri, dimpotrivă. Parcă se umplu de viață. Fața i se linişti, pleoapele i se ridicară de pe ochi. Perfect conştient. „Spune-mi, ce ştiți despre Dumnezeu, despre suflet, ce ştii, cât ştii?” Preozatorul reținu faptul că muribundul vorbeşte unui camarad cu numele de Gavrilă şi îi răspunse de parcă el, prozatorul, ar fi Gavrilă: „Ce ştiu îți spun...Câteodată ți se întâmplă să te gândeşti la cineva şi acel om chiar îți bate la uşă, vine la tine. Omul nu este cât trupul. Între oameni există ceva nevăzut. Şi nevăzutul morților, după ce moare cineva, vine la noi. De un rând-doi de morți, în urma noastră, ştiu, ştiu de ei. De morții mai de demult, eu nu ştiu, nu am mărturie. Dar şi ei există.” Fața muribundului se lumină de parcă în trupul lui s-a aprins o lampă şi lumina îi ieşea afară prin carnea feței. O lumină plină de fericire. Un zâmbet. Prozatorul îi văzu fața aceasta şi înțelese că în

sufletul lui Ion al lui Scoriulo s-a întâmplat ceva. Prozatorul se integrase atât de mult în ființa lui Gavrilă, care se aplecase peste muribund, încât el, prozatorul, simți cum fața îi este acoperită de țepii bărbii lui Gavrilă şi cum trupul îi este înfăşurat într-o manta militară. „Mama, mama. Găvrilă, o vinit mama la mine din lumea de dincolo. E vie. E aici.” „Îmi dau seama, răspunse Gavrilă emoționat. Da, mama ta, lelea Anişoară, este aici.” „Am înțeles Gavrilă, mulțumesc.” Ion al lui Scorilo, om în toată firea, fierar şi potcovar în satul său, murea. Lumina de pe fața muribundului îşi pierdu din viață. Fața încremeni. Palma prozatorului se resfiră din nou, ca o aripă, peste pleoapele oşteanului. Prozatorul trăia atât de intens scena, încât se întreba de poate fi aievea, dacă doi camarazi de pe câmpul de luptă se pot despărți astfel. Renunță la multe pagini pe care le scrisese până acum şi-şi zise că adevărata lui carte va începe de la această despărțire de pe hotarul lumii văzute şi nevăzute. Aerul vibră. O tensiune aparte lega pereții, grinzile şi pământul, de oameni, o forță ce trecea prin toate, era în văzut şi în nevăzut, un tot.

Sufletul lui Gvarilă grăi camaradului muribund: „Du-te liniştit la moşii şi strămoşii noştri!”

Prozatorul nu avea mâna dreaptă. I-o tăiaseră într-o luptă. Literele apăreau una după alta, sub mâna stângă. Acum simți cum are două mâini, cum sufletul neamului vibrează în toți oamenii şi în toate lucrurile şi în văzduh. Simți cum mâna oricărui confrate se poate ridica de pe coada toporului, spre condei, ca şi cumpăna fântânii spre cer. Strămoşii sunt prezenți. Îi descoperi în oamenii din târgul în care locuia, în sătenii din împrejurimi şi în orăşenii Consiliului Național, în Maniu, în Lucaciu şi în toți ceilalți, a căror nume le pomeni. „ Buni români şi mari diplomați. Cer reunirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Bihorului şi Maramureşului cu Austria, ca federați, într-un stat federal”, urmând să evidențieze dreptul românilor la autodeterminare şi astfel să slăbească încăpățânarea ungurilor. Să îşi facă din Austria un aliat. Reaminteau în felul acesta Europei că acestae provincii nu sunt teritoriu unguresc, ci românesc, teritoriu autonom, până ce ungurii l-au dobândit în 1867, de la Austria, istovită de pe urma unui război cu Prusia şi Italia, de la Austria, pe care au obligat-o să accepte dualismul puterii, în imperiu, dualismul austro-ungar. Şi pentru un scurt timp, chiar predominarea ungară peste monarhia imperială austriacă.

Prozatorul auzea în sufletul său vocea lui Iuliu Maniu, de parcă acesta ar fi fost de față: „Ruptură totală şi necondiționată de Ungaria!” Aşa auzea sufletul prozatorului şi auzea bine!

Prozatorului i se părea că îl simte pe poet aproape, şopotind, ca murmurul apelor. „Duhul plutea în lucruri şi printre lucruri, ca aburul din nările vițeilor

ce mângâie țâțele pline de lapte. Suflarea românească, flămânzită după libertate şi dreptate, pulsa pe pământ, cum cerul pulsează în osiile planetelor. Seva copacilor, roşie şi caldă, în pădurile ce veneau la vale. Frunzele, de culoarea pâinii abia scoase din cuptor. Reflexe vii de roşu şi galben. Culorile omeniei şi ale bunei cuviințe. Omenia şi buna cuvință nu pot pieri, pentru că sunt plămada raiului şi fără de ele lumea nu poate ieşi din scrâşnetele morții. Fă-mă Doamne fântână pentru cănile de lut strămoşesc, în plaiurile nemuririi.” Şi prozatorul a fost cuprins de un val de dor după poet.

Pe masa de lucru a poetului, cărți, condeiul însetat după cuvinte şi o scrisoare neexpediată, cu următorul conținut: „Femeile nasc pe unde le apucă durerile, acasă, pe câmp, zbătându-se, înjunghiate de facere. Moaşa aleargă într-o suflare unde i se vesteşte că un suflet, un pui de om, vine pe lume. În timp ce fierbe apa şi se îngrijeşte de mamă, se înrudeşte cu mama şi cu noul născut. Moaşa, iubita noastră moaşă! În sat moşesc tot două-trei femei. Bietele mame! La primul copil, la al doilea, la al optălea, la al zecelea. Trăiesc jumătate...Prea suntem în alergare, la lucru, de noaptea până noaptea şi copiii plâng. Se luptă de mici cu viața. Şi mamele lucrează, lucrează, lucrează. Mulți murim înfruntând duşmanii. Ne nasc maicile iar. O adevărată minune, parcă o forță nevăzută ne ajută să supraviețuim. Toate femeile îşi poartă sarcina. Nici un avort, adică nici o omucidere. Şi nici mama şi nici tata nu se supără că mai vine un suflet pe lume, un pui de om. Dacă vin, de ce să te superi? Ar fi ca şi cum ai sugruma viața. A venit, să fie bine venit, că minunați sunt oamenii! Au în sufletul lor ceva nestemat, nici ei nu ştiu încă bine ce, dar simt că au. Ochiul minții vede şi în somn, de parcă ceva din noi nu cunoaşte somnul. Cineva din noi, nu din mine sau din tine. Din noi. O lumină aparte, a gândirii, a inimii. Şi această lumină a gândirii, a inimii, această gândire, nu-i nici osul frunții, nici creerul, nici şira spinării, dar prin toate la un loc, suntem noi trup şi minte. Altfel, fără ele, ar fi numai mintea? Hâm! Ştiința oamenilor încă se opreşte aici. Grâul semănat dispare în pământ, dar germenele vieții din el, răsare şi face spic cu boabe înzecite. Boabe semănate, boabe răsărite. S-au întors. Tatăl şi mama se iubesc şi oamenii se întorc pe fața pământului, trecând pe la sânii măicuțelor. Cum arătăm noi, aşa arătau şi străbunii noştri. Ne naştem mereu, muncind, mergând fără încetare spre undeva. Destinul vieții omeneşti...E o taină ce nu o pătrundem. Nu o pătrundem pentru că încă nu suntem oameni. Nu suntem încă nestemata din minte, din suflet, din sinea noastră şi din afara noastră, că omul nu e numai cât se vede. El este şi dincolo de trupul său. Te gândeşti la cineva. Acel cineva tocmai vine la tine, deci între tine şi el este ceva. Peste tot, oriunde, tot ce este văzut se leagă între el, prin nevăzut. Şi mintea, odată şi odată, va face trupul acesta al nostru mai potrivit. Că omul, prin

eforturile minții şi sudorile trupului, îşi măreşte priceperea, cunoaşterea şi îşi îmbunătățeşte starea trupească. Dar, mai târziu. Să mai treacă o vreme. Zburăm ca păsările, fugim mai repede decât orice vietate şi vom zbura pe drumurile tuturor gândurilor, prin cele depărtări cereşti. E grea viața, dar e frumoasă. Secretul minunilor este munca, osteneala. Poate şi secretul minții, este tot munca. Munca bună se face după ostenelile cele bune. Mintea noastră, în sufletele urmaşilor. Ei sunt înşişi şi totuşi sunt şi noi, spre izbânda tuturor. Ridicați la putere prin energia, zbaterea, munca de zi cu zi a tuturor generațiilor. Energiile sufleteşti. Tăriile trupului. Mintea noastră, graiul celor ce se nasc şi vin după noi. Şi noi am primit moştenirea de la cei care nu sunt. Prin muncă s-au făcut toate. Prin muncă vom face realitate, din închipuiri. Îmi place că m-am născut şi-mi place că mă văd iar la sânii maicilor, pui de om. Sunt bătrân, sunt tânăr, sunt copil, la nesfârşit, din tată în fiu, cu neamul românesc. Într-o bună zi, dar mai este până atunci, nu vor mai fi războaie. Dar nu se poate ajunge acolo, decât cu dreptatea. Atunci, omenia, cinstea, vor fi armele cele puternice ale vieţuirii oamenilor. Aşa că trebuie să ne luptăm pentru dreptate, pentru omenie, pentru cinste. Noi românii nu am luat nimic de la nici un popor. Oamenilor le seacă inima după o lume nouă. Dorula cesta fierbinte după o lume mai bună, îi semnul sigur al binelui în lume, al luptei împotriva răului, pentru o lume mai dreaptă. Tu ştii, frate dragă, ştii dorul acesta fierbinte al nostru, al românilor. Suntem oameni de omenie. Buni la inimă, buni de tot. Îți mai aminteşti de moşul nostru, cum ne învăța? Că înainte de Cristos cu o jumătate de mie de ani, getaodacii, strămoşii noştri, erau cei mai viteji şi mai drepți dintre traci. Ştii şi tu prea bine ce înseamnă să fii drept. Iată că în urgia acelor vremi, existau şi oameni drepți, mai exact, exista un neam cu vocația dreptății. Un aspect moral, angajând caracterul persoanei umane. Apoi am aflat că despre aşa ceva scrie Herodot. Nu cu mult înainte de Cristos, un alt istoric grec, Diodor din Sicilia, evidențiază omenia şi buna cuviință a dacilor. La venirea ungurilor în Panonia, lângă lacul Balaton, Thuhutum, unul din conducătorii lor, se convinge şi el de proverbiala bunătate a românilor din Transilvania, condusă pe atunci de românul Gelu. Pline de bunătate erau şi celelate țări medievale româneşti învecinate cu Transilvania lui Gelu. În veci înscrise în inima noastră, aşa cum sufletul este înscris în trup. Țara românească condusă de Menumorut şi Țara românească condusă de Glad, ambele cu granița de apus pe Tisa. Iar pe la anul 1800, Petru Maior zice: „Văzând românii din ce viță strălucită sunt prăşiți, toți să se îndemne strămoşilor, în omenie şi în bună cuviință a le urma.” Pentru Eminescu omenia este înscrisă în mecanica cerească. Deci viteji, drepți, bunătate, omenie, bună cuviință şi iar omenie şi bună cuviință, pe parcursul a douăzeci şi cinci de secole. Acesta e adevărul

inefabil, sufletesc, al românilro, bunătatea, omenia, păstrate, în ciuda tuturor vitregiilor vremilor.

Dreptatea, toți vecinii ştiu că e de partea noastră, dar unii sunt certați cu cinstea şi dreptatea. Ți-am scris acestea ca să ştii cum gândesc acum. Ai plecat în America. Noi am rămas pe loc, să facem America noastră aici, America noastră, România, Dacia Eternă. Nu-ți fac nici o vină că te-ai dus dintre noi, numai dacă îți trimiți vara copiii aici la vetrele strămoşilor şi dacă nu te laşi în fața greutăților vieții, oricât de greu ți-ar fi. Dacă tu nu te laşi în fața greutăților vieții, nici copiii tăi nu se vor lăsa. Să te lupți. Să învingi. Tu eşti părticică din trupul neamului nostru, din trupul bunei cuviințe, din trupul dreptății şi cinstei. Acestea să-ți fie şi pe mai departe armele sufletului tău. Sunt arme încercate, de neînvins şi America are nevoie de ele. Sunt căutate ca sarea în bucate, pe toată fața pământului. Şi să nu uiți, trimite-ți copiii aici să se adape din limpezimile neamului românesc. Să îşi mângâie sufletele din fântânile străvechi ale dorului şi buzele să şi le îndulcească îndestulându-se cu limba românească, străvechea limbă a dacogeților. Îți mai aminteşti de tatăl nostru? Eu, deşi eram foarte mic, țin minte totul. Îi văd fața, ochii şi îi simt răsuflarea şi grija pentru viitorul nostru. „Mă copiilor, cuvintele căciulă, brad, brânză, strugure, copil şi multe altele sunt cuvintele dacilor.”

-Da de unde ştii, tată?

-De la noi, mă.

-...

-Noi suntem dacii.

Ochii noştri se măriră uimiți. Bucuria ne musti în lumina privirii.

-Noi suntem, continuă tata. Preotul are şi alte vorbe. Spune că suntem baza etnică a neanului românmesc.

-Cine, noi, tată, noi dacii?

-Da, noi, mi-a răspuns tata. Apoi adăugă. „Mă copiilor, pâine, arătură, muiere, aiu, arena, rugăciune, inima, cină, a zice şi altele, cică sunt cuvinte latineşti. O trecut pe aici un păstor cu oile sale, coborând din vârful munților. i-am spus ce zic unii învățați, că sunt cuvinte dacieneşti doar acelea care nu se găsesc în limba latină şi nici în limba popoarelor vecine. A râs păstorul de acei învățați, că au o scrânteală la minte, chiar aşa a zis, apoi a continuat: „Cuvintele dacilor sunt cuvintele noastre din cele mai de demult vechimi. Că multe sunt şi în limba latină, nu avem nici o vină. Aşa-i limba noastră, latinească, tot din cele mai de demult vechimi. Despre popoarele vecine, migrând pe cai şi câştigându-şi cele ale vieții din vârful săbiilor, când s-au dat jod de pe cai, au luat cuvintele arătorilor români şi hainele şi cântecele noastre şi jocurile noastre. Pe şeaua cailor nu încăpeau atâtea cuvinte, cât pe munții, văile, dealurile şi câmpiile Daciei, agrăite de mii de ani. Că numele

ni-i dacienesc, îi altceva, ca şi numele de italieni, franţuji, dar limba dacienească şi limba italienilor, franţujilor, îi tot latinească. Chiar nu ştiu învăţaţii aceia că latinii au plecat în Italia, din Dacia şi au făcut o Ţară Latină? Apoi s-a făcut Cetatea Romei! Că dacii aceia, chiar aşe se numeau, latini, cum alţii se numesc crişeni, ardeleni, basarabeni, dobrogeni, olteni, bănăţeni, maramureşeni, oşeni, bucovineni, şi-n câte alte feluri. Noi românii ne mai zicem valahi şi noi valahii ne mai zicem români. Dar toţi suntem daci! Toţi suntem un neam. Şi toţi dacii din Dacia, azi, ne zicem români. Că aşe o vrut Bunul Dumnezeu ca Moldova şi Ţara Românească să se unească şi ţara să o boteze România. Amu-i rându nostru să ne unim." „Şi să-i zicem ţării, Dacia!" "Poate mai târziu. Dacii moldoveni şi munteni ne-au luat-o înainte şi bine au făcut. Că şi cuvântul rumân îi la noi de când lumea. Poporul dac-poporul român, limba dacienească-limba românească. No, gata, cuvintele s-au spus, da oile merg şi io după ele. Dumnezeu cu noi!"

De faci aşa cum am zis, de îţi trimiţi copiii, te iert că ai plecat din ţată. Deşi, frate dragă, suntem săraci în ţara noastră bogată. Că bogăţiile le ieu străinii şi asmuţesc sărăcia supra noastră. Da le-om duce şi pe cele rele. Cele bune să se-adune. Eu mă simt fericit aici, acasă, în Ardealul meu şi când ţi-am scris de copii, să îi trimiţi încoace, e pentru că sunt convins că aici se va întoarce Mihai Viteazu. Fie preum am zis.

Ţi-am scris mai mult ca să înţelegi bine şi să nu ai o umbră de neînţelegere, pentru că s-ar putea să nu îţi mai scriu niciodată. Să îţi trimiţi copiii.

Sângele o să se ascundă în pământ, în apă, în flori, în ramurile pădurii.

Mi se sfâşie inima, frate dragă, după tine, că departe eşti! Dar inimile românilor din Basarabia, arse de dor după fraţii lor duşi în mod forţat în Siberia? Lumea nu poate rămâne pe vecii vecilor strâmbă!

Ţi-am mai scris despre holde, despre cucuruz şi despre oameni. Flaviu Orolu, din Filea, a fost împuşcat. Şi alţii de aici, de pe Valea Hăşdăţii."

Scrisoarea se opreşte la cuvântul Hăşdăţii. Are ştersături. E neterminată. E o ciornă. Lipsesc formula de încheiere şi iscălitura. Lângă scrisoare, versuri transcrise citeţ. Probabil poetul intenţiona să le expedieze. Totuşi, toate la un loc, făceau cu mult mai mult decât o simplă scrisoare. Cum erau la marginea mesei, poate lăsase scrisoarea acolo pentru altă zi, când o să o reia, să o facă mai scurtă şi să adauge două trei poezii, iar celelalte le transcrisese, pentru că i se păreau demne de a fi transcrise şi grupate într-un volum. Pe foaia din faţa sa, o poezie cu ştersături şi reveniri. Un marş al hăşdăţenilor.

Lazăru Buti

„Cum nu poți? Ştii ce trebuie să faci? Acționează! Dacă nu acționezi, totul e pierdut. Tratamentul lâncezelii este acțiunea. Ea transformă timpul în realitate vie, umană. Mergi, nu te opri la dormitare. Foloseşte-te fără frică de trupul şi de sufletul tău. Dumnezeu este cu tine, aşa că veşnic vei fi!”

Lazăru Buti se trezi fericit. Îi vorbise Hristos. Îşi luă seama şi îşi făcu cruce: „Dacă nu e Domnul, ci o arătare? Iisuse Hristoase Fiul lui Dumnezeu îndură-te spre mine păcătosul!” Adormi iar.. Pe urmă nu îşi mai aminti ce a visat. Simțea doar urmele unei bucurii lăsate în suflet.

Din familia lui a ajuns până la el numele a doisprezece preoți. Poate sunt şi alții, uitați. Aşa a ajuns pomelnicul până la unchiul său dinspre mamă, bătrânul paroh ce s-a dus la Domnul. Primul preot răstignit de maghiarii ce pătrunseseră în ducatul lui Gelu. Al doilea tot răstignit. Lângă crucea veche de la marginea satului , care îl ținea în cuie pe nazarinean, apăru o alta, nouă, din care picura sângele.

Primul dintre aceşti preoți era de grai latinesc, aşa cum suntem şi noi românii, spunea Lazăru Buti, iarna, în ceasurile de răgaz, la gura sobei. Aşa erau scrisorile noastre bisericieşti, în latină, de la sfântul Apostol Andrei, până după anul o mie, când rămăşițele năvălitorilor slavi din Dacia şi săbiile bulgare, săbii stârnite de ierarhii greci, au trecut prin foc şi sabie bisericile noastre din Bulgaria şi de la Miazănoapte de Dunăre şi o pus preoți de-ai lor, bulgari şi sârbi, iar dintre slavii care mai rămăseseră între noi, toți cu rînduielile religioase numai în limba slavonă Că multe bătălii sîngeroase au avut loc între bulgari şi greci, că bulgarii jinduiau după Constantinopol. La Miazănoapte eram noi. De bulgari ne desparte Dunărea, aşa cum de unguri ne desparte Tisa. Şi ne-o jugulit cu slavona sute de ani. Că poate nu a trecut mai mult de o sută de ani de când am scăpat de ea. Da nu de tot. De nevoie, bunii noştri din vechime o zis, că şi ei pot fi popi în biserică şi în limba slavonaă. De atunci o vlăstărit în neamul meu încă zece preoți. Da românii n-o fost voie să fie mai mari în biserici, episcopi şi mitropoliți, numai din tri neamuri unite împotriva noastră, dintre bulgari, sârbi şi greci. Că după câteva sute de ani de la Unirea religioasă greco-sârbo-bulgară împotriva liturghiei noastre latine, am mai avut parte şi de altă Unire. Alte tri neamuri, ungurii, secuii şi saşii se înțeleg împotriva noastră. Doar că bulgarii, grecii şi sârbii erau înafara Daciei, pe când ungurii, saşii şi secuii, pătrunşi în număr destul de mic în mijlocul nostru, în Ardeal, pentru a ne stăpâni, s-au unit. Ne-am luptat cu ei sute de ani. Şi azi ne mai luptăm. Ca ei, prin forța armelor, au intrat şi alți imperiali, în mijlocul altor neamuri. Dar nu până în veci. Ne-a încercat Dumnezeu în fel şi chip, să se vădească Glogota Carpaților. Aici, în sufletele noastre, în Grădina Maicii Domnului, Straja Cerului stă de veghe şi ne apără! Şi Roma a stârnit săbiile ungureşti. Tot

după anul o mie. Spre Răsărit. Numai că la Răsărit eran noi. Roma avea aceleaşi scrieri bisericieşti ca şi noi, tot în latină, da ungurii, atunci, încă erau de groază, nu ştiau de lucrul pământului, decât să ucidă şi să jefuiască. Trecuseră prin foc şi sabie Europa de Apus. În rugăciunea nemților era rugăciunea „Fereşte-ne Doamne de unguri.” Ungurii nu au intrat în Dacia ca şi creştini de aceeaşi liuturghie latină ca şi noi, ci după jaf. Încursiuni de jaf. Cărau la Balaton, să-şi hrănească poporul. Aşa au ajuns greco-bulgarii-sârbii să pătrundă mai uşor în bisericile noastre. Erau războaie religioase între Constantinopol şi Roma, începute înainte de anul o mie şi continuate după anul o mie. La noi, creştini de o mie de ani, cu zeci şi zeci de episcopii şi cu biserici peste tot, vin bulgarii şi ungurii, abia creştinați, cu forța, prin adevărate băi de sânge şi unii şi alții şi pătrund cu săbiile în biserici. Aşa ceva, de sus, din Cer, nu se poate şterge. În bisericile noastre a intrat limba românească. De vreo sută de ani. Mai trebuie să intrăm în primării, în oraşe şi sate. Asta vrem acum şi să trăim toți românii într-o singură țară. Către sfârşitul primei sute de ani, după anul o mie, încordarea dintre valahi şi maghiari se înăspri atât de mult, încât vlahii întâlniți câte unul, sau în grupuri mici, erau striviți. Cetele înarmate ale vlahilor nu se arătau în fața atacatorilor. Ceasul arătării nu sosise, dar se apropia. Peste cîteva zile armele băştinaşilor, de sus, de la izvoarele apelor, scoaseră sabia, securea, barda, sulița şi arcul şi măcelăriră pe toți oştenii maghiari care pătrunseseră în munți. Cetele înarmate, de ordinul miilor, coborâră în sate, pe şesuri, paşnice. Ungurii fură uimiți. Nu înțelegeau de ce sunt paşnice. Duseră vestea până acolo, lângă Balaton, unde era capitala lor. Regele şi sfetnicii săi, după ce se convinseseră de adevăr, uimiți şi ei peste măsură, dădură ordine precise, ca valahii, cum sunt numiți de către unii, români sau daci, cum îşi spun între ei, să fie lăsați în pace, deoarece sunt oameni liberi. Regele ungur îşi făcu o socoteală simplă. Dacă nu i-a putut îngenunchia până acum, nu are nici un rost să-i stârnească şi mai mult. Anul acesta, la anul, îi va lua prin surprindere, cu întreaga sa armată. Se va pune personal în fruntea ei.

Peste câteva zile, sosiră noi veşti la Curtea regală. Pe lângă cetele de oameni înarmați, formate din oamneii întorşi în satele lor, şi-au încins sabia şi cei ce rămăseseră pe loc, şi aşa, cu ea la brâu, mergeau la plug.

Situația se înrăutățise din cale afară. Avea dreptate regele ungur, să fie îngrijorat. Un apropiat regal, un bătrân înțelept, în timpul unei sfătuiri, zise. „Cu dacii aceştia nu o scoatem noi la capăt. De o sută de ani luptă. Îşi apără locurile. Mai bine am rămâne aici unde suntem, la Balaton şi până unde am ajuns, de la Balaton până la Tisa. Avem pentru prima dată țara noastră şi oraşul Székespehérvár cetate regală. Dincolo de Tisa nu vom fi niciodată stăpâni. Latinii de acolo nu vor fi niciodată înfrânți. Ne-am creştinat, să ne

purtăm ca nişte creştini! Noi maghiarii ne-am luat numele de unguri de la latinii de la Ung. Acum, după o sută de ani de bunăvecinătate, pe cei de la Ung i-am îngenunchiat prin sabie. Chiar nu suntem înstare de nici o lege, decât de sabie?! Ungul, Beregul, Muncacevo sunt pământ latin străvechi. De la Halici până în ținutul Ungului, Beregului, Muncacevului sunt vreo şase sute de sate dacieneşti, care se conduc după legile lor, ius valahorum. Destul rău am făcut îngenunchind Ungul. Să ne retragem din Ung, dacă vrem să stăm cu fața la Dumnezeu. Altfel ne va lăuda doar lumea, nu şi Domnul. Să nu trecem Tisa. Nu mai apucă să zică nici un cuvânt. O suliță, aruncată de însuşi regele, i se împlântă în piept. Mâine sară vă voi povesti şi altele."

Lazăru Buti, om trecut bine de şaizeci de ani, în serile de iarnă, la focul vetrei, păstorea în felul său mințile copiilor, povestindu-le întâmplări adevărate, de demult, în care rar se întâmpla să nu fie amestecat şi un preot. „Că preoții aceştia au văzut lumina la sânii maicilor din familia noastră. Au fost vrednici!"

Bătrânul nu reuşea să-şi potrivească bine obiala. Bufni. Îşi desfăcu nojițele de la opincă şi începu iar să-şi înfeşe, aşa zicea el, înfăşarea picioarelor. Ieşi la fântână şi se sfinți pe față. El se sfințea, aşa-i era voprba, în fiecare dimineață, pe mîini, pe obraji, pe gît. Un neastâmpăr îl furnică şi în tălpi. Bufni iar şi se stropşi la babă, din cer senin, de-l ocărî bătrâna cu vorbe de ocară, să o audă toți vecinii: „Teleleule, că numai te speli şi baţi cu pumnul în masă şi ceri de mâncare." Baba rosti ultimele cuvinte mai încet. I se păru că în loc să-l ocărască, vorbele ei au fost de laudă, prea i-a zis că se spală şi de supărare bufni, bombănind mânioasă. S-a zăpăcit şi acum de bună seamă râde el de ea. Nu bate cu pumnul în masă. Nu i-au venit cuvintele potrivite la gură, mânca-l-ar hodina să-l mânce de moş. Lazăr se veselea, dar nu se arăta. Se veselea de baba lui, de stângăcia ei, de vorbă. Lazăr simți gândurile babii. Bătrânul fluieră în surdină, apoi mai tare. Fluieratul îi umplu ocolul său, apoi ale vecinilor. I se dezlegă limba şi hori un cântec bătrânesc, pe care şi-l aminti acum. Îl învățase pe când abia trecuse de brâul tatălui. Îl uitase. Zeci de ani de uitare. Cuvintele veneau unul după altul şi vocea vibra plăcut. Arome de fructe aşezate în pivniță, pentru iarnă. Frunze ruginii şi galbene, ca merele belfleur. Cântecul se sfârşi. Bătrânul Lazăr îl începu iar, cu nădejdea că îl va învăța şi n-o să-l mai uite. Cuvintele izvorau din spiritul său, unul după altul, ca pâinea caldă dintr-un cuptor. Dădu drumul vocii. Şi vocea se rotunji. Nu cânta nici prea tare, nici prea încet. Ocolurile vecinilor se umplură de cântecul bătrânesc. „ Din bătrâni, îi trecu prin minte lui Lazăr, îl cântau şi tinerii şi bătrânii şi femeile. O cetate dacică, acoperită acum de cenuşă, îl cânta înainte de atacul romanilor. Armata lui Gelu cânta şi ea horea aceasta. O rugăciune, un cor bărbătesc pe o ingură voce. Un marş

ostăşesc. Lazăr se opri la un gând, concentrându-se în sinea sa. Când? Cam pe la 1200? Vreau să ştiu exact, se osteni bătrânul, dar nu reuşi. O pâclă grea i se ridică de pe minte. Îl văzu aievea pe tatăl său şi-l auzi cântând.

Disperați că pierd tot ce ocupaseră în răsărit, loviți de răscoalele românilor transilvăneni, de atacurile românilor munteni şi moldoveni, ungurii ajutați de unii năvălitori, candidați la bogățiile romînilor, declanşară din nou ofensiva împotriva băştinaşilor ardeleni, îngenunchind pe mulți. Regele maghiarilor s-a hotărât să creeze un brâu despărțitor, să disloace oamenii de acelaşi grai, chemând pe locurile Sibiului şi Braşovului, spre Muntenia, coloni germani. Armate de grăniceri. Îşi făcură cetăți. Scutiți de impozite, se întăriră şi îşi apărară cu sârguință privilegiile. Ocuparea Transilvaniei începe abia în secolul XI. Luptele pentru ocuparea Transilvaniei se desfăşurară pe durata a peste două sute de ani. Ungurii nu puteau face față singuri situației şi atunci apelează la coloniştii germani din părțile Flandrei, Rinului şi Saxoniei (saşii), în secolul al XII-lea. Băştinaşii tot nu cedează. Ungurii, disperați de atacurile dinafară şi răscoalele dinlăuntru, cheamă în ajutor şi pe cavalerii teutoni. În schimbul săbiilor, li se promit avuțiile locului. Dar în zadar, băştinaşii tot nu cedează. Ungurii apelează şi la secui, care hălăduiau pe Cîmpia Tisei şi a Dunării Mijlocii. Ca aliați ai ungurilor, din Bihor, pe măsura pătrunderii maghiarilor în spațiul transilvan, îi întâlnim în secolul al XII-lea, pe Mureş şi pe Târnave, iar în secolul al XIII-lea, pe locurile în care trăiesc azi, colonizate cu scopul de a fi un brâu despărțitor între românii transilvăneni şi românii moldoveni. Secolul al XII-lea, abia acum se reuşeşte pătrunderea în toată Transilvania. Dar vai, stăpânirea ei efectivă nu se realizează, nu poate avea loc. Transilvania continuă să rămână principat de sine stătător. Secuii, ne relaltează cronicarul Simon de Keza, au învățat să scrie, de la românii din Bihor. În vremile acestea, românii cântau din nou, rugăciunea lor, mai degrabă un marş militar. Marş şi rugăciune. Cântarea obştilor şi a întregii oştiri, cântarea Unirii. Cânta speranța. Lazăru Buti tăcu şi se întristă. Se ofili în câteva clipe, ca şi frunzele toamna, în câteva zile. El, Lazăru Buti, din întreaga sa familie, a mai rămas printre cei vii. Unchiul său, preotul, cel în vârstă, ce a fost căsătorit cu sora mamei lui Lazăr, se odihnea în somnul de veci. Un bunic de al preotului se însurase, în jos, pe câmpie, pe apa Mureşului. Bătrânul preot murise cu o arsură în suflet. Nu mai avea veşti de pe Mureş. Trăsese mereu nădejde să-i vină de acolo un nepot, ca să-l crească de preot, să îşi mângâie bătrânețile şi cu un vlăstar din familie.

Când au plecat românii cu plângere la curtea de la Viena, în 1892, a venit iar groaza peste neam. Ungurii parcă turbaseră, gândea în continuare, în sinea sa Lazăr. Ce n-au putut face niciodată, încercau acum, prin colonizări de unguri aduşi din toată Ungaria şi prin prigonirea şi înfometarea

băştinaşilor. Acum, din 1867, pentru prima dată, reuşesc să ocupe şi să anexeze Ardealul, să-i frângă demnitatea, libertatea, statutul de țară, de principat de sine stătător, acum, dar cu concursul Austriei, cu concursul imperiului austriac, care pârâind din toate încheieturile, a preferat să-şi facă un aliat din unguri. Memorandiştii... Doctor Ioan Rațiu... Îşi aminti totul. Când l-au adus pe Vasile, bătut şi rupt, de a zăcut ani de zile. Ani de groază. Mulți români au plecat până în America, după o bucată de pâine. Au plecat şi Opreştii de pe Mureş. De la unii români au venit veşti, de la alții, nu. Lazăru Buti se înnegri de durere şi de mânie. Nu i se mai îndrepta mintea către serile de poveşti de la gura sobei. Îşi ridică pumnul la frunte şi gemu prelung. Îşi trânti căciula de pământ. Trupul i se întări, înşurubat de energii. Ar fi înstare încă, să facă orice, să lupte cu arma ăn mână. Intră în şură. Înjură de ar fi băgat în sperieți pe oricine. Privirea i se oprise pe pământ, lângă pereții poeții. Îi venea să sape şi să dezgroape cele două pistoale. Să le aibă în mâini. Să elibereze tot neamul românesc. „Se poate!" tună vocea bătrânului Lazăr. „Se-mplinesc două mii de ani de la Burebista, două mii de ani de când existăm pe lume ca stat bine închegat. Se poate!" Pieptul i se zbătea străbătut de un fior nervos. Se răzimă de perete şi grăi în şoaptă: „Să nu îngădui Doamne să nu se împlinească dreptatea! Să nu îngădui, altfel, nu o scoți la capăt cu noi!Nu ne lăsăm de Tine!" Cuvintele cântării îi veniră iar pe buze. Cântă în şoaptă. Cânta şi plângea. În timpul cântării vedea şirul anilor de războaie, de după anul 1300, când jumătate din Transilvania reuşi să se elibereze, sub conducerea voivozilor din maramureş, unde, voivodatele rezistau de trei sute de ani, întreținând speranțe, zidind cetăți şi biserici, scriind cărți şi trăind miracolul plutirii stelelor peste pădurile de inimi. Lazăr fu cuprins de linişte. „Se poate. Suntem înstare. Vom război." Luă hotărârea să renunțe la un pistol şi să-l dăruiască unui tânăr care nu are pistol. Observă că nu este singur. Veronica lui cea harnică şi bună îl privea. Prinsă şi ea de liniştea bărbatului, nu se mişca. Legați unul de altul prin acelaşi suflet, se odihneau în mângăierile liniştii, tăcând. Păsările intrau şi ieşeau din acoperişul de paie al poieții, ciripind voioase. Lâbuş, câinele, se opri şi el cu privirea ațintită spre Lazăr. „Doamne, câtă pace, în toamna aceasta" îşi zise baba în fața luminii blânde. „Dă-mi copii de nădejde, că de pistoale faceu rost"îşi aminti Lazăr de vorbele spuse anul trecut, la începutul iernii, la un ceas de taină, unui prieten din sat. Lăbuş se gudura târându-se până la picioarele stăpânului. Îi linse picioarele: „De peste două miide ani de când ştie toată lumea că trăiam între Budapesta de azi şi Bug şi de aproape două mii de ani de când nu ne-a clintit nimeni de la Tisa până pe malul de răsărit al Nistrului... De peste două mii cinci sute de ani avem dovezi că existăm ca

popor. Şi mai înainte de două mii cinci sute de ani, pentru că noi suntem de aici, de când este lumea lume.

Uțu, băiat mai măricel, începuse să-şi caute un alt cuib pentru somn. Într-o zi se lăudase prietenilor săi de joacă, Gicu şi Eugen: „Eu am dormit la cuptor.” Nici unul nu înțelegea cum. „Mi-a fost cald.” Asta o credeau. „M-am întrebat de ce se culcă mâțele acolo şi m-am culcat şi eu. Mi-o arătat locu.” Gicu nu pricepea nimic. „Pe sobă? Unde, în ce, unde, în cuptorul de copt prăjitura şi mălaiu, sau pe tabla încinsă?” „Pe pământ, mă, da niciodată nu pricepi!” „Ba ie!” mormăi Gicu, dar tot nu pricepu. Zise în sinea sa „Pe pământ. E rece fața casei...Lasă că se laudă.” După aceste gânduri, grăi: „Şi eu am dormit, în pod.” Uțu şi Eugen râseră cu poftă. „Lângă cârnați, să înghețI ca ei.” „Nu mă, da nici atâta nu pricepeți, în podu poieții, în fân, că podu e cald, de la jite.” „E cald?” ziseră ei de-odată, apoi adăugară: „Ce, mă, ce cald?!” „Şi la miezul nopții m-am dat jos, să le dau ceva să mânânce şi am rămas în patu de la scleme, de la grindă, din poiată. Aicea, zic şi eu cald, de la vite, nu de la sobă, ca pentru mâțe, miau, miau...” Uțu, acum, se simți atins, dar tăcu. Cel ce dormea în patul din poiată, stârnea invidie şi respect! De fapt, Uțu spusese adevărul. Cuptorul din casa lui e făcut din pământ, cu un prichici între perete şi cuptor, unde a şi dormit el, da e altceva în poiată, în pat, în căldura aceea de la respiratul şi de la trupul vitelor. Ca vara la soare! Cam aşa gândea Uțu în sinea sa.. Ştia că numai oamenii mari şi slugile dorm acolo. Patul slugilor. Eugen intră şi el în vorbă, să zică şi el ceva: „Şi io mă culc undeva, da nu vă spui!” „Sângur ori cu mâța?” îl întrebă Gicu. „Mă Jicule, tu râzi de mine?!” Şi fără alte cuvinte, îi puşcă un pumn peste bărbie, de-i mută falca de jos de la loc. „Îi, îi, ia” făcu Gicu. Falca îi sărise la loc. Gicu porni spre casă. Pe drum întâlni un grup de fetițe care se jucau în cerc. Trecu pe lângă cercul ce se răsucea. Fetele, involuntar, se loviră de el. Una căzu. Se ridică şi începu să plângă. Era sora lui Eugen. Şi aşa, plângând, muindu-şi obrajii şi palmele în lacrimi, se duse la Eugen şi-i spuse: „Jenucule, Jicu m-o bătut.” Eugen, mai ales că voia să-i arate ncă o dată lui Uțu, că e mai tare decât Gicu, se porni în fugă spre uliță, să-l ajungă. Acesta era departe şi mergea încet, speriat şi puțin amețit de lovitura primită. Nu auzi când Eugen strigă: „Lasă că te prind eu!” Gicu, acasă, se urcă în pat şi adormi imediat . Mamă-sa nu zise nimic, nici c-o fi bolnav, sau ce-o fi cu el, nici că o fugit mult şi acum pică de viu, nici că somnul de amiazăzi, pe nemâncate, nu-i a bună. „Nu-i bine, ceva nu-i bine cu copilu” îşi zise totuşi, dar alergând cu lucrul, uită de copil. Îl trezi la masă. Acesta mâncă supă de chimin cu mămăligă. Bună mâncare! Şi adormi iar. Când se trezi, se dădu jos din pat. Mama îl acoperise, să nu-i fie frig.. Încet, să nu facă zgomot, se îndreptă spre uşă şi o deschise. Trase uşa la loc, fără să o închidă, să nu-l

simtă mama sa că pleacă. Tiptil-tiptil ajunse în uliță iar de aici, parcă erau cu scântei opincuțele lui, fugeau de mâncau pământul. Câțiva copiii se adunaseră la sfadă şi la joacă. Cum se apropie de ei, Eugen îl văzu şi luă o piatră şi cu tot curajul o aruncă drept spre Gicu. Îl lovi în cap. Sângele porni ca dintr-un izvoraş. Acum, după pumnul de dimineață şi după piatra de după amiazări, frica pusese stăpânire pe Gicu. Acesta era alcătuit dintr-o altă croială de lume, fără pumni, fără pietre, fără cuțite. Aşa era el, altă croială. Din naştere, încă din pântecele mamei sale intrase în el altceva, acel altceva de dinaintea lui, de la mama lui, că mult se ruga pentru Gicu al ei, de la vreun sfânt, de la episcop...După clipa de năucire, îl privi pe Eugen şi-i zise: „Jenucule, ai dat!" „Da, am dat" „Bine." „Foarte bine!" completă Eugen, gândindu-se la calitatea loviturii. „Nu i-ar ajuta Dumnezeu, mi-o omorât copilu, zise Crucița. Lelea Floare, târând uşor piciorul paralizat, sări cu vorba: „Ba nu, că numai el i-o rămas maică-si. Trăzni-l-ar Dumnezeu de blăstămat!" Apoi, adresându-se copilului: „Lasă Jicule, că trece." O bobiță de lacrimi porni din ochii copilului. Nu era de mânie, poate nici de durere, Dumnezeu ştie, nici de frică. Din ochii înlăcrimați privea o făptură de lumină. Îl legară la cap, după ce îi aşezară la rană trei frunze din acelea treflate, din tufă verde, cu flori mici, galbene. „Da mai stai şi tu acasă, nu mai umbla teleleu pe drum, că şi noi numa pe tine te avem." Copilul se întristă. Lelea Floare nu-i văzuse tristețea, dar continuă „Ba nu, îl avem şi pe tată-to!" Gicu simți, în trupuşorul său slăbuț, cum intră o forță, înviorându-l. Sufletul lui se urcă deasupra durerii şi necazului. Doar legătura de peste frunte şi de peste ceafă o simțea cum îl strânge. Respiră adânc, umflându-şi pieptul. Pentru un ochi priceput în a vedea schimbările, în clipa aceea Gicu semăna cu un om mare...Un oftat îi eliberă ultima apăsare de pe inimă, din suflet. „M-a bătut. Nu-i nimic. Vom vedea altădată cum se va sfârşi. Îi voi da înapoi cu vârf şi îndesat, deşi-i mai tare şi mai voinic şi mai curajos decât mine, dar numai dacă trebuie să-l învăț să fie un bărbat. Numai femeile nu-şi pot opri gura de la ceartă. El ar fi bine să se poată abține de la pumn şi piatră. Că şi eu sunt ca el, tot român. Ne batem între noi, ca chiorii. Mai vedem noi, Jenucule..." Şi toată după-amiaza şi seara Gicu se simți aşa de stăpân pe sine şi de serios, încât maică-sa şi bună-sa, văzându-l, îşi ziseră: „Ptiu, pfui, uită-te la el, da cum mai cresc şi copiii aceştia. E ca un om mare." Dimineață, Gicu se sculă de-odată cu maică-sa. Acesata îl certă. Să se culce deoarece nici azi nu merg la şcoală. Cine să-i învețe carte, dacă pe învățător nu-l doare capu decât să-i învețe ungureşte?! Rămân proşti, fără carte! Copilul însă nu se mai întoarse la somnul copilăriei, de dimineață, cel mai dulce de pe lume. Sări jos din pat. Se împletici. Totuşi îşi găsi pantalonii. În timp ce se îmbrăcă, se trezi de-a binelea. Maică-sa, mută, îl

privea. Tăcu în continuare. Copilul, după ce se îmbrăcă, îşi suflecă mâinile cămeşii. Ieşi în aerul rece de toamnă, direct la fântână, la halău şi se spălă pe mâini şi pe față. Maică-sa tresări, ca muşcată de inimă. Luă ştergaru din cui şi fugi repede înaintea lui Gicu şi i-l dădu. „Să nu te uzi şi să răceşti.” Copilul luă ştergarul din mers şi în timp ce se ştergea intră în casă. Maică-sa rămase în curte prostită, cu gura uşor întredeschisă şi cu ochii înlăcrimați. Arăta ca o icoană. Copilul apăru în uşa case şi trecând pe lângă mama-sa , fără a o privi, grăi: „ Mă duc să rânesc la oi.” Luă furca, intră în grajd. Nu era nici o vită, nici un cal, numai trei oi. Propti furca bărbăteşte cu piciorul şi începu să arunce gunoiul afară. Maică-sa intră în casă. Lacrimile îi şiroiau pe obraji. Lacrimi calde, amestecate cu amintirile cântecelor de leagăn, ce le şoptise peste copilul ei, apoi îşi şterse bine fața, se spălă pe abraji, luând apă în cană din găleata de sub masă şi turnându-şi în căuşul palmelor. Să nu o vadă copilul că e plânsă. Ieşi afază, rugându-se lui Dumnezeu, în gând şi mulțumindu-i pentru grijă. Aprinse focul. Gătea afară. „Să-i facaă mama de mâncare. Un fecioraş am pe lângă casă, pe puiul mamii.”

În şura lui Lazăru Buti câinele începuse să scheaune şi să râcâie cu labele în pământul de lângă peretele poieții. Baba plecase. Moşu privea dulăul şi-l lăsă să facă ce are de făcut. Ce făcea Lăbuş acum, întrecea obişnuitul. Scheuna şi săpa exact deasupra pistoalelor şi cartuşelor. Moşneagul se apropie de Lăbuş şi contrar obiceiului, îl mângăie. Lăbuş scheună lung, sfâşietor, apoi scurt şi mârâi lătrând către locul unde sgâriase cu labele. Sfârşi prin a lătra un lătrat gros. Lăbuş se înfuria din ce în ce mai mult. Se culcă pe burtă şi urlă lung, înălțând botul. Bătrânul nu punea preț pe semne, ci doar pe judecata bazată pe fapte. Totuşi, se aplecă peste Lăbuş şi îl mângâie pe frunte. Acum Lăbuş scheună a plâns şi iar urlă lung, sfâşietor, funebru. Moşneagul se mai aplecă o dată să-l mângâie, dar se răsgândi. Baba veni în fuga mare. „Lazăre, Lazăre, vin cătanele. Dă războiul peste noi!” Arătă cu mâna spre pădure. Călăreți în galop lung. Nu mai era timp de pierdut, nici de luat ceva. „Tu Veronică, desleagă bivolița şi p-aici prin grădină, poate avem noroc să o scăpăm. Repede.” El se repezi la un tîrnăcop şi dezgroă pistoalele şi o legătură cu cartuşe. Le băgă la brău şi fugi în casă, îşi luă sumanul pe el şi bunda pe umeri şi porni după babă. Călăreții, ascunşi de dunga dealului, nu se mai vedeau. Mai mulți oameni fugăreau vitele prin grădini, lovindu-le, spre partea cealaltă de sat, poate, poate le vor scăpa, de la gurile armatei, altfel satul va muri de foame, ne mai având cu ce ara pământul. Şi aşa, din lipsă de vite, pământuri întregi au rămas nearate. Şi aşa mor de foame, cu cât le rămâne, după ridicarea impozitelor. Cară ungurii, cară de toate. Norocul sătenilor, cu ce au mai dosit, îmblătind pe ascuns, cu îmblăciiul, sau sfărâmând spicele cu palma.

Cei mai mulți nu apucară să-şi deslege vitele şi nici să se îmbrace. Alergau spre casele mai izolate de pe partea cealaltă a satului, adunându-se în grupuri mai mari. Aşa, la un loc, frica e mai slabă.

Lazăr, văzând că nu e timp de scăpare îşi îndemnă muierea spre casa lui Ştefan, de lîngă cimitir, iar el fugi spre biserică, intră în clopotniță şi începu să tragă clopotul cel mare, în dungă, să dea astfel de ştire satului, dar nu atât satului acestuia, deoarece călăreții intraseră în hotar, ci celorlalte sate, să se tragă spre pădure, cu animalele, cu de-ale gurii şi cu pistoalele. Îl stăpânea gândul ce îi venise azi, că cele două mii de ani de la unirea tuturor dacilor într-un stat, vor aduce zile mari pentru români. Clopoutl vuia.

Limba clopotului grăia celorlalte biserici, din satele vecine. Lui Lazăr i se părea că le aude sunetul. Opri clopotul şi ascultă. Auzi chemarea unui clopot sau i se păru lui? Ropotul copitelor, tot mai aproape. Clopotul cel mare vui din nou, secondat de cel mic, sub care apăruse o femeie tânără. Haina lui Lazăr i se desfăcea după după mişcarea trupului şi a brațelor. Femeia îi văzu cele două pistoale şi se porni şi cu mai mare vânjosie, pe tras clopotul. Nici Lazăr nu se lăsa mai prejos. Clopotele se legănau până la maxim. Lazăr întinse femeii şi funia clopotului mare şi făcu semn să le tragă pe amândouă. Îşi smulse un pistol de la brâu şi ieşi din clopotniță. Îi venise rândul să vadă câte parale plăteşte. Să-i lase până se vor apropia de biserică şi să-i lovească plumbii pistoalelor sale, în plin! Să îi țină la distanță cât mai multă vreme. Inima i se înmuie, o clipă doar, la gândul femeii din clopotniță. „Poate văzând-o femeie, să n-o omoare!”

După ce ieşi Lazăr din clopotniță, femeia se opinti şi reuşi să-şi coordoneze zvâcnirea brațelor cu mişcarea clopotelor. La primejdie, clopotarii nu fug, ci rămân pe loc, trăgând clopotele până la ultima suflare. Când limbile clopotelor se opresc, lumea ştie că şi suflarea clopotarilor se opreşte şi lumea se închină pentru ei. Clopotele fiecărui sat au un sunet aparte. Când tac, înseamnă că duşmanii au ajuns la biserică. Lazăr ştia, că pe el, sunetul clopotului l-a ajutat de multe ori, când sătenii au fugit în codri! Îl împingea din urmă, îl grăbea. Nu i-a plăcut niciodată să tragă clopotele. Acum dădea de veste copiilor din sat, crescuți la gura sobei, cu poveşti, să fugă, să fugă, să fugă. El nu avea copiii. Nu, nu avea unul, sau doi, sau trei. „Fugiți copiii, fugiți în păduri la izvoare şi vă întoarceți ape spumoase, la vale, mergeți copiii şi să veniți goruni, la trup şi la inimă buni, mergeți speranță şi să creşteți bărbați, năvălitorii din țară să îi măturați!”

Bătăile clopotelor nu i se părură limpezi, ritmice şi se întoarse la clopotniță, să ajute femeia. Ieşi a doua oară din clopotniță. Coloana de călăreți trecea prin dreptul bisericii. Lazăr îi privea de după contrafortul zidului bisericuței, unde îşi alesese locul de tragere. Abia cum îşi dădu

seama că nu veniseră în galop, ci în zvârlite. Îi dădu prin gând că fug, prea ajunseseră repede. De-abia începuseră clopotele să bată în dungă. Ceva îl nedumerea. Nu purtau uniformă, ci cojoace şi haine ţărăneşti. Inima lui Lazăr zvâcni cu putere. „Am zis eu că se poate! Aici în piepturile noastre este sufletul lui Burebista şi al lui Mihai Viteazu! Sărutu-vă mâna, voivozilor! Veniriți iarăşi printre noi, la praznicul neatârnării!

Gelule, sărmanule, împotrivă stămu-le,
În cetate codri-adînci, doru-n inima din stânci,
În Banat şi în Crişana, lupului să-i vindem blana,
Din Sibii în Maramu, ţara-i fulger chiar amu.
Vin voivozilor cu voi, prin omăt şi grele ploi
Din morminte şi din viaţă, vin pădurile din ceaţă.

Sufletul lui Lazăr şoptea frânturi de versuri, dragi inimii sale. Un grup de călăreți se apropia de biserică. Le ieşi în întâmpinare. Îşi luă căciula de pe cap. Primul călăreț şi Lazăr îşi întinseră brațele prieteneşte. Lazăr îşi plecă fruuntea şi sărută mâna călărețului. Lacrimi calde i se rostogoliră peste pecetea sărutului.

„Războiul” îi trăzni mamei lui Gicu prin gând. Tocmai terminase de pufăit în foc. „Cum ,aşa, din cer senin?” Din drumul ce iese de sub ramuri apărură călăreții. „Jicule, dragu mamii, ce ne facem?! Hai!” „Mamă”, grăi copilul, sprijinindu-se în furcă, lasă-i în pace şi n-ai teamă, nu eşti singură!” Mama, îşi amintea ea mai târziu, parcă i-a luat Dumnezeu mințile. S-a încrezut în vorba unui copil şi şi-a văzut de făcutul mâncării. Nici nu a mai auzit ropotul copitelor, până nu au intrat pe ulița satului, pietruită, când tresări ca arsă. Se îndreptau parcă anume spre casa ei. Primul reflex fu acela de a fugi. Era cât pe aci să alunece şi să cadă. Se repezi spre grajd, strigând „Jicule, Jicule!” Ajunse în uşa grajdului. Copilul nicăieri. Ropotul se prăvălea prin apropiere, prin sat în jos. Se văzură umplînd ulița. Înarmați. Abia acum observă copilul. Era în ocol, spre uliță, cu furca într-o mână, ținând-o implântată în pământ, aproape de picioare. Copilul părea atât de liniştit, încât femeii îi veni să leşine. Simți cum i se umflă inima în piept, de spaimă şi cum pământul vuieşte. Se repezi la copil să-l înşface în brațe şi să fugă cu el. Când ajunse la doi-trei paşi de el, acesta, calm, ridică o palmă, în semn să se oprească şi să-l asculte, de parcă ar fi văzut-o, deşi el era cu spatele către ea: „Mamă, du-te în casă.” În viața ei, cât va trăi, nu va şti de ce s-a oprit. Palma copilului, ca un munte de stâncă. De plecat nu a plecat, nu mai avea puteri. Vâjâiau gândurile în ea, să-l înşface şi să fugă cu el, dar stătea locului, ca paralizată. Nu mai făcuse nici o mişcare şi nici nu mai vedea nimic înaintea ochilor. Nu îşi dăduse seama ce s-a întâmplat. Liniştea venită dintr-odată, ploaie de foşnet de frunze. Se auziră rătăcite, prin ploaie, câteva glasuri.

”Hoo! Hoo! Prr! Da cu tine ce-i muiere, de ai rămas aşa, ca proasta-n drum?!” Abia acum s-a pornit viaţa iar în ea.. Ocolul era plin de cai şi de oameni. Mai târziu, copilul i-a zis, că de erau duşmani, pe primul care ar fi intrat în curte, l-ar fi omorât, ar fi împlântat furca în el. Atâta lume în ocolul ei! Parcă ar fi crescut pădurea din pământul ocolului, din bătătura casei. Unul din ei privi peste ondulările dealurilor împădurite şi râse tare şi râsul s-a răsfirat peste pădure şi pădurea a foşnit şi s-a luminat la faţă.

Ocolurile caselor din jur deveniseră loc pentru cantonament. Afară, în şuri şi în grajduri, luptători. Mica trupă avea mai ales cai mici de munte, rotofei şi iuţi. Caii erau înspumaţi de drum, iar oamenii roşii ca bujorii. Aerul tare de munte şi călăritul le făcuse bine. Tot popasul a durat o jumătae de oră. Gavrilă, şchiopătând de piciorul la care a fost rănit, a apărut imediat, după călăreţi. A fost văzut şi toţi cei şaptezeci şi cinci de ostaşi ai gărzilor naşionale ce coborâseră pe direcţia Şutu, se adunaseră în ocolul său. Finul Păcurarului îi ieşi în întâmpinare şi îi raportă. „Domnule Comandant al Văii Hăşdăţii, doi ofiţeri, zece sergenţi comandanţi de pluton şi şaizeci şi trei de ostaşi special instruiţi sunt gata de luptă!” În timp ce Finu rapoprtă, Gavrilă se oprise. După ce s-a terminat raportul, porni mai departe, de parcă ar fi avut alte preocupări. Finul făcu rapid stânga-mprejur şi strigă „Ura!”, către trupă, care era în poziţie de drepţi. Trunchiuri de copaci. Izbucni un strigăt cumplit. Şi „Ura!” şi chiuit şi răgnet. Strigătul săgetă văzduhul, se înfipse adânc în el. Gavrilă înaintă spre uşa casei lui, liniştit, părând absent de cele ce îl înconjoară, de armata ce îi dăduse onorul. Nici nu o observă. Această întâlnire, după ani de zile cu Gavrilă, acum comandantul Văii Hăşdăţii, îl zăpăci pe Finu. Fugi spre Gavrilă, fără nici o intenţie, fără să ştie de ce. Când ajunse lângă el, îl auzi: „În zece minute, gata de marş!” Finul se întoarse spre românaşii încremeniţi în poziţie de drepţi. Se opri, în poziţie de drepţi, în faţa unuia din cei doi ofiţeri, în faţa celui cu barbă mare până la piept şi-i raportă: „ Domnule căpitan, în zece minute gata de marş!” Ce urmă a fost poate, o dezordine ordonată, sau o cursă cu obstacole, sau un spectacol de circ bine regizat. Grupuri-grupuri se îndreptară spre ocolurile unde îşi aveau caii legaţi sau ţinuţi de câţiva dintre cei rămaşi la cai, spre necazul lor, că nu au fost de faţă cînd a sosit comandantul. De strigat iar nu au strigat, să nu sperie caii. În mica trupă ţărănească erau şi flăcăi, dar mai ales oameni de treizeci, de patruzeci de ani şi câţiva mai în vârstă. Viaţa pe care o duseseră în păduri şi antrenamentele continue, le arcuiseră trupurile. Săriră peste garduri, ca pisicile. Se vedea bine că sub haine sunt trupuri pietrioase şi agere. Doar cîteva şei militare, celelalte, confecţionate de ei, simple, o bucată de ţol pe cal în loc de şa, iar în loc de scări, funii. Încălecau uşor. Ici colo se vedeau şeile de lemn, ale moţilor.

Gavrilă ieşi din casă şi încălecă. Porni urmat de cei doi ofiţeri, comandanţi de companie, apoi, în ordine şi de ceilalţi ostaşi ai Gărzilor Naţionale. Unul din ofiţeri a fost cules de un moţ ce umbla prin ţară cu căruţa cu ciubere, în 1916, de pe câmpul de luptă. Pierduse mult sânge, dar a avut viaţă.

Satele, când li s-au luat feciorii la oaste, ca şi cum piepturile mamelor ar fi fost despicate de cuţit. Taţii tăceau, ascunzându-şi sub haine durerile, pumnale împlântate în carne. Când a izbucnit războiul, pe chipul oamenilor parcă plutea o îmbrăcăminte de doliu, ţesută din aerul ce le atingea trupul. Acum, după ce Gărzile Naţionale porniseră la drum, femeile plângeau reţinut, cu suspine strunite. Acum se ţineau şi ele tari. Şi, din vorbă în vorbă, abia acum înţeleseră de ce douăzeci şi cinci de bărbaţi din sătucul lor, cel mai mic sat de pe Valea Hăşdăţii, sat de o sută douăzeci de fumuri, plecaseră cu noaptea în cap, unii după lemne, alţii să-i ajute, alţii la neamuri cu cine ştie ce treburi. Plecaseră unde trebuia să fie la timpul potrivit.

După plecarea Gărzilor naţionale, în sat, pentru o clipă, o linişte adâncă. Un căluţ de munte, cu nările largi şi moţat la coamă, se oprise şi el cu botul spre cer.

Pe Dealul Agrişului

Unchiul Gheorghe veni în Şutu şi îşi luă nepoţelul, după cum promisese şi porni cu el spre Agriş.

Ieşiră din sat. Gicu privi spre pădure. Pe coasta dealului, acolo, pe mirişti, astă-vară, a fost la mulsul oilor. Sosiseră lapţii pe ei. Aveau două oi cu lapte. Stelele picurau din noapte, iar oile intrau, una cîte una, prin strungă, la muls. Păcuraru şi maică-sa le prindeau şi le mulgeau. Mirosea a lapte cald. Ţâşnea în şiştare ca o săgeată albă. Bău două căni de lut, pline. Acum îi simţi iar gustul. Îşi linse buzele.

Răcoarea, în timp ce urca dealul, i se împletise de picioare. La jumătatea distanţei până la căciula împădurită a dealului, treptat-treptat îi înfăşură trupul. „Când picură stelele, e frig? Ce bine ar fi să fie şi frig, numai să am în mâini o ulcică de lapte de oaie, muls amu.” Oricât i se păruse că merge spre fostul loc al stânei, constată că se îndepărtează de el, spre coasta cealaltă a dealului. Stelele picurau pe locul amintirii. Dădea oile la strungă. Şi oile îi făceau în ciudă. Nu voiau să intre în strungă, dintr-un staul în altul, din cel în care intraseră nemulse, în cel cu uăi mulse. Când se apropiau de strungă, fugeau repede, voind aprcă să treacă de păcurar şi de Cruciţa, măicuţa sa. Când le puneau mâna în lâna din spate, se opreau şi stăteau la spălatul ugerului şi la muls, depărtându-şi picioarele. Şi copilul bea lapte cald, de oaie. Mai mult nu-şi amintea. Ba nu, venise într-un târziu...Ba nu,

nu venise nimeni să-i ajute mamei sale la muls şi la adusul laptelui. Auzise el, de copii care dormeau în mers, la întoarcerea de la stână. Îşi spunea că el n-a dormit. Aşa, cu gândurile, urcase dealul de deasupra satului său, deal ogorât, brazdă lângă brazdă...

Pasul se aşternu pe o cărare cu un urcuş mai domol. Ici colo câte o tufă de măceşe. Uită de stână şi se repezi la măceşele moi şi bune la gust. Îl îmbie şi pe unchiul său. Acesta luă numai una. Când ajunseră lângă tufele de porumbele, mici, rotunde, de un albastru închis, Gheorghe se opri ca să îşi ia nepotul, câte vrea, după pofta inimii. Îl văzuse cum s-a pus la cules, umplându-şi mânuţele, neştiind ce să facă cu ele, să le pună în sân sau, îl purta gândul, în straiţă. „Mă Jicule, îţi plac?" „Îmi plac" tăspunse el strâmbându-se din gură, de acrişoare ce erau. „Mănâncă dragu unchiului numai pe cele ce sunt moi. Mai în sus, cătă fântână, rupem câteva crengi încărcate şi le ducem acasă. Ele stau şi pentru la iarnă." „Stau şi iarna, unchiule?" „Da." „Să luăm , unchiule" „Luăm." Copilul, ca un miel, alerga, de la o trufă la alta. Gheorghe, la pas rar, domol, urca drumul Agrişului. Copilul acesta, acum, aici, printre copacii unde pasc toată vara vitele, cu alergarea şi gunguritul lui după porumbele, îi deschise porţile ascunse ale vieţii şi se văzu pe el însuşi mic. Îşi aminti şi revăzu pentru prima dată unele clipe din viaţa sa. Mic, de se împiedica de brusturi, privea lumea din jur, uimit, privea aşezarea pomilor, caselor, zborul păsărilor, iarba, brusturii, perele rotunde şi zămoase, căzute pe jos. Speriat puţin. Se întâmplase ceva în sufletul său, câteva secunde, apoi reveni la joaca fără necazuri. Acele câteva secunde ale copilului aceluia mic, de se împiedeca de brusturi, îl răscoliră adânc. Mic, printre brusturi. Viaţă amărâtă, chinuită. De mic, la vite şi la plug, prin frig, prin călduri, prin ploi. Apoi îşi aminti de Gavrilă, pe când era copil. Un ţângău luase nişte pui de ţarcă, dintr-un copac şi-i arunca, să zboare, dar puii nu aveau aripile crescute îndeajuns şi cădeau de pământ. Gavriluţ, aşa îi spuneau copiii, s-a repezit la al treielea şi la al patrulea pui, că pe primii doi îi învăţase ţangăul să zboare, strivindu-i de pământ, şi cu ei cu tot, p-aci ţi-e drumul, ca un iepure. De ce să-i omoare, ce rău i-au făcut ei? De fapt ţangăul nu se gândise nici să-i omoare, nici să nu-i omoare, ci i-a aruncat în sus. Şi cum Gavriluţ a fugit cu ceilalţi pui, fecioraşul strigă după el: „Da ce, mă, îs pui la ţarcă! Să-i omorâm pă tăţi, dacă nu, vin şi ne fură puii de la cloşcă!" „Aşe-i!" îi întăriră vorbele ceilalţi. Ţărcile, din fire hoaţe de pui de gîină, pufuleţi gălbui şi nevinovaţi, plăteau acum furturile. Şi fecioraşu, ia-te după Gavriluţ, mai să-l prindă, da copilul, pe când să-l ajungă, cotea şi se lăsa jos şi ţangăul trecea pe lângă el. Scăpă un pui din mână. Fecioraşul îl luă şi-l aruncă după Gavriluţ. Puiul se rostogoli pe pământul tare şi cu iarbă puţină, ca o laptă de zdrenţe. Inima lui Gavrilă fu

atinsă ca de trăznet. Lăsă celălalt pui jos şi porni în fuga mare drept la copii, spre o bâtă. Îşi aminti că ţângăul, cu o zi mai înainte îi dăduse câteva picioare la spate şi câteva palme şi l-a lovit cu bâta, din zvârlite, că de ce nu-i grijeşte şi de vitele lui! Găvriluţ prinse bâta voiniceşte. El, un copilaş, să înfrunte un ficioraş?! Se repezi cu bâta ridicată. Ţangăul apucă a prinde altă bâtă, de jos şi a para lovitura, dar a doua îl păli drept în moalele capului, apoi altele şi altele până ce căzu. Văzându-l jos, Găvriluţ se opri şi-i zise, abia mai putând vorbi de nervos ce era: „Asta nu-i pentru pui. Treaba ta, poţi să-i omori. Ţărcile fură puii de găină. Asta-i pentru ziua de ieri. Ai ridicat băta asupra mea. Să ţâi minte!" „Ni mă ni, îşi zise Gheorghe, da bine s-o bătut atunci. Cu lepedeul l-o dus pă ţângău acasă." Lui Gheorghe i se strânse inima. Atunci, Găvriluţ era orfan. Trecuse mai mult de un an de când rămăsese fără tată. Nu mai răbda să fie lovit. Începea să se apere cu înverşunare. Gheorghe îl privi iar pe Gicu şi grăbi pasul să nu fie văzut de copil, deoarece atâta mânie împotriva nedreptăţii din lume i se adunase pe faţă, că nu voia să-i fie văzută. „Jicu unchiului, Jicu unchiului, să-ţi aminteşti de unchiul tău şi de tatăl tău, că vrednic unchi şi vrednic tată ai!" îi zise în gând. Peste o clipă privi spre le însuşi când era mic şi i se păru că şi Găvriluţ îl priveşte. În aceeaşi clipă îşi dădu seama că îl priveşte Gicu. „Ni mă ni, aşe o fi, acuma Găvriluţ îi Jicu şi..." Gândul îl fulgeră ca un trăznet. De mulţi ani nu îşi mai aminti de tatăl său. Ce viaţă, Doamne! Orfan, lângă alţi orfani. Tatăl său, luptător în oastea crăişorului munţilor, în oastea lui Avram Iancu! Ce oaste! De vulturi! Doamne! Armata Ungariei, la ordinul lui Kosuth, în mintea căruia era numai zăpăceală, deoarece voia şi revoluţie, ca în Franţa, dar voia să cotropească alte teritorii, să-şi aservească alte neamuri, obicei la modă, imperial, dar antirevoluţionar. Şi i-a administrat Inacu câteva bătăi zdravene. „Pe aici nu se trece. Noi nu ne lăsăm cotropiţi şi jefuiţi!" În câştig a fost Austria. Când doi se bat, al treielea câştigă. Şi lui Kosuth i-au venit minţile la cap, când a văzut că a compromis amândouă revoluţiile, atât a românilor ardeleni din Transilvania, cât şi cea din Ungaria, dar prea târziu. „Atunci a pierit şi tatăl meu, luptând pentru libertatea Ardealului. Doamne oare câtă vreme o să creştem mari ca să murim pentru libertate şi să ne rămână copiii orfani? Îţi răspunt tot eu, Dumnezeule: Până vom fi liberi!" Privi copilul şi-i grăi: „Jicule, ne vom lupta cu armata străină, care a venit după 1867 în Ardeal, ne luptăm şi nu ne lăsăm la ei!" „Nu ne lăsăm, unchiule!"se voinici copilul. „Uite-aşa!" Gicu lovi cu picioarele şi cu pumnii în adversari nevăzuţi. ! „Aşe, puiul unchiului, le arătăm noi, lor şi la oricine ne calcă pământul, moşia!" „Le arătăm noi, unchiule, nu ne lăsăm!" „Ungurii ne socot tot iobagi, nu recunosc ştergerea iobăgiei, ştergere dată de curtea de la Viena şi nu ne recunosc ca naţiune de sine stătătoare, deşi Viena

a recunoscut că suntem poporul cu majoritate zdrobitoare, aici, pe pământul nostru.” Îl privi în față pe Gicu şi-i zise: „Ei sunt venetici printre noi, aduşi prin forța armelor. Şi ceilalți sunt aduşi.” Fruntea bătrânului Gheorghe se încreți. O furie cumplită îi legă trupul cu forțe proaspete. „Nu ne lăsăm, din tată-n fiu.” Palma dată de un jandarm, cu câțiva ani în urmă, la târg, la Iara, îl duru abia acum Atunci se abținuse să răspundă. „E mai uşor să înjughi, da-i mai greu să te abții.” Şi el s-a abținut. Aşa trebuie. Dar a auzit Gavrilă, acest vârf de glonte în zbor de neoprit! Şi i-a cătănit pe tăți jendarii... Pornim iară, îşi zise bătrânul Gheorghe. Tătă viața m-am trudit pentru zilele aiestea. Pornim iară, să îi măturăm de pe pământurile noastre! Chipul tatălui său îi grăi din lumea amintirilor: „Drum bun şi să nu vă lăsați!” „Am pornit, tată. Găvrilă în prima linie şi eu aici, cu copiii, să îi ridic la forță şi înțelepciune. Mă socotesc printre bătrânii cu rosturi anume!”

Gicu ajunse lângă fântână. Se culcă pe burtă şi îşi plecă gura spre oglinda apei de deasupra izvorului, dar nu ajungea. Cu mânuța căuş, sorbi apa limpede şi rece . Atinse pământul cu pieptul şi bătrânul Gheorghe. Bău şi el. Apa rămasă pe mustața albă ca omătul, o apăsă cu dosul palmei. Se aşezară pe un răzor. În față ochiul de iaz, cu trestie şi cicibote. Mai jos, copacii, locul de păşune pentru bivoli. Jos de tot, pe firul apei, turma de porci. Gicu îşi ridică privirea întrebătoare spre unchiul său. Simțea că e un popas deosebit, ca între oamnei mari. „Da, Jicule, ştii tu de unde îți vine numele?” „Cum de unde îmi vine?” „De la George, Georgică, Gică, Gicu, Jicu. Aiesta-i numele nostru adevărat. O vinit grecii, ca mai mari în biserica noastră şi ne-o rezbotezat pe toți, cu numele de Gheorghe. Aşe o vinit şi ungurii şi în 1906 ne-o schimbat numele la troți românii, cu nume ungureşti, sau le-o scris maghiarizate. Nici unii nici alții n-au lucrat cu Duh de la Dumnezeu, ca şi ruşii, în Basarabia. Să-ți ieie ce ți-o dat Dumnezeu şi să-ți deie ce vor ei şi cum vor ei.” „Da numele de Jenucu de unde vine?” „Cum de unde , de la Eugen, Genu, Jenu, Jenucu.” „Da grecii bine că ne-o schimbat numai numele, de la bătrânii noştri daci, da ungurii o vinit să ne ieie şi numele şi pământu.” Gheorghe tresări, observând remarca lui Gicu, în legătură cu numele de la bătânii noştri daci. Că şi azi, preoții noştri refuză botezul cu numele strămoşilor noştri daci, zicând că sunt păgâne. Mare păcat! Că până la Cristos mai creştini am fost noi decât grecii. Şi eram de o mie de ani ai lui Cristos, până când s-au creştinat sârbii, bulgarii, ungurii şi ruşii.” Apoi grăi: „Fainu răspuns dragul unchiului. Da nici grecii n-au fost mai breji. Făt-Frumos, sfântul nostru din vechime, de pe vremea lui Zălmoş, Deceneu şi Decebal şi de pe la Sfântul Apostol Andrei încoace, umbla călare şi purta înălțat steagul nostru, al dacienilor, Capul de lup. Adică biserica se ostenea pentru neamul dacienesc. Şi când o vinit grecii, bulgarii şi sârbii, cu alți

slavi, care mai vlăstăreau printre noi, ne-o scos limba noastră latină din biserici, din viața noastră de popor de gintă şi limbă latină şi au înlocuit-o cu limba slavonă, cu liturghia greacă în limba slavonă şi o călcat în picioare steagul nostru sfânt, spunând că e bălaur păgân şi în locul lui Făt-Frumos, l-o urcat pe cal pe Sfântul Gheorghe şi l-o băgat în toate bisericile noastre, cu steagul jos, în tină şi praf şi cu sulița Sfântului Gheorghe deasupra. Dar pictorii noştri au făcut un balaur blând, doar ştim, şi cîinii sunt blânzi. Blând ca orice lucru sfânt. Nu se luptă cu Sfântul Gheorghe. Aşteaptă alte vremi, ale Luminii. Sigur, grecii nu l-au întrebat pe Sfântul Gheorghe dacă e bine ce fac. Şi în locul lui Făt-Frumos cu steagul nostru dacic, au băgat tot felul de steaguri greceşti, că praporii aieştia, sunt steaguri. Să nu ne lase de la noi, mai nimic, de parcă Dumnezeu nu s-o răstignit şi pentru neamul nostru. De parcă noi nici nu am exista!"

De la fântână până la Agriş mai erau coama dealului, un urcuş bun, apoi o coborâre în pantă lină. Soarele rămase cu razele lui de lumină, în fântână. Se unduia în valurile făcute de cei doi drumeți. Sus pe deal îi învălui cu sclipiri de argint, cu aură de sfinți. Acum Gheorghe îşi aminti de tinerețea sa. De la nouă ani, slugă. La doisprezece-treisprezece ani făcea de toate, ara, semăna, săpa, mergea la coasă. Vai de sufletului lui! La patrusprezece ani a intrat slugă la un ungur din satul Mihai Viteazu, de pe Câmpia Turzii. Sân Mihai, Sfântul Mihai. Aşa-i ziceau satului, românii între ei, de când aici le-a fost asasinat voivodul. Aici ungurii veniseră pentru prima dată după 1601, după ce a fost asasinat Mihai Viteazu. Vreo zece familii de unguri. Celalți, sosiți după 1867, se lăfăiau la oraş. Cele zece familii acaparaseră jumătate din pământul satului. Proprietari cu slugi români. Ce-i drept, văzându-l slab, nu l-au oprit de la mâncare şi-i dădeau la fiecare masă un pahar de țuică sau de vin, să-l întărească. Hărnicia lui făcea mai mult decât mâncarea mai bună şi un pahar de băutură. Şi-i vorbeau frumos, să se dea copilul cu inima după ei. Şi, ce-i drept, într-o jumătate de an prinse puteri mari şi lucra cu spor, bărbăteşte. La mâncare îl îmbiau, la lucru nu îl sileau, că se silea el cât trebuia. Într-o zi un frate de-al stăpânului său, se luă tare cu gura de Gheorghe, ba-i arătă şi palma, că de ce nu taie brazdele mai late, să aibă spor. Stăpânul gospodar şi cu minte la cap, sări la frate-său şi-l certă, în limba lor ungurească, rău de tot, să-i lase sluga în pace, că sluga, mergând cu brazdele mai mici, tot cât el, cu brazde mari, a arat, ba mai mult, da mergând cu plugaru, pe brazdă, nu cea şi hăis. „Când într-o parte, când în alta, cum mergi tu, mă Şandor, ca o rață, de tot eşti năduşit şi obosit. Sluga mai are de lucru şi acasă, până către miezul nopții şi dimineața trage multe brazde, înainte de a se urca soarele pe cer. Şi lucrul acesta în fiecare zi. Gheorghe îi bun de lucru şi să nu te mai legi de el." „Bine, măi frate, dacă aşa ți-e voia."

Gheorghe a lucrat ca slugă şi a mâncat ca un om. Îl pomeneşte de bine pe ungurul acela toată viața. Trupul lui atunci a prins chiag şi foamea de ani de zile, stâmpărare. Când împlinise cincisprezece ani şi jumătate, avea câteva zeci de kilograme de vin ale lui, câştigate în mod cinstit. Stăpânul i le dăduse cu voie bună. Dintre fermierii unguri, era singur care se purta omeneşte cu sluga sa. El nu avea decât o slugă. Ceilalți aveau, fiecare, câte mai multe slugi. Lucrau pământul şi cu românii din sat, în parte. Câştigau țăranii români câte o bucată de mămăligă. Aveau noroc cu ungurii, altfel unii ar fi murit de foame...

Stăpânul îi zise într-o zi, ca în glumă: „Gheorghe, luptă-te luptă dreaptă cu Gabor şi dacă câştigi îți dau două kilograme de vin. De cîştigă el, îi dau unul.” Gabor era tot român, una din slugile altui ungur. Gabor, un fecior gata de luat în armată, se năpusti asupra lui Gheorghe, să-l prăpădească, nu altceva, dar din prea mare grabă, neaşteptând prinzătura de luptă dreaptă, a ajuns dedesubt, ca un sac. La început, în cădere, Gheorghe, mai mult de ruşine, să nu-l vadă stăpânul aşa de slab, se răsuci, dar răsucela îl aduse pe Gabor dedesubt, care dădu zdravăn cu capul de o roată a carului. „Bravo Gheorghe, ai două kilograme de vin” zise stăpânul. Gheorghe, dumineca nu mergea prin sat ca şi celalate slugi, ci îşi găsea de lucru. Când îl oprea stăpânul de la lucru, atunci mergea! Odată, stând şi privind hora, se trezi strigat de stăpân. Gheorghe nu învățase încă bine ungureşte, stăpânul său era singurul ungur care lega câteva vorbe şi pe româneşte. Îi vorbi şi de data aceasta cu cele câteva cuvinte româneşti pe care le ştia, combinate cu vorbe ungureşti. „ Gheorghe, dacă trânteşti pe Vasi, io dau ție un kilogram de vin.” Vasi, adică Vasilica, era o altă slugă, tot român. Lumea îi privea. Gheorghe îşi adună toate puterile şi toată iuțimea. Îl smulse de pe picioare, îl răsuci repede şi îl dădu de pământ. Nimeni nu se aşteptase la acest sfârşit al luptei. Stăpânul lui Gheorghe avusese dreptate...”Gheorghe om flămând. Mâncare dat la el, om nerv tare, iute foarte, trânteşte Gheorghe.”

Într-o duminecă ungurul, tot la horă, în timp ce Gheorghe stătea lângă alte două slugi, flăcăi gata de dus în armată, îi zise că de îi trânteşte pe amândoi are zece litri de vin, iar lor le zise că de îl trântesc, le dă cinci. Cei doi, de mândrie se şi întoarseră să-l înşface. „Nu, îi opri unguru. Ție Gheorghe îți dau cincisprezece dacă câştigi şi vouă cinci, vă ajunge. La luptă!” Gheorghe țâşni ca un iepure din gura câinelui. Cei doi se repeziră după el. Făcu o scurtă răsucire, din mers, prinse pe primul urmăritor de piept şi de umăr şi-i făcu vânt de pământ. N-a premeditat figura, pur şi simplu a luptat aşa pentru că aşa i s-au mişcat mâinile şi picioarele. Se întoarse spre al doilea urmăritor, care se apropia în fugă şi se repezi spre el cu disperare, cu toată puterea pieptului. Flăcăul, om în toată firea, sigur pe el, se trezi de pământ cu

Gheorghe deasupra. Se ridică şi se încleştară rotindu-se unul pe altul, dar fură despărțiți de vreo cinci-şase slugi, la ordinul stăpânului lui Gheorghe. „Eu am zis care trânteşte, o dată, nu de două ori. Gheorghe a câştigat. Gata. Are de la mine cincisprezece kilograme de vin şi unul de țuică pe deasupra.” Ungurul se fudulea cu sluga lui, se umfla în pene. Gheorghe se minuna şi el cum de-i tăvălise pe amândoi, se minuna, dar văzându-se scăpat cu bine, se arătă, ca un fecioraş de fier. Din ceasul acela viața i s-a schimbat pentru tot restul vieții. Ceasul acela, negru, ca o rană putredă. Stăpânul său plecă de la horă. Un ungur, chipeş şi țanțoş ca un curcan, bărbat tânăr, cu nevastă şi copil mic, trecu prin spatele lui Gheorghe spre nişte preiteni, câțiva unguri, care veniseră la hora duminecală a iobagilor. Aşa le ziceau românilor, iobagi. Jocuri româneşti. Ceteraşii ziceau şi jocuri ungureşti. Încercau jocul unguresc şi românii, dar nu se arătau mai jucăuşi decât ungurii, să nu le sară țandăra ungurilor, ce se mâniau iute şi erau în legătură cu honvezii din Turda şi cine are armata are şi sabia şi vai şi amar de feciorii luați la oaste! Şi chiar când ajunse în dreptul spatelui lui Gheorghe, un ungur din grupul spre care se îndrepta, îi strigă în glumă, în ungureşte, dacă-l poate trânti pe Gheorghe, să-i plesnească mațele de trântitură... Gheorghe văzu privirea ungurilor spre spatele său şi crezând că s-au întors cei doi flăcăi să-l bată, mai mult cuprins de teamă, să nu fie lovit, sau prins pe la spate şi trântit, se întoarse cât ai bate din palme. Ungurul sări în sus ca ars şi se trase câțiva paşi în urmă, albind ca varu. Au jucat cu piciorele pe Gheorghe, să-l fleontoace, să-l mestece cu pământul, să-l facă una cu pământul. Şi ungurii l-au lămurit pe stăpânul lui Gheorghe, pe fostul stăpân al lui Gheorghe, să nu mai dea de mâncare bună şi pe săturate slugilor, că ăştia se întăresc ca smeii, prind chiag. Sunt rădăcină bună. Şi apoi românii trebuie să ştie de frică, nu de prietenie. Sunt de neam de iobagi, nu de stăpâni, ca ungurii şi iobagu n-are de unde să mânânce pe săturate...

De atunci slugile din satul acela au rămas slugi şi stăpânii, stăpâni, că de aceea sunt de neam unguresc. Un grof, moşier ungur dintr-o localitate mai îndepărtată, proprietar mare de pământ, cu sate de pălmaşi români, a auzit de hotărârea lor şi le-a trimis o vorbă de laudă. La el pe moşie, românu-i slugă şi atât. Nici nu merită să fie altceva! Ăştia-s buni de lucru şi flămânzi! Nu trebuie să cheltuim mâncarea Ungariei pentru ei! Să ştie de frică! ÎnUngaria e nevoie de pâine şi carne!

Stăpânul lui Gheorghe l-a plătit pentru cât a lucrat şi i-a dat pe deasupra de-un rând de haine, pe care şi le-a făcut în Petridu de Jos, unde a zăcut vreo două săptămâni. Aici, un moşneag îl învață să fie grădinar de minte şi de atunci s-a lăsat de lupte, n-a sărit la nimeni, ba nici nu a răspuns, când a primit câte o palmă. Moşneagul îi învață pe tineri să nu lovească pe unguri,

ci să rabde şi să lovească toţi oadtă, la ceasul potrivit. Pe cine loveşte azi, să se răcorească, mâine îl caută jandarmii şi aşa, pe câte unu, pe câte unu, ne toacă. Aşa-l dăscălea moşneagul: „Vezi, noi de la Tisa la Braşeu şi Vatra Dornii, tot sate şi oraşe româneşti suntem. Ungurii, câţiva aici, câţiva dincolo, cu puşca în mână şi cu căruţele şi trenurile după biruri. Coloniştii aşezaţi printre noi, la sate şi la oraşe, mai ales în oraşe, unde-i administraţia colonială... Nişte venetici!" „Dragu moşului, îi dezlega amaru, alt bătrân, care venea să-l vadă, să pricepi bine. Nu este ţară în care să nu trăiască oameni şi de alt neam. Şi-i foarte bine. Să se cunoască şi cunoscându-se să se iubească." Moşneagul Gligor, gazda lui Gheorghe, că aşa îl chema, îşi ridică degetele în barba cenuşie spre alb. Avea fire albe... Îşi prinse pletele în palme. Privi zâmbăreţ, înclinându-şi capul. „Ei, comatule, ai înţeles?" Moş Gligor şi-a lăsat barba la bătrâneţe. Ceilalţi bătrâni erau bărbieriţi. Gheorghe cam avea părul mare. Gligor moşneagul îi zise comat şi pentru că nu se tunsese, dar şi gândindu-se la comaţii daci. Gheorghe, mai înviorat, îi întoarse vorba: „Am înţeles, taraboste. Da frumos agrăieşti dumneata." „Hm, făcu pe supăratul celălalt bătrân, Rubobostes, că aşa îl chema, zâce el mai fainu ca mine? Nu-i vini la mine, să stai?" „Da mai tacă-ţi gura, se repezi moş Gligor, da ce, vrei să mă laşi fără ficior?! Du-te omule în drumul tău, până ţi-i bine!" „ No bine, nu te mânie aşe. Uite că mă duc. Ziua bună." „Da de vinit poţi să mai vii, dacă vrei să mai stăm la sfat." Bătrânul Gligor îl privea cu coada ochiului pe Gheorghe. Văzu cum sufletul băiatului se împărţi după amândoi, „Nemângâiet suflet" îşi zise Gligor în sinea sa. Gheorghe îi îmbrăţişă în gând şi tot în gând jură: „Tete Gligore şi tete Rubobostes, jur să ridicăm la loc, piatră cu piatră, cetăţile dacilor." Moş Gligor îl urmărea cu grijă pe Gheorghe Îi simţi sufletul cum i se mişcă. Energii puternice îi pătrundeau în minte şi în inimă.

Gheorghe se sculă din patul de zăcere. Mai avea carnea trupului, vânăta, în câteva locuri. Ieşi în ocol. Zise bătrânului: „Tete Gligore, dă-mi de lucru." „Ni mă ni, da mai trebe să-ţi spun? Măturoiu prin ocol. Gardu ăla de spini, care mai mult nu-i, decât îi, de-mi intră porcii oamenilor prin casă, lemne pentru foc pentru iarnă, nu-s, în casă nu plouă, da nici pă jos nu-i muruit. De jite nu mai zic nimic. S-o stricat şi poiata de lipsa lor. Şi el mă întreabă de lucru. Da bine că m-ai întrebat, aşe-i bine, cel mai tânăr îl întreabă pe bătrân. „Gligor iar îl privi cu coada ochiului. Simţi şi văzu că a picurat mângâiere în sufletul copilului. Pentru el era un copil. Avea siguranţa că în Gheorghe s-a născut viaţa, prin întâlnirea sufletelor şi vorbelor grăite în trei. Ca dintr-un amnar, s-a aprins viaţa, ca o flacără nemuritoare.

Şi moş Gligor îi vorbi despre Cristos şi despre omenie. Şi despre Mihai Eminescu. Îl învăţă versurile „De la Nistru Pân la Tisa/ Tot

românuplânsu.mi-s-/ Că nu mai poate încape/ De-atâta străinătate.” Îi vorbi despre coloniştii veniți din imperiul turcesc, rusesc, austr-ungar şi despre sutele de mii de evrei. Toți veniră nechemați. Eu nu-i văd nici la plug, nic la coasă, dar sunt bogați. S-au îmbogățit după ce au venit la noi. Toți vor pleca, în Ungaria, în Austria, în Germania, în Rusia, în Turcia. Şi evreii.

-Dar ei nu au o țară a lor.

-Aşe-i, dragu moşului. Îmi place că gândeşti cu blândețe. Dar nici bătături în palme nu au. Dumnezeu e mare. Îşi vor avea şi ei țara lor. Dar România e țara noastră. La noi au venit mai mulți evrei, decât în toate țările din jur. Eram prea slăbiți de cele trei imperii, cel de aici, din Ardeal, cu două capete flămânde, austriac şi unguresc. Numai că socoteala tuturor celor veniți nu s-a potrivit cu socotitul nostru. S-a-ntâmplat de-a-ndoaselea. Am pornit la lucru să-i aducem pe cei de alt neam la sfânta dreptate. Dar, să mai creşti şi vei afla şi altele. La Dumnezeu toate neamurile sunt egale. Nu-i îngăduit să înrobeşti şi să jecmăneşti al neam. Da, aiesta-i răul de pe fața pământului şi trebe curățat, că omu-i făcut pentru altă viața, da ca să o aibă, trebe să se bată pentru ea. Că lumea-i pă dos. Trântorii sunt mai tari decât albinele. Da vine şi rândul albinelor şi fața pământului va fi curată ca o icoană, ca fața care străluceşte de sudorile țăranului care ară, seamănă grâul, face pita pentru masă, mă copilu moşului. Să ştii şi să nu uiți.”

Au trecut anii. Bătrânul Gheorghe, acum înțelepțea el sângele iute al tinerilor! Să aibă răbdare...Numai cu nepotul său Gavrilă nu a reuşit deloc, pentru că i-o reteza scurt: „Nu, unchiule, trebe să-i lovim de câte ori nu ne lasă în pace! Eu nu mă las, nu pot să mă las!” Nu înțelegea că stăpânirii străine îi părea bine de nemulțumiții izolați, îi distrugea şi oadtă cu ei, destui oamnei de nădejde, care ar fi fost de folos neamului românesc, dacă ar fi luptat uniți! Când a primit palma de la jandarm, s-a gândit la Gavrilă. Inima i-a fost străbătută de îngrijorare. Dacă Gavrilă ar fi fost încolțit vreodată cu adevărat, atunci ar fi priceput mai repede. Încolțit cu adevărat nu a ajuns să fie, dar a înțeles la timp, de la oamenii ce se îngrijeau de ceasul potrivit. De la întoarcerea din munți, Gavrilă a fost alt om. Ştia unchiul Gheorghe, ştia tot, dar tăcea. Gavrilă devenise o nădejde pentru ceasul eliberării.

Unchiul Gheorghe şi Gicu coborâră dealul Agrişului şi intrară în sat. Lui Gheorghe i se părea că în locul lui intră în sat moşneagul Gligor, cel care l-a îngrijit când a fost călcat în picioare, la cincisprezece ani şi jumătate. Moşnagul Gligor s-a îngrijit de sufletul şi de mintea lui Gheorghe, o jumătate de an, cât a stat la lucru în satul acela. Şi Gheorghe a învățat cu sete, cu seriozitate. Nici nepotului său Gavrilă, nu-i spusese ce nu merita încă să ştie, deoarece acesta prea se bizuia încă numai pe forță. Trebuiau dascăli mai mari, dascăli tari, ca să-l poată ține în buiestru. El, Gheorghe,

toată viața a fost om gospodar la casa lui, cu sfaturi de om aşezat, dar toate sfaturile acestea îndreptau minţile spre un singur făgaş şi ramurile minţilor se legau unele de altele, apropiind oamenii, cum se leagă crengile copacilor. S-a întors de la moşneagul Glibor, în satul său, lângă mama sa, fie iertată şi odihnită de Dumnezeu în lăcaşurile raiului.

Întregul codru românesc se lega, om de om, minte de minte, braţ de braţ. Oameni de legătură în reţeaua neştiută, a războiului neamului românesc, reţea naturală, firească. De asemeni o reţea, tot firească, sub ochii lumii, în obişnuitul vieţii de toate zilele. Tot satul devenise un fel de şcoală a înţelepciunii, răbdării şi ce-i drept, a călirii curajului. Numai cei curjoşi au caractere puternice, solide. Oamenii curajoşi, cu minte luminată, oameni de aur! Răbdarea şi calmul lor sunt depotrivă cu mânia şi curajul. Au de toate pentru orice împrejurare. Gheorghe, de unul singur, a luat totul de la capăt, organizarea în tăcere a luptelor viitoare.

Moşneagul Gligor îi spusese: „Eu nu am întâlnit român care să nu aibă în el tot ce îi trebuie să reziste la greu şi la rău şi să distrugă răul, oricât de mare şi de lung în vreme ar fi acesta. Îmi vine să cred că avem şapte vieţi în piept."

Soarele ajunsese înaintea lor deasupra caselor de la marginea satului şi ungea cu untdelemnul razelor, cu lumina blândă, ulițele şi casele. Acoperişurile de paie, înnegrite de vreme, păreau şi mai negre, iar cele cu ţigle plăceau în mod deosebit ochiului, în rumeneala lor. Casele cu acoperiş de şindrilă, nici nu luceau, nici nu se arătau mai negre ca şi suratele lor acoperite cu paie. Băteau spre cenuşiu. Ba nu. Casa dinspre cei doi frasini, acoperită cu şindrilă nouă, cu albul şi galbenul lemnului abia jiluit, zâmbea sub razele soarelui de dimineață. Pereții caselor, albaştri şi ici colo albi, se bucurau de mângăierea blândei lumini. Satul îi primi cu casele frumos rânduite, de-o parte şi alta a uliței. Gicu intra sub aripa protectoare a neamului românesc.

Părintele Pahomie

Părintele Pahomie...Pahomie... Numele unui călugăr, dat unui copil, care ajunge, totuşi, preot, de parohie, căsătorit. O bunică i-a aburit viitorul din inima ei, cu căldură. Îşi aminti de bunica sa, plecată de multă vreme la Domnul. Ce taine, ce taine ne înconjoară! Cei în viață şi cei morți îşi lasă ființa în noi, ca într-o ceară. Aud, aud bună, glasul tău, mamă-bună. Ştiu că ai venit, suflete bun, la mine. Da, am auzit, să mă rog. Din tot sufletul. Mă pierde un gând, mamă-bună. Eu ştiu că tu ai venit la mine, dar tu ştii? O, Doamne, iartă-mă şi nu-mi lăsa timpul să se risipească în întrebări deşarte,

când încă pe lume sunt atâtea de făcut.” Apoi simți iar sufletul bunicii sale. „Da, mamă-bună, da, aud, să mă rog din tot sufletul.” Simți plecarea. Își făcu semnul crucii şi zise, tot în gînd „Doamne iart-o”. Părintele se afla în camera mai retrasă a locuinței sale. Pe un scrin crucea cu Mântuitorul şi o icoană cu Maica Domnului. Se coborî în genunchi, în rugăciune şi zise: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă! Doamne Iisuse , Fiul lui Dumnezeu, pentru rugăciunile Prea Curatei Maicei Tale şi ale tuturor sfinților, miluieşte-ne pre noi. Împărate ceresc... Prea Sfântă Treime... Tatăl nostru...Ceea ce eşti...” Pomeni câteva nume dragi, cunoscute şi altele în continuare, din pomelnicul lui personal. Pluti în rugăciune. O simți binefăcătoare. Pace şi zâmbet în sufletul său. Își făcuse timp pentru rugăciune! Omul, deşi aleargă după cele de trebuință vieții, trebuie mereu să-l pomenească pe Domnul Păcii şi al Iubirii. Să-i fie aproape, să-i fie de ajutor!

În ochii părintelui parcă înfloriseră prunii. Pe față i se odihnea Spiritul Sfânt şi buzele erau sălaş pentru zâmbet. Ieşi pe prispă, apoi în ocol. Omul să se ocupe şi de cele lumeşti şi de cele sfinte! Îi venise rîndul, înaintea multora, la fiertul țuicii. Nu a primit să fie primul. Deşi locul dracului, voia să meargă în vizită la cazanul de fiert țuică! Un pahar, doar! De va sta mai mult, numai trei păhărele! Să cunoască oamenii în tot locul! Unde se adună şi muncesc ei, să fie şi rugăciunea. Peste oameni şi peste întregul cadru natural. Să meargă, dar nu azi, e vineri, zi de post şi pentru un preot e bine să rămână la datorie, îngrijind astfel în fața lui Dumnezeu şi de sufletele care sunt cu mai puțină râvnă. Să le ajute Dumnezeu şi lor! Mâine, sâmbăta, vecernia, dumineca Sfânta Liturghie. Duminecă după-amaiză? Nu. Luni, va merge şi acolo, la locul dracului, să-l stropească în chip nevăzut, în gând, în spirit, cu apă sfințită şi să stea de vorbă cu oamenii, să nu le fie un străin! Va închina, va bea un pahar sau două. Atât. În sinea lui, acolo unde-i venise în vizită sufletul şi chipul bunicii decedate, imaginea ei spirituală, îi apărură câțiva copilaşi. Îl aşteptau în biserică. Izvorul bucuriei se înmulți. Cu paşi largi, părintele Pahomie urcă dealul, spre biserică.. Reverenda nu-i era nici prea lungă, nici prea îngustă, destul de lungă, până la glezne, iar la subşiori un pic strâmtată. Oră de religie în biserică. De când cu învățătorul cel nou, ungur, de doi-trei ani, s-a făcut mare tulburare cu învățatul, cu cititul şi socotitul... După clasa întâi, copiii, sătui de ungureşte, nu mai mergeau la şcoală. Veneau însă la biserică, vinerea după-amiază. Oficialitățile au tăcut, de teama părintelui bătrân. Acesta, în ultimii săi ani, până să moară, nu a mai ieşit din spațiul celor câteva sate. Nici nu îndrăzniră să îl cheme în altă parte. N-ar fi mers, zicând că vîrsta lui nu-l lasă. Nu era însă vârsta. În satele acestea trăia ca într-o cetate. Nu spunea nimănui gândul acesta, dar îi

mulțumea şi se smerea în fața lui Dumnezeu. Părintele Pahomie intră în biserică. Ochii pruncilor se opriră pe crucea ce o avea la piept. Îi binecuvântă pe toți deodată, iar unuia, care îi era mai în cale îi făcu semnul crucii pe frunte şi şopti: „Să-ți ajute Dumnerzeu.” Şi porni spre icoană. Se închină şi sărută pe Iisus. Copilul fuguța după „Domnul părinte”, cum îi spuneau localnicii şi i se lipi de reverendă, ca o pisicuță drăgostoasă, băgându-şi capul sub brațul părintelui. Ajunseră în fața altarului. Părintele îşi făcu cruce şi zise „Doamne” cu voce tare şi în gând „Iisuse Hristoase ai grijă de noi.” Copilul, cam pe când termina părintele de spus ruga sa, privind în sus, de sub brațul părintelui, cu ochişorii ca două lumânări de floare de prun, cu spiritul pur, alb, imaculat, îi zise părintelui: „Domnule părinte, am auzit că pădurile au rădăcinile în oameni. Nu pricep vorba aceasta.” Inima părintelui parcă se opri şi în locul sângelui, în locul tuturor organelor, se coborâse Sfântul Spirit. Totul se întâmplă dintr-odată, la auzul vorbelor copilului.. Simți, nu găsi un alt cuvânt mai potrivit, decât acela de „respirația Duhului Sfânt.”

Trupul îi plutea ca o pană. „Domnul să te binecuvinteze” zise preotul către copil, în timp ce făcu semnul crucii peste el. Intră în altar. Deschise uşile împărăteşti şi îngenunchie în fața lui Iisus şi nu semai ridică din rugăciune până seara târziu. Sufletul său se ruga singur fără încetare. Din când în când un colț de gând vedea, cântărea în sinea lui, ce face sufletul, dar părintele îşi bucura gândul, chemându-l în rugăciunea sufletului. Trăia numai în dulceața rugăciunii, cu harurile ei aducătoare de daruri ale Sfântului Duh. Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne! Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne! Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Minute în şir zise vorbele acestea, apoi sufletul iar i se avânta în rugăciuni şi mulțumiri față de Dumnezeu, în timp ce dulceața îi ogoia întreaga ființă. Şi iar minute în şir zicea „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!”

Totul a pornit, aşa, dintr-odată, în plin. Bucuria şi râvna, părintele şi le întreținu şi peste noapte şi a doua zi. Nu rugăciunea minții, a sufletului, pe care încerca demult să şi-o împropieze, să şi-o facă permanată, ci ruga expresă, în genunchi, acasă, sau în biserică, rugă anume. După două-trei zile începu ostenelile sfinților. Trebui să investească bărbăție, să nu se lase îndepărtat din starea aceasta de rugăciune. Parcă auzea o şoaptă în sufletul său „Nu te lăsa, nu te lăsa.” Exista o împotrivire, ce încerca să-i înăbuşe rugăciunea, să-l oprească. Văzu prin văzul din sinea sa pe părintele cel bătrân, plecat la Domnul, cum se ruga, în genunchi, cu fruntea răzimată de pământ. În altar. Şi el se coborî la pământ, zvâcnindu-şi voința ce i se împotmolea. Insistă cu curaj. Se coborî în rugăciune în aceeaşi poziție. Puterile creşteau. Răzbeau. Departe, îi apăru pe punțile spiritului, Decius,

puternic ca o stană de piatră. Părintele simți un îndemn lăuntric ce îi zise „Şi mai puternic, imposibil de învins!” Îi apăru iar un îndemn, un gând „Aşa, acum este mai puternic decât o stană de piatră, pentru că piatra e totuşi sfărâmicioasă!”

Părintele Pahomie se ruga iar. Într-un târziu, îşi dădu seama că bătrânul preot plecase. Parcă... În altar părea a fi o urmă sfioasă de sfânt. Nu ştia cine e. Se sfia, sfântul era în altar, lângă Tainele nevăzute ale Domnului. Această observație fină a sufletului părintelui Pahomie, îi dădu puteri curate din nou, încât sufletul său fu invadat, o, cît e de bine!, de bucuria căutării lui Hristos. Miezul nopții. „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Citi Acatistul Maicii Domnului şi zise „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, Maica Domnului, ajută-l!” apoi pomeni în gând pe toți oamenii din sat, pe ficare după numele său. Dădu să plece, dar îl ispiti un gând „De ce nu ai citit Acatistul Mântuitorului, că el este mai mare decât Fecioara?” Răspunse acestui ispititor imediat, cu vocea gândului, cu hotărâre şi curaj sigur, făcând semnul crucii „Înapoia mea, satano!” Şi părându-i-se că trupul şi unele gânduri ale lui se sustrag râvnei, sub o crustă de comoditate şi de lene, sărută crucea Mântuitorului şi citi în murmur şi Acatistul Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Când termină, la geamuri venise albul zilei...Abia acum observă... Sufletul lui se ruga la nesfârşit, singur, de la sine „Doamne Iisus Hristoase , Fiul lui Dumnezeu, dăruieşte-mă pe mine păcătosul robul tău.” Ajuns acasă, bău o cană cu apă şi zise Tatăl nostru şi se culcă. Înainte de a adormi, simți cum sufletul său continua să se roage. A adormit el, dar sufletul nu se opri din rugăciune. Era o sfântă zi de miercuri. Dormi până spre seară. Ai casei nu-l treziră nici la masă. Avusese grijă Sfântul Spirit să-i oprească. Părintele se trezi şi constată că sufletul îi era tot în rugăciune şi continua să se roage mai departe. Se coborî în genunchi şi aduse mulțumiri şi slavă lui Dumnezeu şi se surprinse zicând: „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne.” Apoi repetă cu toată osteneala râvnei şi voinței lui: „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Sufletul i se ruga mai departe: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă! Şi în timp ce se coborâse în genunchi şi îşi făcea rugăciunile în fața Domnului şi în timp ce îşi zise „În fața Ta toate sunt posibile, Doamne” observă că se spun două rugăciuni deodată, dar se pomeneşte şi numele lui Decius. Mai bău o cană cu apă, deşi simți o oprire: „Da, beau, să nu exagerez, să nu sar calul. De eşti tu Doamne, iartă-mă şi întăreşte-mă, iar de eşti tu, nu-i mai zise Satano, ci făcând semnul crucii peste satana, rosti „Ce ți se cuvine!” Urcă dealul bisericii. Simțea cum întreg pământul şi întreaga lume sunt o biserică. Numai că trebuie răbdare. Înțelse bine, răbdare eternă. Omul să nu-şi piardă firea! Speranță continuă. „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine

păcătosul şi pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l!" Iar îl ispiti Satana, printr-un gând: „Şi dacă nu-l ajută, dacă nu se reuşeşte?" Părintele se trezi punând o întrebare „Ce să nu se reuşească?" Se întoarse în cuget spre acel gând, spre acea ispită şi cu un calm al eternității cea fără de timp, făcu un semn al crucii peste el, zâmbind cu o încredere blândă. Îşi auzi sufletul vorbind adevărul: „Dreptatea nu o lasă Domnul să nu se împlinească. Să nu uiți că viața şi istoria acestei umanități îşi are încercările ei." Sufletul i se ruga fără încetare. Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine păcătosul. Alungă orice gând de la el şi aşa, mergând spre biserică, se scufundă cu toată ființa în rugăciune. Şi spiritul lui, în vremea aceasta, era deplin lucid. Vedea şi simțea adevărul şi dreptatea şi dragostea. Că ele sunt mână în mână. Îşi aminti de vorbele copilului: „Domnule părinte, am auzit că pădurile au rădăcinile în oamnei. Nu pricep vorba aceasta." Iar fu săltat de irezistibila bucurie sfântă. Se trudi să se smerească. Era un păcătos. Greşise şi cu gândurile şi cu vorbele şi cu fapta făcută şi cu fapta bună nefăcută. Ce minune! Să-i spună Domnul vorbele părintelui celui în vârstă, plecat deja din lumea aceasta, printr-un copil, în fața altarului! E limpede că pruncul nu le auzise de la nimeni, ci un gând îi veni atunci în minte şi gândul acesta afost atât de puternic încât i-a mişcat limba şi i-a vorbit lui, nevrednicului părinte Pahomie. În seara aceea era slujba de seară, vecernie. Bisericuța, plină. Preotul nu îşi mai putu reține lacrimile. Nu plânse până acum niciodată. Şi, nereuşind să le oprească, le-a lăsat să curgă pe obraji, în timp ce slujea. Şi lumea se ruga şi el se ruga pentru lume şi întreaga suflare era o singură ființă. Se adunaseră toți, unul lângă altul, sub aripa bisericii. Vremi aspre, de cumpănă.

După grăirea minunată a copilului către părintele Pahomie, la un ceas anume, din pădure, porniseră valuri de copite, răbufnind în jos, spre sat.

Gabor Iştvan

Gabor Iştvan fu primit în Ardeal ca un adevărat reprezentant guvernamental, cum de altfel şi era. Nu orice reprezentant. Militar! Relațiile foarte bune cu el, însemnau relații foarte bune cu Dumnezeu. L-au aşteptat ca pe un prinț. Casă aranjată cu lux şi servitorii de trebuință. Grofii îi îndepliniră anticipat o serie de dorințe posibile. Aveau de unde! Să se simtă colonelul cu mult mai bine decât la el acasă! Pe deasupra îi dăruiră, din partea armatei, pe ordonanța Todor Hârtoapă.

Gabor Iştvan, fără să jignească pe nimeni, rămase distant cu toată lumea, aşa acumi se stă bine unui om cu relații înalte şi cu un viitor ce se anunță strălucitor. Cei câțiva grofi, mari proprietari de pământ jecmănit de la

români, avocații, lumea jandarmeriei, profesorii şi studenții maghiari, apreciară repede această poziție. Astfel reuşi să-i mişte pe toți în sens concentric şi în vremuri ca acestea, ceveni omul ideal. Gabor Iştvan, ungur sută la sută. Patriot. Totul pentru Ungaria. Colonelul începu să se îmbogățească din prima zi, aveau grijă cei din jur. Militar, doar militar. Nu-l interesau alte probleme. Ordinea în statul ungar, atât îl interesa. Ordinea îi interesa pe toți...Liniştea țării. Această linişte însemna un uger mare de vacă, ce avea lapte pe săturate pentru toți. Nu se mai opreau din muls. Şi vaca tot avea lapte bun şi cu îndestulare. Trebuia păstrată însă în poziția cea mai bună pentru muls, să nu răstoarne şiştarul cu lapte. Gabor Iştvan, omul de fier. Transilvania răvăşită de război, de intrarea trupelor româneşti în ea, în urmă cu doi ani, când încercară să includă teritoriile de până la Tisa la patria lor mamă, la România, avea spiritele încă înfierbântate Colonelul le credea, pe cele mai multe „dezumfalte şi sigilate". Acum urmează partea a doua. Umflarea lor cu spaimă față de unguri. Trupele româneşti au intrat în Transilvania zadarnic... Nu se poate face nimic! Ungaria este totul! Datoriile sunt datorii! Nu plătesc impozitele? Pe ei! Teama de tăria noastră să le producă, fără încetare, coşmaruri! Acum, să-i adormim, să-i strivim şi Ungaria este asigurată cu de toate! Românii aceştia sunt buni numai pentru muncă! Numai! Cu ce credeți că a trăit Austria până acum? Cu pâinea din Ardeal! Nu zicea Transilvania. Îl sâcâia numirea prea vizibil latinească. Ştia latina şi-i părea bine de cunoştințele sale. Catolicismul a dat de toate ungurilor, o vreme şi libertăți în expansiunea militară, doar românii erau ortodocşi! Dar şi posibilitatea studierii limbii latine! „Românii? Ortodoxismul? Vor fi catolici unguri! Atât! Ce n-au reuşit ungurii de dinaintea noastră, vom reuşi noi! Se va vorbi peste tot numai limba ungurească! De câteva zeci de ani am luat Ardealul de la austrieci. Sub imperiul austriac fusese principat, sub imperiul nostru austro-ungar, noi, ungurii, pentru prima dată, le-am desființat principatul! Acum pâinea este a noastră şi aurul şi fierul şi cărbunele şi sarea şi lemnul. Păduri, păduri cât vezi cu ochii. Şi gaz metan. În fine, ale noastre! Noi ungurii suntem mândria Europei şi teama Balcanilor! Ce facem în Ardeal vom face şi în sud, în Serbia şi Croația şi în nord, în Cehia, Moravia şi în Slovacia. Granița de sud a Ungariei, malurile mării. Ungaria are nevie de spațiu vital. E un popor lăsat de Dumnezeu să stăpânească şi să conducă. Este predestuinat să fie la cârmă. Ca pe vremea lui Atila. Imperiul bizantin le plătea tribut. Toți hunii deveniseră ostaşi. Să fim şi noi ca hunii, toți, ostaşi şi conducători! Când Atila a ridicat arma să meargă asupra Romei şi Cartaginei, toți hunii s-au mişcat, cu femei cu tot. Da, un popor de ostaşi. Oameni hotărâți. Întreaga lume sub picioarele lui Atila. „Aşa e! Se auzi vorbind Ferenz Pişta,

comandantul puşcăriei. Atunci pe vremea lui Atila, fiecare hun, un ostaş! Dialogul acesta avu loc la peste o lună de zile de la sosirea colonelului Gabor Iştvan în Cluj. Ferenz Pişta continuă: „Eu am un pic de avere şi când Atila va ridica hunii să atace iar, mă ascund în pustă şi fac ce n-a făcut el." Gabor Iştvan îngălbeni.. Rămase cu mâna întinsă. Tocmai voia să-şi ude gura cu un phar de vin de Târnave. Om inteligent, aşteptă gluma. Putea să fie o glumă şi încă tare! „Ei, ei? Şi?" „Şi am să fac ţara pe care el, Atila, n-a făcut-o. Cît a fost Asia de lungă, din China şi până în Caspica, şi din Caspica până la marginea Daciei, n-au ştiut la ce-i bun pământul. Au aflat de la daci. Dacii cultivau grâu şi secară, de i-au îndestulat pe toți.. Pierduseră pe câmpul de luptă în fața hunilor, dar au pierdut şi alții. „Ei, ei? Şi?", făcu din nou colonelul, pe vechiul ton, mai sperând că Pişta Ferenz va spune ceva despre fericitele victorii ale hunilor, deşi abia îşi mai putea stăpâni clănțănitul fălcilor. Simți gândurile comandantului puşcăriei şi un fel de furie îi dizlocă muşchii, obligându-l să se abțină, printr-un efort cumplit, pentru a-şi opri mişcarea brațelor, picioarelor şi clănțănitul fălcilor. „Ei?" „Atila în loc să-i învețe pe huni învățătura dacilor şi anume să-şi facă țară şi să are pământul, i-a ridicat la luptă iar şi i-a nimicit pe toți. S-a ales praful şi pulberea de ei. N-au mai rămas decât câteva cete de fugari prin lumea largă. Dar s-au dus şi ele pe lumea cealaltă. Cum n-au fost maghiare, n-are de ce să-mi pară rău. Dela nimicirea hunilor au trecut cinci sute de ani până au venit maghiarii la Balaton, în Panonia. Maghiarii n-au mai greşit." „Ei, ei? Cum?" Colonelul Gabor Iştvan tremura detot, ca apucat de friguri. Ferenz Pişta abia acum îl observă şi începu şi el să tremure. Friptura i se făcu ghem în stomac şi vinul băut îşi pierdu orice efect asupra nervilor săi. Colonelul Gabor Iştvan, pentru că se abținuse prea mult, avea ochii roşii, umflați, gata să sară din orbite. Numai acțiunea, lupta, atacul i-ar fi dat din nou echilibrul. Om de acțiune, militar. Ferenz Pişta îşi muncea mintea să găsească o vorbă ca să-l liniştească. „Ei, ei? Ha, ha, ha!" se eliberă colonelul într-un râs exploziv. Răsul fu atât de magnetizant, încât Ferenz Pişta nu mai rămăsese în satre de alarmă şi râse şi el. „Hai, noroc, căpitane" zise colonelul. Ciocniră paharele, băură şi plecară. Au urmat două săptămâni de instrucție extraordinară, pentru Cluj, Turda şi în satele din jurul acestora. Toți ungurii, militari şi civili, făcură exerciții militare complete, zi şi noapte. Colonelul rămăsese prieten cu Ferenz Pişta. Îl invită la petrecerile de acasă. Îl plasase corpului muților, cum se numea poliția secretă, pentru observări şi cercetări speciale. Nu trebuia să afle niciodată nimeni că printre unguri sunt şi nebuni! Colonelul rămase profund revoltat. „Cum? Să învățăm noi agricultura de la daci? Hm!" Şi totuşi o geană de lumină se mişcă în conştiința lui, când îşi aminti că Ungaria există numai din secolul al zecelea de după Cristos, după

fixarea maghiarilor în Panonia, lângă lacul Balaton, pe când dacii, în secolul al patrulea înaintea erei noastre, sub conducerea unui rege se luptau cu macedonenii lui lui Alexandru Macedon, apărându-şi holdele şi cetăţile, iar în secului al şaselea înainte de Cristos, se luptau cu perşii. Colonelul, pentru a nu-i vedea pe români, pe daci, rosti în gând o frază, din acelea de propagandă: „Eu sunt fiul primului mileniu al Imperiului maghiar şi umerii mei sunt fundaţia celui de-al doilea mileniu al imperiului maghiar. Şi cine se opune imperiului, să piară!" Într-un târziu, zâmbi şi zâmbetul său luci ca o sabie a morţii. „Ferenz Pişta este condamnat la moarte. Tribunalul Ungariei şi-a pronunţat verdictul." Colonelul îşi aminti de Budapesta, de surghiunirea soţiei marelui creer militar al Ungariei, de către însuşi soţul ei. Surghiunire? Poate... Cele două palme de pe obrajii catifelaţi ai doamnei răsunară din nou în urechile colonelului. Imaginea amiralului îi apăru în memorie. Îl privi în ochi, pe colonel şi îi zise: „Condamant la moarte!" „Am înţeles!" răspunse Gabor Iştvan.

Faptul că îl sortise morţii pe Ferenz Pişta, comandantul puşcăriei din Cluj, înaintea ordinului dat de amiral, îi dădu lui Gabor Iştvan o satisfacţie secretă. De altfel, orice gând îi venea de la amiral şi nu cuprindea cele câteva fraze învăţate în cadrul poliţiei secrete a „statului imperial" ungar, le socotea închipuiri absurde, le respingea, ca fiind gânduri false şi nu le lua în seamă, se sustrăgea lor, îndreptându-şi gândul spre predestinarea extraordinară a mghiarilor în cârmuirea Europei şi Balcanilor. Prin Balcani, Ungaria va avea ieşire la mare. Iugoslavia, teritoriu unguresc. Prin Cehia va fi legată de Germania. Austria, încet-încet va fi subordonată planurilor Ungariei. Aşa se sustrăsese colonelul genei de lumină ce pâlpâise în sufletul său. „Cine a fost înainte de sfârşitul secolului al zecelea în Transilvania? Cine să fie, îi veni prompt răspunsul, cei ce sunt şi azi, românii." Cuvântul români nu a mai fost rostit în întregime. A fugit din calea cuvântului. „Români? Nu există! Ba da, există nişte fii adoptivi ai Ungariei!" „Da, dar de când sunt ei în Ungaria?" Gândurile i se împletiră şi i se înnodară şi nu se mai putu sustrage încurcăturii, decât repetând în sinea sa, cu violenţă, fraza învăţată în cadrul poliţiei secrete. Buzele începură să i se mişte după vocea neauzită a gândului: „Eu sunt fiul primului mileniu al Imperiului maghiar şi cine se opune imperiului, să piară!" Nodul de gânduri se smuci şi colonelul simţi dureri de cap. „Cum, un mileniu de imperiu, când Banatul, Bihorul, Crişana, Maramureşul şi Transilvaia au fost cu adervărat anexate abia în 1867?! Existau înainte de venirea ungurilor în Panonia, există şi acum. S-au unit într-un singur principat, Transilvania. Aceste provincii au avut totdeauna un profil autonom, neaoş românesc. Cuvântul „românesc" a foat ca fâşia de trăznet a unui fulger. Puterile colonelului slăbiră. Colonelul Gabor Iştvan

începu să respire greu. Dacă l-ar fi privit cineva mai de aproape, fără să se lase înşelat de uniforma şi de gradul de colonel, ar fi văzut un biet om neputincios, cu faţa schimonosită. Se împleticea, dar nu de băutură. Înregistră prezenţa unui gând şi anume că satrea lui sufletească se trage de la Fernz Pişta. Încercă să gândească de ce i se trage de la Ferenz Pişta, cum anume, dar voinţa, puterea de concentrare îl părăsi de tot şi nu mai reuşi să îşi amintească la ce s-a gândit, nu îşi mai amintinici de Ferenz Pişta. Mergea fără să ştie încotro, ca un automat. Trebui să facă un efort deosebit, pe cele câteva trepte ale casei lui, pentru a le urca. Intră în casă. Se întinse pe pat. Adormi. Când se trezi era amiazăzi. Se simţi obosit. Un crâmpei de vis îi dispăru. Se cutremură. Mintea îi era încleiată ca după o beţie. Se scutură de ceva neplăcut, se spălă pe faţă cu multă apă rece, se învioră şi porni la datorie, stârnit de tot ce se împotriveşte Ungariei milenare. Îşi întreţinea convingera că este ales de istorie pentru anumite scopuri precise, importante.

Iuliana

Iuliana, muierea lui Flaviu, cel împuşcat în ţintirim, a înnebunit. Aşa zicea lumea! Sana Floarei a văzut-o cu o zi înaintea venirii călăreţilor, abătută şi pustiită, de parcă nu-i erau minţile cu ea. „Dar în ziua în care pe Şesul Hăşdăţii s-au făcut pădurile la loc, Iuliana arăta, nu ştiu cum să vă spun... Faţa ei, de culoarea petalelor albe. Petale albe, în chenarul negru al năfrămii. După ce trecu unda răcoroasă a codrului, adusă de boncăluitul copitelor de cai, Iuliana a rămas multă vreme nemişcată, la poartă, privind în gol. Ce vedea ea? Sărmana! Vă jur, zicea Sana Floarei, pe Sfânta cruce, deşi de aici de la mine este o postată de loc până la ea şi tot mi-a fost frică! Stătea ca un lemn, ca o stană de piatră, de credeai că o făcuse Duumnezeu fără mişcare. Simţeam însă cum inima ei este vie, nu ştiu cum să vă spun, da, credeţi-mă, dragile mele!” Muierile ascultau, ochi şi urechi, ca să fie, la rândul lor şi ele ascultate. „Îi simţeam inima, de parcă a mea era a ei. M-am speriat. Auziţi, i se auzea inima!” „Tu Sană, nu ştiu cum o fi Iuliana, de bună seama o fi ceva, dacă a fost văzută de un singură peste pământuri, afară din sat, dar şi tu prea le zici.” Viorica lui Tarţa se opri şi nu mai rosti cuvintele „de gândeşti că nici tu nu eşti în toate minţile.” „Eu am văzut-o prima, eu ştiu!” îi întoarse vorba Sana. „Bine, Sană, sigur că tu ai văzut-o prima, nu zic ba!” Sana pândea să mai vadă pe cineva trecând, să intre în vorbă şi să spună că ea, Sana Floare, avăzut-o prima pe Iuliana, plecând peste pământuri, nu pe drum, sau pe cărare, după ce a stat aşa, neclintiă, la poartă.

Iuliana, după ce privi, ca împietrită în urma călăreţilor, intră în casă şi îşi mângâie copilaşii pe frunte. Apoi se rugă în faţa icoanei Maicii Domnului.

Luă mălaiul din merindare, îl copsese ieri, îl frânse în patru părți şi îl lăsă pe masă. Aprinse focul şi se mai închină o dată către maica Domnului. Se îmbrăcă bine, cu haine groase. Îşi luă în picioare cizmele lui Flaviu. I se potriveau. Mai umblase cu ele pe lângă casă. Ale ei, femeieşti, cu partea de sus a carâmbului, roşu, avea tocurile mai înguste şi mai înalte şi nu-i plăceau aşa, ca ale lui Flaviu. Nici nu erau potrivite pentru un drum mai lung. A mers la domnul părinte şi-i sărută mâna, obicei mai rar în sate, față de preoții de mir, în lume, dar Iuliana, de când rămase văduvă, n-a fost oprită de la această plecăciune a sufletului către Domnul. Prea multă durere în sufletul femeii! Pe Domnul îl săruta. Părintele îi atingea fruntea cu degetele, făcându-i semnul crucii, mai întărind-o. „Biata femeie!" După ce sărută mâna părintelui, acesta o mângâiepe frunte, dar Iuliana nu mai plecă fără nici un cuvânt, ca altădată. „Părinte, rogu-te frumos să treci zilnic pe la copiii mei." „Bine Iuliano." Doi se născuseră înainte de a pleca Flaviu în armată, al treielea după ce a fost trimis pe frontul italian.

Părintele a promis, fără să cerceteze rugămintea Iulianei. Îşi făcea timp, pentru lume, cu dragoste, doar de aceea s-a preoțit. Şi Iuliana plecă, dar nu acasă la ea. În sat trăia şi o femeie, Anuța, săracă, săracă de tot. Îşi câştiga şi ea lingura de mâncare, cu lacrimi. Iuliana s-a dus drept la ea. „Anuță, poți să vii să ai grijă de copii, o vreme? Îți dau două-trei cupe de făină de cucuruz, că am." Două-trei cupe însemna mult. Cum să nu meargă? „Acum, Anuță. Să stai şi peste noapte. Mănânci cu copiii." „Nu le iau eu de la gură, nu te teme." „Ai chisăliță, ai găini, ai tot ce-ți trebe. Porc nu şi nici vite." Anuța tăcu o clipă, dusă pe aripile gândului, dar îşi reveni."Lasă Iuliană, fii liniştită, mă descurc eu." „Hai, să te văd eu mergând. Am făcut focul." Anuței îi păru bine de foc, de căldură. Iuliana a aşteptat şi porniră amândouă. Când au ajuns la poarta Iulianei aceasta se opri şi-i zise Anuței: "Mîine te duci la părintele şi-i spui ce necazuri ai." „Bine, bine, dar ce necazuri? Fii pe pace." Iuliana plecă fără să mai spună o vorbă. Anuța se bătea cu palma peste frunte, vrând să spună ce proastă e, de n-a întrebat-o unde merge, da mai ales pe cât timp merge. Să n-o întrebe! Parcă i-a luat Dumnezeu mințile. Lumea o ținea pe Anuța şi de proastă, de aceea nu o certa, numai o întreba. Şi părintele fu uimit. Se ruga pentru Iuliana. Să i se piardă un suflet? Nu, Doamne, nu!

Iuliana alerga peste pământuri...Picioarele soțului ei...Picioare puternice. O purtau pe sus. O lua în brațe şi o învârtea prin casă, de strigau toți copiii. Cel mai mic începea să plângă, de nerăbdare. Îl lua şi pe el, la vânturat. Picioarele lui Flaviu o purtau acum peste pământuri! Nu mai alergau, dar mergeau repede. Parcă plutea. „Mama lor!" îi zise Flaviu. Iuliana îi simțea răsuflarea, pieptul, mantaua. Da, mantaua lui, pe ea. N-o pipăi, ca să nu

dispară şi să rămână cu haina lui de pănură, sub care se înfofolise cu ce a găsit, să nu-i fie frig. Iar îi veni să fugă. Şi picioarele alergau cu uşurință. Rap, rap, rap şi picioarele săriră cu uşurință, zburând cu Iuliana peste un şanț, peste o brazdă băltuită. Rap, rap, rap, făceau cizmele pe ogor. Acum mergeau la pas. Ca pe arcuri. Pas întins şi fără oboseală. Ochii Iulienei începeau să se răsfrângă şi înafară şi să vadă rostul ei. Rostul ei. „Ce zici, bărbate, bine fac?" Rap, rap, rap, rap. „Iuliano, nu-ți pot spune." „Nici să nu-mi spui." „Nu pot să-ți spun" Rap, rap, rap, rap, şa, şa, şa, se atingeau tălpile de iarbă. Un copac. Umbră răşchirată spre înalt. Ajunse lângă el. Se răzimă. Gura şi pieptul îi fură apăsate de şuieratul respirației. Aerul rece. Se aşează. „Trebuia să îmi iau de mâncare. Drumul e lung." „Nu trebuie. Drumul nu-i lung." Se ridică şi porni la pas rar, domol. Trecu Valea Hăşdății. Nu se mai gândi la nimic. Pământul începu să se curbe. Se apropia de vârful dealului. Ca şi multe altele, acoperit de copaci. Pe aici i se păruse drumul mai scurt. Fără cărare, fără loc umblat. Urca în Făgetul Clujului, drept spre vârf, spre căciula de pădure, din vârful dealului. Se opri. Porni. Uită de gânduri. Iar se trezi oprindu-se.. Înspre stânga. De ce înspre stânga? Da, ştiu de ce. Ochii răsfrânți înăuntru, priviră înafară. O zmucitură puternică de inimă şi Iuliana, cu mâinile în buzunare, cu năframa mare de lână pe cap, legată cruciş peste piept şi înnodată la spate, cu rochia ei obişnuită, până peste turuiacul cizmei, îmbrățişă lumea de dinafara ei. „Cum de nu am călcat pe nici unul?!" Pe costişa domoală, văzu abia acum, pândarii culcați. Unul o recunoscu. Nu ştiu ce să-i zică. O lăsă în pace. Iuliana intră în pădure. Țăranii de prin toate împrejurimile se adunaseră în stânga pădurii. „Da cine le-o dat ordinul?" „Da ție cine ți l-o dat? Ia mai tacă-ți gura, tu, femeie" îşi răspunse în gând. „Că bine zici", agrăi Iuliana. Frunzele pădurii foşneau la fiecare atingere de pas.

Se auzi un bucium, un corn de bou. Vorbea. Şi grăia şi grăia şi nu mai termina. Iulienii îi păru rău că nu ştie ce spune buciumul. Un căluț de munte apăru printre copaci, în galop avântat, aducând un flăcău. Din altă parte, de jos, vreo patre bărbați, alergau în grabă mare. Porni şi ea spre tabără. Spre locul de adumnare al Gărzilor Naționale.

Iuliana nu avea de unde şti că pretorul stătea cu mîinile la spate, legat de un copac, alături de un jandarm şi de un domn necunoscut. Fuseseră opriți, dimineața, pe drumul Făgetului, în timp ce se îndreptau spre Cluj, de către una din grupele de luptă ce aveau misiunea, începând cu seara de dinaintea sosirii Gărzilor Naționale, să rețină orice persoană oficială sau suspectă, pentru a împiedica astfel orice veste să ajungă spre garnizoana din Cluj. Pretorul nu ştia nimic despre evenimentele zilei. Pleca la Cluj, ca de obicei,

în interes de serviciu, plescăind din buze, la gândul unui chef, într-un mare restaurant, în care lăutarii îți răscoleau inima!

În afară de cele câteva femei care se întâlniră cu Sana Floare, nimeni în sat nu mai avu vreme să afle ceva sau să vorbească de Iuliana.

Întregul sat amuțise. Veneau veşti din ce în ce mai alarmante. În Cluj şi în toate pădurile din jurul lui, se dădeau lupte şi se vorbea că oamenii mor cu miile. Ci că sunt mii de morți numai în oraşul Cluj. Câți or fi în păduri?

Decebal şi Ilie
Cum au trecut cele patruzeci şi opt de ore

Decebal, singur, în celulă. Butoiul pentru necesități nu era dus de la alții de dinaintea sa. A doua zi, la amiazăzi, i s-a deschis vizeta şi i se dădu o bucată de mămăligă rece, cât patru degete şi lată de unul şi pe fundul unui blid, terci cald. „Repede!"Şi într-adevăr, cel ce a adus terciul revenise chiar din clipa în care Decebal terminase de băut terciul din câteva sorbituri, direct din blid şi îl şterse cu o bucățică de mămăligă. Decebal mânca orice şi cum terciul a fost cald, i s-a părut mâncare împărătească. Puțină, dar decât nimica, e ceva!, îşi zise el.

Se ştia că nici un angajat nu avea voie să stea de vorbă cu deținuții din celula în care se afla Decebal. Domnu ofițer e domnu ofițer şi ancheta-i anchetă!

„Gardian, celula patrusprezece." „Am înțeles!" Gardianul făcu strânga-mprejur şi porni cadențat, legănând brațele. „Când spune domnu ofițer ceva, se merge ca în pas de front, de aia-i ofițer!" Traversă curtea puşcăriei. Pe trepete se mergea la pas alergător, iar pe coridor la pas de paradă. „Când te întorci cu deținutul, auzit-ai mă?!. Ții o mână pe centură, în față, iar cealaltă la şold, pe mânerul pistolului. Să simtă deținuti că ai pistol!" Când deținutul ieşea din celulă, lua poziție de drepți, cu fața spre gardian, care îl privea drept în ochi, de la patru metri disranță, având o mână pe centură, în față şi cealaltă pe mânerul pistolului şi-i comanda: „La stânga-mprejur!" După ce deținutul se întorcea, îi zicea „Înainte marş!" Şi deținutul mergea cu pistolul după el...Acum, când gardianul însoțea pe deținut, avea pasul de voie, însă privirea trebuia să şi-o țină înfiptă în ceafa deținutului, fie că era încă reținut, fie condamnat. Judecați erau foarte puțini. Cei mai mulți erau luați de acasă şi închişi fără judecată.

Decebal se mânie pe el însuşi, că un căcăcios de gardian ungur i-o intrat în inimă şi nu se poate gândi la ale lui şi de mânie nu porni când auzi comanda „Inainte marş." „Să pornească?! Să pornească, mai bine să pornească. După lumină, trebuie să fie târziu. Să tot fie patru ceasuri după amiază. Patru

ceasuri. Hm!" Gardianul turba de mânie. Vinele gâtului i se umflaseră. Încă nu i se mai întâmplase ca un deținut, din cei noi, să nu pornească la comandă. O să-l mănânce de viu, o jumătate de an încheiat, până când n-o să mai rămână decât oasele feței şi orbitele ochilor, goale, goale de un deget. Gardianul tremura de tot. Decebal porni, dar încet. Gardianul nu mai dădu a doua comandă „Mai repede!", dar îşi zise că îl omoară. Îi va da totuşi o comandă, în curte, să audă toți puşcăriaşii, toți gardienii şi domnii ofițeri. Ba nu, dar o să-l toace în bătăi, aşa cum se toacă varza, înăuntru, jos, între zidurile groase. Nici când urlau din toate baierele, cei legați, răstigniți, de la care trebuia să se dea domnului ofițer o mărturie, nu se auzeau urletele în afară. Tulburătorii de liniște! Liniştea Ungariei! Când li se băga cuie înroşite sub unghii, la mâini şi la picioare, urlau aşa de tare, că gardienii, în fine, se bucurau, se distrau de-a binelea. Celor supliciați li se apăsa fruntea cu cizma şi li se prindeau dinții din față cu un cleşte înroşit. După aceea urletele se veştejeau şi victimele se zvârcoleau în tăcere minute în şir.

Multe femei veneau după bărbații arestați sau dispăruți. „Vezi-ți de treabă femeie, nu-i la noi. Noi i-am dat drumu a treia zi. Caută-l, aşteaptă-l!" Mulți nu mai vedeau soarele. Deveneau ocnaşi pe viață. În temnițele din Cluj, în doi ani de război, până în noiembrie 1918 au fost maltratați 26.000 (douăzeci şi şase de mii) de români translivăneni, preoți, învățători, doamne, domnişoare, tineri, țărani, țărănci, cu un scop declarat, de a se tăia înaripareа avântului Unirii tuturor românilor într-un singur stat.

Decebal stătea în poziție de drepți în fața ofițerului. Acesta îl învită să ia loc. Decebal refuză. În învită iar. „Domnu ofițer, nu se cade. Io-s țăran. Înaintea Dumneavoastr?!" Îl invită să stea jos pentru a treia oară. Decebal îşi lăsă fruntea în pământ şi nu se mişcă. Ofițerului îi plăcu. Decebal zise într-un târziu, privirea având-o tot în jos „Şi de m-ați călca în picioare tot nu stau jos" „Răspunde la două întrebări. Una, te-am bătut?" „Nu." Aşa era. „Două, m-ai văzut bătând?" „Nu." Şi asta era aşa. „Tu mă faci să fac ce n-am făcut şi să pun gardienii, da nu pe ei, ce ei?...Să pun doi-treipuşcăria şi să te bată, dacă tu, om fără obraz, ca o muiere, ele zic verzi şi uscate, n-au lacăt la minte!" Vorbise aspru, dar Decebal, isteț la minte, prinse pentru o clipă gândurile ofițerului, care doar voia să-l înfrice şi, ca el, Decebal, să spună adevărul, că nu l-a bătut nimeni, precum şi aşa este. Ofițerul chemă un gardian. „Gardian, Decebal, din celula patrusprezece, de ce l-ați bătut?" „Bătut? Să trăiți domnule ofițer, raportez. Nu a fost bătut", strigă milităreşte gardianul, din poziția de drepți. „La celulă cu el", zise Pişta Ferenz, arătând spre Decebal, care tocmai se pregătise să spună două vorbe. Nu mai avu timp. În curte a mers în pas mai vioi şi gardianului îi mai veni inima la loc, dar vinele de la gât i se umflaseră la gândul că Decebal iar va merge precum

se duce mortu. Decebal pălise. Ajugea în celulă fără să fi limpezit nimic. Pe trepte urcă iar încet. Vinele gardianului se umflară, ca la comandă. După ce îl condamnă, îl voi executa, îşi zise acesta. Îi voi da una cu patul pistolului în ceafă, de se va trezi dimineaţa îngheţat şi apoi aşa răblăgit, dă pe el, săptămâni şi luni, până când i se vor duce ochii în fundul capului. La cotitura scărilor, lui Decebal îi fulgeră prin cap un gând, să se oprească. Gardianul ar mai înainta câteva trepte. Să se oprească şi să se repeadă la gardian. Cu un pic de noroc l-ar zdrobi de perete, sau de trepte, i-ar lua pistolul şi... Ajunse sus pe coridor. Acum îi la vedere, nu se mai poate face nimic pe coridorul acesta, deschis vederii. Se apropiau de celula patrusprezece. Când ajunse la patru metri dincolo de ea, i se ordonă să se oprească. I se ordonă stânga-mprejur. Decebal se întoarse. Privi pe gardian în faţă. Îl măsură de sus pînă jos. Bine trăit, dar l-ar fi sfărâmat, cum sfarmă trăznetul locul unde loveşte. I se ordonă înainte marş. Cu fiecare pas se apropia şi mai mult de gardian, care stătea nu prea departe de uşa celulei. Cum să-i puşte o lovitură gardianului, să-l bage în celulă şi să îl sugrume? Hâm! Nu-i bine, e prea departe şi lovindu-l ar cădea pe spate, distanţa s-ar face şi mai mare şi până l-ar înşfăca să-l tragă înăuntru, îl pot vedea şi alţii. „La dreapta!” Decebal intră în celulă. „La zid, cu faţa la zid”, auzi din faţa celulei, apoi urmă izbitura uşii grele. „Asta e, zise Decebal.Când am făcut un pas în celulă, să-l fi aşteptat să vină în faţa celulei, să închidă uşa. I-am auzit respirarea. Venise în faţa uşii. Hâm. Prost, sunt prost! Nici prin cap nu-i trecea gardianului ce-l aştepta. Nici măr nu ar fi zis, luat dintr-odată. Înăuntru cu el şi dă-i, omoară-l, dacă nu cumva o face pe el şi va ameţi după prima izbitură. Să îmbrace hainele gardianului şi afară!” Rămas singur îi veni să-şi dea pumni,dar se opri. „Se poate! Da, se poate!” Decebal îşi simţea muşchii cum îi mişcă trupul ca pe ai unui cal focos când joacă, de parcă dansează. Decebal, la nevoie, se simţea înstare să zdrobească mai mulţi gardieni. „Azi, prost, prost! Ce întorăstură cu ofiţerul. Acolo trebuia tras de timp şi de limbă, să ajungă la târguială şi să ceară să-l lase în curte, să-l puie la lucru, la orice, că de-aia-i om, să muncească. Sau ar fi văzut el ce ar fi făcut, dar acum? Simţi picioarele reci şi se înervă. „Să nu-mi fie frig, să am mişcările sigure!” La acest gînd simţi cum trupul, ca un armăsar când simte pintenii, se înfierbântă şi porni să se plimbe de-a lungul celulei. Un, doi, trei, un, doi, trei. „Hâm!” Ar fi frânt, ca pe o creangă uscată, pe genunchi, pe oricine i-ar fi ieşit în cale.

Ofiţerul îşi frecă palmele mulţumit. Decebal nu e un sărăntoc, ci un bogătan. Are nevastă, trei măgari, cal, căruţă, trei câini, doi feciori, o turmă de oi. Dă impozit. Le vinde la stat, dar şi la târg. Avere nu glumă. Da nici dracu nu ştie unde ascunde banii. Cine vinde, are!” „Da tu, de ce nu ai, mă?!

Îi zise ofițerul lui Ilie Baştină. „Păi n-am!” „Ăsta-i răspuns? Eu te-am întrebat de ce nu ai, nu dacă ai sau nu, măăă, banditule! Hoțule! La ocnă! Gardian!” „Să trăiți!” „La comun.” „Am înțeles!” „Să-nvețe să răspundă numai la ce este întrebat !” „Am înțeşes!” Adică puteau să-l bată, să-l învețe să ştie de frică şi de comandă. Acelaşi gardian ce îl condusese şi pe Decebal. Ştia că Decebal şi Ilie sunt împreună, în celulele de anchetă, unul în patrusprezece şi celălalt în şaisprezece. Acum avea mână liberă. „Pe Domnu ofițer mă?! Gardian, măăă!” Jap, jap, jap, umflă-l dă-i. Nu mult, să nu-l răpuie dintr-odată. Legat, jos, la subsol, în cătuşe, legat de stâlp, partea a doua mai tîârziu. Jap, jap, jap. „Mie, mă?!” Nu să-l desghioace, ca pe nuci, ci aşa, pe rând, ca să nu se mai poată duce bine pe picoare. Să-şi revină în câteva zile. Dar nu e tot. Să-l mănânce încârceierea, de dinăuntru, de la pumnii de dinafară. Ştia gardianul cum să facă aşa ceva! La masă, când îi este lumea mai dragă. Îl va pândi şi în timpul primei înghițituri, îl va scoate afară şi îl va duce în rezervele pentru educație, sau la camera de gardă. Mai bine la rezervă. Jap, pe nepregătite, să-i sară ochii din cap de durere şi să i se zdruncine creierii. La ficat şi la ceafă.

La celulele de la comun existau aceleaşi reguli, acelaşi ritual, cu o singură diferențiere. Pe coridor erau doi gardieni, unul de serviciu şi unul care venea după condamnați.

Nu toți deținuții ajungeau la celulele speciale, ci direct la pumni, la anchetă, de la bun început. „Periculoşi. Domnu ofițer ştie tot, aşa că să spui şi tu mă!Auzit-ai?!”

Gardianul se întorcea la camera de gardă, împăcat. Să mănânce şi el ceva, bine, doar a avut de lucru, nu glumă. Peste un ceas iar are de lucru, la rezervele pentru educație!

Lelea Nastasia

„Lasă-mă Liuane, nu mai fă atâta instrucție cu copilul mă, c-o pica şi i se rupe, ferească Dumnezeu, o mână, sau un picior.”

Vorbele mamei nu le lua în seamă. Unchiul îşi îndrăgise nepotul de-a binele. Când nu avea de lucru, se juca cu el. Râdeau cu hohote. Mătuşa, uimită, îi zicea admirativ: „O trăzni-te-ar copile!” sau „O, pupa-l-ar mătuşa să-l pupe!”

Uneori veselia le rea întreruptă de scurte momente, în care rămâneau cu gura deschisă şi cu respirația întreruptă. Pe urmă totul se lua de la capăt.

Unchiul copilului, cel mai zdravăn fecior din sat, era căpitanul, iar nepotul.... Peste mijloc purta o curea „de-aia lată”, bătută cu ținte, de la care porneau pantalonii verzi, doar el purta pantaloni verzi în tot satul. Cioareci,

pantaloni strâmți, pe picior şi cămeşă din pânză. Din poziția „răzimat pe spătarul laviței”, având mâna dreaptă pe brâu, la curea, ordona, producând hohote de râs şi admirație. Şi, câteodată, îngrijorări, urmate totdeauna de cuvintele mamei-bune, cum i se spune bunicii, ce se făcea de-ndată serioasă: „V-am zis io să lăsați copilul în pace! Uă, uă, uamini mari, vă puneți mintea cu un copil!”

„La stânga!” comandă unchiul. Zdup, cu toate că nu i se comandase „La pământ!”. În plin, de răsună sub el fața casei. Acesta fu semnalul trezirii îmbătaților de râs şi încremenirii lor. Unchiul îi spusese să nu plângă niciodată. Nepoțelul îşi îndreptă privirea, plin de frică, asupra genunchiului ce sângera şi era gata să intre în partea a doua a spectacolului, în plânsul lung, acompaniat de sonul suspinelor. Mătuşa Măriucă, în năpăstuiala ei, luă o dantelă şi se repezi să-l opăcească. „Nu plânge dragu mătuşii. Ia amu ni te leg şi-ți trece. Ni cu ce cipcă fainâ te leagă mătuşa. Doară tu eşti ficior mare. Vezi că nu te-o durut?” Tratativele pe picior de egalitate, pentru a nu plânge, erau conduse de mătuşă, într-un ton foarte serios, ca între oameni mari.

„Bravo dragu unchiului. Ai fost rănit în război şi tu tot n-ai plâns. Bravo. Hai să ne culcăm.” Şi gândurile nepotului zbughiră lăsându-l în grija patului.

Atât îşi mai amintea de unchiul său Liuăn. I-o venit ordin de plecare în armată. Gavrilă l-a sfătuit să nu plece. Le-a zis şi altora să nu plece. Să ieie drumul codrilor, un an, doi şi garantează el, au să scape. Şi Liuăn a zis că nu fuge în munți. Are surori şi părinți bătrâni şi nu vrea să aibă necazuri cu stăpânirea, să-i împuşte. Sunt bătrâni, să nu le întunece bătrânețea.

Noaptea momâiețe de oțel, roşii ca para focului, vâjâiau spintecând văzduhul, plecând la vânătoare de ființe omeneşti. Bucățele de plumb, țiuind, se-nfigeau sfârâind în carne, în carne vie sau moartă. Îngrăşarea pământului...

„Dragă mamă să ştii că am fost la căruțe, la provizii. Acum am ajuns pe linia întâi.” Adică a ajuns lângă groapă. A zis însă altfel, linia întâi!

„Iar despre Pihoiduț, iese din tranşee către proiectilele inamicului, sărind şi râzând, cît îl țin puterile!” Noaptea de la sfârşitul lumii.

Au venit în sat şi alte veşti. Ci că au pornit la atacul cel mare. Marşuri nebune, urlete de luptă, proiectile, aeroplane, gloanțe. Pământul, viu, de sângele cald. Bălți de sânge. Împodobirea pământului, mormane de carne, fum, cutremure, lumină şi întuneric, de-a valma. Război, mormântul florilor lumii.

Pihoiduț, nebunul din scrisorile lui Liuăn, s-a întors acasă şi vorbea despre moartea lui Liuăn în mai multe feluri. La unii le zicea că l-a secerat o mitralieră, altora că un obuz i-a retezat amândouă picioarele. L-a văzut

zbătându-se în sânge, da n-o putut face nimic. A trebuit să meargă mai departe la atac. Şi nici nu avea ce-i face. Şi mjlocul îi era despicat!

„Să ştiți că Pihoiduț l-a omorât pe Liuăn, a zis Nastasia, mama lui Liuăn. O fost nebun, cu nervii desfăcuți de groază. Liuăn sărea să-l țină, sau să-l aducă iar în tranşee. Pihoiduț ieşea de unul singur spre inamic şi sărea într-un picior şi-n amândouă şi puşca unde-l ducea capul lui rătăcit, spre inamic sau aiurea, dar şi peste linia tranşeelor prietenilor săi. El l-a împuşcat. Să nu-i spuneți, dragile mamii, niciodată ce am gândit eu acuma, zise lelea Nastasia, fetelor sale. Numai voi veți şti gândul meu. Nici tatălui vostru să nu-i spuneți. Pihoiduț, cu vremea, o să fie om cu mintea întreagă, la casa lui, cu nevastă şi copii. Se vindecă la minte. Păcatul morții lui Liuăn nu-l va putea şterge din sufletul său şi nu va putea vorbi despre război toată viața lui, precum vor vorbi ceilalți feciori, care s-au întors din război, sau se vor întoarce. Nu va vorbi nici când va fi beut. Şi de-l va întreba cineva despre război, se va trezi din beție, de frică, să nu mărturisească. Liuăn va fi în acele clipe în văzul minții lui, aşa, cum a fost atunci. Sau poate, cine ştie, nu l-a ajutat când a fost rănit. Ceva necurat s-a întâmplat. Dacă el va spune vreodată adevărul, peste zeci de ani, voi veți trăi, fetele mele, să-l iertați. Iertarea aceasta este pentru sufletul lui Liuăn. El nu se mai întoarce.”

Lelea Nastasie s-a dus la preot pentru parastas. Şi preotul a întrebat-o de când nu a mai primit scrisoare sau veste de la fecior. Şi i-a răspuns că de peste un an. Preotul zise: „Dumnezeu ştie. De trăieşte să-l aibă în pază, de a murit, să-l ierte.” Lacrimile Nastasiei porniră. De la plecarea fiului, o durere îi chinuia trupul şi plânsul, zbucium aspru, fără lacrimi, ca şi pământul pe vreme de secetă, fără ploaie. Lacrimile, plânsul, bocetul mamei, după fiul dispărut.

Neamurile îl mai aşteptau, numai lelea Nastasie şi surorile lui îl boceau ca pe un mort. Neamurile îl aşteptau. În fiecare zi îl aşteptau. Câteodată şi mama lui, îmbătrânita lui mamă, privea, în sufletul ei, pe drumul satului, părându-i-se că îl vede venind, pe Liuăn, feciorul ei drag. Îi mai rămăsese un băiat, nepotul. Nepoțelul. Liuăn, înainte de război se juca de-a instrucția cu el. Liuăn a rămas în sufletul ei, viu, aievea, în permanență, veşnic tânăr. Şi bun, aşa precum a fost pe când nu se mutase în lumea văzură numai de ochiul minții, numai de văzul sufletului.

Lelea Nastasie s-a cernit, s-a îndoliat şi i-a făcut parastasul şi pomenirile, cu toată grija. Părintele nu a avut încotro şi i-a făcut parastasul, deşi nu ştia dacă e mort, sau nu. Durerea femeii îl cutremură şi pe el.

Nepotul lui Liuăn îşi va aminti peste ani de unchiul său. Uşa amintirilor i se va deschide cu cicatricea de la genunchi. Îşi va revedea unchiul şi pe el însuşi, pe când nu era mai mare decât un brusture.

Nastasia simțea sufletul bărbatului său, aşa cum simt câinii buni şi credincioşi pe stăpânii lor. „Războiul Doamne, Doamne nu mă lăsa şi fără bărbat. Că s-o dus suflet tânăr. Nu-l lua şi pă bătrân. Doamne, fie-ți milă!

Fulgerele brăzdaz sufletele celor rămaşi în sat. Gărzile Naționale plecaseră spre Cluj. Clopotele trăgeau a mort. Şi sufltele înmărmureau de atâta necaz, de atâta durere, de atâta zbucium. Peste toate necazurile, venise gripa spaniolă. Cum te atingea, cădeai şi zăceai la pat şi te trezeai pe lumea calaltă. A omorât şase bărbți. Şi pe nepotul Nastasiei îl trâni la pat. Singurul medicament socotit folositor de către țărani era spirtul pentru frecție. Dar nu aveau!

„N-am nici un strop de spirt" grăi Nastasia. După vorbele acestea nu mai zise nimic. Cuvintele nu îşi mai aveau nici un rost, pe buzele ei, ca şi frunzele pe pomi, iarna. Fața i se încreți în brazde, ca şi scoarța prunilor bătrâni şi primiră o culoare închisă, pământie.

În sat cântările se ascunseră. Numai bocetul, numai bocetul! Până seara nouă morți, nouă morți de gripă.

Cântările s-au ascuns? Nu. Bărbații mărşăluiau fără încetare. *Trei culori, Pui de lei, Pe-al nostru steag e scris unire, Ardealul meu, Ardealul meu,* urcau, din inimile lor, în glas, cum frunzele izbucnesc în fiecare primăvară în crengi.

Ostaşii României, civili, în portul lor național, sau în uniformele imperiale austro-ungare, după cum i-a găsit ceasul izbăvirii, izbucniseră într-o încleştare pe viață şi pe moarte.

Când ostaşii Gărzilor Naționale coborau din munți, ca o avalanşă, spre diferitele puncte de adunare din Valea Hăşdății, o grupă de cavalerişi unguri a fost observată, pe vale, înaintând prin pădure, spre interiorul Munților Apuseni. Desigur, nici nu le trecea prin gând, că pe un alt drum, Gărzile Naționale se porniseră vertiginos spre Cluj. Ungurii erau din unitatea specială de intervenții. Colonelul Gabor Iştvan le dăduse ordinul să nu se lege de lume, ci să o ignore. Dorea doar să obțină efectul de intimidare, prin simpla prezență militară. De împuşcarea şi schingiuirea publică a românilor, de asasinate, se ocupau, cu precădere, ungurii şi secuii civili din Ardeal.

Un țăran venit de tânăr în Valea Hăşdății, venit de la şes, de pe câmpie, înalt, deşirat, cu fruntea lată de tot, defrişat la păr, cu mustăți uşor coborâte pe buze, încălecă un cal lat în spate şi mic de statură. Încălecă pe deşelate. Picioarele omului aproape că ajungeau pe jos. Răseră de el. Le-a răspuns cu un „ha, ha, ha" aruncat în față. Toți camarazii izbucniră într-un râs puternic. Tăranul primise ordin să neutralizeze grupa de cavalerişti unguri, rămasă în spatele Gărzii Naționale. Porni la trap. La fiecare a atingere a copitei de pământ, țăranul sălta pe cal. Era de răs. Râdea şi el. Îşi ridică picioarele spre

burta calului să-l încalțe, cu călcâiele, dar nu reuşi să-l atingă bine. Calul, gros la burtă, țăranul, lung la picioare. Nu se potriveau. „Ne!, mânca-te-ar ciorile. Las că ajungem noi mai departe, domnişorule, la sălcii, să rup câteva nuiele, să te alduiesc. În loc să fugi în zvârlite, să se vadă cine-s eu, tu hopa-tropa şi hop la pas! Ai auzit mă, ce mi-o ordonat? Da, ordonat, mă prostule! Să-i secer pe unguri, dacă nu se predau. Mi-si-u-ne spe-ci-a-lă!" Îl durea şezutu. Şi capu. Calul pornise iar la tropa-tropa. Îl zdruncina. Ajungând la sălcii, rupse o nuia. „Încă una mă, să nu zici că îs rău şi nu fac armăsar din tine! Măcar azi de nu m-ai fi făcut de ruşine, la tătă Valea Hăşdății!" Țăranul abia acum se înervă. Nuiaua nu vru să se rupă. O zmuci. Calul simți schimbarea şi porni la galop lung, dar vai, o nuia, ca un fie înroşit, îl atinse pe sub burtă, peste bărbăția lui de cal, nu de armăsar. Aerul vâjâi, şficui fața călărețului. Pământul în apropiere se rotea, parcă despicat în două şi mai la depărtare, aripile i se desfăşurau încet, ca la planare.

În zvârlite, se călărea bine, pe căluț. I se mai articulară două lovituiri de nuia. „Să nu se mai oprească, precum locomotiva. Să-i secer. Mama lor! Să ne pice pe la spate?! Ba, le pic eu, la cap! Acum e război. He, aşa da, calule!", se mândri călărețul. Numai aşa mai putea călări. Nu era fecior, nu era tânăr, „Chiar tânăr", cum zic unii. Zborul e lin. „Aşa mă. Azi mai sunt încă o dată tânăr!"

Când intră în sat, din care plecase cu Gărzile Naționale, lăsă după voia calului, care, năduşit, trăgea la pas. Îi trecu prin gând să se mândrească în zvârlite prin sat, ca vodă, dar îi fu ruşine. Găsi un motiv, pentru grabă. „E în misiune." Îşi zise că n-o să plesnească, încă patr-cinci sute de metri şi-i mai aplică o serie cu nuiaua, nu peste bărbăție, ca mai înainte, ci peste şolduri şi peste gât. Când îl atinse peste gât, calul dădu din cap şi boncălui drumul de-a latul şi apoi porni într-o alergare zgomotoasă, lovind cu potcoavele drumul tare, al satului. La auzul fugii de cal, femei, copii, bătrâni, ieşeau să vadă cine-i şi-şi ziceau că nu e a bună, de ce s-o întors şi încă în fuga mare. „Prîîî, zmăule, c-am ajuns. Calul prinsese plăcerea mişcării. Se opri din fugă, dar dansa pe loc.. „Ni mă ni, că acum mă dă de pământ." Se aştepta la una ca asta. Pe nimeni altul nu-l primea pe spatele lui, fără să nu-l trântească. Numai stăpânul îi ştia suca. Stăpânul se spinteni, simțind pericolul şi un-doi coborî de pe zmeu. În picioare lângă cal, omul părea şi mai înalt, iar calul şi mai mic. Nastasiei, nevestei sale i se săltă inima, văzându-şi bărbatul cum se sprinteni, coborând. Calul era numai spume. Femeia tăcu. Altădată l-ar fi cerata că îmbolăveşte animalul. Şi dacă se îmbolnăveşte şi se prăpădeşte, nu mai au cu ce să lucre!

„Mă ficioraşule, grăi omul către un băiețandru, da tu ştii pune potcoave? Potcovaru îi dus." „Ştiu", răspunse copilul căuaciului. „Pune-i", căzu

cuvântul omului, în timp ce lega calul de gard. „Şi tu muiere, un țol pe spinarea calului, ce stai aşa?!”

Fierăria şi potcovăria, căuăcie, cum li se spune, la două case depărtare. Feciorașul, mai mult un copil, veni şi luă calul, fără țol şi plecă. Potcoava de dinapoi cânta, juca între copita calului şi pietrele de pe drum.

Nastasia, rămasă cu inima strânsă, ca puii în ghiara de uliu, de când plecară spre Cluj, fugiți din codru şi alți bolunzi, cum le zicea ea, simți ghiarele vulturului cum i se mişcă în inimă. „I-o apucat pe toți dorul de dus, şi ele, femeile, iar, singure, în fața vieții şi a lui Dumnezeu!”

Bărbatu, din nou în ocol, acasă. Frații Nastasiei, luați la cărăuşia de război. N-avea veşti de la ei de câteva luni. Cărăuşie. Cei de pe front, ca pe front...În fiecare zi privea prin sat în jos, poate, poate îşi va vedea frații venind. Unul, cosând cu picioarele, când mergea pe drum, celălalt, mai pintenog, îşi lovea piciorul stâng de glezna celul drept. Nu-i stătea rău, da julea încălțămintea. Şi cizmele. Numai dumineca le purta. Trei bărbați plecați. Acum s-o întors unu, bărbatu-său. Pe fiu, pe Liuăn, nu-l mai socotea. Vru să-şi întrebe gărbatul „Da ce-i cu tine mă omule, singur?!”, dar tăcu. Vecinile sosiseră şi aşteptau. Răspunse neîntrebat. „Aşe! Eu am zis că e mai bine să mă întorc acasă!” Ghiarele păsării de pradă îi intrară iar în inima Nastasiei. Trupul îi zvâcni. Îşi smulse năframa din cap şi se repezi în casă, urlând. Primise multe dosuri de palmă de la bărbat şi învățase să îşi țină gura. Acum nu ştiu bine ce face. Înşfăcă tindeul, ştergar mare românesc, pus pe perete, după un blid, sau după o icoană, se întoarse şi îl întâlni pe bărbat în pragul uşii. Îl lovi cu tindeul în moalele capului. Şi dădu şi dădu cu siguranță şi cu furie, fără încetare. „Na, na, na, singur, singur, na, na, na. Să-i laşi la greu pe ceilalți, ca să vină honvezii să ne ia copiii, care ne-au mai rămas?!”

Cu ştergaru nu băteau decât mamele şi numai pe feciori. Nastasia nu nimerise altceva la îndemână. Femeile din vecini, veniseră până la poarta Nastasiei. Dispărură care încotro şi închiseră uşile după ele, aşteptând să audă cum strigă Nastasia „Săriți oamini buni, că mă omoară!” Dar n-a strigat. L-a bătut măr şi el n-a ridicat mâna. El ar fi vrut să ceară ceva de mâncare, două-trei îmbucături. Toată firea lui glumeață dispăru. „Mama voastră!” „Pe cine sudui tu mă?! Na, na!” Nastasia abia mai putea lovi, de furioasă ce era. Omul îi întoarse spatele şi strigă spre căuăcie. „Măi copile, gata, mă?” „Gata pă dracu, nu vre să steie!” Omul porni spre căuăcie, să-şi potcovească zmăul. Încrâncenarea îi legă trupul, ca legăturile de fier, lemnăria unui car. Înjurătura „Mama voastră” bătea în altă parte, dar Nastasia nu înțelese acum. Bărbatul se simți cu adevărat iar tânăr. „Mama voastră!”, mai zise odată. „Măi bărbate, vorbi către copil, cine mai ştie pune potcoave?” „Da, a Țâcului! Eu numai am furat meseria.” „Bine, tu vii cu

mine!” Feciorașul îl privi întrebător, dar vecinul i-o reteză: „Ia-ți un cal!” „N-am.” „Ia de la oricine!” Ar fi luat feciorașul dar n-avea curajul să intre în poieţile oamenilor. Şi caii se terminaseră! „Nu mai sunt cai în sat şi nici bivoli.” „Nici unul?” „Nici. Ba câțiva aduşi din codri, rămaşi după ce au schimbat caii.” Şi Fluieraş, aşa îl chema, se repezi pe vale, unde un căluț mic de tot bea apă. Dicomes, bărbatul Nastasiei, intră în casa unei vecine şi desfăcu din ştergar o bucată de mămăligă rece şi o luă cu el. „Du-te la Nastasia mea să-ți deie făină, Mămăliga asta se confiscă pentru front.” Împărți mămăliga în două. Jumătate i-o dădu lui Fluieraş, fiul fierarului. Cu caii de hățuri, mâncând din mămăligă, porniră prin sat în sus. Dicomes se dezbrăcă de haină şi-o aşeză pe spatele calului, prea fusese înspumat, apoi, după vreo sută de metri, o luă iar pe umeri. Deodată cu umbra înserării, se lăsase răcoarea. Nastasia a încremenit, văzându-l ieşind cu mămăliga în mână, de la biata femeie, singură şi săracă. Nastasiei i se părea că tot satul o priveşte. „Numai de-al dracului o făcut aşe, pentru că l-am bătut.” Abia după ce bărbatul s-a îndepărtat prin sat în sus, cu Fluieraş, pricepu Nastasia, că venirea lui avea un rost. Se ghemui pe prispă, părăsită de puteri şi începu să plângă, cu lacrimi multe, de părere de rău. Şi printre oftaturi, se auzea zicând din când în când „Maică, maică. Maică, maică!”

La ieşirea din sat, pe lângă Fluieraş şi Dicomes mergea şi un bătrân, al Bălului, cu toporul pe umeri. „La tăiat de uscături” Viu şi io, numa să-mi ieu săcurea. O bucată de slănină, n-ar fi bună?!” „Ba ar fi, răspunse Dicomes, dacă dumneata ai aşe ceva la casa dumitale. Eu drept să spun nu ştiu ce-i aia.” Bătrânul luă în straiță o bucată bună de mămăligă şi un pic de brânză şi porni repede, să nu pice noră-sa. Îi purta frica, să nu sară cu vorba la el. Bătrânul, când se mai depărtă puțin de casă, prinse curaj şi se slobozi la gură. „Zici că au fost văzuți la Pădurea Colțului? Mama lor! Au şi cai? Câți? Zece? Puțini. Să-mi fac rost de un cal bun, pe când mi se întoarce copilul. S-o dus şi el după libertate, către Cluj. Să-i dea tata, când se întoarce, un cal bun, clasa întâi. Doi. Ba nu, unu. Unu lui Fluieraş. Şi el îi român de-al nostru şi nu are decât izmenele de pe el. Să aibă şi el ceva pe lîngă căsuța lui lipită cu pământ. Aşa mă ficioraşule? Unu ție. Nici unu? Ba, fără cal, nu te las! Trei, trei cai pe alese. Da nu suntem prea puțini, trei împotriva la zece? Ei cu puşti, noi cu mâinile goale!” „Cum, n-ai nimic!?” „Ba am, cum să n-am, am zis şi eu numa aşe, o-ntoarse bătrânul. Cosorul. Ho, ho, ho, râse el, nu l-am lăsat de la mine de şaizeci de ani, de când eram copil şi mi l-o dat un unchi. Ia-l amu, tu, nepoate şi poartă-l bine. Ia-l, Fluieraşule. Dacă vrei, de azi încolo, zi-mi unchiule, să ai şi tu un unchi. Odată, l-am desfăcut!” Fluieraş şi Dicomes începură să râdă prietenește. Ştiau povestea. Era scrisă pe piept şi pe umeri, cu linii precum firul de păr de cal. Să tot fie patruzeci de ani de

atunci. Într-o iarnă. Îmbrăcați în hainele lor de pănură groasă. Au scos cosoarele. Aşa se băteau în vremile bătrâneşti, pe aici. Ei şi Ila, să fie iertat. Bătaie lungă, dacă nu se atingeau la gât sau la față. Tăieturi prin haină, făşii, până-n carne. Luptă de iuțime şi răbdare. I-au despărțit repede. A fost cine să-i despartă! „Da, mă, io văd că io am , da tu, bag io sama, n-ai.” „Ba io am.” „Pistol?” iscodi bătrânul. Răspunsul nu mai veni.

Stelele se arătau ca un început de licăr pe cerul sticlos.

„Va venit şi vouă ceasul” zise Nastasia, când deasupra ei, Carul Mare îşi desfăşură adâncimile luminoase...” Ceasul stelelor, ceasul bărbatului meu, ceasul nostru. Inapoi ungurilor, în țara voastră, să vă învățați copiii voştri ungureşte, în țara voastră ungurească! O limbă străină se învață din dragoste şi din prietenie, nu din silă. Aici la noi s-a terminat cu silnicia voastră! E limpede cerul şi văd, văd... Înfloresc grădinile Daciei, de prunci şi laptele de la sânii maicilor române, tămăduieşte rănile. Nu mi se întoarce bărbatul? Mi-i nemângâiat sufletul că s-a dus cu mămăligă din altă casă. Cerule! Mi-l iei fără o îmbucătură din inima mea? Cerule, cerule!”

Deasupra ochilor Nastasiei, cerul greu de stele. Cuvintele Nastasiei i s-au oprit în creier, numai ochii i se umeziră, împreunând cerul cu bolta înstelată.

Tăceau şi cerul şi Nastasia.

O fi adevărat că şi cerul ne priveşte, cerul stelelor? Dar cerul fără stele, de lut, cu vedere de spirit?

„Vezi, Doamne, priveşte aici, în sufletul şi în satul meu!”

Un junghi ascuțit o săgetă în sânul stâng. Biata femeie se îngheboşase. Semnul prevestitor de rău. Intră în casă şi i se păru că în locul tavanului e cerul şi în locul pereților, văzduhul. „Nu e bine pentru bărbatul meu, de-mi vine veşnicia veacului acestuia în casă.”

Nastasia se prăbuşi pe fața casei şi rămase aşa, fără lacrimi, cu trupul ars de durere.

Trebuie să trăiască! Să-şi vadă copii la casele lor, să-şi crească nepotul, mare!

Fetele Nastasiei, abia acum îndrăzniră să se apropie de ea. Nu mai era nevoie. Nastasia se ridică singură. Îmbătrânise. De pe fața ei dispăruse oriceurmă de zâmbet. Se vedea doar hotărârea de a răzbi, de a nu se lăsa, de a duce până la capăt rostul pentru care a fost făcută pe fața pământului.

Gheorghe al lui Nani din Agriş

Gheorghe allui Nani din Agriş şi nepotul său coborâseră Dealul Agrişului şi intrară în sat. Soarele ajunse şi el deasupra caselor. Porniseră la drum de cu noapte, în zori. Câinii le ieşiseră în întâmpinare. Gheorghe nu-i luă în

seamă. Gicu, nici el. Doi câini se întărâtară şi ajunseră la câteva palme de picioarele trecătorilor, fiind pe punctul de a-i sfâşia. Bătrânul, trezit din gândurile lui, vru să-l lase pe copil să se descurce, dar renunţă în aceeaşi clipă, fiind gata să se răstească la câini, cu bastonul său, pe care îl lua numai la drum mai lung, să se ajute la mers. Gicu reacţionă înaintea unchiului. Aşteptase momentul prielnic. Se ivi. O piatră, pe drum, la îndemână. Se aplecă. În acelaşi timp, cîinii porniţi la atacul final, după o scurtă înaintare, fură împinşi înapoi, ca de o putere nevăzută. Ionuţ ridică piatra şi se răsti, dar nu o aruncă. Înaintă doi paşi spre ei şi apoi lăsând mâna cu piatra pe lângă trup se întoarse brusc şi îşi văzu calm, de drum. Câinii, atinşi în amorul lor, păcăliţi de un copil, porniră iar la asalt. Colţii lor simţiră deja muşcătura. Cînd ajunseră destul de aproape de el, se întoarse tot atât de brusc, ca şi înainte, ridicând mâna şi lovi cu putere şi precizie. Primul dulău, surprins, nu evită lovitura, nu se mai lăsă păcălit de copil, dar vai, piatra fusese aruncată cu energie. Toţi muşchii trupului funcţionaseră ca la comandă. N-a fost o mângâiere...Câinele scoase un scheunat, care însemna şi un strigăt furios, a înverşunare. Se opri, însă în clipa următoare atacă. Nici bâta uncheşului, coborâtă spre câine, nu îl mai îndepărtă. Încerca să o prindă în gură, să-şi dacă drum, culoar, spre ei, spre copil. Ionuţ îşi luă trăistuţa de peste umăr şi, învârtind-o în aer, se repezi spre dulău. Îşi zisese, instinctiv, că nu mai este altă posibilitate, decât atacul.. Atacă fără piatră, fără băţ. Nu avea. Cu sufletul ataca. Dulăul auzi cu simţurile lui hotărârea, simţi atacul. Traista învârtită în aer şi un „iii!" ca un ţignal, un strigăt de luptă, îl făcură să se dea înapoi, să fugă. Ionuţ fugi după câine, ţinând mereu braţul cu traista deasupra. Şi unchiul său făcu un salt-două şi-şi asvârli, spre câine, frumuseţea de bâtă, prinsă acum de partea cu care se sprijinea de pământ. Acesta o luă de-a binelea la sănătoasa. Bâta îl atinse uşor cu capătul îndoit. Copilul ajunse la bâtă şi i-o aduse unchiului său, care, între timp, simţea mustul fericirii cum fierbe în sinea sa. „Într-adevîr, copilul are sulfet tare! Mulţam! Nu toţi copiii, de la părinţi de tăria cutezanţei vulturilor, sunt şi ei vulturi! Acesta, da!" Îşi luă bâta şi porni pe uliţa satului, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Nici copilul nu comentă. Chiar azi, îşi ziese bătrânul în sinea sa, când sufletul său a biruit. Va primi acum, acum e mai bine să primească şi va birui altădată mai uşor! „Hei bătrâno, ţi-o venit nepotul", zise soţiei sale. „Hai să te sărute mătuşa, dragu meu." Îl iubea. „ÎNepoate, spălarea pe mâini şi în casă să vă dau de mâncare. Suflete drag. I-o fi foame!" Luară loc la masă, unchiul de-a latul mesei şi nepotul la cap. „Ce mânci, Jicule? Slănină, lapte, smântână. De toate, dragu mătuşii. Iată aici pe masă. Şi să mai ceri, să te saturi." Umpluse masa de mâncare. Mustul fericirii ţâşnea din ochii lui Gheorghe, pe sub sprâncenele stufoase, brumate

de ani. Laptele, smântâna, slănina, călcâiele de pâine, felii lungi şi late de-o palmă. Păstrase cu bună ştiinţă de-ale gurii, pentru nepot. Gheorghe zisese nevestei sale să facă săptămâna aceasta în cuptor pită albă. În gând adăugă: „Să mănânce copilul pâine bună..” Aşa trebuie să fie pita la noi, nepoate, în toate casele, nu neagră ca tăciunele şi tare!” Masă îmbelşugată pentru nepotul său. „Bine a făcut Ifrozâna aducând pe masă tot ce avem în casă!” grăi în gând Gheorghe. „Ia nepoate, ia şi mâncă”, zise Gheorghe în timp ce însuşi îmbuca slănină cu pâine, ca şi nepotul. Când acesta sorbi laptele, cald, muls în dimineaţa aceea, îl privi şi zâmbi, cu zâmbet alb, bun ca laptele. Îşi potoli gândul şi domol îşi zise! „De mâine. Pruncul să fie azi un pic de voie.”

A doua zi soarele se mai sprijinea cu lumina, oblic, în drumul către amiază, când Gheorghe îi spuse Ifrozânei: „Mă duc în pădure după uscături.” Ea tăcu şi îi puse în traistă ceva de-ale gurii. Aveau şi lemne bune de foc şi uscături. Poate...pentru nepot. Rămâne copilul la ei? Să fie cald. Ţine la copil, dar nu se arată.

Calul, între mic şi mijlociu, bătrân, cu coastele vizibile, dar rămas subţirel. De la distanţă părea sirep. Nu mai primea bici. Îşi vedea însă de trapul său bătrânesc. Când ieşi din ocol, porni singur la trap. „Diii, că te aspresc eu” îi zise copilul. Văzându-l la trap, îl lăsă în pace. Ţinea depleiele. Stătea pe scândura din faţă, lângă unchiul său. Vorbiră ba de una, ba de alta. Vorbiră şi tăcură. După ce se apropiară de pădure, bătrânul îi zise „Mă nepoate, tu ai tras vreodată cu pistolul?” „Cu pistolul?” se miră copilul. „Nu, unchiule.” Unchiul se aplecă peste nepot şi, conspirativ, îi zise: „Am unul pentru tine, de la tatăl tău.” Bătrânul îşi ridică degetul la buze şi apoi mişcă mâna într-o parte şi alta şi adăugă: „Nimeni”, ceea ce însemna „Dar nu trebuie să ştie nimeni. Secret.” De fapt ideea că Gavrilă i-a lăsat pistolul i-a venit în gând mai devreme şi a socotit că e bună. „Să tragem mai înăuntru pădurii, să te-nvăţ să puşti cu el. Ia-l. Nu-i încărcat.” Îi lăsă în palme un pistol mic şi destul de uşor. „Ei, să te văd. Ba nu, dă-l înapoi. Îl bag în jeb până intrăm bine în pădure. Ţine minte. Nici să ştie cineva, nici să vadă.” Copilul vru să-i răspundă „Da unchiule, înţeleg, ce crezi că eu sunt prost?” dar se abţinu şi tăcu. Calul îl conducea Gheorghe, printre copaci, tot mai adânc în pădure. Ajunseră într-o poeniţă. Opriră şi se dădură jos. Copacii, desfrunziţi, cu crengile răsfirate, aşteptau ruşinate să vină zăpada drept podoabă. „Ţi-e frig la mâini?” „Mie? Nu!” răspunse copilul. „Atunci, ocheşte cu degetul arătător Priveşte pe deget înainte. Vârful degetului trebuie să acopere creanga. Aşa. Ocheşte copacu. Acum ocheşte frunza aceea înnegrită de jos, de lângă muşuroi. Creanga. Frunza. Creanga. Bine. Iată cum se curăţă pistolul. Călţi pe vergea şi freci bine-bine ţeava. Curăţă şi tu pistolul.” În timp ce copilul

curăța pistolul, Gheorghe deshăma calul şi îl legă de un copac. „Merge, Jicule?” „Strună, unchiule!” „Se ține la loc uscat şi rar de tot, ca să nu ruginească, când stă degeaba, se unge cu vaselină, da ăsta nu are nevoie. Copacul, creanga, frunza, frunza, frunza, creanga. Ştii să-l cureți?” Iar voi să zică „Ştiu unchiule, cum să nu ştiu” dar se abținu şi-i răspunse „Da”. „Nu cureți arma cu încărcătorul în pistol. Cartuşele se pun în încărcător”. Gheorghe luă din căruță un lepedeu, îl împătură până ce deveni îngust şi-l aşternu pe jos. Scoase zece cartuşe şi le aşeză pe lepedeu. „Aşa se încarcă, aşa se scot din încărcător. Bagă încărcătoru. Scoate-l” Încărcătorul nu ieşi. Copilul nu forță. Instinctiv căută o siguranță. „Asta e”, i-o arătă bătrânul. „Bagă încărcătoru. Scoate încărcătoru. Trage, creangă, tulpină, creangă, frunză, creangă, frunză.” Îi luă pistolul. Unchiul i-a făcut ceva, nu mai merge cocoşu, degeaba trag cu degetu. „Când pistolul e în buzunar, i se pune piedica, să nu uităm că e fără piedică şi să împuşcăm fără voie. Asta e. Despiedică-l. Frunza, tulpina, creanga, creanga. Împiedică-l. Apasă. Trage. Nu merge. Bine. Despiedică-l. Foc, frunza, frunza, frunza, tulpină, tulpină, creangă, frunză, tulpină. Cartuşele. Pistolul nu-l ții îndreptat şi când are şi când nu are cartuşe decât spre duşman. Uite, am adus câteva bucăți de scândură. Asta pe muşuroi, în locul frunzei. Bătrânul se dădu în spatele copilului. Amândoi erau în picioare. „E împiedicat” Da. Pune încărcătorul. Despiedică. Frunza, foc!” „Am reuşit, îşi zise în gând bătrânul. Bine că nu l-am ținut de mână, când a tras primul cartuş. Să mergem, nepoate, mai departe. Ascultă Jicule, îi zise bătrânul, nu mai pune piedica, să fie gata de tras. Bagă-l la brău, la pantaloni. Aşa. Să mergem la scândură!” Copilul a ridicat-o. „E găurită, unchiule.” „Da, fiule, ai lovit în plin. Aşa, nepoate. Scoate-l, fără grabă, încet, aşa, îndreaptă-l spre scândura lăsată în locul nostru, răzimată de copăcel.” „E mare unchiule, cât un ciubăr.” Bum. Puse pistolul la brâu, fără să îi mai zică unchiul nimic şi se duse la scândură. Nici o gaură. O ptivi cu grijă pe toate părțile, doar o lovise. Da, un sfert de şențuleț, chiar pe margine. Îi păru rău. „Jicule, scoate pistolul, îndreaptă-l spre pământ. Pune piedica. Trage de probă. Aşa, e bine. Scoate încărcătorul. Despiedică. Trage de probă. Bine. Culcă-te pe lepedeu. Trage de jos, la scândură, de zece ori, de zece ori la creangă şi la tulpină. Şi iar, de la capăt. Nu uita, e bine să păstrezi ultimul cartuş, te poate scăpa de la necaz.” Gheorghe se duse până la cal. Se răzgândi şi se întoarse. „Jicule, ia din căruță haina pe care ți-am dat-o când am pornit de acasă.” Era o haină bărbătească, de om mare, strâmtată, cu mânecile tăiate. Îmbrac-o. Pune pistolul în haină. Să te văd călărind.” Copilul se viteji către cal, aşa, ca să-şi pună puțin sângele în mişcare. Timpul, răcoros. Dezlegă calul. Nu se putea urca pe el. Unchiul se întoarse, ca din întâmplare, cu spatele la cal. Gicu

trase calul de hățuri aproape de căruță, ca să se urce de pe căruță. Gheorghe îi grăi: „Nu, Jicule, urcă-te cum vrei, cum poți, da numa de căruță nu te folosi. Nu se ştie dacă o să ai vreo căruță prin apropiere.” „Copilul zmuci calul de hățuri şi ajunse la un copac tânăr, cu o împletitură la trunchi. Se urcă pe ea şi se aruncă pe spatele calului...Se zbătu şi chiui o dată şi ajunse sus. Calul intrase bine în trap. „Nee! Mâncate-ar ciorile!” Bătrânul cal porni în asvârlite. „Ni mă, ni, că vrea Dumnezeu!” îşi zise Gheorghe, văzând alergarea voinicească a calului. „Mare lucru!” mai adăugă.

După o ocolire, Gicu îndreptă calul spre Gheorghe. Când a ajuns lângă acesta, îl opri. „Ce trebuie să fac, unchiule?” Să vii din partea aceea şi să tragi din mers asupra crengii şi tulpinii. Când te întorci să tragi în scândură şi în tulpină. Ia bucata asta de nuia, să-l aspreşti. Acum în galop, apoi în zvârlite, cât poate merge calul de tare. Executarea!” „Poc, poc”, striga Ionuț. Se ținea bine pe cal. Ştia să călărească. Hățurile le lăsase moi, să nu-l zmucească. „Diii. Hap, hap” îi croi două. Calul, ca în zile mari, aruncă picioarele de dinainte, îşi scoase pieptul, necheză şi porni. „Iuiu! Poc, poc. Prâââ! La dreapta, hai, hai, diii, poc, poc, poc”. „Întinde brațul cu pistolul!” tună vocea lui Gheorghe. Întinse brațul. Copilul înviorase bătrânețea calului. „Minune. Mare lucru. Hei, mă Găvrilă, de ți-ai vedea copilul!” îşi mai zise Gheorghe. „Aici, Jicule. Jos. Pe lepedeu. Culcat. Două focuri, unul după altul, repede, la scândură, după aceea pe cal şi trei focuri din fuga calului, la tulpină. Executarea” „Va reuşi.” îşi mai zise în sinea sa Gheorghe al lui Nani. Va ține pistolul, de pe cal, îndreptat spre pom. Nu va trage în cal. După aceea va pune pistolul la brâu, sau în jeb.” Aşa s-a şi întâmplat, numai că a tras două focuri. „Jos, nepoate.” Gheorghe legă calul şi îl întrebă pe Gicu, fără mânie, dar şi fără prietenie „De ce ai tras două focuri şi nu trei, precum ți-am zis?! „Pentru că am lovit tulpina. Am oprit ultimul cartuş. Mă poate scăpa de duşmani.” „Bine gândit!” După o pauză: „Cum îl îngrijeşti, aşa îl ai. Curățâ-l. Mai avem trei cartuşe, dar nu le stricăm. Să ai la nevoie cartuşe pentru două încărcătoare întregi.” Ionuț scoase pistolul şi demontă încărcătorul, despiedică şi trase. „Bun!” mai zise o dată Gheorghe. „Copilul a înțeles ce nu i-am spus, să nu curețe o armă încărcată.” Îl lăsă să îl curețe şi dădu o raită cu toporul după uscături. Într-un târziu se întoarse. „N-am prea găsit. Să le adunăm. Pune calul la căruță”. La întoarcere l-a dăscălit de unde să ia pistolul în caz de primejdie. „Haina, calul. Să nu pierzi vremea. Eu nu zic că va fi primejdie. Acum suntem tari! Da îi bine să fie omu pregătit pentru orice. În haină, în buzunar, ai cremene şi iască, să faci foc. Te urci pe firul apei în sus şi mergi cale de o zi. În caz de vreme înnorată să nu mergi pe apă, poate veni o viitură ca un trăznet. O să ajungi la cinci case nelocuite, mocăneşti. Păcurarii le folosesc vara, când sunt cu oile şi ciurdarii,

cu vitele. Intră şi odihneşte-te. Din fața caselor ții drept înainte, vreme de un ceas. Dai peste alte case, într-o vâlcea. Tot cinci case. Întrebi de Ionuț Cercetaşu. Are el grijă de tine. Şi acum ultimele cuvinte şi nu mai vorbim despre nimic ce am făcut azi, nici noi şi nici cu nimeni, ca şi cum nu am fi făcut nimic. Azi am fost după uscături în pădure. Şi bătrânul Gheorghe începu să horească o hore bătrânească. „Nici o primejdie, da-i bine ce am făcut. Foarte bine." Cânta. Era mulțumit. Se-ntunecase bine când au ajuns acasă. Ifrozâna se bucură mult şi sufletul ei zâmbea fără un motiv anume. Se bucura de Gheorghe, de nepot, de lemne, de casă, de cal, de grajd, de ocol, de fântână, de găini, de toate. Da, mai ales, de cei doi. Gheorghe coborî încet, bătrâneşte. Gicu sări să deshame calul. Îl ajută puțin şi Gheorghe, apoi îl lăsă să ducă el calul şi să îl lege. Ifrozâna acum înțelese. Sufletul acesta, copilaşul, o bucura. Se umplea casa. Ea a avut doi copii şi au murit. N-au avut noroc, dar a avut grijă Dumnezeu, să aibă surorile. „Numai bine se face vremea să mulgi şi tu bivolița, grăi Gheorghe, către nevastă-sa." Apoi, rosti în gând „Ne-o dat Dumnezeu pe Jicu. Ştie Dumnezeu, are planurile lui. Nici un vecin nu mai are vite cu lapte. Noi le dăm lapte pentru copii. Mulțam, Doamne!"

Praf de puşcă şi sânge din belşug la Cluj-Napoca

Amiazăzi. Ora mesei. Lui Decebal i se aduse mâncarea, o cană cu apă. A fost găsit spânzurat, în celula sa. Limba îndoită, ca o frunză de varză, pentru sarmale, ieşită din gură. Bucătarul-un deținut-şi gardianul de serviciu, deschiseseră uşa. Li se părură lor că este viu şi atunci s-au apropiat neregulamnetar, i-a împins curiozitatea înainte. Decebal, ghemuit jos, la piciorul patului. Se murea greu. Trupul nu atârna de nimic. Au mai încercat şi alți întemnițați. Gardianul şi bucătarul nu au mai ieşit niciodatăî din celulă. Niciodată pe picoarele lor. Decebal avu noroc de vizita aceasta. Desigur ar mai fi avut şi un alt plan. Hainele gardianului i se potriveau. Decebal, după ce se îmbrăcă în uniformă de gardian, se îndreptă la pas vioi pe coridor, coti la dreapta, apoi la stânga şi apăru în fața celulelor criminalilor Țarină şi Costan. „Mâca-v-ar tata de păduri, ce rădăcini ați făcut! Mă Costane şi Țarină, cu bostan fiert în farină." Lanțurile zornăiră ca la comandă. Întemnițații se apropiară. „Unde e cheia?" întrebă Decebal. „La corpul de gardă." „Asta nu se potriveşte?" Decebal scoase cheia de la celula sa, de la patrusprezece, pe care o luase de la gardian. Decebal abia acum pricepu că gardianul venise după el, numai aşa se explică prezența cheii la gardian. Timpul dispăruse. Gardianul avea numai cheia patrusprezece, deci

Decebal era aşteptat. Cheia se potrivi. Mare noroc! Gardienii ştiau de această potrivire, la celula patrusprezece şi la criminali. De când s-au construit celulele speciale al celor doi criminali, meşterul, din greşeală a pus zăvoruri la fel. La corpul de gardă se află cheile tuturor celuleor. „Cătuşele?" „Cheia în camera ofițerului Pişta Ferenz, pe perete, sub sticlă", răspunse Țarină." „Rămâneți în celulă." Decebal trase uşa de la celulă şi plecă. Se auziră paşi pe coridor. Decebal se întoarse, coti şi intră în coridorul lung. Nimeni. Înaintă. Pe culoarul întemnițaților la grămadă, un gardian deschidea uşa. Cei doi bucătari deținuți ce aduseseră mâncarea, serveau din uşa deschisă. Aşa se servea la grămadă, la cei ce nu ajunseseră încă la subsolul de reeducare, unde li se scotea din cap că sunt români. La criminali şi la condamnați pe viață, la ocnaşi şi la alte câteva celule se servea pe vizetă, pe ferăstruica din uşă, zăbrelită cu gratii. La comun, zeci de puşcăriaşi îngrămpdiți în fiecare încăpere. Unii, vechi, alții abia sosiți. Aici se începea viața de puşcăriaş... Fiecare îşi ținea blidul într-o mână, ia în celaltă lingura de lemn şi mămăliga. Decebal ajunse în fața uşii. Ilie Bştină, la rând, tocmi ținea farfuria în mână, să i se dea mâncarea. „Ilie, afară!", ordonă Decebal. Ilie işi imediat. Nu se aşteptase la Decebal. Nu-l recunoscuse în uniforma de gardian, decât după voce. Decebal îl luă de braț şi-l împinse după cei doi bucătari, în timp ce el făcu un pas spre spatele gardianului. Aceştia nu-şi dădură seama ce se întâmplase. După comanda !Ilie, ieşi afară!", urmă a doua: „Înăuntru cu ei!". Toți cinci. Decebal, Ilie, gardianul şi cei doi bucătari ajunseră înăuntru. Decebal rămase la uşă, Ilie dezarmă gardianul înainte ca acesta să se dezmeticească. Decebal îndreptase pistolul spre deținuți şuierând: „Linişte. Cine e mai curajos să se îmbrace în uniforma lui-arătă spre gardianul ce zăcea pe jos- şi să vină repede spre corpul de gardă, însoțind un întemnițat. Să fim mai mulți. Cine face gălăgie sau iese pe coridor, înainte de a se auzi împuşcături, va fi împuşcat.! Iesiră amândoi. Ilie îşi băgase pistolul la brâu, sub cămaşă, iar Decebal, cu mâna dreaptă pe tocul pistolului, cu stânga pe centură, cu un mers marțial îl urma. Cui i-at fi dat prin cap, cine sunt ei cu adevărat? Dar, poate, când au ajuns în fața corpului de gardă şi l-ar fi văzut pe Ilie băgându-şi mâna dreaptă sub cămaşă, în timp ce cu stânga apăsa pe clanță. Armele, în ordine, în rastel. „Sus mâinile!" Unul din gardieni, un prostănac, îşi îndreptă mâna spre spate, spre pistol. Ilie îi găuri inima. Toți cei treisprezece ridicară mâinile în sus. „Fața la perete!" Decebal se repezi la câțiva care aveau pistoale şi-i dezarmă. Ordonase deja „Palmele la perete!" Ilie a rămas pe mai departe în camera de gardă, iar Decebal ieşi afară şi intră în a doua încăpere. Ofițerul lipsea. Păcat! De ar fi fost posibil, ar fi trebuit capturat. Pe peretele din dreapta văzu o cutiuță, iar înăuntrul ei o cheie. Sparse gemulețul şi luă cheia. Înaintă pe coridor la pas de front, un fel de

fugă hoțească. De cum intră pe culoarul lui Țarină şi Costan, alergă, le aruncă inelul cu cheia şi două pistoale, pe care le luase din camera de gardă. „Ştiți ce aveți de făcut. Acelaşi plan de acum doi ani. Sentinelele cinci şi şapte. Camera de gardă e a noastră, treisprezece prizonieri. Vă trimitem armament.” Porni în pas alergător, acum având pistolul în mână, gata de tras. Îi ieşi în cale primul gardian. Îl împuşcă.. La fel avu sfârşitul şi sentinela din interior. Auzise împuşcătura. Nu ştia ce s-a întâmplat. Postul nu îl putea părăsi. S-a mai auzit şi altădată câte un foc de armă. Un ostaş a vrut să-şi curețe arma, avea cartuşul pe țeavă. Bubuise. Decebal intră în camera de gardă. Un gradat încercase un atac asupra lui Ilie. Decebal sosise la timp. Ceilalți gardieni încremeniră şi nu au mai făcut pe vitejii. Afară se auziră alte împuşcături. De sus, de la postul de observație, de pe acoperiş, dinspre colțul zidurilor exterioare, ce se înălțau până la întreaga înălțime a clădirilor, o sentinelă se rostogoli pe țigle şi se prăbuşi în curte, ca un sac de nisip. Decebal înşfăcă două arme din rastel şi se trânti pe burtă, pe coridor. Doi gardieni fugeau spre ieşirea din puşcărie. Pământul fugi de sub ei, de parcă cineva l-ar fi smucit, aşa cum se trage dintr-odată preşul de sub tălpi. De la poartă, din gheretă, două bum-bumuri biciuiră aerul spre Decebal. O umbră apăru din corpul clădiri, în curte, pe lângă zidurile închisorii, lovind tencuiala, cu zdrențele ei de tăcere. Coti spre poartă şi din chipul ei negru, precum penele de cioară, o aripă trecu aşa cum trece o amăgire, pe sub ferestruică şi-şi înfipse ghiara morții într-un alt gardian, în aceeaşi clipă în care acesta ieşise afară din cămăruța de la poartă, pentru a fugi. Arătarea îi înşfăcă pistolul, din zbor. Gardianul se prăbuşi. Izbucni un strigăt de victorie, strigăt ce se înfipse în zidurile închisorii. Umbra se întoarse pe acelaşi drum pe care a venit, umbra, zdrențe de aripi de ciori, iar strigătul se auzi din nou. De data aceasta se înfipse în cimentul scărilor. Pe spirala scărilor apăruse, lucind, o baionetă. O flamă ieşi din țeavă şi un țiuit şficui peretele. Umbra țâşnise şi împinsese vârful țevii la o parte. În ostaş, în fața vedeniei, amuți glasul sângelui.. Umbra, cu un cap rotund şi părul lațe, brunet, cu albul ochilor vizibil în mod pronunțat, bărbos, părea om de la umerii obrajilor până deasupra ochilor, dar şi aici, din cauza albului ochilor, pe fondul brunet al părului şi din cauza tristeții de pe chip, suferință adâncă, umană, părea o spăimântătură. Umbra zburătoare fulgerase soarele sentinelei numărul nouă. În următoarea clipă, două umbre trăgeau asupra santinelei numărul zece. Celelate sentinele zăceau secerate de Decebal. Umbrele auziră liniştea cum țiuie în urechile lor. Bătăile inimii timpului se opriră. Țarină şi Costan îşi amintiră că după santinelele cinci şi şapte, sub acoperirea lui Decebal, trebuiau să ajungă la camera de gardă, de unde se putea trage în curte, dar şi în stradă, prin cele două gemulețe ale camerei. Înțeleseră

greşeala. Se aflau în partea opusă a curții închisorii, între etaje, pe scări. În oraş, pe străzi, se rostogolea un vuiet. Izbucnise furtuna. Țarină şi Costan văzură trei uniforme de gardieni. Numai era timp de pierdut. „În aer, Țarină, să nu-l omori pe Decebal.” Îi ceruse lu Țarină să-l acopere cu foc, dar în aer. Costan se reoezi prin diagonala curții închisorii. Drum lung. Aerul i se înțepenise în plămâni. Nu mai alergase până azi de doi ani încheiați. Doi ani de nemişcare. Totuşi, zbura. Un scrîşnet ca o roată de car împiedicat, ultima amintire suspendată în infinit. Costan ajuns pe trepte. Se prăbuşi. Țarină, la etajul de pe partea cealaltă a curții închisorii înregistră urcarea lui Costan, pe trepte, dar nu şi coborârea, în acelaşi timp, a unui gardian. De deasupra lui Țarină se auziră salve de arme, ce trăgeau spre camera de gardă. Unde să alerge, după Costan, spre camera de gardă, unde ar fi trebuit să fie, sau spre încăperea de deasupra lui, de unde se trăgea cu două arme? Ca zmucit de o putere nevăzută, se repezi pe scări, spre etajul de deasupra, spre cei ce țineau sub tir camera de gardă. Îi fulgeră prin minte că l-au împuşcat pe Costan. Se trânti cu umărul de uşă, să o deschidă şi să-i lichideze mai repede decât le-ar comanda creerul lor să se apere.. Uşa, închisă! Dinspre camera de gardă se auziră două focuri trase dintr-un singur loc, de o singură persoană şi apoi curtea închisorii se umplu de vuiet, de parcă un val uriaş, de mare înolburată, se revărsase peste ziduri. Chiar de la urechea lui, bubui încă o salvă, trasă însă de trei arme. Acum, pînă pun mâna pe închizătorul puştilor, să arunce tuburile cartuşelor trase! Țarină apăru în fața ferestrei şi trase de trei ori. Două cartuşe în plin. Înăuntru, două sentinele şi uin gardian. Căzură grămadă, ghemuiți, peste arme. Țarină a apăsat pe trăgaci de trei ori, dar nu au pornit decăt două cartuşe. Nu mai exista al treielea cartuş. „Uraaa!”se înşurubă Țarină cu strigătul în gardian, de îngheță sângele în brațele gardianului. „Uşa sau te omor, un, doi, trei!” îl apostrofă Țarină cu pistolul îndreptat spre gardian. Gardianul încremeni. Se apropie de uşă, dar întârzia să o deschidă. Țarină simțea cum îi arde spatele, cum este o țintă descoperită. Înăuntru, pe geam, nu putea intra din cauza gratiilor. I se părea că trecuse o veşnicie. „Traag, deschide, traaag!”. Uşa se deschise. Gardianul tremura tot, clănțănind ca apucat de friguri. Nu reuşise la prima încercare să tragă zăvorul, aşa tremura. Nu-l ascultau mâinile. Noaptea intră în gardian, după ce i s-a despicat țeasta cu o lovitură de pistol.

Decebal lupta tot culcat lîngă camera de gardă, la vedere. Nu avusese vreme să se retragă într-un loc mai bun. Trăgea foc după foc, cu precizie şi din armele pe care i le dăduse Ilie. Acesta descărcase două pistoale de-a lungul coridoarelor. Din poziția lor se vedea peste tot. Ilie ieşea pe coridor, trăgea şi intra iar în camera de gardă, tunând către prizonieri „Nici o mişcare!” Nouă gardieni stăteau cu fața la perete şi cu palmele lipite de zid.

Zmei până cu câteva minute mai înainte, acum făcură în pantaloni, dar de mişcat nu se mişcau. De la comun apăru pe coridor un grup de întemnițați speriați şi dezorientați. „Aici că trag, aici!” urlă Ilie. Câțiva se îndreptară spre camera de gardă, dar cei mai mulți înaintară în celălalt sens, roata, pe coridorul din lățimea puşcăriei. Țarină tocmai ieşea afară cu pistolul gardianului răpus. Îl văzu pe Ilie care-i făcea semn cu mâna să-i întoarcă. Atât aşteptă. Sări în sus, cu genunchii îndoiți, răzând şi strigând, cu pistolul întins spre ei. Trase. Toți se întoaseră speriați, alergând buluc spre Ilie, care îi grăbea. Doi-trei intrară iar pe coridorul de la comun, speriind şi întorcând înăuntru pe mulți alții, ce ieşeau abia acum, dar cei mai mulți intrară în camera de gardă. În fine Ilie era liber. Cei nouă gardieni fură conduşi la comun şi închişi. Ilie şi Decebal se instalaseră la gemulețele de la camera de gardă, gemulețe ce dădeau spre oraş.Când le deschiseră, strigătele din stradă sfâşiară cu sânge camera de gardă. Jos, în stradă, sfârşitul lumii...O unitate militară călări, aproape trei sute de militari, îşi croia drum ca prin grâu, cu săbiile. Oamenii, mai mult cu mâinile goale, se îmoptriveau făcând zid viu în fața cavaleriei. Militarii înaintau cu greu, dar sigur. De cîte ori coborau săbiile, de atâtea ori țâşnea sângele. Copitele cailor peste trupurile ce se zbăteau. Călăreții trăgeau de hățuri, loveau caii cu pintenii şi secerau vieți. Cavaleria înnota în valuri. Înainta. Poporul ce i se opunea, om lângă om, înghesuiți ca sarmalele în oalele de lut, murea. Rar se ivea câte un spațiu mai măricel, util pentru un atac asupra vreunui călăreț, atac sortit însă repede pieirii. Țarină urcă şi el la gemuleț, înnebunit de nerăbdare. Îşi termină repede cartuşele. Trăgea fără să ochească, în cal, în călăreț. Ilie şi Decebal ocheau. Se produse o busculadă teribilă în unitatea militară, surprinsă de tirul continuu al celor trei din puşcărie. Caii răniți se zbăteau, se prăbuşeau. Unitatea militară se frânse... Vârful coloanei militare, după ce străpunsese mulțimea, ajunse la drum liber, dar, de la geamurile unei clădiri de la colț, a fost întâmpinată de focurile a şapte pistoale şi a trei arme cu țevile retezate. Întreaga unitate porni milităreşte, într-o fugă nebună. Fugeau. Surpriza împuşcăturilor din puşcărie şi din casa de pe colț a fost năucitoare pentru cavalerie. E drept că se mai trăsese şi de la alte geamuri, dar în mulțime, cu arme de vânătoare. În mulțime, nu în armată.

Sângele ostaşilor s-a atins de sângele celor câteva zeci de morți şi răniți civili. Nu se amesteca. Şi el, sângele, era viu şi revărsându-se, lupta el însuşi mai departe. Trupurile tăiate se zbăteau şi sângele curgea din plin. Ici şi colo clondire cu lapte albeau roşul revărsat din vine. Îl aduseseră țărăncile, cu ele, din piață.

Honvezii, armata Ungariei, se opriseră la treizeci de metri de mulțimea ce se îndrepta spre poliție. Gabor Iştvan ordonase două salve. Au tras în plin.

Apoi a ordonat să şarjeze. „Săbiile! Înainte!” Înaintară în galop vertiginos, peste morți şi răniți. Nu mult timp după această comandă, apărură Ilie, Decebal şi Țarină, la geamurile puşcăriei. Au făcut tot ce le-a stat în putință. Decebal, de sus, de la gemuleț, văzând ce se întâmplă în stradă, îi strigă lui Ilie „Du-te, du-te!” Ilie nu îl auzi. Aerul vuia. Nu-l auzi nici acum. Dar ştia ce avea de făcut. Ieşi din camera de gardă. Se repezi spre poartă, unde cei de la comun, ultimii eliberați, ajunseră ca nişte scăpați din puşcărie...Se repezeau pe poartă, afară, pe străzi. Ilie se opri. Îi lăsă să fugă. Nu i-ar mai fi ajuns la timp, n-ar fi reuşit să-i oprească. Nu mai avea rost. În celule mulți aşteptau izbăvirea, majoritatea neştiind ce se întâmplă afară. Ilie intă în camera de gardă şi luă cheile de la celulele ocnaşilor. Înşfăcă şi trei puşti şi două pistoale şi alergă spre celulele ocnaşilor, a condamnaților pe viață. „Voi doi la poartă. Nu intră şi nu iese nimeni. E război. Îi trimitem pe unguri în țara lor. Voi trei la sentinelele cinci, şapte şi nouă.. Tu, tu, tu şi tu le faceți rost de arme şi cartuşe, să aibă cu ce trage. Repede!” În câteva minute puşcăria devenise o fortâreață apărată de o sută de puşcăriaşi. Treizeci de întemnițați se îndreptară, în trei grupuri, numai cu patru arme, spre garnizoană, de unde cavaleria ieşise la atac, şarjând civilii. Mergeau după armament şi muniție. Încercau imposibilul. Să răzbească! Jerfă de sînge! Izbăvirea neamului. Cei din puşcărie, repartizați pe etaje, erau gata de luptă. La subsol descoperiră o ladă pe jumătate plină cu cartuşe pentru puşcă, iar în camera ofițerului aaproape o sută de cartuşe de pistol. Câteva cartuşse mai găsiră la centurile sentinelelor. Şi întemnițații au început să tragă, dar Ilie reuşi să-i oprească. „Trebuie tras doar în plin. De va fi nevoie, nici o grijă, le va ordona să iasă la atac”. Dinspre Someş, de la jandarmerie se auziră focuri de armă. Urmară câteva minute de linişte. În aceste secunde, Ilie revăzu în sinea sa ce s-a întâmplat. După ce Decebal îl zmucise de umăr, de la geamul de la stradă, din camera de gardă şi alergă să organizeze apărarea puşcăriei, după ce eliberase vreo douăzeci de ocnaşi, ajunsese la marea rezervă de la comun, în care a venit Decebal în uniformă de gardian şi i-a eliberat pe întemnițați. Cei nouă gardieni prizonieri, pe care îi aduseseră aici, din camera de gardă, lipseau. Se repezi într-un suflet, spre camera de gardă, instinctiv urmat de alți camarazi, ei în haine de întemnițați, el în hainele de acasă, încă nu fusese condamnat. Gardienii, văzând că au fost lăsați singuri, încercară uşa. Deschisă. Întemnițații nu închiseseră uşa cu cheia... Focurile de armă şi strigătele îi mobiliză pe gardieni. Luptele au loc, îşi ziseră ei şi deci ai lor, ofițerul, gradații, armata Ungariei îi aşteaptă. Ieşiră. Pe coridoare, nimeni.. Când ajunseră la vedere alergară din răsputeri. În dreptul camerei de gardă se ciocniră de un întemnițat, care tocmai ieşise, grăbit, din ea. Se prăbuşi sub cizmele lor. Uşa de la camera de gardă se deschise. Decebal, cu

spatele la uşă, trăgea pe geam. Se repeziră la el. Îi simţi prea târziu. Abia se răsuci de la geam, când îl loviră cu spaima celor care ştiu că nu au nici o şansă, dacă nu reuşesc imediat. Prin mintea lui Decebal străluminã fulgerător un gând: „Mă pot salva.” Tăbărâseră buluc pe el, ceea ce pentru el era o şansă. Decebal, cioban şi luptător de elită, se încleştă de arma pe care o avea în mâini. Lovi cu patul armei pe un alt atacant, după care o lepădă şi încercă să facă spaţiu în jurul său. Îi fu imposibil. Îl presau. Mai încercă o dată. Răcni. Se desprinse la un metru de perete. Îşi răsuci trupul şi seceră cu braţele înţepenite, apoi din mişcare lovi cu coatele. Se aplecă, braţele încrucişate în faţă, să nu-l frângă cu vreo lovitură de picior şi se ridică împingând cu toată puterea, în plin, cu umărul. Lovi neiertător cu capul tot ce întâlni în cale. Braţele, în fine, găsiră spaţiu şi se lungiră ca două măciuci. Devenise o maşină de învins gardieni. Încă doar câteva secunde şi se va termina cu ei. O împuşcătură. Pământul fugi de sub picioarele lui Decebal şi un joc sălbatic de cizme se săltă pe el. Ultimul gardian din grup luase pistolul căzut pe jos de la întemniţatul ce tocmai ieşise afară, când au ajuns lângă camera de gardă. Pe acest gardian frica îl făcu pentru întâia dată în viaţa lui, un trăgător bun. Privea din uşă ca hipnotizat, la învălmăşală. Apăsă automat pe trăgaci, fără să ochească şi glonţul a străpuns capul lui Decebal. Şi s-a înfipt în zid. Aproape deodată cu împuşcătura gardianului, porni şi cartuşul tras de Ilie în gardian, apoi celelalte trei cartuşe trase în plin. Lui Ilie, pornirea cartuşelor din pistol, i se părea prea rară. Aruncă pistolul şi se repezi în gardieni. Învăţase să lupte, în taină, printre trunchiurile copacilor. Termină ceea ce Decebal nu mai avusese vreme. O ţeastă crăpată de perete, o şira spinării se dezlipi, o mână se desprinse din umăr şi o falcă se mută, smulgându-se din locul ei. Ilie se aplecă peste camaradul său. Cartuşul trecuse prin capul fratelui său de cruce. Se ridică imediat şi continuă organizarea rezistenţei. Cuvintele ieşeau din gura lui ca nişte cartuşe şi oamenii, precum mărgelele înşirate pe aţă, ascultau şi executau întocmai, încât în câteva minute toţi îşi ocupaseră posturile. Sentinela şapte, acum un întemniţat, dădu alarma. O companie de cătane cobora spre centru, în pas alergător.

Unchieşul Vasile

Se pârguise toamna şi-ngălbeniseră frunzele...Unchieşul Vasile, pe zi ce trecea, era mai uşor...Îl lăsau puterile. Împăcat cu gândul trecerii, aştepta foşnirea, zornăitul amintirilor. „Mă vor pomeni şi pe mine măcar dulăii, în dorul lor după moş Vasile, zicea el câteodată. Tânăr fiind, îi fugăream cu pietre. Dacă nu aveam minte! Acum...”Începu să îşi ia rămas bun de la

rudenii şi dela cunoscuți. Şi-a cerut iertăciune şi s-a împăcat cu toată lumea. Vorbi cu Viorica, fata vecinului. „Da ce să fie fata moşului, da ia, se duce moşu şi am venit să te văd, cum aş privi într-o oglindă. Să mă văd în oglindă, cu bune şi cu rele. Fata moşului, să-ți spun. Când ai fost mică, te-am urzicat, fata moşului.” „Nu ştiu.” „Erai prea mică.” „N-ai păcat.” „Ba am. Te-am urzicat cu răutate.” „Şi ce vrei dumneata acum?” „Să scot răutatea din oglindă, să rămâie curată şi eu să mă duc.” Fata rămase pe gânduri. Lumina ochilor i se răsfrânse înăuntru. Ochii ei semănau cu o lampă cu lumina micşorată. Moşu pricepu şi ieşi din casă tiptil, lăsând-o în pace, poate o da Dumnezeu ca sufletul ei să-şi vadă de lumina din chiar sufletul ei. Viorica, abia într-un târziu observase lipsa moşului. Simțea cum o trage sufletul spre bătrân, să îi spună că el, moş Vasile, este un om bun la inimă.

Acasă, la moş Vasile, aşteptau patru copii. Îi chemase numai pe ei, să le spună ceva. Aşează înaintea lor câte un blid cu lapte şi mămăligă făcută de el şi cinară împreună, mai devreme ca de obicei. Ziua abia se împreuna cu seara. Înainte de mâncare le-a zis „Am să vă spun ceva ca la oameni mari. Ce n-am mai spus la alții. Ceva...” Copiii vedeau, în mintea lor, acel ceva, cu totul şi cu totul deosebit. Lapte cald, proaspăt, de bivoliță. Luat de la a doua casă. Vecina, în viața ei, nu a muls bivolița, aşa de devreme. „Se duce, săracu moşu. Dacă cere el să-i mulga lapte când se culcă găinile, nu-l mai apucă dimineața. Se grăbeşte.” Moşu mânca fără grabă. Şi copiii, dar aceştia cu plăcere mare. „Mai vreți?” Toți făccură din cap, da. Moşu le turnă lapte şi cu mâna lui le-a pus mămăligă în blide. Îi râdea sufletul, sărutându-i cu inima, pe creştetul capului. Sorbeau cu lingurile de lemn. Cămaşa sufletului le era albă, ca florile de prun. Se bucura moşul. După ce aprinse lumina, ochii copiilor îl căutau. Aşteptarea plutea în ochii lor. „Copii, voi ştiți că am fost bătut rău”. „Ştim”, răspunseră în cor, pe şoptite. „Pentru doctor Ioan Rațiu”. „Ştim.” Copiii deveniră numai ochi şi urechi „Să vă spun ceva ce poate nu ştie nimeni, de pe toată Valea Hăşdății.” Ochii pruncilor luciră de curiozitate. Avrămuțu lui Ion al lui Scorilo, cu ochii lui nevinovați, profunzi, umani şi tulburători precum a vițeilor de bivol, îl sorbea din privire pe moş Vasile. Ochii vițeilor sunt cei mai expresivi viței din lume. Blânzi şi adânci, cu ceva misterios în ei, nedescifrat în întregime încă, poate niciodată. „Am auzit tete Vasile de bătaia de pe vremea lui Ioan Rațiu. Cum s-au luptat voinicii?” „Aşa, aşa, suflete drag, pe aici mă poartă şi pe mine gându, în taină. Atunci lupta nu a mai avut loc. Coloniştii şi armata, după ce au trecut pe românii din Turda prin sabie şi au început să urce pe Valea Arieşului, au făcut stânga-mprejur şi au luat-o iepureşte la picior.” Copiii râseră. Moş Vasile continua: „Ştiau ei ce ştiau. Atâta ne-au jugulit, de am pus mâna pe arme. În jug, ca vitele, ca pe vremea sclavilor. Îi bătea gândul să ne doboare.

Să nu vorbim româneşte. Să lucrăm pământul pe care stăm, dar să plătim pentru el Ungariei, impozit. Şi pentru lemnele din pădure! Lemnele din pădure ar fi fost ale lui Franţişc Iozef, împăratul austriac şi Franţişc Iozef le-o dat ungurilor. Aşe ziceu ungurii. Şi alte multe necazuri. Noi suntem de ominie şi răbdători, da de nu avem încotro, e rău de tot. Atunci nu ni se mai poate sta în cale." Bătrânul se opri şi întoarse vorba, zicându-i lui Avrămuţ: „Măăă...tu ştii un cântec de-al lui Avram Iancu? Ungaria, nici Ardealului, decum întregii Românii, n-a fost înstare să-i stea în cale. Austria s-a dat mai la o parte, da la sfârşit nici ea nu a prea vrut să audă de drepturile noastre." Un glas subţirel depănă tărăgănat cântarea despre Avram Iancu. Se legănau codri în lungi ondulări. Ici colo răzbeau buciumul, prelung, cu glăsuirea lui de lemn şi buciumul din corn de vită. Răzbătea setea după cinstea şi dreptatea cu care neamul acesta poate sta în faţa lui Dumnezeu, fără să-i fie ruşine. „Vine Iancu pe cărare/ Tătă Turda tremurare." Pe aceeaşi melodie continuă o altă cântare. „Pe drumul Feleacului/ Merg carăle Iancului/ Boii-s cu coarne de ţară/ Domn ca Iancu nu-i în ţară."

„Dragii moşului, voi sunteţi nepoţii lui Avram iancu." „Nepoţi? Cum? Avram Iancu este neam cu noi?" „Da! Nu v-a spus nimeni?" „Ba da, dar nu ne-a spus cum. A avut fraţi şi surori ce s-au însurat pe Valea Hăşdăţii?" „Bine zici, fraţi şi surori pe Valea Hăşdăţii, el, fratele nostru. La toate întrbările vă voi da răspuns, la aceasta, cum de suntem neamuri, rudenii cu Avram Iancu, o să aflaţi singuri, răspunsul, mai târziu...O să fiu şi eu aproape..." Unul din copilaşi, Cotiso, parcă râdea mereu când îl vedea pe moşu. Şi moşu îi zâmbea mereu. Vedea moşu ceva la copilul acesta, de cîte ori îi ieşea în cale. Şi se bucura de vedenie. Pruncul vorbi moşului cu o voce şoptită, plină de mustul rugăminţii, în timp ce în ochi îi sticlea curiozitatea. „Tete Vasile ai zis că ne spui ceva ce poate nu ştie nimeni de pe toată Valea Hăşdăţii." Copilul nu mai zâmbea. Il ţintuia cu privirea pe moş Vasile. După el îl ţintuiră cu privirea şi ceilalţi. Moş Vasile simţi clipele şi se închină, în ascuns, a mulţumire. „Doamne ai grijă de ei, să rămână în omenia noastră, să rămână cu Tine, în veci. Ioan Raţiu, iată loc cu verdeaţă, în grădinile paradisului, în pruncii noştri, se adresă el celui plecat din lumea aceasta. Închinăciune, cu sărutări de mâini." Îi învălui pe copiilaşi cu fierbintea lui dragoste. Cu voce aproape şoptită, dar bine auzită de urechile paradisului, grăi: „A fost un român mai în vârstă. El a scris, cu alţii, jalba neamului, către Viena şi a mers în fruntea a trei sute de români, la împăratul austriac. Şi ungurii au vrut să îi omoare, dar nu era cu putinţă şi l-au dat în judecată, să-l lege în lanţuri. Şi nişte fraţi de-ai noştri de dincolo de Carpaţi, din Muntenia, au trecut pe ascuns în Transilvania, să îl ia pe acest român la ei, să-l scape de puşcărie. Românul avea de acum păr alb. Şi-i erau picioarele umfalte de

necazurile cele multe. Şi-l dureau. Şi fraţii ce au trecut pe ascuns munţii, să-l scape de jandarmi şi temniţă, i-au zis: „Vino, te aşteaptă un cal alb, cu şea frumoasă şi o ceată de ciobani, ce şi-au apropiat turmele de oi, de crestele Carpaţilor şi ciobanii la nevoie culcă străjile la pământ. Am venit să te luăm cu noi.” Bătrânul Vasile se opri din povestit. O slăbiciune îi trecu prin tot trupul. Respiraţia i se micşoră. Aşteptă un timp până se obişnui cu respiraţia redusă şi apoi vorbi cu grijă, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu-şi piardă repiraţia de tot. „Ştiţi ce le-a răspuns?” „Ce le-a răspuns?” „Iată ce le-a răspuns: Nu. Eu nu plec. Rămân aici. Vreţi să creadă românii, că am fugit? Vreţi întristare în sufletul lor? Nu! Să-i luaţi pe cei mai tineri! Ei vor duce pe mai departe gândul meu, gândul lor. Avem acelaşi gând, un singur viitor, Unirea, dreptatea. Ei vor lupta pe mai departe pentru Unirea întregului neam românesc. Ei vor împlini visul nostru. Copii, voi ce aţi fi făcut?” capetele tuturor s-a mişcat, ridicându-şi frunţile. „Noi?” spuseră frunţile lor. „Noi am fi dat foc la puşcărie, să nu aibă unde să-l închidă pe Raţiu şi am fi legat fedeleş pe toţi nebunii!” O căldură se ridică din sufletul moşului şi i se opri în ochi. „Aşa, puii moşului, aşa, să daţi foc la puşcărie şi să legaţi nebunii.” După acest gând le grăi: „Copii, de azi încolo, eu, Vasile Bobâlna, vă primesc în Gărzile Naţionale. Pe toată viaţa!”

La despărţire, după ce ajunseră la uşă, bătrânul îi opri şi fiecăruia le zise câteva cuvinte. Unuia, să-i spună mîine lui Sarmizegetuza: „Te aşteaptă moşu de cu dimineaţă”, altuia îi grăi rugămintea să treacă pe la Manole, să vină cu Ana, muierea-sa. Mai chemă pe Ioachim Nistruleţ şi pe Bumbăcilă Tisa. „Aţi înţeles, dragii mei?” „Înţeles,” răspunseră în cor „Bună seara.” „Bună seara.” Bătrânul rămas singur, îşi aminti că nu a avut vreme să se bărbierească, iar acum simte o slăbiciune în tot corpul şi la lumina opaiţului, nu se poate bărbieri. Îşi aminti ceva şi zise în sinea sa.: „Mă lasă mintea? Ba nu. Nu mă lasă.” Îi veni în minte Decius, sluga, îi pătrunse în corp o putere care îi purta trupul ca pe un fulg. Moş Vasiel Bobîlna nu era un om bătrân, ci albit de suferinţe, stors de dureri şi încercări. „Aşa da, e bine! Mulţam prietene Decius, că ai venit. Mulţam.” Bătrânul ar fi vrut să se roage. Nu mai avu timp. Zise doar „Doamne!”. Se urcă în pat. Privi spre masă şi zâmbi mulţumit. Îşi simţi respiraţia liniştită. Nu-l durea nimic. Adormi. Peste trei zile copiii îl văzură spre cimitir, pe drumul cel din urmă, din lumea aceasta.

Satul a fost cuprins de operaţiuni militare. Cei patru copii deveniseră căpitanii Gărzilor Naţionale. Înşiruiţi, asaltau grădinile, urlând şi atacând pomii cu nuiele, luptându-se cu un inamic imaginar. Luptau, corp la corp, opintindu-se din răsputeri, strigând a victorie. Femeile şi câţiva bătrâni, ce rămăseseră în sat, priveau prin grădini. Aşa ceva, atâţia copii, fără să-i fi adunat cineva, nu mai văzuseră decât la şcoală. Oamenilor li se umeziseră

ochii privind cetele acestea de luptători-copii. „Luptă şi ei pentru o bucăţică de pâine, săracii!” Atunci, câţiva oameni în vârstă, îţi făcură cruce. Nici ei nu văzuseră aşa ceva. Luptele din grădină depăşeau orice închipuire. Cetele de luptători erau perfect organizate. Nu-i învăţase nimeni.

Burebista, bătrânul satului, se cutremură. Cetele de copii defilau? Învinseseră! Nu? Înaintează spre locul altor bătălii, cât este de lungă grădina, în pas de marş, în cete aliniate? Semnal de atac? Cetele se regrupau pentru luptă şi într-o rânduială perfectă atacă în pas alergător, reţinut. Bătrânul a fost străbătut iar de un cutremur. Nu mai reuşea să-şi strunească zbaterile trupului şi lacrimile îi udară obrajii în şiroi. De la o vreme, copiii îşi adunară cetele în coloană şi defilară, dând onorul unuia dintre ei. Bătrânul se linişti. Pe vreme bună stătea pe piatra de lângă râu, stătea cu gândurile sale, privind casele, oamenii şi copiii şi răspundea la bineţe. Genele lui, unse de ani, păreau fulgi de zori, de răsărit de soare. Aşa, nemişcat, semăna cu o sculptură. O statuie vie. Ziua aceea şi altele, toate zilele. O singură zi de dimineaţa până seara, o singură zi şi tot aşa de dimineaţa până seara, o singură zi. Toate zilele, o zi fără sfârşit. Bătrânul nu se mai măsura cu luni, marţi, miercuri... Trăia în afara timpului calendaristic. Tăia într-o zi fără sfârşit. „Ziua, de când îi lumină în lume, în ziua luminilor” zicea el. Trăia, nu-l incomoda timpul. Ceea ce văzuse în grădină se lega tainic de evenimentele ce se petreceau, de încleştările luptelor. Intră iar în timpul istoric, calendaristic. În minte fu inundat de lumină multă, aşa cum crengile cu coaja aspră, uscată, sunt încărcate de flori. „Se împlinesc în secolul acesta două mii de ani de existenţă statală centralizată a neamului nostru. De pe vremea lui Burebista.” Privi mai atent cetele copiilor şi îşi zise. „Înving ai noştri!” Se ridică de pe piatră. Acum semăna, poate şi înainte smănase, cu un prun înflorit, cu beteala de lumini din crengi. Mergea în ziua cealaltă, într-o zi fără sfârşit. Înserarea îşi cobora umbrele în urma lui.

În douăzeci de sate

„N-avem vreme de iubitu, / N-avem vreme de-nsuratu, / N-avem nici de dumicatu, / N-avem, n-avem întreg satu.” Bocetul se lovi de pereţii casei, ieşi pe uşă şi oftatul inimii ajunse în târnaţ. Olimpia Ştramului. Să tot fi avut cincisprezece ani. I se zbătea pieptul după Finu, flăcăul din satul vecin. Aşa o muncea doru de a-i fi drăguţă şi muiere, de începu să se ofilească biata fată. Şi nu avea cui să spună focul inimii ei. Îi era să nu se facă de ruşine, să râdă satul de ea. De ar şti că Finu va veni într-o zi să o ceară de soţie, nu i-ar mai păsa de ce o să zică lumea, dar aşa suferă neştiută de nimeni. „M-am născut fără norocu, / M-am născut fără norocu...” Viorica lui Vasilica

Morescului se opri în mijlocul ocolului şi privi spre casa Ştramului. Îi veni să zâmbească. „O fată tânără boceşte numai la mare necaz, numai la mort. Hei, hei, cine ştie ce o roade în sufletul ei?!" Viorica, o femeie la treizeci de ani, cu şolduri rotunde, ademenitoare, cu şorţul nelipsit de la mijloc, porni repede spre odaie. Când să pună piciorul pe prag, luă seama la pruncuşorul ei, ce se afla aici, o mlădiță de om de câteva palme, care, se legase cu privirea de ea şi când o văzu că trece pe lângă el, îşi ridică pumnuții lângă obrăjori, pus pe plâns. Mamă-sa îl urmărise cu coada ochiului. „Ba nu, dragu mamii, nu, să nu plângi, lumină dulce a măicuții." Copilul aştepta aplecarea măicuței, ca în faţa unui episcop...Să-l ridice măicuța în braţe şi el să-şi petreacă mânuțele pe după gâtul ei. Şi să râdă. Să fie el acolo sus, la pietul mamei, ca în icoane. Mămica se închină numai puţin şi-i zise:" Să jucăm, dragul mamii." Copilul nu pricepu dcât că nu va fi ridicat în braţe. Obrăjorii i se mişcară a plâns, pătrunşi de părere de rău. Viorica începu să zică o hore românească „La, la , la..." Îşi legănă umerii şi picioarele ei urmară ritmul, într-o parte şi alta a copilului. Îşi legăna capul cu tandreţe. Pruncul fu străbătut de zâmbet şi mişcare. Mânuțele lui i se mişcau pe lângă corp. Mama înflori într-un râs deplin. Gura i se albi, creangă de prun înflorit. Viorica juca în continuare. Îşi lovi piciorul aşa cum joacă feciorii, în ponturi. Mâna copilului făcu o mişcare mai pronuțată. Mama îi întinse braţele şi perechea începu jocul. Mama câțiva paşi la stânga, băiatul la dreapta, apoi mama la drepata şi băiatul la stânga. Gura mamii, ceteră cu strune. Jucăuşii se învârtiră o jumătate de roată. Cetera zicea din ce în ce mai aprinsă. Mlădiţa de lumină îşi mişca mânuţele şi picioruşele, iar cetera se bucura şi zicea...Urmă un ritm specific, semn că hora se încheia. Nu şi cântecul. Mama cânta şi cântecul umplea curtea, trecu gardu la vecini. Apoi intră în casă şi îngenunche pentru bărbatul ei şi pentru lacrimile văduvelor şi pentru toţi cei plecaţi la luptă. Ieşi afară din casă şi o auzi pe Olimpia, ce cânta acum Horea desfăcatului. Răsai lună, răsai sus / Să văd badea unde-i dus / Răsai lună, răsai dragă / Răsai lună prin livadă / Să culeg pelin şi iarbă / Să-l dau badii să-l aleagă / De s-o dus la hei frumoasă / Răsai lună luminoasă / De s-o dus la hei urâtă / Răsai lună mohorâtă. / Bădiță drăguța ta / Umblă după dumneta / Amândouă cu mă-sa / Să te poată înşela.

La cotiura văii satului, de la casa de lângă mărul dulce, acum înnegrit şi golaş. ca o aripă de cioară, din şură, clopoţeii ţângăliră, urmaţi apoi de cingateuă şi de clopote, să se ştie ce minui sunt în şură, cai şi oi. Se adunară la Iuliu, trei fetiţe şi doi băieţi şi acesta le-a adusa cureaua cu cingateuăle cailor. Cai nu mai aveau. Băieţii luară doi clopoţei şi vreo trei clopote de oi. Oile scăzuseră la număr şi turmele satului nu s-au mai văzut pe dealuri. Calul necheza, oile behăiau, tălpile desculţe scăpărau pământul. Se opriră

din fugă şi tăcură, scuturând însă cu înverşunare clopoţeii şi tălăngile. Gavrilă al Benţii opri caii şi oile şi porni nunta. Iuliu o avea de drăguţă pe Ileana. Nuntaşii, perechi, îi conduceau pe miri. Înainte de pornirea alaiului, mirii se sărutară. „Am vânat o căprioară.” „Oară” ţipără toţi nuntaşii. „Şi o duc de subţioară.” „Oară.” „Învărtita pe sub mână.” „Mână!” Perechile învârtiră fetele pe sub mână, ca la horă, deodată şi frumos, elegant. De i-ar fi văzut oamenii mari, s-ar fi crucit şi s-ar fi bucurat la vederea alaiului. „Măi flăcăi, ia să jucăm, / Cizmele să le-ncălţăm!” Fetele în pas de horă, mergeau doi paşi înainte şi unul înapoi, iar feciorii jucau în ponturi, lovindu-şi din când în când fluierele picioarelor şi călcâiele, sărind în sus. Jocul miresei îl începu perechea mirilor. Jocul se porni de-a binelea. Perechile se învârteau acum în evantai. Un semicerc de lumină.

Câinele, cu botul pe labe, la o oarecare distanţă, cu gura deschisă şi vârful limbii uitat afară, privea spre copii, de parcă nu mai văzuse pâna a cum o horă. Un pui, cocoş, se opinti să-şi arate lumii creasta şi aruncă peste şură un cucurigu.

În ocolul lui Ila, o bătrânică bombănea un copil ce plecase de acasă pe furiş. Peste drum de Ila, pe femeia lui bătrânu Ghiorghioi, o apucase horitu. Bătrânica bombăni şi pentru horit. „Auz-o cum zice, femeie bătrână, da zice nu glumă!” Nu îşi gătă bine vorba când se trezi ea însăşi cântând, şoptit, în decântare domoală, de femeie bătrână, de babă.

Prin sat se auzeau cântările, împletindu-se între ele. Hori de dor, hori de lucru şi zicături. Un moş îşi zise singur două zicături şi îşi răsuci picioarele a joc. Se trezi din toropeala vârstei. Trupul i se dezmorţi. Moşul asurzise de vreo zece ani, decând a fost pălit cu un par în cap. Îşi aduse palmele după urechi şi ascultă: „N-aud, n-aud.” Toate femeile tinere cântau. Ici şi colo şi câte-o babă îşi îndulcea inima, ca în tinereţe, cu o vorbă de horit. Cele mai multe din bătrâne se rugau fără încetare. Rugăciune şi cântec.

Parcă a fost un incendiu...Cântau femeile din peste douăzeci de sate, de pe Valea Hăşdăţii, de la Cheile Turzii pînă la Luna de Sus. Cântau şi în Valea Ierii. Şi în orăşelul Iara. Cânta un popor multimilenar, popor cu sufletul viguros. Şi bine făcea! Cânta fără să se fi gândit înainte, să cânte. Cânta pentru că îi plăcea să cânte. Şi cânta. Nu renunţa la cântec, cum nu se renunţă la aer.

Olimpia Ştramului nu mai bocea demult. Horea şi lucra cu plăcere. „Ceteră îi gura me...”

Înspre capul satului de din sus, Nastasia se ridică de la icoană. Din vecini, de peste tot, se auzeau cântări. Femeile îşi lucrau lucrul lor mai departe, horind. Nastasiei îi veni greu să treacă de la icoană, de la rugăciune, la cântec. I se făcuse ruşine de Dumnezeu şi se rugă iar. Se rugă ce se rugă şi-şi

zise iar că nu-i păcat omului să cânte. Şi hori, lucrându-şi lucrul, plângând, o hore de jale adâncă şi după hore, se rugă lucrându-şi lucrul, lăcrimând, că amară viață mai duce.

Vâlvătaia horelor, hore de tot felul, de alean, de joc şi hori de dragoste şi de lucru, horile, bucuria sfântă a vieții.

Oamenii cântau lucrându-şi lucrul lor. Şi cântecele lucrau în suflete, ogorul vieții. Şi cântecele nu loveau în nimeni şi nu erau de vină dacă se aflau pe fața pământului colonişti, care nu puteau dormi din cauza lor, colonişti care, auzindu-le, se sufocau, din lipsă de aer, din cauza mâniei ce le fierbea în vine.

Dacă ar fi întrebat-o cineva pe Olimpia Ştramului vorbele de la bocetu „N-avem vreme de iubitu", nu le-ar fi ştiut. Nu le învățase anume de la cineva. Le-a zis singură, cum i-au venit cuvintele în gură. Le ziseseră, altădată, mamele, când au fost şi ele fete. Durerea striga cu zbaterile ei multe, ca sub înjunghietura de cuțit.

În afara zidurilor puşcăriei şi la jandarmerie

Compania de cătane continua să coboare strada înspre centru, în pas alergător. Ilie ordonă celor zece oameni de rezervă, de lângă el, să urce la etaj, în celulele de la colț. Din cincisprezece oameni, de la poartă, opri pe loc trei, iar celorlalți le ordonă să treacă strada, să treacă prin gangul de peste drum, în clădirile vecine şi să tragă în flancul coloanei, când vor auzi salvele din puşcărie. „Executarea!" Se deplasară ca argintul viu. Ilie se îndreptă spre celulele de pe colț. Aruncă o vorbă spre un grup de la parter, de sub camera de gardă: „La poartă, toți, apărați-o!" Primul pluton al companiei se apropiase până la cincizeci de metri de puşcărie. După cum veneau, nu exista nici o îndoială, nu ştiau ce se întâmplase în puşcărie. Două plutoane se îndreptau spre centru, pentru a salva cavaleria, iar unul spre prefectură. Ultimul pluton o luase pe o stradă laterală. Ilie se înfurie, dar nu zise „Afurisiților!", să nu piardă timp, ci „Ochiți, foc!". Cele zece arme se descărcară în plin. Deschiseră focul şi sentinelele de la posturile cinci, şase, şapte şi nouă.. La postul zece nu se urcase nimeni. Cătanele, surprinse, ridicară brațele spre cer, scăpând armele din mâini. A doua salvă. Al doilea pluton se răsfiră în două, jumătate intră, de frică, într-un gang, iar cealaltă jumătate, probabil la comanda unui gradat, înaintă în pas alergător, câte unul, pe lângă clădirile de pe partea stângă a străzii, încât cei din puşcărie nu îi mai vedeau. Apărură, la vedere de după colțul străzii, în frunte cu gradatul.

Primii căzură, ceilalţi se întoarseră şi intrară buluc în gangul din bloc. Acolo îi întâmpină o nouă salvă. Grupa celor doisprezece.

Luptătorii din puşcărie căutau cu urechea vuietul oraşului. A dispărut? Nu? Focuri de arme în spate, spre prefectură? „Soldaţii se întorc în cazărmi, strigară câţiva românaşi din puşcărie.” „Nu trage nimeni nici un cartuş”, ordonă Ilie. Cuvintele au fost transmise din om în om în toată puşcăria. Îl ascultară, deşi nu înţelegeau de ce să nu tragă. Ilie nu voia să risipească ultimele cartuşe. Ştia exact situaţia muniţiei. Mai aveau patru-cinci cartuşe de fiecare luptător, la cele cincsprezece arme Z. B. Pistoalele, douăzeci. Cătanele, jumătate din cel de al doilea pluton, se întoarseră în unitate, prin spatele clădirilor, iar cei care scăpară neräniţi, sau de sub focul celor patru arme şi două pistoale ale celor cincisprezece, alergau pe stradă în sus, fără arme, ca urmăriţi de dracu şi se năpustiră înauntru, pe poarta unităţii. Dintre Gărzile Naţionale formate de puşcăriaşi, nici un rănit. Ilie tresări ca apucat şi urlă o comandă „Cinci luptători, unu santinelă, ceilalţi patru la geamuri, cu câte zece cartuşe fiecare. Trezeci, înarmaţi, încolonarea!” În grupul celor treizeci se aflau şi cei doisprezece. „Atacă unitatea militară, cazărmile, îl îndemnă un gând. Nici prin cap nu a trecut nimănui că suntem atât de bine organizaţi, de puternici. De aceea a ieşit şi cavaleria şi infanteria din cazarmă, crezând că are în faţă doar poporul cu mâinile goale. Loveşte clădirile infanteriei, acum, altfel va fi jale. De aici încolo vor lupa milităreşte, nu vor mai face greşeli. Cavaleria care a măcelărit poporul, nu s-a întors în cazarmă, sau s-au întors, nu ştim, dar tunurile sunt ale ei. Învingem!” Ultimul cuvânt, rostit cu voce tare, „Învingem”, intră în sufletul lor ca un cartuş. „După mine!” Ieşiră în pas alergător, traversară strada şi dispărură sub un gang. „Bum, bum, bum” grohăiră tunurile cavaleriei. Proiectilele căzură în apropiere, unul în faţa puşcăriei. Luptătorul de la poartă se prăbuşi, pasăre împuşcată. O schijă de proiectil i se înfipse adânc în piept şi alta îi lovi capul. Alte două proiectile explodară tot în faţa puşcăriei. Uniforme militare ungureşti, în salturi, de o parte şi de alta a străzii, înaintau spre centru. Nici sentinela de sus nu mai trăia. Picuri calzi de sânge se preligeau pe acoperiş. Cei cinci luptători de la celulele din colţul puşcăriei, nu vedeau bine strada, pe care înaintau ostaşii inamici. Ungurii se apropiaseră şi după un schimb de focuri intrară în puşcărie. Tunurile de la infanterie intrară în funcţiune. Geamurile clădirilor se sparseră. Oamenii, localnici, care nu luptau, femei şi copii mai ales, coborâseră în pivniţe. Blestematele de proiectile, păsări fără ochi, se-nfipseră în pământ şi îşi împrăştiară penele într-un grup de români, care tocmai se îndreptau, în pas alergător, cu scaune, cu mese, saci de nisip şi tot ce găsiră, o căruţă, două trăsuri, pentru a face o baricadă. Praf şi pulbere mai rămase din ei.

Scânteia în urma căreia a început să curgă sângele, a pornit de la un incident petrecut într-o piață, aceea de lîngă târg. Un grup de unguri a tăiat cu cuțitele un român. Jandarmii însă arestaseră pe românii ce încercau să le explice despre ce este vorba. Încadrarea românilor, cu baionete, declanşă urgia. Aici, în acest incident a fost picătura ce a dus la revărsare...Femei şi țărani din piață, fără să mai țină seama de urmări, fără să mai tacă, fără să mai privească tăcuți şi cu umerii plecați spre pământ, se repeziră la jandarmi, îi dezarmară şi porniră cu ei spre Jandarmerie. În câteva minute jandarmii au fost înconjurați de aproximativ o sută de țărănci şi țărani. De unde au apărut şi alții, nimeni nu a putut spune, că se făcuseră mulți. Cine i-a anunțat pe muncitorii din fabrici, iar nu se ştie. Aceştia lăsară lucrul şi ieşiră pe stradă. În fruntea coloanei mergeau țărăncile cu clondirile cu lapte şi țăranii, cu căciulile date pe ceafă şi cu frunțile ridicate. În urma lor muncitorii. În aceşti oameni a ordonat colonelul Gabor Iştvan două salve în plin şi o şarjă de cavalerie pe toată lungimea străzii. În afară de câteva clondire de lapte şi câteva topoare, ale tăietorilor de lemne şi ale țăranilor ce veniseră cu căruțele la Cluj, poporul era neînarmat. Ducea la Jamdarmerie nişte jandarmi necinstiți, atât.

Apariția demonstranților coincise cu răscoala de la puşcărie. Mişcarea mulțimii alertă grupurile mici ale Gărzilor Naționale, de câte doi-trei luptători, inclusiv pe şapte români din Gărzile Naționale, care trebuiau să atace Jandarmeria, înarmați numai cu pistoale şi cuțite. Cei şapte tocmai băuseră câte un deț de țuică, dintr-o sticlă pe care o aveau la ei. O patrulă de patru jandarmi trecea prin fața jandarmeriei, într-o patrulare obişnuită. Fără să bănuiască nimic de cele ce vor urma în oraş. Patrula îi incomodă pe cei şapte. Se auziră împuşcături. Salvele ordonate de Gabor Iştvan. Cei şapte se înțeleseră dintr-o privire. Împlântară cuțitele în jandarmi şi le luară armele. Cu baionetele înainte, se repeziră spre Jandarmerie. Ce s-a întâmplat , este indescriptuibil. Surpiza a fost absolută. Doisprezece țărani şi patru orăşeni au fost găsiți, atârnând, având sare deasupra mâinilor, într-o crestătură de două degete. Picioarele desculțe, pe lespezi reci, udate din când în când cu apă. Sufereau de treizeci şi şase de ore în poziția aceasta. Orăşenii, trei din Cluj şi unl din Turda, țăranii din satele județului Cluj, Turda şi Câmpeni. Toți se făceau vinovați față de patria lor, Ungaria, deoarece lămureau oamenii să nu învețe ungureşte, ci să păstreze limba lor românească, limbă ce se vorbea pe aceste meleaguri, încă dinainte de apariția maghiarilor în istorie, înainte de apariția lor în Europa. De la diavolul de Ioan Rațiu, cum îi ziceau ungurii, aflară țăranii de numele de Raț. Ungurii i-au schimbat numele românesc şi i-au zis Raț, iar le, Ioan, după ce a crescut mare, s-a iscălit Rațiu, adăugându-şi terminația latină. Acest Ioan Rațiu a rostit

cuvintele „Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă”, cuvinte inspirate din viața de zi cu zi a țăranilor. „Viața unui neam se apără. Nu-i de târguit!” ziceau ei. „ Suntem români şi ținem legea şi glia românească.” „Lege şi glie românească în Ungaria?” Să fie legați şi să fie striviți de durere şi de reumatism. Să li se bage reumatismul în oase. Apoi, după ce vor fi veştejiți, ca frunzele toamnei, li se va da drumul. „Care este țara ta, român puturos?” „România!” „Na, România!”. Şi un jandarm îl lovea cu bastonul de cauciuc în creştetul capului. „Dar a ta, mă?” „Basarabia!” „Na, Basarabie!” „Dar a ta, mă?” „Bucovina!” Jap! „Dar a ta, mă?” „Transilvania!” Jap, jap, jap! Cu bastonul peste cap şi peste gură. Banatul? Na. Banat! Bihorul? Na, Bihor! Maramureşul? Na, Maramureş! Oaşul” Na, Oaş! Sângele le țâşnea ca dintr-o fântână arteziană. „Ştefan cel Mare, Mihai Viteazu au murit!” „Nu au nurit!” răspunse un român. Jap,jap, jap, căzură loviturile peste el. „Avram Iancu...” „N-a murit!” răspunse ultimul dintre cei patrusprezece români, care urma să primească porția de bătaie pentru acea zi. În clipa lovirii lui, cei şapte pătrunseseră în clădirea jandarmeriei, semănând moarte printre jandarmi.

Cavaleriştii, câți scăpaseră după împuşcarea şi şarjarea coloanei de demonstranți, struniră caii şi porniră la stânga, pe Bulevardul Jandarmeriei. Încetiniră galopul cailor tocmai în fața jandarmeriei, unde din cauza siguranței sporite pe care o oferea Jandarmerie, voiau să aştepte adunarea tuturor cavaleriştilor. Unul singur din cei şapte români care atacaseră Jandarmeria, lupta de la poarta Jandarmeriei, trăgând în interiorul curții, în orice uniformă de jandarm. Îşi făcuse rost de o armă de la jandarmii ce fuseseră surprinşi la poartă. Când cavaleria încetini lângă Jandarmerie, acest oştean al Gărzilor Naționale o înfruntă cu un foc de armă tras în plin şi cu ulimele două cartuşe din pistol. Pintenii se înfipseră dureros. Un cal rănit şi doi militari împuşcați, în prăbuşirea lor, provocară o busculadă. Caii se dezlănțuiră. Ştiau drumul şi nu s-au mai oprit până în perimetrul unității de cavalerie. Aici, la cavaterie, cei rămaşi pe loc, luptau din răsputeri, ca nişte adevărați soldați de elită. Gărzile Naşionale intraseră în oraş prin est. Gradații lui Gabor Iştvan, surprinşi de evenimente în perimetrul unității, ordonaseră ocuparea puşcăriei, distrugerea rezistenței din mijlocul oraşului şi, în acelaşi timp, răspundeau cu foc violent, înspre estul oraşului. Colonelul abia acum, după ce primi raportul, îşi simți iar gradul de ofițer pe umeri. Şi, în sinea lui, îi fu ruşine. Şi ruşinea îi dădu energia necesară pentru acțiune. Expedie un raport către Budapesta. „În Cluj, Ungaria este stăpână pe situație. Răsculații români nu au făcut față luptelor.” Chiar după ce dictă telegrafistului mesajul pentru Budapesta, se concentră asupra împuşcăturilor trase asupra cavaleriei, din clădirea Jandarmeriei.

Spre strada ce dădea în piața din jurul bisericii din centru, biserică ce îşi ținea turnul cu cruce în slava cerului, două grupe de ostaşi unguri înaintau în salturi, acoperindu-şi pe rând înaintarea. Două mitraliere îşi lungeau gâtul până în centru, unde străpungeau cu moarte. Piața a fost cucerită în câteva minute.

Ilie intuise exact ce va urma. Armata va lupta în continuare fără greş, după toate regulile războiului.

Gabor Iştvan nu avu vreme să ia o hotărâre, deoarece zbârnăi telefonul.. Apelul telefonic primit de colonelul Gabor Iştvan era de la Infanterie. „Suntem atacați. Nu mai putem rezista. Ajutor. Ferenz Pişta.” Colonelul îi răspunse strigând „Dă-mi legătura cu comandantul!” „Mort!”.

Comandantul puşcăriilor se afla întâmplător, într-o scurtă vizită prietenească, la comandantul infanteriei, când izbucniră luptele.

Colonelul auzind cuvântul „mort”, ordonă „Rezistați!”şi lăsă receptorul în furcă. La celălalt capăt al firului, Ferenz Pişta mai striga „Ajutor, veniți, atacați, nu rezistăm, domnule colonel, apoi alergă spre culoarul subsolului, spre care se îndreptau, la ordinul său, doi sergenți cu două plutoane. Pivnițele oraşului, mari, lungi, uriaşe, adevărate galerii subterane. Numai ofițerii şi bogătaşii, oficialitățile de tot soiul şi unele slugi ştiau. Nu pentru că cineva ar fi gândit vreodată la alternativa de a se refugia în ele, din calea românilor, ci pentru că acolo jos dormitau butoaiele cu vin şi se petreceau grozăvenii nevăzute de soare. Pământul fără semne deasupra, fără cruci, nu vorbeşte.

Colonelul ordonă să se închidă ieşirile din oraş, înspre vest. Rămase uimit de telefonul de la Unitatea de infanterie. Nu îşi pierdu însă firea, dar peste câteva clipe îngălbeni şi apoi se făcu pământiu, de parcă viața ar fi fugit din trupul lui. Telegrafistul îi întinse o depeşă de la Budapesta. „Către Unitatea specială de intervenții. Gabor Iştvan pesonal. Ungaria se prăbuşeşte. Bolşevici ocupă Budapesta şi împrejurimile. Unitatea specială să părăsească Ardealul şi să vină la Budapesta pentru salvarea Ungariei. Acelaşi ordin şi pentru regimentul de la Arad. Celelalte trupe ale Ungariei rămân pe loc pentru asigurarea liniştii în Transilvania. Urgent! Ministrul de război...” Nu mai citi numele. Îşi aminti de Budapesta şi de vorbele „teritoriile de peste Tisa.” Mâna colonelului tremura. Simți cum se naşte în el o minune. Napoleon Bonaparte, în uniforma lui în pantaloni albi şi manta albastră. Cu câteva mii de ostaşi şi cu ungurii civili întâlniți în cale, îi va reda Ungariei, strălucirea!

În această vreme, Ilie ajunsese cu greu în fața Infanteriei, înaintând printre case, prin curțile interioare. Cu el mai erau cincisprezece ostaşi români eliberați din puşcărie. Ceilalți dispăruseră sub dărâmăturile provocate de un

proiectil rătăcit, blestemat. Nu avea oameni pentru a lua prin asalt unitatea militară. O astfel de ispravă se poate realiza şi cu cincisprezece luptători, dar bine instruiți, luând inamicul prin surprindere...Cei cincisprezece nu îşi reveniseră din şocul pierderii camarazilor. Aşteptară de după geamuri un moment prielnic pentru atac. Fiecare îşi primi direcția de tragere. După prima salvă urmau să fugă într-o altă clădire, vecină, pentru a nu se expune focului inamic. La salva aceasta dădu Ferenz Pişta telefon colonelului. Comandantul puşcăriilor aflase de cele întâmplate la puşcărie. În sufletul lui pâlpâia bucuria că nu a fost acolo. După sosirea celor două plutoane cu care urma să coboare în galerii, la subteran, lui Ferenz Pişta i se făcu ruşine, dar, totodată simți spaima cum îi intră în vine. „Tot mai bine e sus, decât pe dedesupt, ca şobolanii, prin întuneric.” Nu putea suferi întunericul. „Numai puşcăriaşii şi şobolanii trăiesc în întuneric.” Îşi aminti că este ofițer. Comandă, cu energie, întoarcerea celor două plutoane. Ajunşi din nou la suprafață, gradații încremeniră în poziție de drepți în fața lui. Mintea lui Perenz Pişta începu să funcționeze perfect. I se limpezi ca o apă de izvor. Comnezile deveniră clare. În perimetrul cazărmilor se simți prezența unui ofițer comandant. A ordonat să se tragă cu Z.B.-urile asupra clădirii din față. Şi cu tunul. Proiectilul a lovit în plin, dar clădirea era pustie. N-a găsit pe nimeni în ea. Oamenii lui Ilie, după prima salvă, se deplasaseră în altă clădire.

Gărzile Naționale intraseră în oraş şi din partea opusă, de sus, de pe dealul Feleacului. Țăranii veneau pe drumul Feleacului, aşa cum se vine la Cluj în mod obişnuit, fără să dea de bănuit. Punctul de control avu vreme să comunice colonelului că sunt atacați şi apoi ostaşii unguri fugiră.

Colonelul, din ordinul primit de la Budapesta, a înțeles situația Budapestei. Situație disperată. Se dădeau lupte grele. Trebuia să ajungă urgent, pentru a o ajuta. Budapesta însă nu ştia de izbucnirea incendiului din Ardeal. Pregări pentru marş şaptezeci şi cinci la sută din efectivul de care dispunea, cu tot armamentul şi muniția, inclusiv cinci tunuri. Pentru a nu produce panică, nu luă şi bucătăria de campanie. Porniră. Înainte de a traversa centrul oraşului, chemă un ofițer şi îi ordonă să continue drumul, pînă la un punct de întâlnire. Colonelul luă cu el doar un pluton de cavalerişti şi se avântă spre Infanterie. Din nou simți cum învia Napoleon. E drept că inima începu să-i ticăie de frică.

Ferenz Pişta, devenit din comandant al puşcăriilor, comandant al Infanteriei, ordonase controlarea, rând pe rând a clădirilor din jurul Infanteriei. Auzise galopul cailor şi primi curaj. Cînd colonelul descălecă îi raportă, dar a fost întrerupt printr-un ordin: „În zece minute încărcarea muniției în căruțe. Pregătirea unei companii de infanterişti pentru marş!”

Ferenz Pişta reacţionă ca un titirez, şuierând comenzi exacte. Colonelul reținu repeziciunea pronunțării comenzilor, precizia, ca nişte rafale de mitralieră. Soldații alergară cu lăzile de muniții la căruțe. Cei de la tunuri înhămară caii. Ordinul a fost îndeplinit în treisprezece minute. Colonelul ordonă unui ofițer de la Unitatea specială de intervenții să preia comanda celorlalte două companii de infanterişti şi să restabilească liniştea şi ordinea în oraş. Totodată, îl numi şi comandant militar al oraşului pe cât timp va lipsi el, colonelul. Ofițerul, când i se aminti că a sosit timpul să se afirme, îşi umflă pieptul. Noul comandant avea o baterie de tunuri, oamnei şi muniție destulă. Să apere oraşul de răsculați. Să împuşte pe oricine se apropie de unitate. Până mâine dimineață să fie ordine! Până atunci, el, colonelul Gabor Iştvan, cu unitatea sa şi cu infanteriştii va curăți toate satele din jurul Clujului de răsculați şi va face o incursiune în adâncime, pentru a opri orice tentativă de reorganizare a răsculaților în altă parte. „Înțeles?" „Am înțeles!" Colonelul ordonă personal unei grupe de zece soldați să se urce imediat în turnul bisericii din apropiere, cu o ladă de cartuşe şi să tragă fără încetare până termină cartuşele, sau plesnesc țevile. Prin acest ordin colonelul îşi asigura drumul retragerii, prin Cluj.

Napoleon Bonaparteî îşi ținea firea, strunind calul. Cavalerişții, garda sa, nu trebuiau să se îndepărteze prea mult de infanteria ce îl însoțea. În trapul cailor, în uruitul roților tunurilor şi căruțelor şi în alergarea cadențată a infanteriştilor, ajunse la coloana de cavalerie care îl aştepta. Porniră pe direcția numai de Gabor Iştvan ştiută, până într-un sat, în care va poposi, până va veni din urmă şi infanteria.

Ilie pătrunsese cu ortacii săi într-o casă locuită de o familie de unguri. Pe bărbat l-au surprins în cameră. Femeia şi copilul coborâseră în pivniță. Îl legară fedeleş şi-l bătură prieteneşte pe umăr, să stea liniştit, că nu i se întâmplă nimic. Ungurul înțelese şi respiră uşurat. Câțiva, printre care şi Ilie, se urcară în pod. De aici văzură plutonul de cavalerie. Nu mai aveau timp de deplasare în altă clădire. Ar fi fost văzuți. Se pregătiră de luptă. Ilie se abținu să ordone foc în cavalerişti şi peste câteva minute îi păru bine. I se oferea prilejul de a pune mâna pe câteva lăzi de cartuşe, pe tunuri şi proiectile. Ca să poată trage fără încetare, ca şi viperele de sus, din turnul bisericii. Se hotărî să ocupe clădirile infanteriei. Când coloana militară s-a îndepărtat la o sută de metri, începură atacarea clădirilor infanteriei. Şapte, cei mai bine înarmați, reuşiră să urce cu uşurință în turnul bisericii, de unde, cei zece militari trăgeau de mama focului. Trăgeau aiurea, ca nişte nebuni, în străzi, în copaci, în țiglele clădirilor, în geamuri. Aveau figurile tâmpite de plăcerea de a trage la ordin, până se înroşesc şi plesnec țevile. Când mitraliera şi armele din turnul bisericii aruncară plumbii înroşiți spre perimetrul

infanteriei, Ilie înțelese că victoria este de partea lui, dar numai în măsura în care va avea răbdare. Soldații cădeau ca nişte păsări săgetate în aripi. Îşi pierduseră firea şi nu mai ascultau de nici un ordin. Garnizoana semăna cu un spital de nebuni şi de răniți, atacat. La cazarma numărul patru se instalase însă discilpina, de la bun început. Militarii, fără nici un ordin, unii răsfirați în jurul clădirii, la pământ, alții la geamuri, îndreptară armele spre turn şi traseră din zeci de arme. Din turn nu mai porni nici un cartuş. Se făcu linişte şi liniştea aceasta duru. Ilie abia acum ordonă celor opt camarazi, foc spre cazarma numărul patru. Focul deşi nu era de mare intensitate îi incomodă pe infanterişti şi readuse groaza cu care au intrat în unitate, scăpații de la întâmpinarea cu foc, de la puşcărie. Din turn mitraliera începu să latre din nou. Un isteț ordonă celor din turn să nu mai tragă deloc, ca şi cum ar fi fost uciși. Lătratul mitralierei şi focul celor opt îşi avu efectul scontat. Şansele lui Ilie erau pe sfărşite. Nu mai avea cartuşe. Trebuia întreprinsă o acțiune rapidă. Deslegă pe ungur şi-l trimise în pivniță, lângă nevastă-sa şi lângă copil, apoi se mutară într-o altă clădire. Din turnul bisericii nu se mai trăgea. În această acalmie, izbucniră rafale de arme şi mitraliere.

Foc intens. Ilie ştia de ce. Membrii Gărzilor Națioanle intraseră în oraş. Militarii unității speciale de intervenții, rămaşi pe loc, rezistau.

În Făgetul Clujului

Gavrilă Hăşdățeanul avea o mie de oameni, una sută cincizeci de cai, trei sute de arme, şaptezeci şi cinci de pistoale, cinci aruncătoare de mină, cincisprezece grenade, una sută coase şi furci, cincisprezece îmblăcii, restul, cuțite. Primul lucru pe care l-a făcut a fost organizarea patrulelor, răsfirate până lângă răsuflarea oraşului. Aşa află de coloana de cavalerie, în marş, spre tabăra hăşdățenilor.

Gabor Iştvan dăduse ordine precise infanteriştilor, să ia toate căruțele întâlinte în cale, să se urce în ele şi să se grăbească. Chiar după plecarea colonelului din oraş, secția secretă a poliției ungare din Cluj află de mişcările dinspre munți, dar era prea târziu. Gabor Iştvan avea de gând să facă primul popas într-un sat de pe Valea Hăşdății. Prin satul acela a umblat voivodul Gelu, ucisul în lupta de acum o mie de ani, de către unguri. Unii spun că mai umblă şi azi pe Valea Hăşdății. Colonelul Gabor Iştvan, până în acel sat, însuşi va avea grijă, să găsească şi alte căruțe, pentru infanterie, încât să facă drumul în continuare, deodată. Pândarii Gărzilor Naționale se întorceau în fuga mare spre tabăra hăşdățenilor. Întâlniseră în cale cavaleria ungurească. Iuliana lui Flaviu, intrase cu pândarii în tabăra hăşdățenilor.

„Mama voastră! Zise Gavrilă în gând, ați câştigat bătălia cu ai noştri la Cluj şi acum vreți să ne sugrumați şi pe noi hăşdățenii!” Nu mai avu timp decât de acțiune.

Aruncătoarele de mină, focurile de armă şi de pistoale îi surprinse pe cavalerişti. Ferenz Pişta, comandantul puşcăriilor din Cluj, izbucni în strigăt, arătând în toate direcțiile spre români „Romanii, romanii, legiunileee!” Colonelul Gabor Iştvan îl auzi şi regretă faptul că Ferenz Pişta nu a fost destituit din funcție şi arestat înainte de a se face cercetările în legătură cu ideile sale despre daci şi romani. Îşi desprinse cu repeziciune şi furie gândul de la Ferenz Pişta. Fălcile îi clămpăniră: „Ambuscadă!” Cai şi călăreți prăbuşiți. „Înainte!” ordonă colonelul. Dar după focul neaşteptat, urmă a doua surpriză. O companie de luptători ai Gărzilor Naționale. Îşi dezbrăcaseră hainele şi în cămăşile albe, de in, sau de cânepă, la brâu având câte un cuțit sau cosor, unii şi câte un pistol, se repeziră ca nişte năluci asupra cătanelor colonelului Gabor Iştvan, într-o luptă corp la corp, jos, sau sus pe caii ungurilor, alături de călăreți, sau în zbor peste cai. Năucitor, fulgerător, cu tăieturi cumplite. Ferenz Pişta izbucni iar în urlet: „Dacii, dacii, dacii!” Întâmplare făcuse să fie şi de data aceasta lângă Gabor Iştvan. Fălcile colonelului, galben la față precum ceara, clănțăniră. Îndreptă pistolul spre Feranz Pişta şi slobozi câteva cartuşe în pieptul acestuia. Sângele țâşni, zbătându-se să scape din strânsoarea coastelor şi a uniformei.

Coloana de infanterişti care trebuia să se întâlnească pe Valea Hăşdății cu Gabor Iştvan, a fost întâmpinată de ofițerii armatei române, însoțiți de o formație de luptă formată din moți. S-au predat. Împreună cu toți cavaleriştii supraviețuitori, s-au întors la Cluj, unde românii preluaseră controlul asupra întregului oraş.

Iuliana intră cu un cal, în văgăună. Aici, cu o zi înainte, fuseseră legați trei reprezentanți ai stăpânirii. Mai trăia numai pretorul. Pe el îl căuta.

În țintirimul satului, a doua zi, pretorul a fost găsit pe mormântul lui Flaviu, pe spate, cu capul răzimat de cruce. Între picioare era despicat de o lovitură de topor.

În zorii zile de 3 decembrie 1918, colonelul Gabor Iştvan, desfigurat la față, de disperae, însoțit de o excortă puternică, a fost expediat în Muntele Negurei. Îi primi un pădurar, pe nume Decius. Când pădurarul l-a privit, colonelul a avut o criză violentă. Dureri cumplite. Încârceieri la stomac. Îl încovrigară. Fălcile i se încleştară. După câteva momente criza i se domoli, dar cei trei țărani care intraseră cu el în casă au trebuit să-l scoată afară, deoarece colonelul făcuse pe el. L-au condus până la granița cu Ungaria. Gabor Iştvan a trăit încă mulți ani. Le spunea că s-a întâlnit cu Regele

Dacilor. Au încercat să-i explice că nu există nici un rege al dacilor. Gabor Iştvan îi privea ironic şi le răspundea doar atât: „Eu l-am văzut.”

O unitate militară dispare în spatele inamicului

Trupele nemțești ocupaseră aproape întreaga România. Au ajuns la lunga şi catastrofala bătălie de la Mărăşeşti şi Vaslui, din 1917. Nemții băteau în retragere. În 1918 stabiliră o nouă linie a frontului, la poalele Carpaților. În loc să se bucure de poziția geografică avantajosă, îi apucă spaima. Trupele româneşti îi țineau mereu sub presiunea morții, cu înverşunare crescândă şi cu manevre rapide. Carpații, în loc de poziții ideale de rezistență, deveniră nicovala, iar oamenii din această țară, barosul. O unitate românească trecuse în spatele inamicului, înspăimântându-i iar pe friți, dar în loc să-i toace, intensitatea luptelor presupunând o posibilă rupere a frontului, spre mirarea acestora, urcă în munți şi îşi pierdu urma.

Se vorbea de o capitulare a întregii armate germane, acum, la un an după ce nu a reuşit să oblige armata română să capituleze, deşi nemții controlau încă o mare parte a teritoriului românesc, o foarte mare parte. Odată cu pătrunderea românilor în spatele frontului, nemții erau apăsați de o mare amenințare. Ce se întâmpla? Ce se pune la cale? Românii care se infiltraseră în spatele ianmicului, dispărură fără urmă. De fapt aşteptau ceasul izbiturii fatale pentru Austro-Ungaria. Barosul românesc funcționa. Înainte de pătrunderea românilor în spatele liniilor germane, douăzeci şi patru de ore, românii, parcă înnebuniseră. Atacau, atacau, atacau şi mureau, fie distrugând pe inamici, fie băgând groaza în ei. O unitate mai ales, îi uimea pe nemți... O unitate sinucigaşă, cu încetinitorul. Noaptea înaintau ca şobolanii, peste tot, din toate direcțiile, față, flancuri şi câțiva apăreau ca prin farmec, din pământ, din spate. Şi mureau. Nu se retrăgeau şi nici nu rămâneau pe loc. Înaintau luptând, înaintau în interiorul unităților nemțeşti. Trăgeau şi loveau cu ultima picătură de viață, până la capăt. Sinucidere, sau jertfă totală? Pe altarele dăinuirii țării! Jertfă ştiută dinainte de către fiecare luptător voluntar. Tunurile, vai tunurile! Ce e drept, canonada tunurilor românilor nu era atâta de precisă, dar gândul că putea fi mai eficientă se răsucea în ostaşii nemți, ca o menghină. Militarii nu totdeauna sunt înspăimântați, mai ales după luni şi ani de front. Dar nemții, acum, erau.

Liniște. Se auzea cum picură lumina de pe stele. Cei din tranşee se cuibăriseră şi îşi lăsară genele grele, să cadă peste ochi şi uitară locul unde se află. Un răgnet cumplit izbucni dintr-un tranşeu. Altele îi răspunseră înfricoşător. Soldații săriră din somn, direct pe trăgaciul armelor şi traseră în

aer, înainte, aiurea. Panica atingea proporţii îngrijotătoare. Halucinant. În dimineaşţa aceea nu găsiră printre nemţi decât opt români. Cinci în portul ţărănesc şi trei în uniformă militară. La nemţi se dădu ordin de retragere. Linia a doua îşi făcu poziţii de rezistenţă şi aştepta să ajungă linia întăi la ea. Apoi vor vedea. Depinde ce ordin şi ce întăriri vor primi. Un regiment unguresc trebuia să sosească din ceas în ceas. Aşa-i la război, nu câştigi când vrei. Dar încă odată, dacă vor mai fi opriţi românii din iureş, li se spunea nemţilor şi vor fi împinşi înapoi, nu mai rezistă şi România va cădea istovită.

Regimentul unguresc fusese format din trupele de la Cluj şi Bistriţa.

La Vatra Dornei i-a fost oprită, prin ordin, înaintarea spre poziţiile germane. Să rămână pe loc, dar să păstreze intact potenţialul de luptă. Victoriile românilor, codificate de nemţi, însemnau capacitate sporită de luptă şi rezistenţă, de la Mărăşeşti şi Vaslui, din 1917 şi presiunea lor continuă, derutau. Mărăşeşti, Mărăşti, Nămoloasa, Oituz, sau „Pe aici nu se trece!" Aici s-a schimbat mersul unui întreg război mondial. Armata română, înconjurată din toate părţile, nu depusese armele, spre disperarea nemţilor, a căror putere de luptă, în faţa acesatei situaţii, începuse să scadă şi nervii să cedeze.

Austro-ungarii şi nemţii înconjuraseră trupele româneşti la nord, prin Galiţia şi Bucovina, la vest prin Transilvaia, la sud prin Muntenia, Dobrogea şi jumătate din Moldova, iar la răsărit prin Ucraina, în urma ocupării acesteia, la 3 martie 1918. Rusia, în incendiul revoluţiei bolşevice din 1917, ieşise din luptă, fără să-i anunţe în prealabil pe români, supunându-i astfel la grele şi dureroase pierderi.

Întregul front de răsărit îl duceau numai românii. Înconjurat de trupele inamice, nu au vrut să depună armele. Iar când nemţii au cerut încetarea luptelor şi predarea armelor de către români, rezistenţa românilor îşi făcuse efectul. Era prea târziu. Nemţii începură să se retragă spre Germania şi în ordine şi în dezordine.

Ofiţerii de la regimentul unguresc oprit prin ordin la Vatra Dornei, se întrebau dacă vor intra totuşi în luptă, de nevoie, fără a avea în sensul acesta nici un ordin. Regimentul, odihnit, bine hrănit, gata să apere Ungaria, pentru că frontul se apropia, ar fi trebuit să participe deja la luptele care se desfăşurau. Nemţii, uimiţi peste măsură de muţenia ungurilor, ştiau că regimentul unguresc e aproape şi că va interveni. În fine, se zvoni că ungurii au ocupat poziţie de luptă pe crestele Carpaţilor. „Sus? De ce sus?! Doar linia frontului e mai avansată!" îşi ziceau nemţii. Sosi o comunicare. „Rezistaţi, nu mai contaţi pe ajutorul nostru. Regimentul unguresc..." Nemţii, singuri. Ofiţerii nemţi regretau că nu s-au predat anul trecut, după Mărăşti, sau anul acesta, să se fi terminat odată totul.

O mare unitate românească, formată la Iaşi, jumătate din ardeleni, iar cealaltă jumătate din munteni, modoveni , basarabeni, bucovineni, a pierit în întregime. Mai trăiau treisprezece răniți. Dintre ei au mai rămas în viață trei şi jumătate. Da, o jumătate de om. Cum de trăia fără mîini, fără picioare, fără urechi, fără nas. Îl hrăneau ca pe un copil, în scutece. Luptătorii din această mare unitate ştiau că vor muri. Nu mai era timp de piedut. Trebuiau să asigure cu orice preț, inflitrarea regimentului în spatele pozițiilor germane. „Rezistați, nu mai contați pe ajutorul nostru. Regimentul unguresc...” Nemții erau convinşi că ungurii nu le vin în ajutor din cauza acestei unități româneşti, care, e posibil, să fi făcut ravagii. Adevărul era altul.

Marea unitate militară ce a trecut munții, urma să acționeze ca un răspuns la ce s-a întâmplat după 1300, când voivozii de Maramureş au ridicat pe români sub arme şi au eliberat pentru o vreme jumătate din Transilvania şi Banat, iar Crişana şi Bihorul în întregime, apoi, cu câteva cete, au trecut în Moldova, care, de atunci şi-a ascuțit capacitatea de rezistență şi de înscriere în istorie. O ramură a familiei domnitoare de Mramureş a preluat conducerea Moldovei. Marea unitate militară care a trecut Carpații, avea rostul să sprijine pe românii de la vest de Carpați, să elibereze Ardealul. De fapt nu o unitate militară, ci două. Una murise pentru cealaltă, înlesnindu-i trecerea în spatele liniilor germane.

Începea a doua parte a războiului, fără un front anume, ci cu un front peste tot. Incendiu general. Cu această convingere au căzut pe câmpul de luptă ostaşii din regimentul de sacrificiu. Daci veritabili. Capabili fără ezitare de jertfă supremă pentru neam şi pentru țară.

Ordinele erau confuze şi alarmante. Regimentul unguresc a primit un ordin de la Cluj: „Apărați cu hotărâre Ungaria împotriva duşmanilor. Rămâneți pe poziții, pe înălțimile Carpaților.” Din oraşul Oradea: „Nu riscați nimic. Păstrați intactă capacitatea de luptă a regimentului.” De la Budapesta: „Strict secret. Retrageți-vă la Bistrița. Lăsați-i pe nemți să lupte singuri.”

Regimentul unguresc din Dobrițin face un ultim efort împotriva Unirii tuturor românilor într-un singur stat, trimițând detaşamente bine înarmate în adâncime, în Ardeal. În localitățile prin care au trecut împuşcară grupuri d civili paşnici, tineri, bătrâni, femei, de-a valma.

Regimentul unguresc, conform ordinului de la Budapesta, începu, din Vatra Dornei, marşul spre Bistrița, retrăgându-se din apropierea frontului. Ştirile, după scurt timp, săgetară ținuturile de români din Maramureş şi din județul Bistrița, că ungurii fug din calea românilor. Într-adevăr, regimentul românesc a intrat în Ardeal, conform spiritului întregitor de țară, de care erau animați românii ardeleni, care, la Alba Iulia, prin delegați din tot Ardealul, hotărâseră Unirea cu România!

La Sighet, în Maramureş, au fost executaţi doisprezece români. Au zis că nu sunt supuşi ungurilor, ci supuşii austriecilor. A treia zi, întregul Maramureş se răsculase. Oşenii strigaseră primii. „Nu suntem supuşi, nici ungurilor, nici austriecilor. Aşe! Bine taie cuţâtu, că l-am ascuţât amu, pă tocilă la primar, ca să tai cu el jendar.” Vestea îngălbeni pereţii Parlamentului de la Budapesta. La Budapesta se credea că maramureşenii nu au arme de ajuns. Li se cunoştea însă o tărie ce nu au reuşit să le-o ştirbească niciodată. Maramureşenii, cuib vulturesc de daci, români de viţă voivodală, se bătură fără întrerupere sute de ani, cu maghiarii. Şi când n-au avut arme, au avut obiceiuri şi limba maternă şi nu se clătinau, cum nu se clatină munţii lor din loc.

Budapesta către regimentul de la Bistriţa: „Executaţi una sută de maramureşeni pentru stărpirea bolşevismului din Ungaria.”

Nici un ostaş ungur nu a fost trimis spre Maramureş, aşa că maramureşenii au rămas bolşevici... Un alt regiment apăru în faţa Bistriţei, regimentul românesc. Perplexitate şi derută în rândurile ostaşilor unguri.

Iar ungurii şi secuii care umblau prin Ardeal, în bande organizate, pentru împuşcarea românilor, s-au ascuns, revenind după câteva săptămâni în satele şi oraşele unde îşi aveau domiciliul. Au fost lăsaţi în pace, să-şi ducă mai departe iadul lor sufletesc, atât ei, cât şi urmaşii lor. Judecarea lor o va face tribunalul divin.

Într-un oraş din România, la Marele Stat Major, generali, miniştri, siguranţa statului, regele. De jur împrejur, hărţi militare. Din chipurile tuturor transpărea o singură gândire. În încheierea acestui sfat al ţării, cuvintele, ce au pecetluit hotărârea luată, în timp ce se rosteau, alungau oboseala de pe chipurile tuturor. „ Drama Unirii tuturor românilor într-un singur stat. Am trăit la întâlnirea a trei imperii, austriac, rusesc şi turcesc. De la o vreme locul turcilor l-a luat Ungaria, prin dualismul imperial ungaro-austriac. Orice tentativă de Unire a românilor a însemnat, sau înseamnă, o luptă cu toate aceste trei forţe, deoarece toate au năvălit în trupul României, la produsul palmelor noastre. Dar să ştiţi că istoria oferă şi conjuncturi favorabile, conjuncturi în care sorţii de izbândă înseamnă înfruntarea tuturor duşmanilor, deodată. Aşa ceva nu e bine, sunt prea mulţi duşmani. Şi totuşi, istoria aduce clipe în care şansa constă tocmai în a-i înfrunta pe toţi. Într-o astfel de conjunctură ne aflăm acum. De îndrăznit vom îndrăzni şi de răzbit vom răzbi. Aceasta este ora salvării. Vom izbândi peste pământurile noastre strămoşeşti, prin curajul nostru. Toţi vecinii noştri se simt ameninţaţi până în măduva oaselor, de libertatea noastră. Pierd mierea sudorilor noastre. De turci, am scăpat. Au mai rămas potrivnice, două imperii. Desfăşurarea destinului românesc este de neoprit. Tisa şi Nistrul sunt râurile noastre. Ţara

românilor este trasată de ctitorii țării, de daci. Ctitoria lor a fost şi este. Ruşii visau un dezastru pentru Austria şi pentru Turcia, pentru a stăpâni toată Dacia. Ea renaşte acum sub numele de România. La fel au jinduit şi austriecii şi ungurii. Şi alte planuri. Mărgăritarul din Carpaţi însă nu putea fi stăpânit, nici fărâmițat. Austria nu este mulțumită cu ce a luat, numai cu Bucovina, ungurii mai încearcă imposibilul, să țină Ardealul, la fel şi ruşii, cu Basarabia. Acum trebuie să lovim deodată, în toți cotropitorii şi să ne luăm ce e al nostru. Avem avantajul că atacul armatei române va fi sprijint din interiorul provinciilor detrunchiate din trupul României, de către Gărzile Naționale, încât inamicul va fi lovit din toate părțile. Neîndoielnic jertfa de sânge a armatei române va fi foarte mare. La o asemenea îndrăzneală toți cei care au intrat în țara noastră cu forța, nu se aşteaptă, acum, după cumplitele pierderi pricinuite de război, pierderi pe care le resimțim mai ales noi, cu țara întreagă trecută prin foc şi sabie. Nimeni în lume nu se aşteaptă să îi atacăm pe toți potrivnicii dreptății, deodată. Dar cum să nu intervenim când Basarabia s-a întors la Patria-Mamă, la fel Bucovina şi Transilvania?! Românii de acolo au declanşat un adevărat război de eliberare, pentru aşterge din Ardeal armatele ungare şi bandele de asasini. Setea noastră de libertate este izvorul tăriei noastre.” La sfârşitul cuvântării, trăsăturile fețelor tuturor generalilor, miniştrilor, şi a celor de la Siguranța statuluii şi a regelui, arătau o hotărâre unanimă, totală, fără nici o urmă de ezitare. Oboseala dispăruse. Fiecare îşi îndrepta energiile spre atribuțiile ce-i reveneau. Țara trecea prin marea încercare.

Teodor Hârtoapă

Teodor Mutu se văzu rămas cu doamna colonel pe cap, plocon de la domnul colonel, care o crezu plecată la Huedin, dar doamna, în dimineața aceea s-a întors acasă, de pe drum, îşi uitase cerceii de „stalactită albastră”, cum le zice ea...Ştie toată lumea că nu e bine să te întorci din drum. Colonelul a trimis o ştefetă călări la Huedin după doamna lui, iar ea, în Cluj. Piaza rea. N-avea de unde să ştie că va veni cel de la doilea potop. Va exista oare un Noe? Războiul izbucnise şi ea era soția colonelului Gavbor Iştvan. Soțul ei a ordonat măcelărirea demonstranților. Singura ei speranță, într-o lume străină, rămase Mutu. Virtuțile acestuia străluceau acum precum diamantele. Nu mai lua în derâdere numele Mutului, care avea ca înțeles Dorul față de Dumnezeu. Dor şi Teo.Teodor. Iar Teo este de la Zeu, de la Dumnezeu. Teo are un singur înțeles, de Dumnezeu. Iar cuvântul dor, cu tulburătorul lui înțeles de sfinte trăiri, îl au numai dacii, ca o rugăciune care îi leagă sufleteşte între ei şi pe toți de Dumnezeu. Doamna descoperi în simplitatea

lui Todor Hârtoapă, tării înstare să înfrunte mari greutăți. Se reculese şi se hotărî să fie cu sânge rece şi să se folosească de Mutu. Prima mişcare trebuia să fie aceea de pat, să-l învăluie cu aromele dantelăriilor. Să fie...Da, să fie darnică. Îl strigă. I se păru că a dispărut. Îl strigă iar. Îl simți cum intră în curte. Deci a fost plecat undeva. Să nu-l mai lase. Să nu-l mai scape. Hârtoapă o auzi şi grăbi pasul. „Hârtoapă dragă, începu doamna, mi-a fost teamă să nu ți se fi întâmplat ceva." Aceste cuvinte intrară direct în inima lui Hârtoapă. Îi purta şi lui cineva de grijă. Hârtoapă avea pentru colonelească o afecțiune secretă. O femeie afurisită ca o iapă. Femeie focoasă. În rest, tot focoasă. Îl cam intimida. Norocul lui că doamna avea o statură mijlocie şi un trup destul de subțire, dar bine ondulat, mai ales de la mijloc în jos. Cuptor încins, mereu doritoare de hărmăsar. Plină de neastîmpărul împreunării şi nervoasă foc, de parcă ar fi generălească. Şi colonelul Gabor Iştvan o lăsa să fie aşa. Îi plăcea iute şi gălăgioasă.

Decum intră Hârtoapă în casă, doamna avu o inspirație. „Vino Todore, hai, pregăteşte cada pentru baie. Hai, hai!", făcu ea râzând, nedându-i voie acestuia nici măcar să respire. Pe când aprecie că e apă îndeajuns, intră în vorbă. „Ia să văd Hârtoapă cum e apa!" Sluga se dădu la o parte, lângă cadă. Doamna îşi băgă mâna în apă şi îl întrebă şăgalnic, arătându-i o față plină de zâmbet: „Măi Hârtoapă, dacă tu ai face baie, cum ți-ar plăcea apa, mai rece sau mai caldă de câta aşa.?" „Mai caldă", răspunse acesta fără să gândească. „Ia, zise doaman dându-se la o parte, fă-o mai caldă, după cum îți place ție. Hai, hai." Încheie, galeşă. Todor mai adăugă apă caldă. Doamna luă cel mai mare prosop şi i-l atârnă de gât. „Todore, acesta este pentru tine. Dezbracă-te şi intră în cadă şi nu te grăbi. Stai să-ți ticnească. Hai, hai, spală-te liniştit, azi domnul colonel nu vine acasă şi chiar dacă ar veni, aici eu comand. Executarea!" Îi întoarse spatele, ieşi afară, trase uşa după ea, aşteptă câteva clipe, o deschise şi-i vorbi dulce şi autoritar totodată: „Nu eşti mă în apă, hai, hai. Te las să te speli. Dezbracă-te că doar nu o să intri îmbrăcat în apă. Eu plec jos la servitoare, să văd ce mai face, nu i s-a întâmplat vreun rău, azi, cu împuşcăturile astea. Hai, în apă!" Închise uşa dar nu plecă la servitoare. A zis aşa. Nu le vizitase niciodată. Tot nu i-ar fi de vreun folos. Ascultă cu grijă la uşă. Inima îi ticăia de teamă că Todor Hârtoapă nu se va dezbrăca şi nu va face baie, aici, unde numai ea se zbenguia în apă, strigând în gura mare, în parte întâi a băii, apoi domolită, lenevea în apa călduță. Dacă simțea nevoia se întindea pe dormeza de piele, un minut-două, sau dacă nu, intra în dormitor. În fine, Gheorghe intrase în cadă. Sprințara doamnă colonel se repezi spre odaia ei şi îşi aruncă de pe ea îmbrăcămintea şi aşa, în pielea goală, dădu buzna, în baie, peste Hârtoapă. Şi s-au îmbăiat aşa de bine încât au uitat cu adevărat că e război. Doamna se

lăsă o vreme purtată de plăcere, uitând de planul urzit. Todor Hârtoapă se arăta zămos şi plăcut din cale afară, ca şi perele care cad din păr, la cea mai uşoară atingere a vântului. Şi se plimbă pe trupul lui Hârtoapă, cu palmele ei fine şi cu petalele buzelor sale. Aşa ceva nu i se mai întâmplase niciodată moţului, nu se întâlnise cu rafinament de salon, prin care îşi umplu domnii timpul şi încearcă să îşi alunge plictisul de viaţă. Dacă nu muncesc...

„Aşa, cu plimările buzelor pe trupul dezgolit! Primea în schimb simplitatea robustă, întreagă. Todor coborâse de pe munţi, cu prospeţimea codrului. Venise la Cluj şi se bucura mai departe de mersul sevei din copaci. Coloneleasa îi auzi ritmul. Murmurul izvoarelor răspândea răcoarea, muzical. Nu se hotărî să se desprindă de codrul verde şi să oprească vibrarea frunzelor, sub adierile înmiresmate ale vântului. Îi dispăreau visele neîmplinite şi zbuciumul nervilor de femeie istericoasă. Pe Hârtoapă îl năpădiră îngrijorările. Cum se vor termina luptele? Trebuie să-l ajute Dumnezeu să ajungă în muntele său, să facă ciubere, apoi să rătăcească prin lume cu ele, după o bucată de mălai, pentru gurile flămânde de acasă. Femeia de lângă el, nu avea nici o vină. Ce-i a ei, îi a ei, are unguroaica de toate în dotare. Da bărbat nu-i cel ce n-a strâns în braţe o moaţă. Moaţe blonde, cum nu se mai găsec în lume, blonde, cu părul galben. În firele părului lumină de candelă. Blonzii şi blondele dace sunt pomeniţi de către învăţaii neamurilor, de mii de ani.. În Munţii Apuseni mai sunt. Şi ceilalţi bărbaţi şi celelalte femei din vechime, fără să fie blonzi, au rămas pe aceste locuri, piptoşi, iar ele cu şodurile şi pulpele provocatoare, cu sânu şi umeri, gât şi faţă, că te scot din minţi, legănându-şi rochiile. Să ajungă sus pe munţi, să simtă vremea cum îşi roteşte cerul de stele, deasupra, cum răsare iarba şi înfruzeşte codrul, cum oamenii vin iar în lume, prunci la sân, la donițe de lapte, plini de mierea vieţii omeneşti, sărutându-le mâiniule maicilor noastre, că mult s-au zbătut, săracile, ofilindu-şi tinereţile. Adevărate eroine ale neamului. Câte vitregii nu au trebuit să ducă?! Bărbaţii sunt eroi din când în când, destul de des în ţara aceasta, iar femeile totdeauna, lovite de toate furtunile, în bătătura caselor. Acolo, acasă, e locul meu. Nevastă, copii. Soarele şi stelele, sus, io, Todor Hârtoapă şi munţii, jos, împreună, până o fi cer şi pământul pământ. Nu-i bai că doamna colonel o dat tot şi m-o sărutat şi pe mine cu săruturile acelea, cum se sărută domnii. Noi n-avem trebuinţă de ele.

Doamna colonel Erna, aşa o chema, îşi zise să i se sustragă. Să o dorească şi prin dorirea lui să-l conducă, să-l folosească. Îşi zise: „Un om la naturii, când l-ai câştigat, e mai credincios decât un câine.” Şi ea, avea nevoie de un credincios orb, să o înşface la pat, dar şi să o apere, ca un tigru. Să o apere cum îşi apără tigroaica propriul pui. Acestea au fost socotelile doamnei

colonel. Şi au fost bune. Todor s-a impresionat când femeia a început să plângă. Plângea cu adeărat, plânsul unei femei singure, într-o lume străină, lume în flăcări. Energica doamnă colonel se zbuciuma ca o frunză fără scăpare, prinsă de furtuna oceanului. Avea groază de război, de lupte. S-ar fi culcat de dimineața până seara şi de seara până dimineața cu Todor Hârtoapă Mutu, numai să rămână mereu lângă el. Ar fi cea mai mare aventură din viața ei. În oraş situația părea confuză. La câțiva kilometri de el se dădeau lupte. Cuprinsă de spaimă, îi sări de gât. Şi s-a făcut seară. Şi au mâncat şi au băut în pat. Îi era frică femeii, că odată îmbrăcat, să nu plece. Şi au adormit somn adânc în aşternutul alb, unul în brațele celuilalt, susträgându-se neliniştii şi şuieratului de cartuşe. Soarele se odihnea demult pe acoperişul caselor, în curți şi pe străzi, când se trezi doamna colonel. Atât de bine se simți încât zise: „O, clipă, rămâi pe loc, eşti atât de frumoasă!" Dacă nu a rămas la Goethe, nici la ea să nu rămână, dar poetul, neîndoielnic şi-a gustat fericirea, iar acum, e la rând, doamna colonel.

Hârtoapă dispăruse la miezul nopții. S-a întors după ce a răsărit soarele şi văzând-o dormind se bucură. Avu poftă de o supă de găină şi Hârtoapă îşi zise, că nu o fi foc. Dacă are poftă el, o să aibă poftă şi doamna şi tăie gâtul unei găini, apoi încă uneia, deoarece şi servitoarei trebuie să-i placă supa de găină. Să mănânce azi, din voia lui Todor Hârtoapă. Intră în încăperile de sub cerdac şi dădu ordine servitoarei de grabnică pregătire a găinilor. O să vină el după mâncarea doamnei colonel. Servitoarea se emoționă şi se inhibă de vorbele degajate ale lui Todor şi în marte grabă începu bucătăriseala. Atât de multe vorbe în şir nu-l auzise rostind niciodată. Todor Hîrtoapă ieşi în curte, îşi mai strânse brăcinaru şi porni pe scări, spre apartamentul doamnei. În loc de bocanci i se păru că are în picioare opincile, iar în loc de haina militară, sumanul său de pănură groasă. Pe drumeagul muntelui bătucit de soare, precum un împărat țăran, doar de aceea i se spune țării țară, de la numele lor de țărani. Câți țărani sunt, atâta e țara. Îi mai veni ungând. „Dar dacă toți țăranii vor ajunge domni?" Şi râse cu un râs plin, de se umplu casa domnului colonel de răsul mocănesc, ca o cascadă de râu de munte. „Nu se poate, îşi zise în gând. Numele nostru de țară, de țărani, va rămâne deapururi, cât va fi soarele soare şi suflarea românească nevătămată." Intră în camera doamnei râzând, ca un împărat al munților şi doamna, pe sub genele uşor lăsate, abia acum îl privi cu adevărat pentru prima dată. Moțul radia o bucurie blândă. Doamna aflase din auzite de râsul lor sănătos, ecou pe coastele munților. Abia azi îl auzise, cu urechile ei. Numai nişte oameni tari, pot râde astfel, mai tari decât toate greutățile lumii abătute peste zilele lor. Mijlociu, spre mic, de statură, avea mersul săltat de parcă ar purta arcuri pe tălpi. Mersul lui, până azi, doamnei i se păru ridicol, dar azi observă un

farmec aparte. Doamnei îi fulgeră prin minte că românii au învins şi sunt stănpâni pe țară şi de aceea îşi arată Todor chipul nevăzut. Constată însă cu plăcută surprindere, cum bucuria lui e curată şi nu jigneşte pe nimeni, nici mai ales pe ea, o colonistă. Erna judeca bine: „Ați învins, Tudore?" „Învingem, doamnă. Nu vă neliniştiți, asta-i ceva între bărbați. Dumneavosatră nu aveți de ce să fiți neliniştită." Răspunsul lui Gheorghe o zăpăci. Sluga, Mutul, vorbea şi încă de la o înălțime protectoare, precisă şi înțeleaptă. Se trase mai la o parte, sub plapumă şi-i zise „Hai Todore aici." Şi de la o vreme Todor şi doamna colonel adormiră iar şi nu se treziră decât la strigătul servitoare. Ştia ea că doamnele nu sunt uşă de biserică şi le place să se încioante cu mai mulți bărbați. A auzit ea de slujnice frumoase ce se țineau cu domnii lor, cu stăpânii la care slujeau şi ce-i drept, numai din auzite ştie cum unele doamne mai rele de muscă, umblau şi după servitori, dar doamna colonel şi Mutu să...

Servitoarea intra în locuința domnului colonel în mod obişnuit, dar în dimineața aceasta a zăpăcit-o Todor zicându-i „Eu vin după mâncare şi eu o duc sus la doamna colonel". Totul fiind pregătit şi Todor neapărând, a urcat ea şi negăsind-o pe doamna colonel în celelalte camere, a intrat în dormitor. Părul blond al colonelesei, peste pieptul dezvelit al unui bărbat. Domnul colonel acasă? Şi fără voia ei servitoarea se aplecă să vadă cine e. Şi a strigat de uimire şi nici nu a avut tăria să plece şi nici să zică ceva. Bâlbâi totuşi „Supa de găină" şi roşi toată la vederea sânilor doamnei, ce se ridicase într-o dungă şi la vederea bărbatului dezvelit pe jumătate. „Adă supa aici." Aşa o trecură toate năduşelile pe servitoare, nu pentru că doamna colonel s-a culcat cu un alt bărbat, ci pentru că s-a culcat cu Mutu şi pentru că stăteau ca Adam şi Eva în fața ei. Mutu, pe care nu îl putea suferi, prea se fudulea, el, o ordonanță față de ea, servitoare. Îi servi. Nu avu încotro. Aduse supa şi le-a dat farfuriile în pat...Apoi a adus felul doi şi trei şi nu mai apăru, întâmple-i-se ce i s-o întâmpla, acum, la bătrânețe, să rămână fără stăpâni, dar ea nu-i mai serveşte în pat, cu felul doi şi trei. Doamnei ca doamnei, ea e doamnă, dar pe sărăntocul de Todor Hârtoapă, nu. Neam de neamul lui nu s-a culcat cu mătăsuri, numai în cânepă şi in.

Hărtoapă şi Erna s-au servit singuri, nebănuind furia servitoarei. Servitoarea, nici bătrână, nici tânără, suferea atinsă în sufletul ei de femeie singură, cu obraz, cu bună cuviință. „Să-şi arate spatele gol, Hârtoapă Mutu, mie?!" Intră în camera ei şi boci, boci anii ei amărâți. Spre seară, când auzi de soarta doamnei colonel, rămasă singură, plânsul o zbuciumă şi o urâți. Ținea la domnul colonel, doar de la ei îşi câştiga o bucată de pâine. Cine ştie de va găsi un nou stăpân, să nu ajungă pe drumuri la bătrânețe.

Hârtoapă, după ce mâncă şi doamna colonel, îi spuse, cât putu el mai linştitor, că trebuie să se îmbrace şi să vină la hotelul din centru, unde va sta câteva zile, poate o săptămână, ca să nu i se întâmple ceva, doar este femeie singură. Peste câteva zile va fi pace peste tot şi va putea merge în Ungaria. Şi va ajunge în Ungaria fără să i se întâmple nici un necaz. „Dacă vreți, Doamnă, să mergeți în Ungaria! Dacă nu, rămâneți în România. Războiul nu mai ține mult, vă spun eu. Ce dacă sunteți unguroaică?! Noi românii nu facem diferență între unguri şi români, ci între om şi neom.” Doamna colonel fu săgetată de un junghi la inimă, când îl auzi pe Todor Hărtoapă zicând „femeie singură” şi-i veni să leşine auzindu-l vorbind despre unguri, despre români, despre omenie şi despre mersul războiului. Hârtoapă se gândise deci la soarta ei de femeie singură, în timp ce ea îl socota cu mai puțină minte, în timp ce ea încerca să se folosească de nevinovăția lui de om la naturii. Todor Hârtoapă Mutu rostise cuvintele „Vă spun eu”, precum un om stăpân pe cunoştințele sale, în calitate de bun cunoscător.

Trecătorii care se vor fi nimerit în fața celui mai elegant hotel din Cluj-Napoca, desigur vor fi zâmbit, aşa cum râd oamenii care nu ştiu despre ce e vorba, când au văzut o doamnă elegantă şi frumoasă îmbrățişând şi sărutând zgomotos un ostaş.

În raniță, Todor Hărtoapă avea câteva daruri oferite de doamna colonel, din sinceră prietenie şi dragoste. El se bucură cu adevărat de un ceas cu cuc. Să-l audă în munți, cântând cucu. Şi de câte ori îl va auzi, îşi va aminti de prietenia şi dragostea lui pentru doamna colonel.

Întoarcerea poetului

Istoria completă a Neamului Românesc. Vedea aevea locuri şi oameni, într-o înlănțuire neîntreruptă de generații. Totul, limpede, pe înțeles. Ba nu, nu înțelegea ceva. Mai multe cete de oameni necunoscuți înaintau spre un grup de localnici şi îl atacau. Îl copleşeau numeric. Grupul dispăru sub mulțimea atacatorilor. De la o vreme, grupul se vedea, ridicându-se, iar atacatorii, prăbuşindu-se. În imaginea sufletuluiîi apărea apoi un câine şi un lup şi din nou şirul strămoşilor din tată în fiu se vedea aevea. Acum, iată-i, la arat, în secolele de dinainte de Hristos. Grupul de oameni atacat de mai multe cete, se afundă iar sub îngrămădirea, sub asaltul necunoscuților. Un lup şi un câine. Cer limpede, iarbă verde, aer plin de lumină.. Călăreții îmbrăcați în piei de animale, sau venind pe jos, hoardă de lăcuste. „Ce se întâmplă, ceva nu e bine”, îşi zise prozatorul. Hoardele, pe jos sau pe cai, unele mai sălbatice decât altele, în căutare de hrană deagata. Ochii le sclipeau. Ici şi colo se vedeau convoaie slăbănogite de drum şi de foame.

Probabil vânatul nu le ieşise în cale. Altfel de mâncare nu cunoşteau, afară de unele ierburi sălbatice. Pe prozator începu să-l doară capul. Îi vâjâia. Regele Dromihet al dacilor se luptă cu Alexandru Macedon, care reuşise să treacă Dunărea şi ataca printr-o mare de spice de grâu.

Pământul se mişca, devenise umblător. De la o vreme, viermuitor. Aici, în văile, şesurile şi câmpiile Daciei. După fulgerarea dintre daci şi romani. După. O îngrămădire inimaginabilă de oameni, din toate părţile lumii, mai ales ale lumii care nu exista încă. Da. Pur şi simplu nu exista. În secolul al patrulea după Hristos, vine în lume Atila cu hunii săi. Au băut vinul, au mâncat carnea şi pâinea dacilor-dacii aveau aşezărişi pe locurile Budapestei de azi-dar nu au vrut să înețe de la lumea civilizată a dacilor, să muncească. Se cam terminase hrana, ca în urma oricărui jaf şi ospăț neîntrerupt şi cu îndestulare, fără să produci nimic. S-au ridicat cu toții şi au pornit, ca de obicei, mai departe, la jaf, spre fortificațiile Romei şi ale Cartaginei. Aşa şi-a stins Atila neamul, de n-a mai rămas nimic din huni. Decât numele. Vai, vai, câte răni! Apele Daciei sunt amestecate cu lacrimi şi sânge. Toți se opresc aici cu gândul de a nu se mai duce. Locuri bogate existau prin lumea pe unde trecuseră ca hoarde migratoare, dar bogăția nu se vedea, pentru că nu erau oameni care să lucreze pământul. Aici, în Dacia, dacii, sau geții, cum li se mai spune, sau dacoromânii, să muncească şi să îi hrănească! Veniră în decursul istoriei aproape tot ce omenirea cunoaşte ca migrator. Şi nu numai trecând prin Dacia, prin România, ci rămânând o vreme la stupul de miere al Daciei, până când sub ascuțişul sabiei băştinaşilor şi cu „ajutorul" altor valuri care veneau din urmă, la miere, plecau spre alte meleaguri, unele seminții spulberându-se şi topindu-se în celelalte popoare europene, din vest, altele având norocul opririi la timp şi de la o vreme, prin muncă şi prin organizare statală se salvară de la dispariție. Veniră la noi seminții migratoare, la lumina vieții. Lumină din lumină. În secolul al zecelea vin maghiarii, sau ungurii, cum li se mai spune. Învață de la daci, se civilizează şi nu mai pleacă din Panonia. Pe vremea aceea Panonia era teritoriul dintre Budapesta de azi şi Austria. Capitala ungurilor este la Székesfhérvár, la nord de lacul balaton. În 1361 îşi mută capitala la Buda, iar din anul 1872 capitala Ungariei este Budapesta. Trece şi pe celălalt mal. De ce? Simplu. Capitalele vorbesc de la sine despre expansiunea statului unguresc. La început şi-au avut țara între Budapesta de azi şi Austria, apoi şi-au extins țara până la Tisa, iar între 1867 şi 1918 şi-au extins-o, anexând Ardealul cu străvechiul nostru popor de limbă latină. Bulgarii şi apoi slavii vin în Bulgaria de azi peste dacii în plină înflorire. Dacii aveau peste tot episcopii, la sudul şi la nordul Dunării. Şi biserici cu liturghia în limba latină, limba lor, dacienească. Şi sârbii au venit tot peste strămoşii noştri. Şi slavii, după

masacrarea multor dacoromâni, cu complicitatea grecilor, rămân pe aceste locuri. Şi au învăţat că munca este minunea vieţii pe pământ şi şi-au făcut ţara. De ţara lor trebuie să se bucure şi iugoslavii, cehoslovacii, polonezii, ucrainienii. În Dacia, în România, de la Tisa până pe malurile Nistrului, şi-n sudul Dobrogei şi de la Dunăre până-n norul Maramureşului, spuma apelor, amăruie şi roşietică de lacrimi şi sânge! Dreptatea, pacea vindecă rănile şi izvorăsc zâmbetul lumii.

Prozatorul zâmbi un zâmbet amar, dar fără nici o urmă de răutate. Dacă cineva l-ar fi privit în acele clipe, ar fi descoperit pe chipul său înţelepciune şi bunătate. Părea un sfânt ce îmbrăţişează întreaga lume, prin dragostea sa. Zâmbea. În poalele Daciei, de jur împrejurul Daciei Eterne, Dacia de azi, popoarele slave şi ungurii şi-au făcut ţări, înconjurându-ne, strâmtorându-ne şi rupându-ne de Europa Occidentală, din care făceam parte neîntreruptă ca gintă latină. Şi întreaga lume ştie, că o grupare a strămoşilor noştri, latinii, plecaţi din Dacia, în Italia, au fondat Roma, alături de alţi strămoşi de-ai noştri, plecaţi din Tracia. Lumea din partea aceasta a pământului are ferment din sufletul nostru. Înţelegea sensul visului cu grupul de oameni copleşit de cete. Prin secoli de năvălire şi necazuri, dacii rezistară, supravieţuiră. În secolul al doilea după Hristos, romanii, cu distrugeri, jefuiri, umiliri inimaginabile. Românii, noi dacii, rezistarăm, supravieţuirăm, uneori aproape acoperiţi, copleşiţi de tăvălugul oceanului barbar, migrator. Şi se ridicară de sub copleşirea hoardelor. Pe marginile Daciei, neamuri noi, ţări noi. Consţelaţia ţărilor din jur. Lupul şi câinele. Ce simplu îi vorbea duhul neamului şi nu pricepuse. Câinele e domenstic, blând. Lupul, sălbatic, e mai puternic, mai dur şi nu este bun dacât să sfâşie... Prozatorul se trezi făcându-şi cruce şi zicând „Mulţumim Ţie Doamne. Dreptatea e în veac.” Îşi aminti aceste cuvinte din Biblie. Constelaţia ţărilor din jur. Unele nedomesticite încă îndeajuns, mai având tendinţe expansioniste.

Formarea constelaţiilor, domesticirea, înnobilarea...

Se opreau aici pentru că pământul dădea pâine, ciobanii aveau turme de oi, prin sate se vedeau cirezi de vite, iar oamenii trăiau în aşezări stabile şi beau vin bun, întăritor.

Sălbaticii migratori, pe drumuri de mii de kilometri, în căutare de hrană şi, cu câtă poftă se înfruptau şi cu câtă disperare se luptau pentru acaparare! Valuri nesfârşite de migratori, valuri după valuri. Naşterea lumii de azi nu se terminase încă. Şi tot mai veneau, noi oameni, noi neamuri la viaţă.

Prozatorul îşi deschise larg uşa odăii. Aerul curat şi tare de toamnă îi intră în plămâni. Pământul şi casele i se părură mai apropiate. În suflet văzu oamenii din târgul său şi avu o revelaţie. Aceştia sunt strămoşii, în prezent, din tată în fiu. Îi învălui cu căldura sufletului său. Învălui întregul neam

românesc atât de chinuit şi de încercat prin trecerea mileniilor. Din suflet, căldura i se îndreptă spre popoarele din jur. Fruntea i se încreți. „De ajuns. De aici încolo, fiecare din sudoarea frunții lui. A sosit vremea!" „De unde ştii că aceasta este vremea?" auzi un gând. „Toți ştim. De unde? Nu ştim de unde, dar ştim că acesta este un ceas al nostru, al românilor. Vibrează aerul, ca atins de limba clopotelor, vibrează materia. Sufletul neamului s-a mişcat în toți. Un singur suflet, o singură simțire, un singur dor. De neînvins. Nemuritori. Veniți în lume din taina cea ascunsă a veşniciei, parte, bob de lumină, luminiş de minte fără sfârşit." Îşi zise: "Mintea înseamnă faptă. La muncă deci, pentru propăşirea neamului meu." Se lăsă pornit la drum spre Valea Hăşdății. Trecu prin Agriş. Ajunse în sătucul poetului. Îl opri un uruit vag, îndepărtat. Tropot de cai? Clopoței? Trap de cai prinşi la căruță. Ocoli casa şi privi. Se apropia un şir de căruțe, la pas, câțiva călăreți şi destui de mulți oameni. La pas. Inima prozatorului i se crâmpoți de durere. „La pas? Au învins, au învins! Trebuie să fi învins! Martirii. Aduc martirii."

Prozatorul nu avea de unde şti că martirii acoperiră cu trupurile lor Făgetul Clujului şi făcură în Cluj zid viu împotriva focurilor de armă şi a şarjei cavaleriei.

Micul convoi ducea pe cineva, un erou, un erou național. Preitenul său. Poetul. Țăranii îl aduceau.

Înainte de a închide ochii, poetul a spus să i se cânte la mormânt şapte strofe din „Deşteaptă-te române" şi „Tricoloru", să aibă o strofă în fiecare zi a săptămânii, pentru zborul sufletului său. Îl va auzi mereu din inimile fraților săi. Şi precum spun versurile „Şi când fraților m-oi duce / Dintre voi şi-o fi să mor, / Pe mormânt atunci să-mi puneți / Mândrul nostru tricolor." I-au pus tricolorul.

Spre marginea mulțimii venite la înmormântare, retras, Gavrilă, comandantul, vorbea în gând cu moartea. „Ai venit moarteo şi ni l-ai luat. Tot ce avem mai drag şi ce creşte mai greu, ne iei. N-o să-ți meargă. Nouă nu ni-i frică de tine. Nici în viață şi nici când murim. Noi avem un rost pe fața pământului şi nu vom fi abătuți de la el. Moarteo, moartea, mama mă-ti!"

După terminarea înmormântării, bărbaşii priviră spre Gavrilă şi aşteptară în tăcere. Gavrilă înțelese. Deşi se hotărâse să nu mai dea nici o comandă nimănui, ordonă, pentru ultima dată, o salvă, în memoria poetului. Bărbații continuau să îl privească, aşteptând. N-avu învotro şi le vorbi. „Nu mai sunt comandant. Sunt alții, mai marii noştri, la Cluj. Eu mă duc acasă la nevastă şi la copil." Fără să mai adauge un cuvânt se întoarse pe cărarea ce cobora din cimitir. Din cauza piciorului la care fusese rănit mai demult, se legăna la fiecare pas. Oamenii îl ştiau de comandant şi nu observară cum cu fiecare

pas, îşi apleca grumajii. Spatele i se încovoie. Şontâc-şontâc, invalidul de război, se întorcea la casa lui. În popor oamenii nu îşi scriu amintirile. Cu plugul, cu oile, cu viaţa lui amărâtă de infirm, urma să se zbată prin zile şi ani.

Armata austro-ungară avusese peste 400.000 (patru sute de mii) de ostaşi români transilvăneni. Acum, când românii transilvăneni nu mai erau dispersaţi pe mai multe fronturi, ci se adunară toţi, românii aceştia, ce au ţinut cu puterea lor şi cu pâinea lor, mult timp, Imperiul austriac, apoi austro-ungar, desigur, erau de neînvins. De acum nu mai erau singuri. Făceau parte din armata întregului popor român.

Precizările, datele, numele de oameni, de localităţi, nu fac altceva decât să imprime şi mai adânc în memoria oamenilor adevărul, evenimentele din această parte a lumii, de la sfârşitul primului război mondial. Ungaria, socotindu-se deposedată de teritoriile sale, se jelui şi se jura că la Munţii Tatra, din Cehoslovacia şi la portul Fiume, de la Marea Adriatică, nu va renunţa niciodată. În 1918, din partea guvernului ungar, contele Ştefan Tisza şuiera ameninţări la adresa bosniecilor, croaţilor şi sârbilor, prevenindu-i că trebuie să rămână în Ungaria Mare, de fapt imperială, altfel Unagria, înainte de a se prăbuşi, va mai găsi atâta forţă, să-i distrugă. La 31 octombrie 1918 izbucnise revoluţia bolşevică la Budapesta. La 1 noiembrie 1918 se proclama Republica Ungară. Conducerea guvernului o avea Karoly Mihaly. Tensiunea nervoasă de la Budapesta depăşise orice limite. Imperiul austro-ungar se prăbuşea. În această stare de încleştare acţionează amiralul Horty în vederea ajungerii în frunta Ungariei. Perspectiva comunismului la unguri îl înspăimântă. Chemă ofiţeri şi trupe de încredere spre Budapesta, dar evenimentele se desfăşurară fie mai repede, fie altfel de cum gândise. Imperiul austro-ungar se prăbuşea, se destrăma. Supuşii de până acum, cehii, slovacii, sârbii, croaţii, slovenii, românii, devin independenţi. Preşedintele Statelor Unite ale Americii, Wilson, a recunoscut dreptul popoarelor din Austro-Ungaria la autodeterminare. În octombrie 1918 se produce revoluţia la Praga şi se proclamase Republica Cehoslovacă. A doua zi izbucnise mişcarea revoluţionară în Viena. Românii ardeleni îşi declară ruptura faţă de Ungaria. După Unirea Basarabiei cu România, la 27 Martie, urmează, la 28 Noiembrie, Unirea Bucovinei, iar la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, se finalizează constituirea statului naţional unitar român, prin Unirea Transilvaniei cu România. Guvernul Karoly a încercat, prin forţa armelor, să păstreze Transilvania în cadrul Ungariei, aşa cum s-a întâmplat la Petroşani şi Zalău. La 21 martie 1919, Consiliul Muncitorilor şi Soldaţilor din Budapesta, având în frunte pe evreul bolşevic Bela Kun, comisar sovietic, care, la 25 martie constituie Armata Roşie Ungară, la 26 martie

naţionalizează toate întreprinderile din minerit, industrie şi transport, iar la 3 aprilie naţionalizează proprietatea funciară, de peste 57.000 ha. Tot în martie 1919, Rusia Sovietică şi Ungaria sovietică decretează mobilizarea generală. Conform acestei coordonări, Statul Major al Armatei Roşii ucrainiene, planifică ofensiva armatei roşii ucrainiene împotriva României pe două direcţii-una prin Bucovina, cu scopul joncţiunii cu Armata Roşie Ungară şi a doua, sprijinită de alte forţe militare, în Basarabia, cu scopul de a încercui armata română lângă Nistru. Ucraina cere României, în primul ultimatum, să părăsească Basarabia, în decurs de două zile, iar în cel de al doilea, să părăsească Bucovina. V. I. Lenin comunica cu Bela Kun că Rusia Sovietică, prin Basarabia, Bucovina şi Galiţia, va ajuta Republica Sovietică Ungară. În urma acestor situaţii, România trebuia să acopere un front de 1.000 km, din Banat până în Cernăuţi. În noaptea din 15 spre 16 aprilie, R. S. Ungară aruncă în luptă împotriva României, trei divizii, plus Gărzile Roşii Maghiare. Armata română reacţionează energic, în patru zile controlând Munţii Apuseni, apoi, de la 30 aprilie la 1 mai ajunge până pe râul Tisa, făcând astfel joncţiunea cu trupele cehoslocave în zona Csap-Munkacs . Deşi Basarabia şi Bucovina sunt parte a României, ele nefiind niciodată ale Ucrainei, ulimatumurile date pentru evacuarea lor erau conforme planuriloe militare ale Moscovei, de a avea drum liber prin Basarabia, Bucovina şi Galiţia, până în inima Europei, de unde, din Ungaria Sovietică şi Cehoslovacia, iar în sud din Bulgaria şi Serbia, urma să destabilizeze şi să incendieze, cu boşevismul, întrega Europă. La 20 mai Republica Sovietică Ungară finalizează ocuparea întregii Ceholovacii, pe care o reanexează Ungariei. Planul Moscovei de a realiza jocţiunea dintre Armata Roşie şi Armata R. S. Ungară, stă la baza atacului Ungariei împotiva statului cehoslovac, din Slovacia, din Martie 1919, ceea ce va duce, la 16 iunie, la Proclamarea Republicii Sovietice Slovace.. La 19 iulie R. S. Ungară atacă iar România, armata română fiind constrânsă să se retragă de pe linia Tisa, până la Oradea. Contraofensiva armatei române sparge capacitatea ofensivă a Armatei Sovietice Ungare. După şapte zile trupele româneşti se apropie de Budapesta, iar la 3 august intră în capitala Unagriei. Amurgul imperiului sosise. Omul de temut, o vreme din umbră, amiralul Horty sesizase faptul că furia poporului, greu lovit de acest lung război mondial, a fost abătut de la cererile lui iniţiale, revoluşionare, bolşevice. Poporul ceruse pâine. Surplusul de pâine şi bunuri jecmănit din teritoriile coloniale, nu mai intra în Ungaria şi nici în Austria. Clasa de sus trebuia să renunţe la marele fast. Uriaşul aparat administrativ şi represiv colonial trebuia să devină productiv, în Ungaria. Ungurii s-au văzut în situaţia de a trăi numai din sudoarea frunţii lor. Ungurii fuseseră transormaţi în carne de tun pentru expansiunea

comunismului în întreaga lume. Expansiunea bolşevică maghiară, însemna, în fapt, expansiune teritorială extranațională. Horty a sesizat şi întreținut această confuzie. Dar, sosise vremea pierderii dominioanelor, coloniilor, teritoriilor extranaționale. Armata ungară nu poate face față scopurilor imperialiste. Încercarea Ungariei de a continua războiul, prelugeşte primul război mondial până în 1919, dar imperiul nu poate fi salvat. Acum acționează amiralul Horty şi ia locul lui Bela Kun, la conducerea Ungariei.

Europa, martoră, prin o serie de diplomați, la evenimentele din Transilvania, recunoscu dreptul românilor de a-şi hotărî singuri viitorul. Acum, când forța represivă unguresacă fusese distrusă, Transilvania deveni un cer verde, limpede, românii, codrii întregi, iar coloniştii, ungurii, secuii şi saşii, foştii stăpâni, ici colo, doar secuii trăind mai grupați, fiind colonizați deodată, la un loc, într-un teritoriu locuit până atunci doar de români.

În 1920, prin Tratatul de la Trianon, se preciza că actele aparținând provinciilor care s-au desprins din Imperiul austro-ungar să se întoarcă țărilor aparținătoare. Aşa s-a întâmplat cu teritoriile aparținând Iugoslaviei şi Cehoslovaciei. Vai, vai, dar nu şi cu Transilvaniea! La aproape o jumătate de an, când oficialitățile României trimiseseră specialişti arhivari la Viena pentru ridicarea documentației istorice privind Transilvania, constatară, spre stupefacția lor şi a oricărui om cinstit, că peste zece mii de documente fuseseră ridicate între timp. Ungaria, ca parteneră a Austriei în cadrul dualismului imperial austro-ungar, în cadrul cărui dualism al puterii luase provinciile româneşti, începând cu anul 1867, se grăbise şi reuşi să ridice arhivele Transilvaniei. Dar Transilvania nu aparține Ungariei, ci României. Graba şi frauda erau evidente. România ceru urgent restituirea documentelor. Cine nu crede, oricare cercetător din lume, sau curios, să meargă al Arhivele Statului din Viena, spre documentare. Secole în şir de documente, destule din secolele şapte, opt, nouă, zece, unsprezece, doisprezece, treisprezece, patrusprezece, documente însuşite prin deposedare, prin confiscarea lor de la români. Ungaria, surprinsă asupra faptului, refuză categoric să restituie documentele, dar, neavând absolut nici o acoperire juridică, revine asupra răspunsului şi găseşte altul şi anume că cele aproape unsprezece mii de documente au ars...cu câteva zile înainte de a fi cerute Ungariei, de către oficialitățile româneşti. Aşa că aceste documente şi altele sunt în arhivele altui popor. Câte se mai păstrează... Pentru că ele acuză pe falşii lor proprierari!

Oamenii de pe Valea Hăşdății au rămas pe la casele lor şi-n floarea tinereții şi-n anii căruntеții. Privindu-i acum, nimeni nu ar spune că au fost oşteni, ci plugari, ciobani, tăietori de lemne şi muncitori. Bătăturile palmelor, de poți să le tai cu briciul, sunt mărturia vieții lor. Au un obicei.

Nimeni nu ştie de când. Dacă le iese în cale un străin, îi cer să le arate palma. Dacă acesta are bătături, îl poftesc în casă şi îl ospătează cu bucurie şi îi pun la plecare bucate în straiță, să aibă de-ale gurii, pentru drum.

Clarineta satului

Clarineta satului cântă şi toamna târziu. Clarineta satului cântă şi sub fulgii de zăpadă. Clarineta satului cântă, vai Doamne, parcă e începutul lumii, când spiritul tău cânta, în sinea sa, auzit de el însuşi, vibrând prin toate celea ce vor fi fost atunci. Ca să fie viţa Ta, mai tare ca tristeţea. Doamne, de ce cântă clarineta satului? Cruciţa lui Gavrilă Hăşdăţeanul? Doar pământul apasă peste pieptul bărbatului ei! De ce cânți, tu, Cruciță? Vocea ta se loveşte de crengile golaşe ale pomilor. Vocea ta se abate în aer. Nu vrea să plece nicăieri, să se piardă. Se repede spre casele oamenilor şi se trânteşte de geamuri şi uşi, să le deschidă. Şi le-a deschis. Şi vocea intră înăuntru şi se mai linişteşte, e mai bine aşa, în casele oamenilor. Şi bărbații îşi pleacă fruntea şi tac. Femeile se închină şi tac şi ele. Cerul tace. Pământul tace. Apele şi-au ascuns murmurul în nisip. Tăcerea aude. Tace tăcerea, tace... Numai clarineta satului sfârtecă pe mai departe baierele inimilor şi înfloreşte în sângele lor. Şi pornesc toți, mai departe, la asaltul eternității. Că nu este vreme de pierdut înafara bucuriei de a exista. Ființa neamului cheamă pe treptele coloanei fără sfârşi a iubirii şi dăruirii de sine până la jertfire. Se simte răsuflarea firii celei fără de moarte. Apoi clarineta satului a tăcut pentru totdeuna. Cu brațul pe stâlpul pridvorului, cu treptele spirituale ale iubirii fără sfârşit, de coloană către cer, încrustate în lemn, dădu drumul glasului, să ajungă la soțul ei plecat, să-l întrebe de bine şi de rău. „ Ce faci, bărbate, cum e pe acolo!” Şi vocea vibra aerul, iar pământul, ud, de prima zăpadă topită, îl sorbea. Şi aerul îl respirau oamenii. Şi glasul ei vibra în oameni şi în pământ. Şi Gavrilă îl auzea de peste tot. Clarineta satului cânta pentru Gavrilă. „De ți-e foame, de ți-e frig / Vin la mine când te strig.” Şi val cald pătrunse în sufletul Cruciței şi parcă cele din jur erau calde, vii. A tăcut pentru totdeauna, rămânând legată de căldura aceasta. De viață. N-a vrut nici să meargă în Agriş, la unchiul Gheorghe, nici să-i vină cineva în casă. Copilul ei creştea şi Cruciţa se bucura de sănătatea lui. Odată, într-o vară, când ulii şi-au făcut cuib iară în vârful părului rotat şi Gicu a vrut să se urce, i-a zis: „Nu, mama nu vrea să te urci. Tu să faci cum vrea mama.” Copilul o privi şi fără să gândească ce vrea mama, îi răspunse: „Ce vrea mama?” „Să tai părul acesta.” „Bine.” După ce perele au căzut, în fiecare dimineață era plin pe jos şi după ce l-au scuturat, într-o zi, pe când Cruciţa venea acasă, văzu cerul deasupra casei sale. Gicu şi doi flăcăi, nu le spusaese de ce-l taie,

îl doborârâ cu fierăstrăul şi topoarele. Şi amintirile se ridicară spre cer odată cu umbra cerului. De pe inima Cruciței se ridică o apasăre. Se mai însenină la față. Gicu scăpă un oftat.

Pământul, planeta aceasta, pluteşte mai departe pe oceanul nevăzut, cu toate casele Văii Hăşdății şi oamenii citesc timpul pe stele, ca nişte adevărați navigatori pe întinderile cerului. Ziua, ploaie de soare, noaptea, roiuri de stele.

Gavrilă a căzut în luptă într-un sat românesc de pe malurile Tisei, la granița cu Ungaria. Un proiectil i-a retezat un picior de deasupra genuchiului. În timp ce se zbătea şi se rotea în băltoaca de sânge amestecat cu pământ şi cu iarbă, încercând să-şi lege ciotul piciorului, un snop de cartuşe de mitralieră pătrunse prin trupul lui. Un braț dedesubt, celălalt răsfirat înafară, trupul plecat înainte, cu fruntea atingând pământul. Aşa l-au găsit camarazii săi. Intraseră vluntari în armata română. Peste ciotul piciorului, o fâşie de pânză de cânepă, din cele pe care le aveau ostaşii asupra lor. Fusese înnodată. Al doilea nod nu a mai apucat a-l face.

Jertfa lor de sânge să n-o uităm. Au fost oameni dintr-o bucată. Sunt pământul pe care călcăm şi zâmbetul nostru din lumina ochilor. Să avem grijă de amândouă, de moştenirea lăsată nouă, urmaşilor.

Victor şi Ioşca

-Ninge, ninge! Copilul fugi în fuga mare, în curte, să se joace cu fulgii de zăpadă. Se zbenguia ca un miel. Pornise din casă dintr-odată, încât tatăl său nu mai apucă să-i spună să nu alerge, să meargă încet, să nu alunece. Îl privi pe geam. Din sita cerului coborau fulgi mari, în cădere lină, apoi, din ce în ce mai repede şi mai mulți. Ploaie de zăpadă peste oraşul Cluj-Napoca. Nu se mai vedea decât alb, alb. Apoi tatăl copilului porni spre Ioşca. Bătu la uşă.

-Hai, hai, intră.

-Am vinit, răspunse Victor.

-No, hai, stai jos.

-Ba nu stau. Haideți voi la noi, că masa e pusă şi de întârziem, mă sfădeşte nevasta.

-Dacă zici că te sfădeşte nevasta, atunci vinim.

Ioşca şi Victor erau vecini de ani de zile, vecini buni. Se împrumutau, se ajutau unul pe altul. Se pomeneau în lume unul pe altul, de oameni de omenie. Jinarsul le plăcea la amândoi. Dar nu erau beți̦vi.

Se mai cinstiră cu un pahar şi iar mâncară. După ce au terminat cina, au stat lângă uiagă, mai bând, mai vorbind, dar mai ales începând să horească. Se înfierbântaseră. Femeile zâmbiră. După ce au spălat vasele, s-au pus şi ele

pe vorbă. Când bărbații gătau o hore, ghiceau în şoaptă horea pe care o vor zice în continuare. Voia bună se citea pe fața tuturor.

-Mă Victore, acum s-a făcut pace, pace dreaptă. De la Tisa încoace îi Țara Românească.

Femeile şuşotiră între ele: „Iară se fac cu voie bună, numa un pic de-o mai țin aşa cu paharele."

-Ioşca, tu ai ceva pe inimă...

-Am. Fratele meu. Eu i-am spus să steie pe loc, să nu se bage. S-a înrolat voluntar să lupte pentru Ungaria. I-am spus că nu face bine. S-o înrolat şi m-o suduit de mamă şi de Dumnezeu.

-Poate o scăpat, măi Ioşca.

-Nu ştiu, nu cred. Am auzit că o ajuns la regimentul de la Bistrița, ori regimentul, jumătate din el a căzut în luptele de la Oradea. Nu-i era lui bine? Nu ne înțelegeam noi, eu şi cu el, în politică, nu neînțerlegeam, dar...

-Ascultă-mă Ioşca, poate a scăpat. Îi vin minții la cap, că n-are nimeni nimic cu el.

-Du-te dracului, eu ştiu că nu aveți nimic cu ungurii, că şi eu sunt ungur, da el îi turbat, nu vă poate suferi, ce să mă ascund. Tu îmi eşti ca un frate.

-O să priceapă şi el ce e drept. Ce nu e drept, nu e drept. Şi nu era dreptate, nu era cinstit.

Ioşca observă într-un timp că nevastă-sa plecase acasă. Victor înțelese şi el despre ce e vorba şi zise: „Stai, stai." „Nu mai stau, îi târziu." „Mă ție ți-i frică să nu te bată nevasta." „Da ție nu ți-i frică?" sări cu vorba nevasta lui Victor. Auzind-o, Ioşca izbucni în râs. „Nu ştiu care din noi îşi primeşte porția în seara asta.", glumi el. Şi râseră cu voie bună. Ieşiră amândoi din casă. Se luară de după umeri şi începură să horească. Luiza ieşi afară cu o cămaşă bărbătească în mână, ce i-a fost la îndemână şi se repezi spre Ioşca, răstindu-se: „Tu n-ai ruşine, mă?!" Luiza se gândise la vecinii care dormeau. Când îi văzu încrenguiți, cu brațele peste umeri, izbucni în râs. Bărbații nu mai cântară. Îşi luară brațele de pe umeri şi serioşi de parcă ar fi băut numai un pahar îşi strânseră mâna. „Noroc" „Noroc." „Ioşca", îl grăi blând Luiza. „Ce e nevastă?" „Copilul a adormit la Victor în casă. Îi greu. Eu nu-l pot ridica în brațe. N-am vrut să-l trezesc. Ia-l tu în brațe şi adu-l acasă.." „Nu, lăsați-l, că doarme, nu-l treziți" interveni Victor. „Nu se trzeşte. Îl iau în brațe. Aleargă toată ziua." „Lasă copilul" se rugă Victor. „Hai să-l vedem." „Dar nu- iei" „Hai." „Bine, bine, cum vrei." Bărbații, însoțiți de Luiza se întoarseră în casa lui Victor. Se opriră lângă patul copiilor. Copilul lui Victor şi copilul lui Ioşca adormiseră unul lângă altul. Dormeu un somn bun, adânc, liniştitor. Părinții priviră copiii cu mult drag. Îi lăsară să doarmă mai departe. Se îndepărtară în vârful picioarelor, să nu îi trezească. Îşi spuseră

înşoaptă noapte bună. Luiza şi Ioşca s-au dus la ei. Locuiau în aceeaşi clădire.

La editura Dacia Eternă (tel. 01-7456782) au apărut:

Gheorghe Gavrilă Copil:
La apus de soare (un roman al rezistenței românești de după 1950 şi al candelei vii a Reîntregirii României, scris în 1978)
Societatea Culturală Bucureşti-Chişinău (Podul de flori, cale sigură spre Reîntregirea României, a fost anexat şi deturnat... De ce nu s-a finalizat încă Reîntregirea României? Vinovații, din 199o, până în anul 2000...)
Valea Hăşdății (un roman al Unirii din 1 Decembrie 1918)

Urmează să apară, de acelaşi autor:
Cum e Doamne pe cruce? (un roman al deportaților români din Siberia)
Coşmarul (volum confiscat din 1971, încă neridicat de la Consiliul Securității Statului)

Autor necunoscut:
Simfonia Mariei

Contul editurii: Gheorghe Gavrilă Copil-29.800-CEC-sectorul 6-Bucureşti, sau BANCA ROMÂNĂ PENTRZ DEZVOLTARE-BUCUREŞTI-MILITARI-415-1520796070578-SWIFT:BRDEROBU (valută)

Cartea va fi dăruită satelor din Valea Hăşdății, de la poalele Munților Apuseni. Unul din ele este satul meu natal. Si celelalte cărți, **Deceneu, Decebal sau Dacia Eternă, La apus de soare, Societatea Culturală Bucureşti-Chişinău, Cum e Doamne pe cruce** sunt tot daruri pentru Basarabia, nordul Bucovinei, nordul Maramureşului şi Valea Hăşdății. În felul acesta îmi plătesc o parte din datoriile față de Neamul Românesc. Va urma **Coşmarul,** volum confiscat în 1971, încă neridicat de la Consiliul Securității Statului.

Autorul

Precizare, din 2008, la postarea romanului ***Valea Hăşdății*** *în* ***Noi Dacii***
Ediție electronică definitivă,
cu corecturile de rigoare scăpate la ediția tipărită